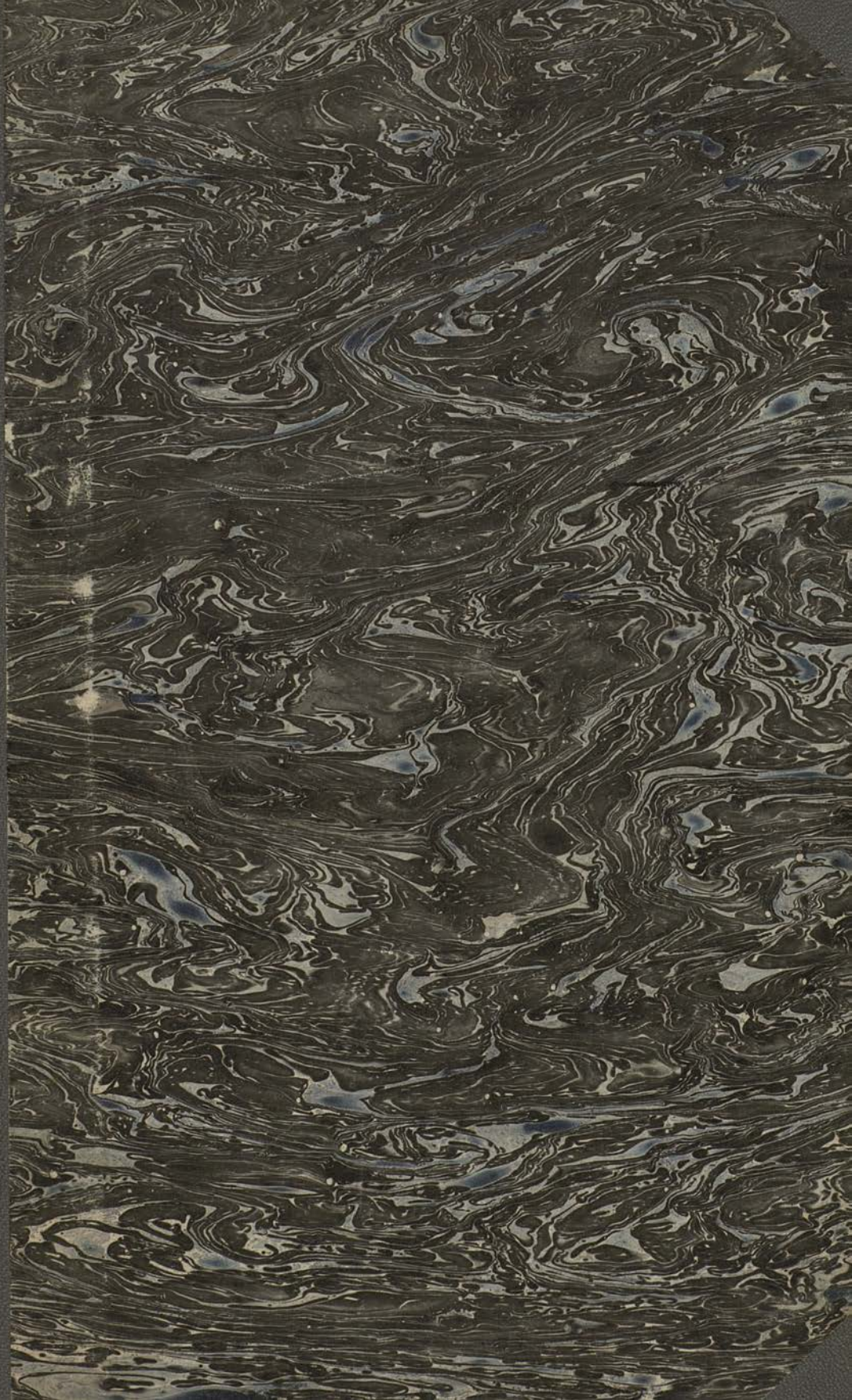

PB 66

EKONOMICKÝ SBORNÍK SAVU 4. 1952

EKONOMICKÝ SBORNÍK
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED A UMENÍ

IV

REVÍZIA 2013

NAKLADATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED A UMENÍ
BRATISLAVA 1952

PB 66

Sp. 403/57

J. STALIN

EKONOMICKÉ PROBLÉMY SOCIALIZMU V SSSR

Účastníkom ekonomickej diskusie

PRIPOMIENKY K EKONOMICKÝM OTÁZKAM, SÚVISIACIM S NOVEMBROVOU DISKUSIOU ROKU 1951

Dostal som všetky dokumenty o ekonomickej diskusii, ktorá prebiehala v súvislosti s hodnotením návrhu učebnice politickej ekonomie. Medzi nimi som dostal návrh „Pripomienok na zlepšenie návrhu učebnice politickej ekonomie“, „Pripomienok na odstránenie chýb a nepresností“ a „Prehľad spor-
ných otázok“.

Ku všetkým týmto materiálom, ako aj k návrhu učebnice pokladám za potrebné urobiť tieto pripomienky.

1. Otázka rázu ekonomických zákonov za socializmu

Niektorí súdruhovia popierajú objektívny ráz vedeckých zákonov, najmä zákonov politickej ekonomie za socializmu. Popierajú, že zákony politickej ekonomie odrážajú zákonitosti procesov, ktoré sa dejú nezávisle od vôle ľudí. Domnievajú sa, že v dôsledku osobitnej úlohy, ktorú dejiny určily sovietskemu štátu, môže sovietsky štát, môžu jeho vedúci činitelia zrušiť existujúce zákony politickej ekonomie, môžu „sformovať“ nové zákony, „vytvoriť“ nové zákony.

Títo súdruhovia sa hlboko mýlia. Zamieňajú zrejme vedecké zákony, ktoré odrážajú objektívne procesy v prírode alebo v spoločnosti, prebiehajúce nezávisle od vôle ľudí, s tými zákonmi, ktoré vydávajú vlády a ktoré sa utvárajú z vôle ľudí a majú iba právnu platnosť. Tieto zákony však vôbec nemožno zamieňať.

Marxizmus chápe vedecké zákony — či už ide o zákony prírodných vied, alebo o zákony politickej ekonomie — ako odraz objektívnych procesov, pre-

biehajúcich nezávisle od vôle ľudí. Ľudia môžu objaviť tieto zákony, poznať ich, preštudovať ich, prihliadať k nim vo svojej činnosti, využívať ich v záujme spoločnosti, nemôžu ich však zmeniť alebo zrušiť. Tým menej môžu formovať alebo vytvárať nové vedecké zákony.

Znamená to napríklad, že výsledky pôsobenia zákonov prírody, výsledky pôsobenia prírodných síl vôbec, sú neodvratné, že ničivé pôsobenie prírodných síl vždy a všade prebieha so živelnou neúprosnou silou, na ktorú nemôžu ľudia pôsobiť? Nie, neznamená. Ak vylúčime astronomické, geologické a niektoré iné analogické procesy, na ktoré ľudia, i keď poznali zákony ich vývinu, skutočne nemôžu pôsobiť, tak v mnohých iných prípadoch nie sú ľudia ani zďaleka bezmocní, pokiaľ ide o možnosť pôsobiť na prírodné procesy. Vo všetkých takýchto prípadoch ľudia, keď poznali zákony prírody, keď s nimi počítajú a opierajú sa o ne, keď ich rozumne uplatňujú a využívajú, môžu obmedziť sféru ich pôsobenia, môžu dať ničivým prírodným silám iný smer, môžu usmerniť ničivé prírodné sily v prospech spoločnosti.

Vezmime jeden z početných príkladov. V najstarších časoch sa rozvodnenie veľkých riek, povodne a nimi spôsobovaná skaza príbytkov a siatin pokladala za neodvratnú pohromu, proti ktorej boli ľudia bezmocní. Avšak s postupom času, s rozvojom ľudských znalostí, keď sa ľudia naučili budovať priehrady a vodné elektrárne, ukázalo sa možným odvrátiť od spoločnosti pohromy povodní, ktoré sa predtým zdaly neodvratné. A nielen to, ľudia sa naučili spútať ničivé prírodné sily, takrečeno osedlať ich, usmerniť silu vody v prospech spoločnosti a využiť ju na zavlažovanie polí, na získavanie energie.

Znamená to azda, že tým ľudia zrušili zákony prírody, vedecké zákony, že vytvorili nové zákony prírody, nové vedecké zákony? Nie, neznamená. Ide o to, že celý tento postup odvracania účinkov ničivých síl vody a ich využívanie v záujme spoločnosti prebieha bez toho, že by sa akokoľvek porušovali, menily, alebo rušili vedecké zákony bez toho, že by sa vytváraly nové vedecké zákony. Naopak, celý tento postup sa uskutočňuje presne na základe zákonov prírody, na základe vedeckých zákonov, lebo akékoľvek porušenie zákonov prírody, ich sebamenšie porušenie by viedlo len k dezorganizácii, zmareniu postupu.

To isté treba povedať o zákonoch ekonomického vývinu, o zákonoch politickej ekonomie — či už ide o obdobie kapitalizmu alebo o obdobie socializmu. Tu rovnako ako v prírodných vedách sú zákony ekonomického vývinu zákonmi objektívnymi, odrážajúcimi procesy ekonomického vývinu, ktoré sa dejú nezávisle od vôle ľudí. Ľudia môžu objaviť tieto zákony, poznať ich a opierajúc sa o ne, využívať ich v záujme spoločnosti, dať iný smer ničivému pôsobeniu niektorých zákonov, obmedziť sféru ich pôsobenia, dať priechod iným zákonom, ktoré si razia cestu, nemôžu však tieto zákony odstrániť, alebo vytvoriť nové ekonomické zákony.

Jednu zo zvláštností politickej ekonomie je, že jej zákony na rozdiel od

zákonov prírodných vied netrávajú tak dlho, že tieto zákony, aspoň väčšina z nich, pôsobia v určitom historickom období a potom uvoľňujú miesto novým zákonom. No tieto zákony sa neodstraňujú, ale prestávajú pôsobiť v dôsledku nových ekonomických podmienok a odchádzajú so scény, aby uvoľnili miesto novým zákonom, ktoré sa neutvárajú z vôle ľudí, ale ktoré vznikajú na základe nových ekonomických podmienok.

Niektorí sa odvolávajú na Engelsovho „Anti-Dühringa“, na Engelsovu poučku, že po likvidácii kapitalizmu a zospoločštení výrobných prostriedkov ľudia ovládnu svoje výrobné prostriedky, že sa oslobodia z útlaku sociálno-ekonomických vzťahov, že sa stanú „pánmi“ svojho spoločenského života. Engels nazýva túto slobodu „poznanou nevyhnutnosťou“. Ale čo môže znamenať „poznaná nevyhnutnosť“? To znamená, že ľudia, poznajúc objektívne zákony („nevyhnutnosť“), budú ich uplatňovať celkom uvedomele v záujme spoločnosti. Práve preto hovorí Engels na tom istom mieste:

„Zákony vlastnej spoločenskej činnosti ľudí, ktoré stály dosiaľ proti nim ako cudzie prírodné zákony, ktoré ich ovládali, budú ľudia používať s úplnou znalosťou, budú teda podriadené ich moci.“

Ako vidno, Engelsova poučka vôbec nehovorí v prospech tých, ktorí sa domnievajú, že za socializmu možno odstrániť existujúce ekonomické zákony a vytvoriť nové. Naopak, táto poučka vyžaduje nie odstránenie, ale poznanie ekonomických zákonov a ich rozumné uplatňovanie.

Niektorí hovoria, že ekonomické zákony majú živelný ráz, že pôsobenie týchto zákonov je neodvratné, že spoločnosť je voči nim bezmocná. To nie je správne. To je fetišizácia zákonov, vzdávanie sa zákonom do otroctva. Je dokázané, že spoločnosť nie je voči zákonom bezmocná, že spoločnosť môže, keď ekonomické zákony poznala a opiera sa o ne, obmedziť sféru ich pôsobenia, využiť ich v záujme spoločnosti a „osedlať“ ich, ako je to u prírodných síl a ich zákonov, ako je to v uvedenom príklade o rozvodnení veľkých riek.

Niektorí sa odvolávajú na zvláštnu úlohu sovietskej moci pri vybudovaní socializmu, ktorá jej vraj umožňuje existujúce zákony ekonomického vývinu odstrániť a „sformovať“ nové. Aj to je nesprávne.

Zvláštnu úlohu sovietskej moci možno vysvetliť dvoma okolnosťami: po prvé tým, že sovietska moc musela nie nahradiť jednu formu vykorisťovania inou formou, ako to bolo v starých revolúciách, ale likvidovať akékoľvek vykorisťovanie, po druhé tým, že v krajine nebolo nejakých hotových zárodkov socialistického hospodárstva, musela sovietska moc vytvoriť takrečeno „z ničoho“ nové, socialistické formy hospodárstva.

Táto úloha je nesporne ťažká a složitá, lebo nemala precedens. No napriek tomu sovietska moc čestne splnila túto úlohu. Nesplnila ju však preto, že by azda bola odstránila existujúce ekonomické zákony a „sformovala“ nové, ale jedine preto, že sa opierala o ekonomický zákon zaväzného súladu medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných síl. Výrobné sily našej

krajiny, najmä v priemysle, mali spoločenský ráz, no forma vlastníctva bola súkromná, kapitalistická. Sovietska moc, opierajúc sa o ekonomický zákon záväzného súladu medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných síl, zospoločenštila výrobné prostriedky, urobila ich vlastníctvom všetkého ľudu a tým odstránila systém vykorisťovania, vytvorila socialistické formy hospodárstva. Keby nebolo tohto zákona a keby sa sovietska moc nebola oň opierała, nebola by dokázala splniť svoju úlohu.

Ekonomický zákon záväzného súladu medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných síl si dávno razí cestu v kapitalistických krajinách. Ak si dosiaľ cestu neprerazil a neprejavil sa v plnej miere, je to tak preto, že naráža na neobyčajne mocný odpor odumierajúcich síl spoločnosti. Tu sa stretávame s druhou zvláštnosťou ekonomických zákonov. Na rozdiel od zákonov prírodných vied, kde objavenie a uplatnenie nového zákona prebieha viac-menej hladko, naráža v ekonomickej oblasti objavenie a uplatnenie nového zákona, dotýkajúceho sa záujmov odumierajúcich síl spoločnosti, na neobyčajne silný odpor týchto síl. Je teda potrebná sila, spoločenská sila, schopná prekonať tento odpor. Takáto sila sa v našej krajine našla v podobe sväzku robotníckej triedy a roľníctva, ktoré tvoria zdrvivú väčšinu spoločnosti. Takáto sila sa doteraz nenašla v iných, kapitalistických krajinách. V tom tkvie tajomstvo toho, prečo sa sovietskej moci podarilo rozbiť staré sily spoločnosti, a ekonomickému zákonu záväzného súladu medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných síl sa úplne uvoľnila cesta.

Niektorí hovoria, že nevyhnutnosť plánovitého (proporcionálneho) rozvoja národného hospodárstva našej krajiny umožňuje sovietskej moci odstrániť existujúce a vytvoriť nové ekonomické zákony. To je celkom nesprávne. Nemožno zamieňať naše ročné a päťročné plány s objektívnym ekonomickým zákonom plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva. Zákon plánovitého rozvoja národného hospodárstva vznikol ako protiváha zákona konkurencie a anarchie výroby za kapitalizmu. Vznikol na základi zospoločenšenia výrobných prostriedkov, keď zákon konkurencie a anarchie výroby prestal pôsobiť. Začal pôsobiť preto, že socialistické národné hospodárstvo možno viesť iba na základe ekonomického zákona plánovitého rozvoja národného hospodárstva. To znamená, že zákon plánovitého rozvoja národného hospodárstva umožňuje našim plánovacím orgánom správne plánovať spoločenskú výrobu. Ale možnosť nemožno zamieňať so skutočnosťou. To sú dve rozdielne veci. Aby sa táto možnosť stala skutočnosťou, treba preštudovať tento ekonomický zákon, treba ho ovládnuť, treba sa naučiť aplikovať ho s úplnou znalosťou vecí, treba zostavovať také plány, ktoré úplne odrážajú požiadavky tohto zákona. Nemožno povedať, že naše ročné a päťročné plány úplne odrážajú požiadavky tohto ekonomického zákona.

Niektorí hovoria, že niektoré ekonomické zákony, medzi nimi i zákon hodnoty, ktoré pôsobia u nás za socializmu, sú zákonmi „pretvorenými“ alebo

dokonce „od základu pretvorenými“ na základe plánovaného hospodárstva. To je tiež nesprávne. Nemožno „pretvárať“ zákony a tým menej „od základu“. Ak ich možno pretvárať, možno ich aj odstrániť, nahradiť inými zákonmi. Téza o „pretváraní“ zákonov je prežitkom, ktorý vznikol z nesprávnej formuly o „odstránení“ a „sformovaní“ zákonov. I keď sa formulácia o pretváraní ekonomických zákonov stala u nás už dávno bežnou, treba sa jej vzdať v záujme presnosti. Možno obmedziť sféru pôsobenia tých či oných ekonomických zákonov, možno zabrániť ich ničivému pôsobeniu, ak tu, pravda, nejaké je, no nemožno ich „pretvoriť“ alebo „odstrániť“.

Keď sa teda hovorí o „podmanení“ prírodných síl alebo ekonomických síl, o ich „ovládnutí“ atď., tým sa vôbec nechce povedať, že ľudia môžu „odstrániť“ vedecké zákony alebo ich „sformovať“. Naopak, tým sa chce povedať len to, že ľudia môžu objaviť zákony, poznať ich, ovládnuť ich, naučiť sa ich aplikovať s úplnou znalosťou vecí, využívať ich v záujme spoločnosti a tak si ich podmaniť, dosiahnuť nad nimi nadvládu.

Zákony politickej ekonomie za socializmu sú teda zákony objektívne, odrážajúce zákonitosť procesov ekonomického života, ktoré prebiehajú nezávisle od našej vôle. Ľudia, ktorí popierajú túto tézu, popierajú vlastne vedu, a popierajúc vedu, popierajú tým i možnosť akéhokoľvek predvídania — popierajú teda možnosť riadiť ekonomický život.

Niekoľko by mohol povedať, že všetko, čo sa tu povedalo, je správne a všeobecne známe, že v tom však nie je nič nového, a že teda nemá význam strácať čas opakovaním všeobecne známych pravd. Pravda, nie je tu naozaj nič nového, no bolo by nesprávne domnievať sa, že nemá význam strácať čas opakovaním niektorých pravd, ktoré sú nám známe. Ide o to, že k nám ako k vedúcemu jadru prichádzajú každý rok tisíce nových, mladých kádrov, planú túžbou pomôcť nám, planú túžbou uplatniť sa, no nemajú dostatočné marxistické vzdelanie, nepoznajú mnohé pravdy, ktoré sú nám dobre známe, a sú nútení tápať v temnote. Sú ohromení kolosálnymi vymoženosťami sovietskej moci, točí sa im hlava z neobyčajných úspechov sovietskeho zriadenia a začínajú si predstavovať, že sovietska moc „všetko zmôže“, že pre ňu je „všetko hračkou“, že môže odstrániť vedecké zákony, sformovať nové zákony. Čo máme robiť s týmito súdruhmi? Ako ich vychovať v duchu marxizmu-leninizmu? Myslím, že sústavné opakovanie tzv. „všeobecne známych“ pravd, ich trpezlivé vysvetľovanie je jedným z najlepších prostriedkov marxistickej výchovy týchto súdruhov.

2. *Otázka tovarovej výroby za socializmu*

Niektorí súdruhovia tvrdia, že strana postupovala nesprávne, keď zachovala tovarovú výrobu po uchopení moci a znárodnení výrobných prostriedkov

v našej krajine. Myslia si, že strana mala hneď vtedy odstrániť tovarovú výrobu. Odvolávajú sa pritom na Engelsa, ktorý hovorí:

„Len čo sa spoločnosť zmocní výrobných prostriedkov, odstráni sa tovarová výroba a tým i panstvo výrobkov nad výrobcami.“ (Vid' „Anti-Dühring“.)

Títo súdruhovia sa hlboko mýlia.

Rozoberme Engelsovu poučku. Engelsovu poučku nemožno pokladať za celkom jasnú a presnú, lebo sa v nej nehovorí, či ide o to, že sa spoločnosť zmocní všetkých výrobných prostriedkov, alebo len časti výrobných prostriedkov, t. j. či sú všetky výrobné prostriedky odovzdané do vlastníctva všetkého ľudu, alebo len časť výrobných prostriedkov. Možno tu teda túto Engelsovu poučku chápať tak i onak.

Na inom mieste v „Anti-Dühringu“ hovorí Engels o ovládnutí „všetkých výrobných prostriedkov“, o ovládnutí „celého súhrnu výrobných prostriedkov“. Engels má teda vo svojej poučke na zreteli znárodnenie nie časti výrobných prostriedkov, ale všetkých výrobných prostriedkov, t. j. odovzdanie výrobných prostriedkov nielen v priemysle, ale i v pôdohospodárstve do vlastníctva všetkého ľudu.

Z toho vyplýva, že Engels má na zreteli také krajiny, kde kapitalizmus a koncentrácia výroby sú dostatočne vyvinuté nielen v priemysle, ale i v pôdohospodárstve, takže je možné vyvlastniť všetky výrobné prostriedky krajiny a odovzdať ich do vlastníctva všetkého ľudu. Engels je teda toho názoru, že v takých krajinách by sa mala zároveň so zospoločenšením všetkých výrobných prostriedkov odstrániť tovarová výroba. A to je, prirodzene, správne.

Takou krajinou bola koncom minulého storočia, v čase vydania „Anti-Dühringa“, jediná krajina — Anglicko, kde vývin kapitalizmu a koncentrácia výroby tak v priemysle, ako i v pôdohospodárstve dosiahly taký stupeň, že v prípade uchopenia moci proletariátom bolo možné odovzdať všetky výrobné prostriedky v krajine do vlastníctva všetkého ľudu a odstrániť tovarovú výrobu.

V danom prípade neprihliadam k otázke, aký význam má pre Anglicko zahraničný obchod s jeho obrovským podielom v anglickom národnom hospodárstve. Myslím, že len po preskúmaní tejto otázky by bolo možné definitívne riešiť otázku osudu tovarovej výroby v Anglicku po uchopení moci proletariátom a po znárodnení všetkých výrobných prostriedkov.

Ostatne, nielen koncom minulého storočia, ale ani v dnešných časoch nedosiahla ešte ani jedna krajina taký stupeň vývinu kapitalizmu a koncentrácie výroby v pôdohospodárstve, ako to vidíme v Anglicku. Pokiaľ ide o ostatné krajiny, je tam napriek vývinu kapitalizmu na dedine ešte dosť početná trieda malých a stredných vlastníkov-výrobcov na dedinách, ktorých osud by bolo treba určiť v prípade uchopenia moci proletariátom.

Tu sa však naskytá otázka: čo má robiť proletariát a jeho strana, ak v tej či onej krajine, teda aj v našej krajine, sú priaznivé podmienky pre uchopenie

moci proletariátom a svrhnutie kapitalizmu, kde kapitalizmus v priemysle natoľko koncentroval výrobné prostriedky, že ich možno vyvlastniť a odovzdať do vlastníctva spoločnosti, no kde pôdohospodárstvo, napriek rastu kapitalizmu, je ešte tak rozdrobené medzi početnými drobnými a strednými vlastníkami-výrobcami, že nemožno nastoliť otázku vyvlastnenia týchto výrobcov?

Na túto otázku nedáva Engelsova poučka odpoveď. Ostatne, ani nemá odpovedať na túto otázku, lebo vznikla na základe inej otázky, a to na základe otázky, aký má byť osud tovarovej výroby, až budú zospoločenšené všetky výrobné prostriedky.

Ako teda postupovať, ak nie sú zospoločenšené všetky výrobné prostriedky, ale iba časť výrobných prostriedkov a sú tu priaznivé podmienky pre uchopenie moci proletariátom — má proletariát uchopiť moc a treba hneď nato zrušiť tovarovú výrobu?

Nemožno, pravda, nazvať odpoveďou názor niektorých tiežmarxistov, ktorí si myslia, že by sa za takýchto podmienok malo upustiť od uchopenia moci a čakať, kým sa kapitalizmu podarí priviesť na mizinu milióny drobných a stredných výrobcov, urobiť z nich zemerobotníkov a koncentrovať výrobné prostriedky v pôdohospodárstve, že len potom by bolo možné nastoliť otázku uchopenia moci proletariátom a zospoločenšenia všetkých výrobných prostriedkov. Je pochopiteľné, že na také „východisko“ nemôžu pristúpiť marxisti, ak nechcú nadobro ostať v hanbe.

Práve tak nemožno pokladať za odpoveď názor iných tiežmarxistov, ktorí si myslia, že hádam by bolo potrebné uchopiť moc a pristúpiť k vyvlastneniu drobných a stredných výrobcov na dedine a zospoločenšitiť ich výrobné prostriedky. Na túto nesmyselnú a zločinnú cestu marxisti tiež nemôžu pristúpiť, lebo takáto cesta by podkopala akúkoľvek možnosť víťazstva proletárskej revolúcie, odpudila by roľníctvo nadhlo do tábora nepriateľov proletariátu.

Odpoveď na túto otázku dal Lenin vo svojich prácach o „naturálnej dani“ a vo svojom vynikajúcom „družstevnom“ pláne.

Leninova odpoveď tkvie stručne v tomto:

a) Neprepásť príhodné podmienky pre uchopenie moci, proletariát má uchopiť moc a nemá čakať na okamih, kým sa kapitalizmu podarí priviesť na mizinu mnohomiliónové obyvateľstvo malých a stredných individuálnych výrobcov;

b) vyvlastniť výrobné prostriedky v priemysle a odovzdať ich do vlastníctva všetkého ľudu;

c) pokiaľ ide o drobných a stredných individuálnych výrobcov, postupne ich sdružovať do výrobných družstiev, t. j. do veľkých poľnohospodárskych podnikov, kolchozov;

d) všemožne rozvíjať priemysel a dať kolchozom modernú technickú základňu veľkovýroby, pritom ich nevyvlastňovať, ale naopak, stále viac ich zásobovať prvotriednymi traktormi a inými strojmi;

e) v záujme ekonomického sväzku medzi mestom a dedinou, priemyslom a pôdohospodárstvom, zachovať na istú dobu tovarovú výrobu (výmenu prostredníctvom kúpy a predaja) ako formu ekonomických stykov s mestom, ktorá je pre roľníkov jedine prijateľná, a plne rozvinúť sovietsky obchod, štátny a družstevno-kolchozný, a vytlačovať pritom z obehu tovarov všetkých možných kapitalistov.

Dejiny našej socialistickej výstavby ukazujú, že táto cesta vývinu, ktorú vytýčil Lenin, sa plne osvedčila.

Nemôže byť pochyby o tom, že pre všetky kapitalistické krajiny, ktoré majú viac-menej početnú triedu drobných a stredných výrobcov, je táto cesta vývinu jedine možná a účelná, ak má zvíťaziť socializmus.

Niektorí hovoria, že tovarová výroba predať len za každých podmienok musí viesť a rozhodne povedie ku kapitalizmu. To je nesprávne. Nie vždy a nie za každých podmienok! Nemožno stotožňovať tovarovú výrobu s kapitalistickou výrobou. To sú dve rôzne veci. Kapitalistická výroba je najvyššou formou tovarovej výroby. Tovarová výroba vedie ku kapitalizmu lentedy, ak existuje súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, ak prichádza pracovná sila na trh ako tovar, ktorý môže kapitalista kúpiť a vykorisťovať vo výrobnom procese, ak teda v krajine existuje systém vykorisťovania námezdných robotníkov kapitalistami. Kapitalistická výroba sa začína tam, kde sú výrobné prostriedky sústredené v súkromných rukách, zatiaľ čo robotníci, ktorí sú zbavení výrobných prostriedkov, sú nútení predávať svoju pracovnú silu ako tovar. Bez toho niet kapitalistickej výroby.

Ale ak nie sú dané tieto podmienky, ktoré menia tovarovú výrobu na kapitalistickú výrobu, ak výrobné prostriedky nie sú už súkromným, ale socialistickým vlastníctvom, ak neexistuje systém námezdnej práce a pracovná sila už nie je tovarom, ak bol systém vykorisťovania už dávno zlikvidovaný — čo potom: možno si myslieť, že tovarová výroba predať len privedie ku kapitalizmu? Nie, nemožno si to myslieť. Veď naša spoločnosť je práve takou spoločnosťou, kde súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, systém námezdnej práce, systém vykorisťovania už dávno neexistujú.

Tovarovú výrobu nemožno pokladať za niečo sebestačného, nezávislého od ekonomických podmienok, ktoré ju obklopujú. Tovarová výroba je staršia ako kapitalistická výroba. Existovala za otrokárskoho zriadenia a slúžila mu, no nevedla ku kapitalizmu. Existovala za feudalizmu a slúžila mu, no napriek tomu, že pripravila niektoré podmienky pre kapitalistickú výrobu, nevedla ku kapitalizmu. Naskytá sa otázka, prečo tovarová výroba nemôže po isté obdobie slúžiť aj našej socialistickej spoločnosti bez toho, že by viedla ku kapitalizmu, ak máme na zreteli, že tovarová výroba u nás nie je tak neobmedzená a všestranne rozšírená ako za kapitalistických podmienok, že je u nás prísne ohraničená v dôsledku takých rozhodujúcich ekonomických podmie-

nok ako spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov, likvidácia systému námezdnnej práce, likvidácia systému vykorisťovania?

Niektorí hovoria, že keď v našej krajine zavládlo spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov a keď bol odstránený systém námezdnnej práce a vykorisťovania, stratila existencia tovarovej výroby smysel, že by sa teda mala tovarová výroba odstrániť.

Aj to je nesprávne. Teraz existujú u nás dve základné formy socialistickej výroby: štátna, t. j. všefudová, a kolchozná, ktorú nemožno nazvať všefudovou. V štátnych podnikoch sú výrobné prostriedky a výrobná produkcia vlastníctvom všetkého ľudu. No v kolchozných podnikoch, i keď výrobné prostriedky (pôda, stroje) patria štátu, je predsa vyrobená produkcia vlastníctvom jednotlivých kolchozov, lebo práca v kolchozoch, práve tak ako osivo, je ich vlastná, a pôdou, ktorá bola odovzdaná kolchozom do večného užívania, disponujú kolchozy v skutočnosti ako so svojim vlastníctvom, i keď ju nemôžu predať, kúpiť, prenajať, alebo dať do zálohu.

Táto okolnosť vedie k tomu, že štát môže disponovať len s produkciou štátnych podnikov, ale s kolchoznou produkciou, ako so svojim vlastníctvom disponujú len kolchozy. No kolchozy chcú scudzovať svoje produkty len v podobe tovarov, za ktoré chcú výmenou získať potrebné tovary. Iné ekonomické styky s mestom okrem tovarových, okrem výmeny prostredníctvom kúpy a predaja kolchozy dnes neprijmú. Preto tovarová výroba a obeh tovarov sú u nás teraz práve tak potrebné, ako boly, povedzme, asi pred 30 rokmi, keď Lenin vyhlásil, že treba všestranne rozvinúť obeh tovarov.

Až sa, pravda, miesto dvoch základných výrobných sektorov, štátneho a kolchozného, objaví jeden všezahrnujúci výrobný sektor s právom disponovať so všetkými spotrebnými výrobkami krajiny, tu obeh tovarov so svojim „peňažným hospodárstvom“ zmizne ako nepotrebný prvok národného hospodárstva. No kým to tak nie je, kým zostávajú dva základné výrobné sektory, musí tovarová výroba a obeh tovaru trvať ako nevyhnutný a veľmi užitočný prvok sústavy nášho národného hospodárstva. Ako dôjde k vytvoreniu jednotného sjednoteného sektoru, či tak, že štátny sektor jednoducho pohltí sektor kolchozný, čo je málo pravdepodobné (lebo to by sa chápalo ako vyvlastnenie kolchozov), alebo organizovaním jednotného všefudového hospodárskeho orgánu (so zastúpením štátneho priemyslu i kolchozov) s právom najprv viesť evidenciu všetkých spotrebných výrobkov krajiny a postupom času aj rozdeľovať výrobky na podklade, povedzme, výmeny výrobkov — to je otázka zvláštna, ktorú treba zvlášť posúdiť.

Naša tovarová výroba nie je teda obyčajnou tovarovou výrobou, ale tovarovou výrobou zvláštného druhu, tovarovou výrobou bez kapitalistov, ktorá má v podstate do činenia s tovarmi sjednotených socialistickej výrobcov (štát, kolchozy, družstvá), ktorej sféra pôsobnosti je obmedzená na predmety osobnej potreby, ktorá sa zrejme vôbec nemôže rozvinúť v kapitalistickú vý-

robu a ktorej je súdené slúžiť spoločne so svojim „peňažným hospodárstvom“ rozvoju a upevňovaniu socialistickej výroby.

Preto vôbec nemajú pravdu tí súdruhovia, ktorí tvrdia, že ak teda socialistická spoločnosť nelikviduje tovarové formy výroby, musia sa vraj u nás obnoviť všetky ekonomické kategórie, ktorými sa vyznačuje kapitalizmus: pracovná sila ako tovar, nadhodnota, kapitál, zisk z kapitálu, priemerná miera zisku atď. Títo súdruhovia si pletú tovarovú výrobu s kapitalistickou výrobou a myslia si, že ak existuje tovarová výroba, musí byť aj výroba kapitalistická. Nechápu, že naša tovarová výroba sa od základu líši od tovarovej výroby za kapitalizmu.

Ba čo viac, myslím, že treba zavrhnúť i niektoré pojmy, prevzaté z Marxovho „Kapitálu“, v ktorom sa Marx zaoberal analýzou kapitalizmu, pojmy, ktoré sa umele prilepujú na naše socialistické vzťahy. Mám na mysli okrem iného také pojmy, ako „nutná práca“ a „nadpráca“, „nutný“ výrobok a „nadvýrobok“, „nutný“ a „nadbytočný“ čas. Marx analyzoval kapitalizmus preto, aby ujasnil zdroj vykorisťovania robotníckej triedy, nadhodnotu, a dal robotníckej triede, ktorá je zbavená výrobných prostriedkov, duchovnú zbraň na svrhnutie kapitalizmu. Je pochopiteľné, že pritom Marx používa pojmy (kategórie), ktoré úplne zodpovedajú kapitalistickým vzťahom. No je viac ako podivné používať tieto pojmy dnes, keď robotnícka trieda nielen že nie je zbavená moci a výrobných prostriedkov, ale naopak, má moc vo svojich rukách a vládne výrobnými prostriedkami. Dost absurdne znejú dnes, za nášho zriadenia, slová o pracovnej sile ako tovare a o „najímaní“ robotníkov: ako by robotnícka trieda, vládnuca výrobnými prostriedkami, sama seba najímala a sama sebe predávala svoju pracovnú silu. Práve tak čudné je hovoriť dnes o „nutnej“ práci a „nadpráci“: ako by za našich podmienok práca robotníka, venovaná spoločnosti na rozširovanie výroby, na rozvoj vzdelania, zdravotníctva, na organizovanie obrany atď., nebola práve tak nutná pre robotnícku triedu, ktorá je teraz pri moci, ako práca, vynaložená na krytie osobných potrieb robotníka a jeho rodiny.

Treba poznamenať, že Marx vo svojom diele „Kritika gothajského programu“, kde už neskúma kapitalizmus, ale okrem iného prvú fázu komunistickej spoločnosti, uznáva prácu, venovanú spoločnosti na rozširovanie výroby, na vzdelanie, zdravotníctvo, na administratívne výdavky, na vytváranie rezervy atď., za práve takú nutnú ako prácu, vynaloženú na krytie potrieb robotníckej triedy.

Myslím, že naši ekonomi musia skoncovať s týmto nesúladow medzi starými pojmami a novým stavom vecí v našej socialistickej krajine a nahradiť staré pojmy novými, zodpovedajúcimi novému stavu.

Tento nesúlad sme mohli trpieť do istej doby, teraz však nastal čas, keď musíme konečne tento nesúlad odstrániť.

3. Otázka zákona hodnoty za socializmu

Niekedy sa vyskytuje otázka: existuje a pôsobí u nás, za nášho socialistickeho zriadenia, zákon hodnoty?

Áno, existuje a pôsobí. Tam, kde je tovar a tovarová výroba, nemôže nebyť ani zákon hodnoty.

Sféra pôsobnosti zákona hodnoty sa u nás vzťahuje predovšetkým na obeh tovarov, na výmenu tovarov prostredníctvom kúpy a predaja, najmä na výmenu tovarov osobnej spotreby. Tu, v tejto oblasti, podržuje si, pravda, zákon hodnoty v istých medziach úlohu regulátora.

Avšak pôsobenie zákona hodnoty sa neobmedzuje na sféru obehu tovaru. Vzťahuje sa i na výrobu. Pravda, zákon hodnoty nemá regulujúci význam v našej socialistickej výrobe, ale predsa pôsobí na výrobu, a k tomu nemožno neprizerať pri riadení výroby. Ide o to, že spotrebné výrobky, potrebné na krytie vynaloženej pracovnej sily vo výrobnom procese, sa u nás vyrábajú a realizujú ako tovar, podliehajúci pôsobeniu zákona hodnoty. Práve tu sa prejavuje pôsobenie zákona hodnoty na výrobu. V súvislosti s tým majú v našich podnikoch aktuálny význam také otázky, ako otázka chozrasčotu a rentability, otázka vlastných nákladov, otázka cien atď. Preto sa naše podniky nemôžu zaobísť a nesmú sa zaobísť bez prizierania k zákonu hodnoty.

Je to dobré? Nie je to zlé. Za našich terajších podmienok to skutočne nie je zlé, lebo táto okolnosť vychováva našich hospodárskych pracovníkov v duchu racionálneho riadenia výroby a disciplinuje ich. Nie je to zlé, lebo to učí našich hospodárskych pracovníkov počítať s výrobnými veličinami, počítať s nimi presne a práve tak presne počítať s reálnymi vecami vo výrobe, a nezaoberať sa táraním o „orientačných údajoch“, vzatých zo vzduchu. Nie je to zlé, lebo to učí našich hospodárskych pracovníkov hľadať, nachádzať a využívať skryté rezervy, ktoré sú utajené vo výrobe, a nie po nich šliapať. Nie je to zlé, lebo to učí našich hospodárskych pracovníkov sústavne zlepšovať výrobné metódy, snižovať vlastné náklady výroby, uplatňovať chozrasčot a dosahovať rentabilitu podnikov. To je dobrá praktická škola, ktorá urýchľuje rast našich hospodárskych kádrov a robí z nich ozajstných vedúcich socialistickej výroby v terajšej etape vývinu.

Chyba nie je v tom, že zákon hodnoty u nás pôsobí na výrobu. Chyba je v tom, že naši hospodárski pracovníci a plánovači, až na malé výnimky, zle poznajú pôsobenie zákona hodnoty, neštudujú ho a nevedia naň prihliadať vo svojich výpočtoch. Práve tým možno tiež vysvetliť zmätok, ktorý u nás ešte stále panuje v otázke politiky cien. Uvediem jeden z mnohých príkladov. Pred istým časom bolo rozhodnuté urobiť v záujme bavlnárstva poriadok vo vzájomnom pomere cien bavlny a obilia, presnejšie stanoviť ceny obilia, predávaného pestovateľom bavlny, a zvýšiť ceny bavlny, odovzdávanej štátu. V súvislosti s tým podali naši hospodárski pracovníci a plánovači návrh, ktorý

musel prekvapiť členov Ústredného výboru, lebo podľa tohto návrhu sa navrhovala cena tony obilia takmer rovnaká ako cena tony bavlny, pričom sa cena tony obilia rovnala cene tony chleba. Na pripomienky členov Ústredného výboru, že cena tony chleba musí byť vyššia ako cena tony obilia v dôsledku ďalších výdavkov na mletie a pečenie, že bavlna vôbec je omnoho drahšia ako obilie, o čom tiež svedčia svetové ceny bavlny a obilia, nemohli autori návrhu povedať nič múdreho. Preto sa Ústredný výbor musel sám chopiť veci, znížiť ceny obilia a zvýšiť ceny bavlny. Čo by sa stalo, keby návrh týchto súdruhov nadobudol zákonnú platnosť? Priviedli by sme pestovateľov bavlny na mizinu a ostali by sme bez bavlny.

Znamená však toto všetko, že zákon hodnoty pôsobí u nás v práve takom rozsahu ako za kapitalizmu, že zákon hodnoty je u nás regulátorom výroby? Nie, neznamená. V skutočnosti je sféra pôsobenia zákona hodnoty za nášho hospodárskeho zriadenia prísne obmedzená a ohraničená. Povedali sme už, že sféra pôsobenia tovarovej výroby je za nášho zriadenia obmedzená a ohraničená. To isté treba povedať o sfére pôsobenia zákona hodnoty. Nesporne okolnosť, že nejestvuje súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov a že sú výrobné prostriedky zospoločenštené tak v meste, ako i na dedine, nemôže neobmedzovať sféru pôsobenia zákona hodnoty a stupeň jeho pôsobenia na výrobu.

V tom istom smere pôsobí zákon plánovitého (proporcionálneho) rozvoja národného hospodárstva, ktorý nahradil zákon konkurencie a anarchie výroby.

V tom istom smere pôsobia naše ročné a päťročné plány a vôbec celá naša hospodárska politika, opierajúca sa o požiadavky zákona plánovitého rozvoja národného hospodárstva.

To všetko dovedna vedie k tomu, že sféra pôsobenia zákona hodnoty je u nás prísne obmedzená a zákon hodnoty nemôže mať za nášho zriadenia úlohu regulátora výroby.

Tým sa vlastne tiež vysvetľuje tá „prekvapujúca“ skutočnosť, že napriek neustálemu a búrlivému rastu našej socialistickej výroby nevedie u nás zákon hodnoty ku krízam z nadvýroby, kým ten istý zákon hodnoty, ktorý má za kapitalizmu širokú sféru pôsobenia, vedie v kapitalistických krajinách napriek nízkemu tempu vzrastu výroby k periodickým krízam z nadvýroby.

Niektorí hovoria, že zákon hodnoty je stálym zákonom, záväzným pre všetky obdobia historického vývinu, že aj keď v období druhej fázy komunistickej spoločnosti zákon hodnoty prestáva pôsobiť ako regulátor výmenných vzťahov, pôsobí v tejto fáze vývinu ako regulátor vzťahov medzi rôznymi výrobnými odvetviami, ako regulátor deľby práce medzi výrobné odvetvia.

To je úplne nesprávne. Hodnota ako i zákon hodnoty je historická kategória, spojená s existenciou tovarovej výroby. So zánikom tovarovej výroby zanikne aj hodnota so svojimi formami, aj zákon hodnoty.

V druhej fáze komunistickej spoločnosti sa bude množstvo práce, vynalo-

ženej na výrobu výrobkov merať nie nepriamo, nie prostredníctvom hodnoty a jej foriem, ako to je za tovarovej výroby, ale priamo a bezprostredne — množstvom času, počtom hodín, vynaložených na výrobu výrobkov. Pokiaľ ide o deľbu práce, nebude už deľba práce medzi výrobné odvetvia regulovaná zákonom hodnoty, ktorý v tom čase prestane pôsobiť, ale vzrastom potreby výrobkov v spoločnosti. To bude spoločnosť, kde výroba bude regulovaná potrebami spoločnosti a evidencia potrieb spoločnosti nadobudne prvoradý význam pre plánovacie orgány.

Celkom nesprávne je aj tvrdenie, že za nášho dnešného ekonomického zriadenia, v prvej fáze vývinu komunistickej spoločnosti, reguluje vraj zákon hodnoty „proporcie“ deľby práce medzi rôzne výrobné odvetvia.

Keby to bola pravda, tak je nepochopiteľné, prečo sa u nás naplno nerozvíja ľahký priemysel ako najrentabilnejší pred ťažkým priemyslom, ktorý je často menej rentabilný a niekedy úplne nerentabilný?

Keby to bola pravda, tak je nepochopiteľné, prečo sa u nás nezatvára celý rad dosiaľ nerentabilných podnikov ťažkého priemyslu, kde práca robotníkov nedáva „náležitý efekt“, prečo sa neotvárajú nové podniky nesporne rentabilného ľahkého priemyslu, kde by práca robotníkov mohla dať „väčší efekt“?

Keby to bola pravda, tak je nepochopiteľné, prečo sa u nás nepremiestujú robotníci z málo rentabilných podnikov, hoci i veľmi potrebných pre národné hospodárstvo, do podnikov rentabilnejších podľa zákona hodnoty, ktorý vraj reguluje „proporcie“ deľby práce medzi výrobné odvetvia?

Je zrejmé, že keby sme nasledovali týchto súdruhov, museli by sme sa vzdať primátu výroby výrobných prostriedkov v prospech výroby spotrebných prostriedkov. A čo znamená vzdať sa primátu výroby výrobných prostriedkov? To znamená znemožniť nepretržitý rast nášho národného hospodárstva, lebo nemožno uskutočňovať neustály rast národného hospodárstva, ak sa súčasne neuskutočňuje primát výroby výrobných prostriedkov.

Títo súdruhovia zabúdajú, že zákon hodnoty môže byť regulátorom výroby len za kapitalizmu, za existencie súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov, za existencie konkurencie, anarchie výroby, kríz z nadvýroby. Zabúdajú, že sféra pôsobenia zákona hodnoty je u nás obmedzená existenciou spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov, pôsobením zákona plánovitého rozvoja národného hospodárstva — že je teda obmedzená i našimi ročnými a päťročnými plánmi, ktoré sú približným odrazom požiadaviek tohto zákona.

Niektorí súdruhovia z toho vyvodzujú, že zákon plánovitého rozvoja národného hospodárstva a plánovanie národného hospodárstva odstraňuje zásadu rentability výroby. To je celkom nesprávne. Je to práve naopak. Ak posudzujeme rentabilitu nie s hľadiska jednotlivých podnikov alebo výrobných odvetví a nie za dobu jedného roka, ale s hľadiska celého národného hospodárstva a, povedzme, za 10—15 rokov, čo by bolo jedine správnym pristupovaním k otázke, tak nemožno dočasnú a nepevnú rentabilitu jednotlivých podnikov

alebo výrobných odvetví vôbec porovnať s tou vyššou formou pevnej a stálej rentability, ktorú nám poskytuje pôsobenie zákona plánovitého rozvoja národného hospodárstva a plánovanie národného hospodárstva, ktoré nás zbavujú periodických hospodárskych kríz, ničiacich národné hospodárstvo a spôsobujúcich spoločnosti obrovskú hmotnú škodu a ktoré nám zabezpečujú neustály vzrast národného hospodárstva a rýchle tempo tohto vzrastu.

Slovom, nemôže byť pochýb, že za našich terajších socialistických výrobných podmienok nemôže byť zákon hodnoty „regulátorom proporcií“ pri delbe práce medzi rozličné výrobné odvetvia.

4. Otázka odstránenia protikladu medzi mestom a dedinou, medzi duševnou a telesnou prácou, ako i otázka likvidácie rozdielu medzi nimi

Tento nadpis sa týka viacerých problémov, ktoré sa navzájom podstatne líšia, shrnujem ich však do jednej kapitoly nie preto, aby som ich navzájom zamieňal, ale iba pre stručnosť výkladu.

Problém odstránenia protikladu medzi mestom a dedinou, medzi priemyslom a pôdohospodárstvom, je problém známy, už dávno nastolený Marxom a Engelsom. Ekonomickým základom tohto protikladu je vykorisťovanie dediny mestom, vyvlastňovanie roľníctva a zbedačovanie väčšiny dedinského obyvateľstva celým priebehom vývinu priemyslu, obchodu a úverového systému za kapitalizmu. Preto treba posudzovať protiklad medzi mestom a dedinou za kapitalizmu ako protiklad záujmov. Na tejto pôde vznikol nepriateľský pomer dediny k mestu a k „mestským ľuďom“ vôbec.

Je nesporné, že s odstránením kapitalizmu a systému vykorisťovania, s upevnením socialistického zriadenia v našej krajine musel zmiznúť i protiklad záujmov medzi mestom a dedinou, medzi priemyslom a pôdohospodárstvom. Tak sa aj stalo. Obrovská pomoc, ktorú socialistické mesto, naša robotnícka trieda poskytovaly nášmu roľníctvu pri likvidácii statkárov a kulactva, upevnila pôdu pre sväzok robotníckej triedy a roľníctva a sústavné zásobovanie roľníctva a jeho kolchozov prvotriednymi traktormi a inými strojmi, premenilo sväzok robotníckej triedy a roľníctva na priateľstvo medzi nimi. Pravda, robotníci a kolchozní roľníci predsa len tvoria dve triedy, ktoré sa navzájom líšia svojím postavením. Avšak tento rozdiel nijako neoslabuje ich priateľstvo. Naopak, ich záujmy idú po jednej spoločnej línii, po línii upevňovania socialistického zriadenia a víťazstva komunizmu. Preto nie div, že po niekdajšej nedôvere, a tým skôr po nenávisti dediny k mestu neostalo ani stopy.

To všetko znamená, že pôda pre protiklad medzi mestom a dedinou, medzi priemyslom a pôdohospodárstvom, bola už zlikvidovaná naším terajším socialistickým zriadením.

To, prirodzene, neznamená, že odstránenie protikladu medzi mestom a

dedinou musí viesť k „zániku veľkých miest“ (viď Engelsov „Anti-Dühring“). Veľké mestá nielen nezaniknú, ale vzniknú ďalšie nové veľké mestá ako strediská najväčšieho rastu kultúry, ako strediská nielen veľkopriemyslu, ale aj spracovania pôdohospodárskych výrobkov a mohutného rozvoja všetkých odvetví potravinárskeho priemyslu. Táto okolnosť uľahčí kultúrny rozkvet krajiny a povedie k vyrovnávaniu podmienok spôsobu života v meste a na dedine.

Analogickú situáciu máme s problémom odstránenia protikladu medzi duševnou a telesnou prácou. Aj tento problém je problém známy, dávno nastolený Marxom a Engelsom. Ekonomickým základom protikladu medzi duševnou a telesnou prácou je vykorisťovanie telesne pracujúcich predstaviteľmi duševnej práce. Každému je známa priepasť, ktorá bola za kapitalizmu medzi telesne pracujúcimi v podnikoch a vedúcim personálom. Je známe, že na základe tejto priepasti sa vyvíjal nepriateľský pomer robotníkov k riaditeľovi, k majstrovi, k inžinierovi a k iným predstaviteľom technického personálu, ako k ich nepriateľom. Je pochopiteľné, že s odstránením kapitalizmu a systému vykorisťovania musel zmiznúť i protiklad záujmov medzi telesnou a duševnou prácou. A skutočne, za nášho súčasného socialistického zriadenia zmizol. Fyzicky pracujúci a vedúci personál nie sú dnes nepriateľmi, ale druhmi-priateľmi, členmi jednotného výrobného kolektívu, ktorí majú životný záujem na zlepšovaní a zveľaďovaní výroby. Po niekdajšom nepriateľstve medzi nimi nezostala ani stopa.

Celkom iného rázu je problém vymiznutia rozdielov medzi mestom (priemyslom) a dedinou (pôdohospodárstvom), medzi telesnou a duševnou prácou. Tento problém klasici marxizmu nenastolili. To je nový problém, ktorý nastolila prax našej socialistickej výstavby.

Nie je to problém za vlasy pritiahnutý, má pre nás nejaký praktický alebo teoretický význam? Nie, tento problém nemožno pokladať za pritiahnutý za vlasy. Naopak, je to pre nás nanajvýš dôležitý problém.

Ak vezmeme, napríklad, rozdiel medzi pôdohospodárstvom a priemyslom, tento rozdiel nespočíva u nás len v tom, že sa pracovné podmienky v pôdohospodárstve líšia od pracovných podmienok v priemysle, ale predovšetkým a hlavne v tom, že v priemysle máme všeludové vlastníctvo výrobných prostriedkov a vyrobenej produkcie, kým v pôdohospodárstve nemáme všeludové, ale skupinové, kolchozné vlastníctvo. Povedali sme už, že v dôsledku tejto okolnosti sa udržuje obeh tovarov, že len vtedy, keď zmizne tento rozdiel medzi priemyslom a pôdohospodárstvom, môže zmiznúť tovarová výroba so všetkými dôsledkami, ktoré z toho vyplývajú. Nemožno teda popierať, že zmiznutie tohto podstatného rozdielu medzi pôdohospodárstvom a priemyslom musí mať pre nás prvoradý význam.

To isté treba povedať o probléme odstránenia podstatného rozdielu medzi prácou duševnou a prácou telesnou. Tento problém má pre nás tiež prvoradý význam. Kým nenastal rozmach masového socialistického súťaženia, s rastom

priemyslu to u nás škripalo a mnohí súdruhovia stavali dokonca otázku spomalenia tempa rozvoja priemyslu. To možno vysvetliť hlavne tým, že kultúrno-technická úroveň robotníkov bola príliš nízka a zaostávala ďaleko za úrovňou technického personálu. Situácia sa však od základu zmenila, keď socialistické súťaženie nadobudlo u nás masový ráz. Práve potom začal priemysel napredovať urýchleným tempom. Prečo nadobudlo socialistické súťaženie masový ráz? Pretože sa medzi robotníkmi našli celé skupiny súdruhov, ktorí si nielen osvojili technické minimum, ale išli ďalej, dosiahli úroveň technického personálu, začali opravovať technikov a inžinierov, lámať existujúce normy ako zastaralé, zavádzať nové normy, viac zodpovedajúce súčasnému stavu, a pod. Čo by sa stalo, keby nielen jednotlivé skupiny robotníkov, ale väčšina robotníkov pozdvihla svoju kultúrno-technickú úroveň na úroveň inžiniersko-technického personálu? Náš priemysel by sa pozdvihol na výšku, nedosiahnuteľnú pre priemysel iných krajín. Nemožno teda popierať, že odstránenie podstatného rozdielu medzi duševnou a telesnou prácou, zvýšením kultúrno-technickej úrovne robotníkov na úroveň technického personálu, musí mať pre nás prvoradý význam.

Niektorí súdruhovia tvrdia, že časom zmizne nielen podstatný rozdiel medzi priemyslom a pôdohospodárstvom, medzi telesnou a duševnou prácou, ale že zmizne akýkoľvek rozdiel medzi nimi. To nie je pravda. Odstránenie podstatného rozdielu medzi priemyslom a pôdohospodárstvom nemôže viesť k odstráneniu akéhokoľvek rozdielu medzi nimi. Nejaký rozdiel, hoci i nepodstatný, rozhodne ostane v dôsledku rozdielnosti pracovných podmienok v priemysle a v pôdohospodárstve. Dokonca ani v priemysle, ak máme na zreteli jeho rozličné odvetvia, nie sú pracovné podmienky všade rovnaké: napríklad pracovné podmienky baníkov sa líšia od pracovných podmienok robotníkov mechanizovanej továrne na obuv, pracovné podmienky haviarov rudných baní sa líšia od pracovných podmienok strojárskych robotníkov. Ak je to pravda, bude sa musieť tým skôr udržať istý rozdiel medzi priemyslom a pôdohospodárstvom.

To isté treba povedať o rozdieloch medzi prácou duševnou a prácou telesnou. Podstatný rozdiel medzi nimi v smysle priepasti v kultúrno-technickej úrovni rozhodne vymizne. Avšak nejaký rozdiel, hoci i nepodstatný, sa predsa len udrží aspoň preto, že pracovné podmienky vedúceho personálu podniku nie sú rovnaké ako pracovné podmienky robotníkov.

Súdruhovia, tvrdiaci opak, sa asi opierajú o známu formuláciu v niektorých mojich prejavoch, kde sa hovorí o odstránení rozdielu medzi priemyslom a pôdohospodárstvom, medzi duševnou a telesnou prácou, pričom sa nepripomína, že tu ide o odstránenie podstatného, a nie každého rozdielu. Súdruhovia práve takto pochopili moju formuláciu, lebo predpokladali, že znamená odstránenie každého rozdielu. To však znamená, že táto formulácia bola nepresná, neuspokojivá. Treba ju odmietnuť a nahradiť inou formuláciou, v kto-

rej sa hovorí o odstránení podstatných rozdielov a zachovaní nepodstatných rozdielov medzi priemyslom a pôdohospodárstvom, medzi duševnou a telesnou prácou.

5. Otázka rozpadu jednotného svetového trhu a prehĺbenie krízy svetovej kapitalistickej sústavy

Za najdôležitejší ekonomický výsledok druhej svetovej vojny a jej hospodárskych dôsledkov treba pokladať rozpad jednotného všeobiahleho svetového trhu. Táto okolnosť určila ďalšie prehĺbenie všeobecnej krízy svetovej kapitalistickej sústavy.

Druhá svetová vojna sa sama zrodila z tejto krízy. Každá z dvoch kapitalistických koalícií, ktoré sa za vojny do seba pustily, počítala s tým, že rozdrví protivníka a dobyje svetovládu. V tom hľadali východisko z krízy. Spojené štáty americké počítali s tým, že vyradia svojich najnebezpečnejších konkurentov, Nemecko a Japonsko, že uchvátia zahraničné trhy a svetové zdroje surovín a že dobjú svetovládu.

Avšak vojna nesplnila tieto nádeje. Pravda, Nemecko a Japonsko boli vyradené ako konkurenti troch hlavných kapitalistických krajín: USA, Anglicka a Francúzska. Ale súčasne odpadli od kapitalistickej sústavy Čína a ostatné ľudovodemokratické krajiny v Európe, ktoré vytvorili spolu so Sovietskym sväzom jednotný a silný socialistický tábor, stojaci proti kapitalistickému táboru. Ekonomickým výsledkom existencie dvoch protikladných táborov bolo, že sa jednotný všeobiahly svetový trh rozpadol, v dôsledku čoho máme teraz dva paralelné svetové trhy, stojace taktiež proti sebe.

Treba poznamenať, že USA a Anglicko s Francúzskom samy spolupôbily, pravda, mimovoľne, k vytvoreniu a upevneniu nového paralelného svetového trhu. Zaviedli hospodársku blokádu proti SSSR, Číne a európskym ľudovodemokratickým krajinám, ktoré sa nepripojili k systému „Marshallovho plánu“, zamýšľajúc ich tak zahrdúsiť. V skutočnosti však nedošlo k zahrdúseniu, ale k upevneniu nového svetového trhu.

Podstata veci nespočíva, pravda, v hospodárskej blokáde, ale v tom, že v období po vojne sa tieto krajiny hospodársky somkli a zorganizovali hospodársku spoluprácu a vzájomnú pomoc. Skúsenosti z tejto spolupráce ukazujú, že ani jedna kapitalistická krajina by nemohla poskytnúť ľudovodemokratickým krajinám tak účinnú a technicky kvalifikovanú pomoc, akú im poskytuje Sovietsky sväz. Nejde len o to, že táto pomoc je maximálne lacná a technicky prvotriedna. Ide predovšetkým o to, že základom tejto spolupráce je úprimné želanie vzájomne si pomôcť a dosiahnuť všeobecný hospodársky vzostup. Preto máme v týchto krajinách vysoké tempo rozvoja priemyslu. Možno s istotou povedať, že pri takom tempe rozvoja priemyslu dôjde čoskoro

k tomu, že tieto krajiny nielenže nebudú potrebovať dovážať tovar z kapitalistických krajín, ale že samy pocítia potrebu vyvážať prebytočný tovar svojej výroby.

Z toho však vyplýva, že sféra uplatňovania moci hlavných kapitalistických krajín (USA, Anglicka a Francúzska) nad svetovými zdrojmi sa nebude rozširovať, ale znižovať, že podmienky svetového odbytového trhu sa budú pre tieto krajiny zhoršovať a nevyužitie kapacity podnikov v týchto krajinách sa bude zväčšovať. V tom práve tkvie prehĺbenie všeobecnej krízy svetovej kapitalistickej sústavy v súvisí s rozpadom svetového trhu.

To cítia sami kapitalisti, lebo ťažko možno nepocítiť stratu takých trhov, ako SSSR a Čína. Tieto ťažkosti sa pokúšajú prekonať „Marshallovým plánom“, vojnou na Kórei, horúčkovitým zbrojením a militarizáciou priemyslu. To sa však veľmi podobá tomu, že topiaci sa aj slamky chytá.

V súvisí s touto situáciou vynorily sa pred ekonomami dve otázky:

a) Možno tvrdiť, že známa Stalinova téza o pomernej stabilite trhu v období všeobecnej krízy kapitalizmu, vyslovená pred druhou svetovou vojnou, zostáva stále ešte v platnosti?

b) Možno tvrdiť, že známa Leninova téza, vyslovená na jar r. 1916, že napriek zahŕňovaniu kapitalizmu „kapitalizmus celkove rastie omnoho rýchlejšie ako prv“, zostáva stále ešte v platnosti?

Myslím, že to nemožno tvrdiť. V dôsledku nových podmienok, ktoré vznikly v súvislosti s druhou svetovou vojnou, treba pokladať obidve tieto tézy za prekonané.

6. *Otázka nevyhnutnosti vojen medzi kapitalistickými krajinami*

Niektorí súdruhovia tvrdia, že v dôsledku vývinu nových medzinárodných podmienok po druhej svetovej vojne prestaly byť vojny medzi kapitalistickými krajinami nevyhnutné. Domnievajú sa, že rozpory medzi táborom socializmu a táborom kapitalizmu sú silnejšie ako rozpory medzi kapitalistickými krajinami, že Spojené štáty americké si dostatočne podriadily ostatné kapitalistické krajiny, aby im nedovolily bojovať medzi sebou a vzájomne sa oslabovať, že vedúci činitelia kapitalizmu sa dostatočne poučili zo skúseností dvoch svetových vojen, ktoré spôsobili vážnu škodu celému kapitalistickému svetu, než aby si dovolili znova vziať kapitalistické krajiny do vojny medzi sebou, — že v dôsledku toho všetkého prestaly byť vojny medzi kapitalistickými krajinami nevyhnutnými.

Títo súdruhovia sa mýlia. Vidia vonkajšie javy, mihajúce sa na povrchu, nevidia však tie hlboké vnútorné sily, ktoré, hoci pôsobia dosiaľ nepozorovateľne, predsa len budú určovať priebeh udalostí.

Navonok sa všetko zdá ako by „v poriadku“: Spojené štáty americké odká-

zaly na pridel západnú Europu, Japonsko a iné kapitalistické krajiny; Nemecko (západné), Anglicko, Francúzsko, Taliansko a Japonsko, ktoré sa dostaly do pazúrov USA, poslušne plnia rozkazy USA. Bolo by však nesprávne nazdávať sa, že táto „priaznivá situácia“ sa môže udržať „na večné veky“, že tieto krajiny budú do nekonečna znášať nadvládu a útlak Spojených štátov amerických, že sa nepokúsia vymaniť z americkej poroby a dať sa na cestu samostatného vývinu.

Vezmime predovšetkým Anglicko a Francúzsko. Je nesporné, že tieto krajiny sú imperialistické. Je nesporné, že lacné suroviny a zabezpečené odbytišťa majú pre ne prvoradý význam. Možno azda predpokladať, že budú do nekonečna znášať terajšiu situáciu, keď Američania pod pláštikom „pomoci“ po línii „Marshallovho plánu“ prenikajú do hospodárstva Anglicka a Francúzska v snahe premeniť ich na prívosok hospodárstva Spojených štátov amerických, pričom americký kapitál sa zmocňuje surovín a odbytišť v anglo-francúzskych kolóniách, a pripravujú tak katastrofu pre vysoké zisky anglo-francúzskych kapitalistov? Nebude azda správnejšie povedať, že kapitalistické Anglicko a po ňom aj kapitalistické Francúzsko budú napokon donútené vymaniť sa z náručia USA a pustiť sa s nimi do konfliktu, aby si tak zabezpečili samostatné postavenie a, prirodzene, aj vysoké zisky?

Prejdime k hlavným porazeným krajinám, k Nemecku (západnému) a Japonsku. Tieto krajiny teraz biedne živorია pod čižmou amerického imperialismu. Ich priemysel a pôdohospodárstvo, ich obchod, ich zahraničná a vnútorná politika, celý ich život sú spútané americkým okupačným „režimom“. Veď tieto krajiny boli ešte včera veľkými imperialistickými mocnosťami, ktoré otriasaly základmi panstva Anglicka, USA a Francúzska v Európe a v Ázii. Domnievať sa, že sa tieto krajiny nepokúsia znovu sa postaviť na vlastné nohy, zlomiť „režim“ USA a dostať sa na cestu samostatného vývinu — to znamená veriť v zázraky.

Niektorí hovoria, že rozpory medzi kapitalizmom a socializmom sú silnejšie ako rozpory medzi kapitalistickými krajinami. Teoreticky je to, prirodzene, správne. Je to správne nielen teraz, v súčasnej dobe — bolo to správne aj pred druhou svetovou vojnou. A to viac či menej cháпали vodcovia kapitalistických krajín. A napriek tomu sa druhá svetová vojna nezačala vojnou proti SSSR, ale vojnou medzi kapitalistickými krajinami. Prečo? Po prvé preto, že vojna proti SSSR ako krajine socializmu je pre kapitalizmus nebezpečnejšia ako vojna medzi kapitalistickými krajinami, lebo kým vojna medzi kapitalistickými krajinami kladie iba otázku ovládnutia jedných kapitalistických krajín inými kapitalistickými krajinami, tak vojna proti SSSR musí nutne položiť otázku existencie samého kapitalizmu. Po druhé preto, že kapitalisti, i keď z „propagačných“ dôvodov kričia o agresívnosti Sovietskeho sväzu, sami neveria v jeho agresívnosť, lebo počítajú s mierovou politikou Sovietskeho sväzu a vedia, že Sovietsky sväz kapitalistické krajiny nenapadne.

Po prvej svetovej vojne sa tak isto počítalo, že Nemecko je definitívne vyradené, práve tak, ako sa teraz niektorí súdruhovia domnievajú, že Japonsko a Nemecko sú definitívne vyradené. Vtedy sa tiež hovorilo a krikľúnsky vytrubovalo v tlači, že Spojené štáty americké odkázaly Európou na prídel, že sa Nemecko nemôže viac postaviť na vlastné nohy, že odteraz nemôže dôjsť k vojne medzi kapitalistickými krajinami. Napriek tomu sa však Nemecko pozdvihlo a postavilo na nohy ako veľká mocnosť za nejakých 15—20 rokov po svojej porážke, vymanilo sa z poroby a dalo sa na cestu samostatného vývinu. Pritom je charakteristické, že to boli práve Anglicko a Spojené štáty americké, ktoré pomohly Nemecku pozdvihnúť sa hospodársky a pozdvihnúť jeho vojensko-hospodársky potenciál. USA a Anglicko, pomáhajúc Nemecku pozdvihnúť sa hospodársky, zamýšľaly pritom, pravda, postaviť pozdvihnuvšie sa Nemecko proti Sovietskemu sväzu a využiť ho proti krajine socializmu. Nemecko však namierilo svoje sily predovšetkým proti anglo-francúzsko-americkému bloku. A keď hitlerovské Nemecko vyhlásilo vojnu Sovietskemu sväzu, tu sa anglo-francúzsko-americký blok k hitlerovskému Nemecku nielen nepripojil, ale naopak, bol nútený uzavrieť koalíciu s SSSR proti hitlerovskému Nemecku.

Boj kapitalistických krajín o trhy a želanie utopiť svojich konkurentov sa teda ukázaly prakticky silnejšie ako rozpory medzi táborom kapitalizmu a táborom socializmu.

Je otázka, aká je záruka, že sa Nemecko a Japonsko nepostavia na nohy, že sa nepokúsia vymaniť z americkej poroby a začať žiť samostatným životom. Myslím, že takej záruky niet.

Z toho však vyplýva, že nevyhnutnosť vojen medzi kapitalistickými krajinami zostáva v platnosti.

Hovorí sa, že Leninovu tézu, že imperializmus nevyhnutne plodí vojny, treba pokladať za zastaralú, pretože teraz vyrástly mohutné ľudové sily, vystupujúce na obranu mieru proti novej svetovej vojne. To je nesprávne.

Cieľom súčasného mierového hnutia je zburcovať ľudové masy do boja za zachovanie mieru, za odvrátenie novej svetovej vojny. Cieľom tohto hnutia za mier nie je teda svrhnutie kapitalizmu a nastolenie socializmu — toto hnutie sa obmedzuje na demokratické ciele boja za zachovanie mieru. V tomto smere sa súčasné hnutie za zachovanie mieru líši od hnutia v období prvej svetovej vojny za premenu vojny imperialistickej na vojnu občiansku, lebo toto hnutie išlo ďalej a sledovalo socialistické ciele.

Je možné, že pri určitej shode okolností sa boj za mier niekde rozvinie v boj za socializmus, avšak to už nebude súčasné hnutie za mier, ale hnutie za svrhnutie kapitalizmu.

Najpravdepodobnejšie však je, že súčasné hnutie za mier ako hnutie za zachovanie mieru v prípade úspechu povedie k odvráteniu danej vojny, dočasne ju oddiali, dočasne daný mier zachová, odstráni vojnychtivú vládu a

nahradí ju inou vládou, ochotnou mier dočasne zachovať. To je, pravda, dobre. Dokonca veľmi dobre. Avšak toto všetko nestačí na to, aby sa odstránila nevyhnutnosť vojen medzi kapitalistickými krajinami vôbec. Nestačí to, lebo pri všetkých týchto úspechoch hnutia na obranu mieru imperializmus sa napriek tomu udržiava a zostáva teda aj nevyhnutnosť vojen.

Aby bola odstránená nevyhnutnosť vojen, treba zničiť imperializmus.

7. Otázka základných ekonomických zákonov súčasného kapitalizmu a socializmu

Ako je známe, v diskusii sa niekoľko ráz nadhadzovala otázka základných ekonomických zákonov kapitalizmu a socializmu. O tejto otázke sa vyslovily rôzne názory až po tie najfantastickejšie. Pravda, väčšina účastníkov diskusie na tento problém slabo reagovala a nebolo naznačené nijaké riešenie. Nikto z účastníkov diskusie však existenciu takých zákonov nepopieral.

Existuje základný ekonomický zákon kapitalizmu? Áno, existuje. Aký je to zákon, aké sú jeho charakteristické črty? Základným ekonomickým zákonom kapitalizmu je taký zákon, ktorý neurčuje nejakú jednotlivú stránku alebo nejaké jednotlivé procesy vývinu kapitalistickej výroby, ale všetky hlavné stránky a všetky hlavné procesy tohto vývinu — určuje teda podstatu kapitalistickej výroby, jej jadro.

Nie je azda základným ekonomickým zákonom kapitalizmu zákon hodnoty? Nie je. Zákon hodnoty je predovšetkým zákonom tovarovej výroby. Jestvoval pred kapitalizmom a jestvuje, tak isto ako tovarová výroba, i naďalej po svrhnutí kapitalizmu napríklad v našej krajine, pravda, s obmedzenou sférou pôsobenia. Pravda, zákon hodnoty, ktorý má za kapitalizmu širokú sféru pôsobenia, má veľkú úlohu pri rozvoji kapitalistickej výroby, avšak nielen že neurčuje podstatu kapitalistickej výroby a základy kapitalistického zisku, ale také problémy ani nenastoluje. Preto nemôže byť základným ekonomickým zákonom súčasného kapitalizmu.

Z tých istých dôvodov nemôže byť základným ekonomickým zákonom kapitalizmu zákon konkurencie a anarchie výroby alebo zákon nerovnomerného vývinu kapitalizmu v rôznych krajinách.

Hovorí sa, že zákon priemernej miery zisku je základným ekonomickým zákonom súčasného kapitalizmu. To je nesprávne. Súčasný kapitalizmus, monopolistický kapitalizmus sa nemôže uspokojovať s priemerným ziskom, ktorý má nadto klesajúcu tendenciu v dôsledku zvyšovania organickej skladby kapitálu. Súčasný monopolistický kapitalizmus vyžaduje nie priemerný zisk, ale maximálny zisk, nevyhnutný na to, aby sa viac alebo menej regulérne uskutočňovala rozšírená reprodukcia.

K pojmu základného ekonomického zákona kapitalizmu sa najviac približuje

zákon nadhodnoty, zákon zrodu a vzrastu kapitalistického zisku. Tento zákon skutočne predurčuje základné črty kapitalistickej výroby. Zákon nadhodnoty je však príliš všeobecným zákonom, nedotýkajúcim sa problému najvyššej miery zisku, ktorej zabezpečenie je podmienkou vývinu monopolistického kapitalizmu. Na vyplnenie tejto medzery treba konkretizovať zákon nadhodnoty a rozvinúť ho ďalej vzhľadom na podmienky monopolistického kapitalizmu a mať pritom na zreteli, že monopolistický kapitalizmus vyžaduje nie akýkoľvek zisk, ale práve maximálny zisk. A takto dospejeme k základnému ekonomickému zákonu súčasného kapitalizmu.

Hlavné črty a požiadavky základného ekonomického zákona súčasného kapitalizmu by bolo možné sformulovať asi takto: zabezpečenie maximálneho kapitalistického zisku vykorisťovaním, zbedačovaním a ožebračovaním väčšiny obyvateľstva danej krajiny, zotročovaním a sústavným drancovaním národov iných krajín, najmä zaostalých krajín, a napokon vojnami a militarizáciou národného hospodárstva, ktoré sa využívajú na zabezpečenie najvyšších ziskov.

Hovorí sa, že priemerný zisk by bolo predsa len možné pokladať za úplne dostačujúci pre kapitalistický vývin za súčasných podmienok. To je nesprávne. Priemerný zisk je najnižšou hranicou rentability, pod ktorou sa stáva kapitalistická výroba nemožnou. Bolo by však smiešne domnievať sa, že pohlavári súčasného monopolistického kapitalizmu, uchvacujúc kolónie, zotročujúc národy a púšťajúc sa do vojen, sa pokúšajú zabezpečiť si len priemerný zisk. Nie, nie priemerný zisk a ani nie nadzisk, predstavujúci zpravidla len určité prevýšenie priemerného zisku, ale práve maximálny zisk je hybnou silou monopolistického kapitalizmu. Práve nutnosť dosiahnuť maximálne zisky ženie monopolistický kapitalizmus na také riskantné kroky, ako zotročovanie a sústavné olupovanie kolónií a iných zaostalých krajín, premena mnohých nezávislých krajín na krajiny závislé, organizovanie nových vojen, ktoré sú pre pohlavárov súčasného kapitalizmu najlepším „businessom“ na vyžmýkanie maximálnych ziskov, a nakoniec pokusy vydobyť si hospodársku nadvládu nad svetom.

Význam základného ekonomického zákona kapitalizmu je okrem iného v tom, že tento zákon tým, že určuje všetky najdôležitejšie javy v oblasti vývinu kapitalistického spôsobu výroby, jeho vzostupy a krízy, jeho víťazstvá a porážky, jeho prednosti i nedostatky — celý proces jeho protirečivého vývinu — umožňuje pochopiť ich a vysvetliť.

Uveďme jeden z mnohých „prekvapujúcich“ príkladov.

Sú všeobecne známe fakty z dejín a praxe kapitalizmu, ukazujúce búrlivý vývin techniky za kapitalizmu, keď kapitalisti vystupujú ako zástavníci pokrokovej techniky, ako revolucionári v oblasti rozvoja techniky výroby. Známe sú však aj skutočnosti, ukazujúce zadržovanie rozvoja techniky za kapi-

talizmu, keď kapitalisti vystupujú v oblasti rozvoja novej techniky ako zpiatočníci a neraz prechádzajú k ručnej práci.

Čím možno vysvetliť tento do očí bijúci rozpor? Možno ho vysvetliť jedine základným ekonomickým zákonom súčasného kapitalizmu, t. j. nutnosť dosiahnuť maximálne zisky. Kapitalizmus je za novú techniku, keď mu sľubuje najväčšie zisky. Kapitalizmus je proti novej technike a za prechod k ručnej práci, keď mu nová technika už nesľubuje najvyššie zisky.

Tak je to so základným ekonomickým zákonom súčasného kapitalizmu.

Existuje základný ekonomický zákon socializmu? Áno, existuje. Aké sú podstatné črty a požiadavky tohto zákona? Podstatné črty a požiadavky základného ekonomického zákona socializmu by bolo možné sformulovať asi takto: zabezpečenie maximálneho uspokojenia neustále rastúcich materiálnych a kultúrnych potrieb celej spoločnosti nepretržitým rastom a zdokonaľovaním socialistickej výroby na základe najvyššej techniky.

Teda, namiesto zabezpečenia maximálnych ziskov — zabezpečenie maximálneho uspokojenia materiálnych a kultúrnych potrieb spoločnosti; namiesto vývinu výroby s poruchami od vzostupu ku kríze a od krízy k vzostupu — nepretržitý rast výroby; namiesto periodických porúch vo vývine techniky, sprevádzaných ničením výrobných síl spoločnosti — nepretržité zdokonaľovanie výroby na základe najvyššej techniky.

Hovorí sa, že základným ekonomickým zákonom socializmu je zákon plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva. To je nesprávne. Plánovitý rozvoj národného hospodárstva a teda i plánovanie národného hospodárstva, ktoré je viac-menej správnym odrazom tohto zákona, nemôžu sami osebe priniesť nijaký ošoh, keď nie je známe, pre akú úlohu sa uskutočňuje plánovitý rozvoj národného hospodárstva, alebo ak je úloha nejasná. Zákon plánovitého rozvoja národného hospodárstva môže priniesť žiadúci výsledok iba vtedy, keď je tu úloha, pre splnenie ktorej sa uskutočňuje plánovitý rozvoj národného hospodárstva. Túto úlohu nemôže určiť sám zákon plánovitého rozvoja národného hospodárstva. Tým menej ju môže dať plánovanie národného hospodárstva. Táto úloha je obsiahnutá v základnom ekonomickom zákone socializmu, vo forme jeho požiadaviek, ktoré boli vyššie uvedené. Preto pôsobenie zákona plánovitého rozvoja národného hospodárstva sa môže v plnej miere uplatniť len vtedy, ak sa opiera o základný ekonomický zákon socializmu.

Pokiaľ ide o plánovanie národného hospodárstva, môže dosiahnuť kladné výsledky jedine pri zachovaní dvoch podmienok: a) ak správne odráža požiadavky zákona plánovitého rozvoja národného hospodárstva, b) ak sa vo všetkom prispôsobuje požiadavkám základného ekonomického zákona socializmu.

1. Otázka mimoekonomického prinútenia za feudalizmu.

Mimoekonomické prinútenie malo, prirodzene, úlohu pri upevňovaní ekonomickej moci feudálnych statkárov, nebolo však základom feudalizmu, ale jeho základom bolo feudálne vlastníctvo pôdy.

2. Otázka osobného vlastníctva v kolchoznej usadlosti.

Bolo by nesprávne uviesť v návrhu učebnice, že „každá kolchozná usadlosť má v osobnom užívaní kravu, drobné zvieratstvo a hydinu“. V skutočnosti, ako je známe, je krava, drobné zvieratstvo, hydina atď. nie v osobnom užívaní, ale v osobnom vlastníctve kolchoznej usadlosti. Výraz „v osobnom užívaní“ je zrejme prevzatý zo vzorných stanov poľnohospodárskeho artela. Avšak vo vzorných stanovách poľnohospodárskeho artela sa stala chyba. V ústave SSSR, ktorá bola vypracovaná dôkladnejšie, sa hovorí niečo iného, a to:

„Každá kolchozná usadlosť... má v osobnom vlastníctve pomocné hospodárstvo na záhumenku, obytný dom, úžitkový dobytok, hydinu a drobný poľnohospodársky inventár.“

To je, pravda, správne.

Bolo by však potrebné okrem toho podrobnejšie povedať, že každý kolchozník má v osobnom vlastníctve jednu až toľko a toľko kráv, podľa miestnych podmienok, toľko a toľko oviec, kôz, ošípaných (tiež od — do, podľa miestnych podmienok) a neobmedzený počet hydiny (kačíc, husí, sliepok a moriek).

Tieto podrobnosti majú veľký význam pre našich súdruhov v zahraničí, ktorí chcú presne vedieť, čo teda vlastne zostalo kolchoznej usadlosti v jej osobnom vlastníctve, keď sa u nás uskutočnila kolektivizácia pôdohospodárstva.

3. Otázky hodnoty árendy, platenej roľníkmi statkárom, ako i hodnoty nákladov na kúpu pôdy.

V návrhu učebnice sa hovorí, že v dôsledku znárodnenia pôdy „sa roľníctvo oslobodilo od platenia árendy statkárom v sume asi 500 miliónov rubľov ročne“ (treba povedať, že v „zlate“). Túto cifru by bolo treba spresniť, pretože nezahrnuje, ako sa mi zdá, platenie árendy v celom Rusku, ale len vo väčšine gubernií Ruska. Treba mať pritom na zreteli, že v mnohých okrajových oblastiach Ruska sa platila árenda v naturáliách, čo autori návrhu učebnice zrejme nevzali do úvahy. Okrem toho treba mať na zreteli, že sa roľníctvo oslobodilo nielen od árendy, ale i od každoročných výdavkov na kúpu pôdy. Prizeralo sa na to v návrhu učebnice? Zdá sa mi, že neprizeralo, ale malo by sa.

4. Otázka srastania monopolov so štátnym aparátom.

Výraz „srastanie“ nie je vhodný. Tento výraz povrchne a popisne zaznamenáva sblížovanie monopolov a štátu, avšak neodhaľuje ekonomický smysel tohto sblížovania. Ide o to, že v procese tohto sblížovania nedochádza len

k srastaniu, ale k podriaďovaniu štátneho aparátu monopolom. Preto by bolo potrebné odstrániť slovo „srastanie“ a nahradiť ho slovami „podriaďovanie štátneho aparátu monopolom“.

5. Otázka použitia strojov v SSSR.

V návrhu učebnice sa hovorí, že v „SSSR sa používajú stroje vo všetkých prípadoch, keď šetria prácu spoločnosti“. To nie je vôbec to, čo by sa malo povedať. Predovšetkým stroje v SSSR vždy šetria prácu spoločnosti, a preto nepoznáme prípady, keď by stroje v SSSR nešetřily spoločnosti prácu. Po druhé, stroje nielen prácu šetria, ale súčasne pracovníkom uľahčujú prácu, a preto v našich podmienkach, na rozdiel od podmienok kapitalizmu, robotníci veľmi radi používajú stroje v pracovnom procese.

Preto by bolo treba povedať, že stroje sa nikde nepoužívajú tak ochotne, ako v SSSR, lebo stroje šetria prácu spoločnosti a uľahčujú prácu robotníkom, a keďže v SSSR nie je nezamestnanosť, používajú robotníci stroje v národnom hospodárstve veľmi radi.

6. Otázka hmotného postavenia robotníckej triedy v kapitalistických krajinách.

Keď sa hovorí o hmotnom postavení robotníckej triedy, obyčajne sa myslí na robotníkov, zamestnaných vo výrobe, a neprizerá sa k hmotnému postaveniu tzv. rezervnej armády nezamestnaných. Je správny taký postoj k otázke hmotného postavenia robotníckej triedy? Myslím, že nie je správny. Ak existuje rezervná armáda nezamestnaných, ktorej členovia nemôžu žiť z ničoho iného ako z predaja svojej pracovnej sily, potom nezamestnaní nutne musia byť súčasťou robotníckej triedy, ak sú však súčasťou robotníckej triedy, potom ich bedárske postavenie musí pôsobiť na hmotné postavenie robotníkov, zamestnaných vo výrobe. Preto myslím, že pri charakteristike hmotného postavenia robotníckej triedy v kapitalistických krajinách bolo by treba tiež prihliadať na postavenie rezervnej armády nezamestnaných robotníkov.

7. Otázka národného dôchodku.

Myslím, že by bolo bezpodmienečne treba zaradiť do návrhu učebnice novú kapitolu o národnom dôchodku.

8. Otázka osobitnej kapitoly v učebnici o Leninovi a Stalinovi ako tvorcoch politickej ekonomie socializmu.

Myslím, že kapitolu „Marxistické učenie o socializme. Vytvorenie politickej ekonomie V. I. Leninom a J. V. Stalinom“ treba z učebnice vyradiť. Táto kapitola je v učebnici úplne zbytočná, lebo neprináša nič nového a len chabo opakuje to, čo bolo omnoho podrobnejšie povedané v predošlých kapitolách učebnice.

Pokiaľ ide o ostatné otázky, nemám nijaké pripomienky k návrhom súdruhov Ostroviňanova, Leontieva, Šepilova, Gatovského a iných.

9. Medzinárodný význam marxistickej učebnice politickej ekonomie

Myslím, že súdruhovia si neuvedomujú celý význam marxistickej učebnice politickej ekonomie. Učebnica je potrebná nielen pre našu sovietsku mládež. Je potrebná najmä pre komunistov všetkých krajín a pre ľudí, sympatizujúcich s komunistami. Naši zahraniční súdruhovia chcú vedieť, ako sme sa vymanili z kapitalistickej poroby, ako sme pretvorili ekonomiku krajiny v duchu socializmu, ako sme dosiahli priateľstvo s roľníctvom, ako sme dosiahli to, že naša ešte nedávno chudobná a slabá krajina sa premenila na krajinu bohatú a mocnú, čo sú to kolchozy, prečo napriek zospoločenšteni výrobných prostriedkov neodstraňujeme tovarovú výrobu, peniaze, obchod atď. Chcú vedieť všetko to a mnoho iného nielen z čirej zvedavosti, ale preto, aby sa od nás učili a využívali naše skúsenosti pre svoju krajinu. Vydanie dobrej marxistickej učebnice politickej ekonomie má preto nielen vnútropolitický, ale i veľký medzinárodný význam.

Je teda potrebná učebnica, ktorá by mohla byť príručkou pre revolučnú mládež nielen v našej krajine, ale i za hranicami. Nemá byť príliš objemná, pretože príliš objemná učebnica nemôže byť príručkou a ťažko si ju osvojiť, zvládnuť. Musí však obsahovať všetko základné, týkajúce sa tak ekonomiky našej krajiny ako i ekonomiky kapitalizmu a koloniálnej sústavy.

Niektorí súdruhovia v diskusii navrhovali zaradiť do učebnice celý rad nových kapitol, dejepisci — o dejinách, politici — o politike, filozofi — o filozofii, ekonomi — o ekonomii. To by však viedlo k tomu, že by sa učebnica rozrástla do nesmiernych rozmerov. To, pravda, nemožno pripustiť. Učebnica používa historickú metódu na ilustráciu problémov politickej ekonomie, no to ešte neznamená, že treba urobiť z učebnice politickej ekonomie dejiny ekonomických vzťahov.

Potrebuje učebnicu o 500, maximálne 600 stránkach — nie väčšiu. To bude príručka marxistickej politickej ekonomie, pekný dar mladým komunistom všetkých krajín.

Ostatne, vzhľadom na nedostatočnú úroveň marxistického vývinu väčšiny komunistických strán zahraničných krajín mohla by takáto učebnica priniesť veľký úžitok aj nemladým kádrovým komunistom týchto krajín.

10. Ako zlepšiť návrh učebnice politickej ekonomie

Niektorí súdruhovia v diskusii príliš horlivo „rezali“ návrh učebnice, hromžili na jeho autorov za chyby a nedostatky a tvrdili, že sa návrh nepodaril. To nie je spravodlivé. Chyby a nedostatky v učebnici, pravda, sú — pri veľkej práci bývajú takmer vždy. No napriek tomu drvivá väčšina účastníkov diskusie predsa len uznala, že návrh učebnice môže byť základom budúcej učebnice

a potrebuje len niektoré opravy a doplnky. Skutočne, stačí len porovnať návrh učebnice s doteraz používanými učebnicami politickej ekonomie, aby sme dospeli k záveru, že návrh učebnice o celú hlavu prevyšuje učebnice doterajšie. V tom je veľká zásluha autorov návrhu učebnice.

Myslím, že k zlepšeniu návrhu učebnice bolo by treba určiť niekoľkočlennú komisiu a zapojiť do nej nielen autorov učebnice, nielen stúpencov väčšiny účastníkov diskusie, ale aj odporcov väčšiny, zúrivých kritikov návrhu učebnice.

Bolo by dobre zapojiť do komisie aj skúseného štatistika, aby overil číselné údaje a doplnil návrh novým štatistickým materiálom, ako aj skúseného právnik, aby overil presnosť formulácií.

Členov komisie bolo by treba dočasne uvoľniť od akejkoľvek inej práce a plne ich hmotne zabezpečiť, aby sa mohli celkom venovať práci na učebnici.

Okrem toho bolo by treba určiť redakčnú komisiu, povedzme trojčlennú, pre konečnú redakciu učebnice. Je to potrebné tiež preto, aby sa dosiahol jednotný sloh, ktorý, žiaľ, návrh učebnice postráda.

Lehota na predloženie hotovej učebnice Ústrednému výboru je jeden rok.

1. februára 1952.

J. Stalin

ODPOVEĎ SÚDRUHOVI ALEXANDROVI ILJIČOVI NOTKINOVÍ

Súdruh Notkin!

Neponáhľal som sa s odpoveďou, lebo otázky, s ktorými prichádzate, nepovažujem za neodkladné. Tým skôr, že sú iné otázky, ktoré sú neodkladné a ktoré, prirodzene, odvádzajú pozornosť od Vášho listu.

Odpovedám podľa bodov.

K bodu prvému

V „Pripomienkach“ je známa téza, že spoločnosť nie je bezmocná voči vedeckým zákonom, že ľudia, keď spoznali ekonomické zákony, môžu ich využiť v záujme spoločnosti. Tvrdíte, že táto téza sa nemôže rozšíriť na iné spoločenské formácie, že môže platiť len za socializmu a komunizmu, že živelný ráz ekonomických procesov, napríklad, za kapitalizmu, znemožňuje spoločnosti využiť ekonomické zákony v záujme spoločnosti.

To je nesprávne. V epoche buržoáznej revolúcie, napríklad vo Francúzsku, použila buržoázia proti feudalizmu známy zákon o bezpodmienečnom súlade medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných síl, svrhla feudálne výrobné vzťahy, vytvorila nové, buržoázne výrobné vzťahy a uviedla tieto výrobné vzťahy do súladu s rázom výrobných síl, ktoré vyrástly v lone feudálneho zriadenia. Buržoázia to urobila nie pre svoje osobitné schopnosti, ale preto, že mala na tom životný záujem. Feudáli sa proti tomu stavali nie preto, že boli obmedzení, ale preto, že mali životný záujem na tom, aby zabránili uskutočneniu tohto zákona.

To isté treba povedať o socialistickej revolúcii v našej krajine. Robotnícka trieda využila zákon záväzného súladu medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných síl, svrhla buržoázne výrobné vzťahy, vytvorila nové, socialisticke výrobné vzťahy a uviedla ich do súladu s rázom výrobných síl. Mohla to urobiť nie pre svoje osobitné schopnosti, ale preto, že mala na tejto veci životný záujem. Buržoázia, ktorá sa z pokrokovej sily na úsvite buržoáznej revolúcie stala už kontrarevolučnou silou, sa všemožne stavala na odpor usku-

točneniu tohto zákona, stavala sa na odpor nie pre svoju neorganizovanosť a nie preto, že živelný ráz ekonomických procesov ju nútil k odporu, ale hlavne preto, že mala životný záujem na tom, aby sa tento zákon neuskutočnil.

Teda:

1. Využitie ekonomických procesov, ekonomických zákonov v záujme spoločnosti sa deje v tej či onej miere nielen za socializmu a komunizmu, ale aj za iných formácií;

2. Využitie ekonomických zákonov má za triednej spoločnosti vždy a všade triedne pozadie, pričom zástavnikom využitia ekonomických zákonov v záujme spoločnosti je vždy a všade pokroková trieda, kým odumierajúce triedy sa proti tomu stavajú na odpor.

Rozdiel v tejto veci medzi proletariátom na jednej strane a inými triedami na strane druhej, ktoré kedykoľvek v priebehu dejín uskutočnily prevraty vo výrobných vzťahoch, je v tom, že triedne záujmy proletariátu splyvajú so záujmami zdrvivúcej väčšiny spoločnosti, lebo revolúcia proletariátu znamená nie odstránenie tej či onej formy vykorisťovania, ale odstránenie akéhokoľvek vykorisťovania, kým revolúcie iných tried, odstraňujúce len tú či onú formu vykorisťovania, sa obmedzovaly na rámec ich úzkotriednych záujmov, ktoré sú v rozpore so záujmami väčšiny spoločnosti.

V „Pripomienkach“ sa hovorí o triednom pozadí využívania ekonomických zákonov v záujme spoločnosti. Hovorí sa tam, že „na rozdiel od zákonov prírodných vied, kde objavenie a uplatnenie nového zákona prebieha viac-menej hladko, naráža v ekonomickej oblasti objavenie a uplatnenie nového zákona, dotýkajúceho sa záujmov odumierajúcich síl spoločnosti, na neobyčajne silný odpor týchto síl“. Avšak Vy ste tomu nevenovali pozornosť.

K bodu druhému

Tvrdíte, že úplný súlad medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných síl možno dosiahnuť len za socializmu a komunizmu, kým za iných formácií môže sa uskutočniť len neúplný súlad.

To nie je správne. V epoche po buržoáznej revolúcii, keď buržoázia rozbila feudálne výrobné vzťahy a nastolila buržoázne výrobné vzťahy, boli nepochybne obdobia, keď buržoázne výrobné vzťahy boli v úplnom súlade s rázom výrobných síl. V opačnom prípade by sa kapitalizmus nebol mohol rozvinúť tak rýchle, ako sa rozvíjal po buržoáznej revolúcii.

Ďalej, výraz „úplný súlad“ nemožno chápať v absolútnom slova smysle. Nemožno ho chápať tak, ako keby za socializmu vôbec nejstovalo zaostávanie výrobných vzťahov za rastom výrobných síl. Výrobné sily sú najhybnejšími a najrevolučnejšími silami výroby. Idú nesporne pred výrobnými vzťahmi i za socializmu. Výrobné vzťahy sa len po určitom čase pretvárajú podľa rázu výrobných síl.

Ako treba teda chápať výraz „úplný súlad“? Treba ho chápať tak, že za socializmu obvykle nedochádza ku konfliktu medzi výrobnými vzťahmi a výrobnými silami, že spoločnosť má možnosť včas uviesť do súladu zaostávajúce výrobné vzťahy s rázom výrobných síl. Socialistická spoločnosť má možnosť to urobiť, pretože niet v nej odumierajúcich tried, ktoré by mohli zorganizovať odpor. Pravda, aj za socializmu budú zaostávajúce zotrvačné sily, ktoré nechápu nutnosť zmeny vo výrobných vzťahoch, ale tie, pravda, nebude ťažko prekonať bez toho, že by došlo ku konfliktu.

K bodu tretiemu

Z Vašich úvah vyplýva, že pokladáte výrobné prostriedky a predovšetkým výrobné nástroje, vyrábané našimi znárodnými podnikmi, za tovar.

Možno však považovať výrobné prostriedky za nášho socialistického zriadenia za tovar? Podľa môjho názoru vôbec nie.

Tovar je taký produkt výroby, ktorý sa predáva hociktorému kupujúcemu, pričom majiteľ tovaru stráca pri predaji tovaru vlastnícke právo naň a kupujúci sa stáva vlastníkom tovaru, ktorý môže ďalej predať, dať do zálohu, nechať pokaziť. Spadajú výrobné prostriedky do tejto definície? Je jasné, že nespadajú. Po prvé, výrobné prostriedky „sa nepredávajú“ každému kupujúcemu, „nepredávajú sa“ ani kolchozom, ale štát ich iba rozdeľuje medzi svoje podniky. Po druhé, vlastník výrobných prostriedkov — štát — pri odovzdávaní výrobných prostriedkov tomu či onomu podniku vôbec nestráca na ne vlastnícke právo, ale naopak, plne si ho podržuje. Po tretie, riaditelia závodov, ktorí dostali od štátu výrobné prostriedky, sa nielen nestávajú ich vlastníkmi, ale naopak, sú zmocnencami sovietskeho štátu pre využitie výrobných prostriedkov podľa plánov, určených štátom.

Ako vidno, výrobné prostriedky za nášho zriadenia vôbec nemožno zahrnovať do kategórie tovaru.

Prečo sa teda hovorí v takomto prípade o hodnote výrobných prostriedkov, o ich vlastných nákladoch, o ich cene a podobne?

Z dvoch príčin.

Predovšetkým je to potrebné pre kalkuláciu, pre rozpočtovanie, pre stanovenie, či sú podniky aktívne alebo pasívne, pre revíziu a kontrolu podnikov. To je však iba formálna stránka veci.

Po druhé, je to potrebné, aby sa v záujme zahraničného obchodu uskutočňoval predaj výrobných prostriedkov cudzím štátom. Tu, v oblasti zahraničného obchodu, no len v tejto oblasti, sú naše výrobné prostriedky skutočne tovarom a skutočne sa predávajú (bez úvodzoviek).

Z toho teda vyplýva, že v oblasti obehu zahraničného obchodu si výrobné

prostriedky, vyrábané našimi podnikmi, podržujú vlastnosti tovarov tak v podstate ako aj formálne, zatiaľ čo v oblasti ekonomického obehu vo vnútri krajiny strácajú výrobné prostriedky vlastnosti tovarov, prestávajú byť tovarom, dostávajú sa mimo sféru pôsobnosti zákona hodnoty a podržujú si len vonkajšiu formu tovaru (kalkulácia a i.).

Ako vysvetliť túto zvláštnosť?

Ide o to, že za našich socialistických podmienok neprebíha ekonomický vývoj zvratmi, ale postupnými zmenami, keď sa staré prosto neruší úplne, ale mení svoju podstatu podľa nového a podržuje si len svoju formu, kým nové neodstraňuje jednoducho staré, ale preniká do starého, mení jeho podstatu, jeho funkcie, pričom nerozbíja jeho formu, ale využíva túto formu pre vývoj nového. Tak je to nielen s tovarom, ale aj s peniazmi v našom ekonomickom obehu ako aj s bankami, ktoré strácajú svoje staré funkcie a nadobúdajú nové, podržujú si starú formu, ktorú využíva socialistické zriadenie.

Ak pristupujeme k veci s hľadiska formálneho, s hľadiska procesov, ktoré prebiehajú na povrchu javov, mohli by sme dospieť k nesprávnemu záveru, ako by kategórie kapitalizmu si podržovali platnosť v našej ekonomike. Ak však pristupujeme k veci s marxistickým rozborom, ktorý prísne rozlišuje medzi obsahom ekonomického procesu a jeho formou, medzi vnútornými procesmi vývinu a zovňajšími javmi, potom môžeme dospieť k jedine správnejmu záveru, že zo starých kategórií kapitalizmu sa u nás zachovala hlavne forma, vonkajší vzhľad, že sa však v podstate tieto kategórie u nás od základov zmenily podľa potrieb rozvoja socialistického národného hospodárstva.

K bodu štvrtému

Tvrdíte, že zákon hodnoty má regulujúci vplyv na ceny „výrobných prostriedkov“, vyrábaných v pôdohospodárstve a dodávaných štátu za výkupné ceny. Máte pritom na mysli také „výrobné prostriedky“, ako sú suroviny, napríklad, bavlna. Mohli by ste k tomu dodať tiež ľan, vlnu a ostatné pôdohospodárske suroviny.

Je potrebné predovšetkým poznamenať, že v tomto prípade pôdohospodárstvo vyrába nie „výrobné prostriedky“, ale jeden z výrobných prostriedkov — suroviny. Nemožno si zahrávať so slovami „výrobné prostriedky“. Keď marxisti hovoria o výrobe výrobných prostriedkov, majú na mysli predovšetkým výrobu výrobných nástrojov, to, čo Marx nazýva „mechanickými pracovnými prostriedkami, ktorých súhrn možno nazvať kostrou a svalstvom výroby“, tvoriacej „charakteristické znaky určitej epochy spoločenskej výroby“. Klásť na roveň časť výrobných prostriedkov (suroviny) a výrobné prostriedky, vrátane výrobných nástrojov, znamená prehrešovať sa proti marxizmu, lebo mar-

xizmus vychádza z určujúcej úlohy výrobných nástrojov v porovnaní so všetkými ostatnými výrobnými prostriedkami. Je všeobecne známe, že suroviny samy osebe nemôžu vyrobiť výrobné nástroje, hoci niektoré druhy surovín sú nevyhnutné ako materiál na výrobu výrobných nástrojov, zatiaľ čo nijaká surovina nemôže byť vyrobená bez výrobných nástrojov.

Ďalej. Je azda pôsobenie zákona hodnoty na cenu suroviny, vyrábanej v pôdohospodárstve, pôsobením regulujúcim, ako to tvrdíte Vy, súdruh Notkin? Bolo by regulujúce, keby u nás existovala „voľná“ hra cien pôdohospodárskych surovín, keby u nás pôsobil zákon konkurencie a anarchie výroby, keby sme nemali plánované hospodárstvo, keby výroba surovín nebola regulovaná plánom. Pretože však všetky tieto „keby“ v sústave nášho národného hospodárstva neexistujú, nemôže byť pôsobenie zákona hodnoty na ceny pôdohospodárskych surovín vôbec regulujúce. Po prvé, ceny pôdohospodárskych surovín sú u nás pevné, stanovené plánom, a nie „voľné“. Po druhé, rozsah výroby pôdohospodárskych surovín sa neurčuje živelne alebo nejakými náhodnými prvkami, ale plánom. Po tretie, výrobné nástroje, nevyhnutné na výrobu pôdohospodárskych surovín, nie sú sústredené v rukách jednotlivých osôb alebo skupín osôb, ale v rukách štátu. Čo potom teda ostáva z regulujúcej úlohy zákona hodnoty? Sám zákon hodnoty je teda regulovaný faktami, ktoré sú charakteristické pre socialistickú výrobu.

Nemožno teda popierať, že zákon hodnoty pôsobí na tvorenie cien pôdohospodárskych surovín, že je jedným z ich činiteľov. Tým menej však možno popierať, že toto pôsobenie nie je a nemôže byť regulujúce.

K bodu piatemu

Keď som hovoril o rentabilite socialistického národného hospodárstva, ne-súhlasil som vo svojich „Pripomienkach“ s niektorými súdruhmi, ktorí tvrdia, že nakoľko naše plánované národné hospodárstvo nedáva veľkú prednosť rentabilným podnikom a pripúšťa vedľa týchto podnikov aj existenciu nerentabilných podnikov, ubíja vraj samu zásadu rentability v hospodárstve. V „Pripomienkach“ sa hovorí, že rentabilita s hľadiska jednotlivých podnikov a výrobných odvetví neznesie vôbec porovnanie s tou vyššou rentabilitou, ktorú nám dáva socialistická výroba, ktorá nás zbavuje kríz z nadvýroby a zabezpečuje nám nepretržitý vzrast výroby.

Bolo by však nesprávne z toho vyvodzovať, že rentabilita jednotlivých podnikov a výrobných odvetví nemá pre nás zvláštnu cenu a že jej netreba venovať vážnu pozornosť. To je, pravda, nesprávne. Rentabilita jednotlivých podnikov a výrobných odvetví má nesmierny význam s hľadiska rozvoja našej výroby. Treba na ňu prihliadať tak pri plánovaní výstavby, ako aj pri plánovaní výroby. To je abeceda našej hospodárskej činnosti v terajšej etape vývinu.

K bodu šiestemu

Nie je jasné, ako treba chápať Vaše slová, týkajúce sa kapitalizmu: „rozšírená výroba v značne deformovanej podobe“. Treba povedať, že takáto výroba, a k tomu ešte rozšírená, vôbec neexistuje.

Je zrejmé, že keď sa svetový trh rozštiepil a sféra uplatnenia moci hlavných kapitalistických krajín (USA, Anglicko a Francúzsko) nad svetovými zdrojmi sa začala zmenšovať, musí sa cyklický ráz vývinu kapitalizmu — vzrast a obmedzovanie výroby — predsa len udržať. Avšak vzrast výroby v týchto krajinách bude prebiehať na zúženej základni, pretože sa rozsah výroby v týchto krajinách bude obmedzovať.

K bodu siedmemu

Všeobecná kríza svetovej kapitalistickej sústavy sa začala v období prvej svetovej vojny, najmä v dôsledku odpadnutia Sovietskeho sväzu od kapitalistickej sústavy. To bola prvá etapa všeobecnej krízy. V období druhej svetovej vojny sa začala druhá etapa všeobecnej krízy, najmä po odpadnutí ľudovodemokratických krajín v Európe a v Ázii od kapitalistickej sústavy. Prvú krízu v období prvej svetovej vojny a druhú krízu v období druhej svetovej vojny nemožno pokladať za jednotlivé, navzájom odtrhnuté, samostatné krízy, ale za vývinové etapy všeobecnej krízy svetovej kapitalistickej sústavy.

Je všeobecná kríza svetového kapitalizmu len politickou alebo len ekonomickou krízou? Ani to, ani ono. Je všeobecnou, t. j. všestrannou krízou svetovej sústavy kapitalizmu, zahrnujúcou tak ekonomiku ako aj politiku. Pritom je pochopiteľné, že základom tejto krízy je stále väčší sa stupňujúci rozklad svetovej hospodárskej sústavy kapitalizmu na jednej strane a vzrastajúca hospodárska sila krajín, ktoré odpadly od kapitalizmu — SSSR, Číny a ostatných ľudovodemokratických krajín na strane druhej.

21. apríla 1952.

J. Stalin

O CHYBÁCH SÚDRUHA L. D. JAROŠENKA

Súдруh Jarošenko poslal nedávno členom politbyra ÚV VKS(b) list, datovaný 20. marca tohto roku, o niektorých ekonomických otázkach, o ktorých sa diskutovalo na známej novembrovej diskusii. Autor sa v liste sťažuje, že v hlavných zovšeobecňujúcich dokumentoch k diskusii, práve tak ako aj v „Pripomienkach“ súdruha Stalina sa „vôbec neprejavilo stanovisko“ súdruha Jarošenka. List obsahuje okrem toho návrh súdruha Jarošenka, aby mu dovoľili vypracovať „Politickú ekonomiu socializmu“ v priebehu jedného alebo pol druhu roka a aby mu na to dali dvoch pomocníkov.

Myslím, že bude treba preskúmať tak podstatu sťažnosti súdruha Jarošenka, ako aj jeho návrh.

Začneme sťažnosťou.

Pozrime teda, v čom väzí „stanovisko“ súdruha Jarošenka, ktoré sa vôbec neprejavilo v uvedených dokumentoch.

I. Hlavná chyba súdruha Jarošenka

Ak chceme stručne charakterizovať stanovisko súdruha Jarošenka, treba povedať, že je nemarxistické a teda hlboko chybné.

Hlavnou chybou súdruha Jarošenka je, že sa odchyľuje od marxizmu v otázke úlohy výrobných síl a výrobných vzťahov vo vývine spoločnosti, neúmerne zveľičuje úlohu výrobných síl, zároveň neúmerne znižuje úlohu výrobných vzťahov a dostáva sa tak ďaleko, že vyhlasuje výrobné vzťahy za socializmu za súčasť výrobných síl.

Súдруh Jarošenko je ochotný priznať výrobným vzťahom určitú úlohu v podmienkach „antagonistických triednych rozporov“, lebo tu výrobné vzťahy „sú v rozpore s rozvojom výrobných síl“. Túto úlohu však obmedzuje na zápornú úlohu, na úlohu činiteľa, ktorý brzdí rozvoj výrobných síl, spútava ich rozvoj. Iné funkcie, akékoľvek kladné funkcie výrobných vzťahov súдруh Jarošenko nevidí.

Pokiaľ ide o socialistické zriadenie, kde už nie sú „antagonistické triedne rozpory“ a kde výrobné vzťahy „už nie sú v rozpore s rozvojom výrobných

síl“, súdruh Jarošenko sa domnieva, že tu sebamenešia samostatná úloha výrobných vzťahov mizne, výrobné vzťahy prestávajú byť dôležitým činiteľom vývinu a sú pohlcované výrobnými silami ako časť celkom. Za socializmu — hovorí súdruh Jarošenko — „vstupujú výrobné vzťahy ľudí do organizácie výrobných síl ako prostriedok, ako prvok tejto organizácie“ (viď list súdruha Jarošenka politbyru ÚV).

Áká je teda v tomto prípade hlavná úloha politickej ekonomie socializmu? Súdruh Jarošenko odpovedá: „Hlavným problémom politickej ekonomie socializmu nie je teda to, aby sme skúmali výrobné vzťahy ľudí socialistickej spoločnosti, ale to, aby sme vypracovali a rozvinuli vedeckú teóriu organizácie výrobných síl v spoločenskej výrobe, teóriu plánovania rozvoja národného hospodárstva“ (viď prejav súdruha Jarošenka v pléne diskusie).

Tým sa vlastne tiež vysvetľuje, že súdruh Jarošenko nemá záujem o také ekonomické otázky socialistickeho zriadenia, ako je existencia rôznych foriem vlastníctva v našej ekonomike, obeh tovarov, zákon hodnoty a iné, ktoré považuje za druhoradé otázky, vyvolávajúce iba scholastické spory. Vyhlasuje priamo, že v jeho Politickej ekonomii socializmu „spory o úlohe tej či onej kategórie politickej ekonomie socializmu — hodnoty, tovaru, peňazí, úveru a iných, — ktoré často u nás nadobúdajú scholastický ráz, sú nahradené zdravými úvahami o racionálnej organizácii výrobných síl v spoločenskej výrobe a vedeckým odôvodnením tejto organizácie“ (viď prejav súdruha Jarošenka v pléne diskusie).

Teda politická ekonomia bez ekonomických problémov.

Súdruh Jarošenko sa domnieva, že stačí zaviesť „racionálnu organizáciu výrobných síl“, aby prechod od socializmu ku komunizmu nastal bez zvláštnych ťažkostí. Domnieva sa, že to úplne stačí na prechod ku komunizmu. Priamo vyhlasuje, že „za socializmu sa hlavný boj za vybudovanie komunistickej spoločnosti redukuje na boj za správnu organizáciu výrobných síl a ich racionálne využitie v spoločenskej výrobe“ (viď prejav v pléne diskusie). Súdruh Jarošenko slávnostne vyhlasuje, že „komunizmus — to je najvyššia vedecká organizácia výrobných síl v spoločenskej výrobe“.

Podstata komunistického zriadenia sa teda podľa toho vyčerpáva „racionálnou organizáciou výrobných síl“.

Z toho všetkého súdruh Jarošenko vyvodzuje, že nemôže byť spoločná politická ekonomia pre všetky spoločenské formácie, že musia byť dve politickej ekonomie: jedna pre predsociálne spoločenské formácie, predmetom ktorej je štúdium výrobných vzťahov ľudí, a druhá pre socialisticke zriadenie, predmetom ktorej musí byť nie štúdium výrobných, t. j. ekonomických vzťahov, ale štúdium otázok racionálnej organizácie výrobných síl.

Také je stanovisko súdruha Jarošenka.

Čo možno povedať o tomto stanovisku?

Predovšetkým je nesprávne, že úloha výrobných vzťahov v dejinách spo-

ločnosti sa obmedzuje na úlohu brzdy, spúšťajúcej rozvoj výrobných síl. Keď marxisti hovoria o brzdiacej úlohe výrobných vzťahov, nemajú na mysli hocijaké výrobné vzťahy, ale jedine staré výrobné vzťahy, ktoré už nezodpovedajú rastu výrobných síl, a teda hamujú ich rozvoj. Avšak okrem starých výrobných vzťahov existujú, ako je známe, i nové výrobné vzťahy, nahrádzajúce staré. Možno azda povedať, že úloha nových výrobných vzťahov sa redukuje na úlohu brzdy výrobných síl? Nie, nemožno. Naopak, nové výrobné vzťahy sú tou hlavnou a rozhodujúcou silou, ktorá práve určuje ďalší a pritom mohutný rozvoj výrobných síl a bez ktorých by výrobné sily boli odsúdené na živorenie, ako je to teraz v kapitalistických krajinách.

Nikto nemôže poprieť nesmierny rozvoj výrobných síl nášho sovietskeho priemyslu za päťročnic. Avšak k tomuto rozvoju by nedošlo, keby sme v októbri 1917 neboli nahradili staré, kapitalistické výrobné vzťahy novými, socialistickými výrobnými vzťahmi. Bez tohto prevratu vo výrobných, ekonomických vzťahoch našej krajiny by výrobné sily u nás živorily tak isto, ako živorila teraz v kapitalistických krajinách.

Nikto nemôže poprieť nesmierny rozvoj výrobných síl nášho pôdohospodárstva za posledných 20—25 rokov. Avšak k tomuto rozvoju by nedošlo, keby sme v tridsiatych rokoch neboli nahradili staré výrobné kapitalistické vzťahy na dedine novými, kolektivistickými výrobnými vzťahmi. Bez tohto prevratu vo výrobe by výrobné sily nášho pôdohospodárstva živorily tak isto, ako živorila teraz v kapitalistických krajinách.

Pravda, nové výrobné vzťahy nemôžu zostať a nezostávajú večne nové, začínajú zastarávať a dostávajú sa do rozporu s ďalším rozvojom výrobných síl, začínajú strácať úlohu hlavnej hybnej sily výrobných síl a stávajú sa ich brzdou. Vtedy sa namiesto týchto výrobných vzťahov, ktoré už zastaraly, objavujú nové výrobné vzťahy, úlohou ktorých je byť hlavnou hybnou silou ďalšieho rozvoja výrobných síl.

Tento svojrázny vývin výrobných vzťahov od úlohy brzdy výrobných síl k úlohe hlavnej sily, poháňajúcej ich vpred, a od úlohy hlavnej hybnej sily k úlohe brzdy výrobných síl je jedným z hlavných prvkov marxistickej materialistickej dialektiky. To dnes vedia všetci začiatočníci štúdia marxizmu. No ako vidno, súdruh Jarošenko to nevie.

Po druhé, je nesprávne, že samostatná úloha výrobných, t. j. ekonomických vzťahov za socializmu mizne, že výrobné vzťahy sú pohlcované výrobnými silami, že spoločenská výroba sa za socializmu redukuje na organizáciu výrobných síl. Marxizmus posudzuje spoločenskú výrobu ako celok, majúci dve nerozlučné stránky: výrobné sily spoločnosti (vzťah spoločnosti k prírodným silám, v boji proti ktorým získava nutné hmotné statky) a výrobné vzťahy (vzájomné vzťahy ľudí v procese výroby). To sú dve rôzne stránky spoločenskej výroby, hoci sú navzájom nerozlučne späté. A práve preto, že sú rôznymi stránkami spoločenskej výroby, môžu na seba navzájom pôsobiť. Tvrdiť, že

jedna z týchto stránok môže byť pohltená druhou a premenená na jej súčasť, znamená veľmi vážne sa prehrešiť proti marxizmu.

Marx hovorí:

„Vo výrobe pôsobia ľudia nielen na prírodu, ale i jeden na druhého. Len tak môžu vyrábať, ak určitým spôsobom spoluúčinkujú a svoju prácu si navzájom vymieňajú. Aby ľudia mohli vyrábať, vstupujú do určitých vzťahov a pomerov a len v rámci týchto spoločenských vzťahov a pomerov sa uskutočňuje ich pôsobenie na prírodu, uskutočňuje sa výroba“ (viď K. Marx a F. Engels, Spisy, sv. V., str. 429).

Spoločenská výroba sa teda skladá z dvoch stránok, ktoré napriek tomu, že sú nerozlučne navzájom späté, predsa odrážajú dva rady rozličných vzťahov: vzťahov ľudí k prírode (výrobné sily) a vzťahov ľudí medzi sebou v procese výroby (výrobné vzťahy). Jediné existencia obidvoch stránok výroby nám dáva spoločenskú výrobu, či už ide o socialistické zriadenie alebo o iné spoločenské formácie.

Súduh Jarošenko zrejme plne nesúhlasí s Marxom. Je tej mienky, že táto Marxova téza sa nedá aplikovať na socialistické zriadenie. Práve preto redukuje problém politickej ekonomie socializmu na úlohu racionálnej organizácie výrobných síl, zavrhuje výrobné, ekonomické vzťahy a odtrhuje od nich výrobné sily.

Namiesto marxistickej politickej ekonomie vzniká teda u súduha Jarošenka čosi ako Bogdanovova „Všeobecná organizačná veda“.

Tak súduh Jarošenko, ktorý vyšiel zo správnej myšlienky, že výrobné sily sú najhybnejšími a najrevolučnejšími silami vo výrobe, privádza túto myšlienku až k absurdnosti, k popieraniu úlohy výrobných, ekonomických vzťahov za socializmu, pričom namiesto plnokrvnej spoločenskej výroby vzniká u neho jednostranná a neudužíva technológia výroby, čosi ako Bucharinova „spoločensko-organizačná technika“.

Marx hovorí:

„V spoločenskej produkcii svojho života (t. j. vo výrobe materiálnych statkov, nepostrádateľných pre život ľudí — J. St.) vstupujú ľudia do určitých nevyhnutných, od svojej vôle nezávislých vzťahov — výrobných vzťahov, ktoré zodpovedajú určitému vývinovému stupňu ich materiálnych výrobných síl. Súhrn týchto výrobných vzťahov tvorí hospodársku štruktúru spoločnosti, reálnu základňu, nad ktorou sa dvíha právna a politická nadstavba a ktorej zodpovedajú určité formy spoločenského vedomia.“ (Viď Predslov „Ku kritike politickej ekonomie“.)

To znamená, že každá spoločenská formácia, vrátane socialistickej spoločnosti, má svoju ekonomickú základňu, ktorú tvorí súhrn výrobných vzťahov ľudí. Vzniká otázka, ako je to u súduha Jarošenka s ekonomickou základňou socialistického zriadenia? Ako už vieme, súduh Jarošenko už zlikvidoval výrobné vzťahy za socializmu ako viac-menej samostatnú oblasť, a to málo,

čo z nich zostalo, zaradil do organizácie výrobných síl. Vzniká otázka, či socialistické zriadenie má svoju vlastnú ekonomickú základňu. Ak výrobné vzťahy zmizly za socializmu ako viac-menej samostatná sila, je jasné, že socialistické zriadenie ostáva bez vlastnej ekonomickej základne.

Teda socialistické zriadenie bez vlastnej ekonomickej základne. Vzniká celkom zábavná situácia.

Je vôbec možné spoločenské zriadenie bez vlastnej ekonomickej základne? Súdruh Jarošenko zrejme sa nazdáva, že je možné. Avšak marxizmus je toho názoru, že také spoločenské zriadenia na svete nejestvujú.

Napokon je nesprávne, že komunizmus je racionálna organizácia výrobných síl, že racionálna organizácia výrobných síl vyčerpáva podstatu komunistického zriadenia, že stačí racionálne zorganizovať výrobné sily, aby sa prešlo bez zvláštnych ťažkostí ku komunizmu. V našej literatúre je iná definícia, iná formula komunizmu, a to Leninova formula: „Komunizmus je sovietska moc plus elektrifikácia celej krajiny.“ Súdruhovi Jarošenkovi sa zrejme nepáči Leninova formula a nahradzuje ju svojou formulou vlastnej výroby. „Komunizmus — to je najvyššia vedecká organizácia výrobných síl v spoločenskej výrobe.“

Po prvé, nikomu nie je známe, čo je vlastne táto súdruhom Jarošenkou reklamovaná „najvyššia vedecká“ alebo „racionálna“ organizácia výrobných síl, aký je jej konkrétny obsah. Súdruh Jarošenko nesčíselnekrát opakuje túto mytickú formulku vo svojich prejavoch v pléne i v sekciách diskusie, vo svojom liste členom politbyra, no nikde ani jediným slovom sa nepokúša vysvetliť, ako vlastne treba chápať „racionálnu organizáciu“ výrobných síl, ktorá vraj sama osebe vyčerpáva podstatu komunistického zriadenia.

Po druhé, ak už máme voliť medzi dvoma poučkami, potom treba zavrhnúť nie Leninovu poučku, ktorá je jedine správna, ale tzv. poučku súdruha Jarošenka, zjavne umele vykonštruovanú a nemarxistickú, prevzatú z Bogdanovovho arzenálu — zo „Všecobecnej organizačnej vedy“.

Súdruh Jarošenko si myslí, že stačí dosiahnuť racionálnu organizáciu výrobných síl, aby bolo možné získať hojnosť výrobkov a prejsť ku komunizmu, prejsť od poučky: „každému podľa práce“ k poučke: „každému podľa potrieb“. To je veľký omyl, svedčiaci o úplnom nepochopení zákonov komunistického vývinu socializmu. Súdruh Jarošenko si príliš jednoducho, detsky jednoducho predstavuje podmienky prechodu od socializmu ku komunizmu. Súdruh Jarošenko nechápe, že nemožno dosiahnuť ani hojnosť výrobkov, ktorá by mohla kryť všetky potreby spoločnosti, ani prechod k poučke „každému podľa potrieb“, ak budú ďalej existovať také ekonomické fakty, ako kolchozná skupinové vlastníctvo, obeh tovarov atď. Súdruh Jarošenko nechápe, že prv, než bude možné prejsť k poučke „každému podľa potrieb“, treba prejsť celým radom etáp ekonomickej a kultúrnej prevýchovy spoločnosti, počas ktorých sa práca v očiach spoločnosti premení z prostriedku, slúžiaceho iba na zacho-

vania života, na prvú životnú potrebu a spoločenské vlastníctvo na nezvratný a nedotknuteľný základ existencie spoločnosti.

Aby sa pripravil skutočný, a nie deklaratívny prechod ku komunizmu, treba uskutočniť prinajmenej tri hlavné predbežné podmienky.

1. Treba, po prvé, trvale zabezpečiť nie mytickú „racionálnu organizáciu“ výrobných síl, ale nepretržitý rast celej spoločenskej výroby s uprednostneným rastom výroby výrobných prostriedkov. Uprednostnený rast výroby výrobných prostriedkov je nevyhnutný nielen preto, že má zabezpečiť technickým zariadením tak svoje vlastné podniky, ako aj podniky všetkých ostatných odvetví národného hospodárstva, ale aj preto, že bez neho vôbec nemožno uskutočniť rozšírenú reprodukciu.

2. Treba, po druhé, pomocou postupných prechodov, uskutočňovaných výhodne pre kolchozy a teda pre celú spoločnosť, pozdvihnúť kolchozné vlastníctvo na úroveň všefudového vlastníctva, nahradiť taktiež pomocou postupných prechodov obeh tovaru systémov výmeny výrobkov, aby centrálna moc alebo akékoľvek iné spoločensko-ekonomické centrum mohlo obsiahnuť v záujme spoločnosti celú produkciu spoločenskej výroby.

Súdruh Jarošenko sa mylí, keď tvrdí, že za socializmu niet nijakého protirečenia medzi výrobnými vzťahmi a výrobnými silami spoločnosti. Pravda, naše terajšie výrobné vzťahy prežívajú to obdobie, keď súc v plnom súlade s rastom výrobných síl, ženú ich vpred sedemmil'ovými krokmi. Bolo by však nesprávne uspokojiť sa s tým, a myslieť si, že neexistujú nijaké protirečenia medzi našimi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi. Protirečenia bezpodmienečne sú a budú, pretože vývoj výrobných vzťahov zaostáva a bude zaostávať za vývojom výrobných síl. Pri správnej politike vedúcich orgánov sa nemôžu tieto protirečenia premeniť na protiklad a nemôže tu dôjsť ku konfliktu medzi výrobnými vzťahmi a výrobnými silami spoločnosti. Niečo iného by bolo, keby sme robili nesprávnu politiku, podobnú politike, akú odporúča súdruh Jarošenko. V tom prípade sa stane konflikt nevyhnutným a naše výrobné vzťahy sa môžu stať veľmi vážnou brzdou ďalšieho rozvoja výrobných síl.

Preto je úlohou vedúcich orgánov zavčas spozorovať narastajúce protirečenia a zavčas urobiť opatrenia na ich prekonanie prispôbením výrobných vzťahov k rastu výrobných síl. To sa týka predovšetkým takých ekonomických javov, ako je skupinové kolchozné vlastníctvo a obeh tovarov. Pravda, teraz tieto javy úspešne využívame pre rozvoj socialistického hospodárstva a ony prinášajú našej spoločnosti nesporný úžitok. Je nesporné, že budú prinášať úžitok v najbližšej budúcnosti. Bolo by však neodpustiteľnou zasklenosťou nevidieť, že pritom tieto javy už teraz začínajú hamovať mohutný rozvoj našich výrobných síl, pretože vytvárajú prekážky pre to, aby štátne plánovanie plne obsiahlo celé národné hospodárstvo, najmä pôdohospodárstvo. Nemôže byť pochybnosti, že čím ďalej, tým viac budú tieto javy hamovať

ďalší rast výrobných síl našej krajiny. Úlohou teda je odstrániť tieto proti-rečenia tým, že sa kolchozné vlastníctvo bude postupne premieňať na vše-ludové vlastníctvo a že sa bude zavádzať výmena výrobkov — taktiež postup-ne — namiesto obehu tovarov.

3. Treba, po tretie, dosiahnuť taký kultúrny rast spoločnosti, ktorý by za-bezpečil všetkým členom spoločnosti všestranný rozvoj ich fyzických a dušev-ných schopností, aby členovia spoločnosti mali možnosť získať vzdelanie, po-stačujúce na to, aby sa stali aktívnymi činiteľmi spoločenského vývinu, aby mali možnosť slobodne si zvoliť povolanie a neboli po celý život pripútaní doterajšou deľbou práce k jednému povolaniu.

Čo je na to potrebné?

Bolo by nesprávne sa domnievať, že možno dosiahnuť taký veľký kultúrny rast členov spoločnosti bez významných zmien v dnešnom stave práce. Na to treba predovšetkým skrátiť pracovný deň najmenej na 6 hodín a neskôr i na 5 hodín. To je potrebné preto, aby členovia spoločnosti získali dostatok voľ-ného času, nevyhnutného na nadobudnutie všestranného vzdelania. Na to ďalej treba zaviesť povinnú polytechnickú výchovu, nevyhnutnú na to, aby členovia spoločnosti mali možnosť si slobodne voľiť povolanie a neboli po celý život pripútaní k jednému povolaniu. Na to ďalej treba od základu zlepšiť bytové podmienky a zvýšiť reálnu mzdu robotníkov a zamestnancov najmenej dvojnásobne, ak nie viac, tak priamym zvyšovaním mzdy v peniazoch, ako aj najmä ďalším sústavným snižovaním cien článkov hromadnej spotreby.

Také sú hlavné podmienky príprav prechodu ku komunizmu.

Len po splnení všetkých týchto predbežných podmienok dovedna bude možné očakávať, že sa práca v očiach členov spoločnosti premení z príťaže „na prvú životnú potrebu“ (Marx), že „práca sa stane z ťažkého bremena potešením“ (Engels), že na spoločenské vlastníctvo sa budú všetci členovia spoločnosti pozeráť ako na nezvratný a nedotknuteľný základ existencie spo-ločnosti.

Iba po splnení všetkých týchto predbežných podmienok dovedna bude možné prejsť od socialistickej poučky „Každý podľa svojich schopností, kaž-dému podľa jeho práce“ ku komunistickej poučke „Každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho potrieb“.

To bude základný prechod od jednej ekonomiky, od ekonomiky socializmu, k druhej, vyššej ekonomike, k ekonomike komunizmu.

Ako vidno, nie je to s prechodom od socializmu ku komunizmu také jedno-duché, ako si to predstavuje súdruh Jarošenko.

Pokúšať sa zredukovať celú túto složitú a mnohotvárnú vec, vyžadujúcu si neobyčajne závažných ekonomických zmien, na „racionálnu organizáciu vý-robných síl“, ako to robí súdruh Jarošenko, znamená podvrhnúť namiesto marxizmu bogdanovčinu.

II. Ďalšie chyby súdruha Jarošenka

1. Vychádzajúc zo svojho nesprávneho stanoviska, súdruh Jarošenko robí nesprávne závery o ráze a predmete politickej ekonomie.

Súdruh Jarošenko popiera nutnosť spoločnej politickej ekonomie pre všetky spoločenské formácie, vychádzajúc z toho, že každá spoločenská formácia má svoje špecifické ekonomické zákony. Nemá však vôbec pravdu a rozchádza sa tu s takými marxistami, ako je Engels a Lenin.

Engels hovorí, že politická ekonomia je „veda o podmienkach a formách, v ktorých sa uskutočňuje výroba a výmena v rôznych ľudských spoločnostiach a v ktorých sa podľa toho zakaždým uskutočňuje rozdeľovanie výrobkov“. („Anti-Dühring“.) Politická ekonomia teda skúma zákony ekonomického vývinu nie jednej spoločenskej formácie, ale rôznych spoločenských formácií.

S tým, ako je známe, plne súhlasil Lenin, ktorý vo svojich kritických poznámkach k Bucharinovej knihe „Ekonomika obdobia prechodu“ povedal, že Bucharin nemá pravdu, ak obmedzuje sféru pôsobenia politickej ekonomie na tovarovú a predovšetkým kapitalistickú výrobu, pričom poznamenal, že Bucharin tu robí „proti Engelsovi krok späť“.

S tým sa plne shoduje definícia politickej ekonomie, uvedená v návrhu učebnice politickej ekonomie, kde sa hovorí, že politická ekonomia je veda, skúmajúca „zákony spoločenskej výroby a rozdeľovania hmotných statkov na rôznych stupňoch vývinu ľudskej spoločnosti“.

Je to i pochopiteľné. Rôzne spoločenské formácie sa vo svojom ekonomickom vývine podriaďujú nielen svojim špecifickým ekonomickým zákonom, ale aj tým ekonomickým zákonom, ktoré sú spoločné pre všetky formácie, napríklad takým zákonom, ako je zákon o jednote výrobných síl a výrobných vzťahov v jednej spoločenskej výrobe, zákon o vzťahoch medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi v procese vývoja všetkých spoločenských formácií. Sú teda spoločenské formácie nielen navzájom oddelené svojimi špecifickými zákonmi, ale sú aj navzájom späté ekonomickými zákonmi, spoločnými pre všetky formácie.

Engels mal úplne pravdu, keď povedal:

„Na všestrannú kritiku buržoáznej ekonomie nestačila znalosť kapitalistickej formy výroby, výmeny a rozdeľovania. Formy, ktoré jej predchádzaly, alebo v menej vyspelých krajinách ešte vedľa nej existujú, musely byť aspoň v hlavných črtách preskúmané a porovnané“ (viď „Anti-Dühring“).

Je zrejmé, že tu, v tejto otázke si súdruh Jarošenko rozumie s Bucharinom.

Ďalej. Súdruh Jarošenko tvrdí, že v jeho „Politickej ekonomii socializmu“ sú, „kategórie politickej ekonomie — hodnota, tovar, peniaze, úver a iné — nahradené zdravými úvahami o racionálnej organizácii výrobných síl v spoločenskej výrobe“, že teda predmetom tejto politickej ekonomie nie sú

výrobné vzťahy socializmu, ale „rozpracovanie a rozvinutie vedeckej teórie organizácie výrobných síl, teórie plánovania národného hospodárstva atď.“, že výrobné vzťahy za socializmu strácajú svoj samostatný význam a sú pohlcované výrobnými silami ako ich súčasť.

Treba povedať, že takéto nehorázne gebuziny doteraz u nás nešíril ani jeden pomätený „marxista“. Veď čo je politická ekonomia socializmu bez ekonomických, výrobných problémov? Existuje na svete azda takáto politická ekonomia? Čo znamená v politickej ekonomii socializmu nahradiť ekonomické problémy problémami organizácie výrobných síl? To znamená zlikvidovať politickú ekonomiu socializmu. A to práve robí súdruh Jarošenko — likviduje politickú ekonomiu socializmu. V tom je celkom zajedno s Bucharinom. Bucharin hovoril, že s odstránením kapitalizmu musí byť odstránená politická ekonomia. Súdruh Jarošenko to nehovorí, ale robí to, lebo likviduje politickú ekonomiu socializmu. Pravda, tvári sa pritom, že nesúhlasí celkom s Bucharinom, avšak to je chytráctvo, pravda, chytráctvo lacné. V skutočnosti robí to, čo hlásal Bucharin a proti čomu vystupoval Lenin. Súdruh Jarošenko sa moce v šľapajách Bucharinových.

Ďalej. Súdruh Jarošenko redukuje problémy politickej ekonomie socializmu na problémy racionálnej organizácie výrobných síl, na problémy plánovania národného hospodárstva atď. Hlboko sa však mylí. Problémy racionálnej organizácie výrobných síl, plánovania národného hospodárstva a pod. nie sú predmetom politickej ekonomie, ale predmetom hospodárskej politiky vedúcich orgánov. To sú dve rôzne oblasti, ktoré si nemožno pliesť. Súdruh Jarošenko poplietol tieto dve rôzne veci a dostal sa do úzkych. Politická ekonomia skúma zákony vývinu výrobných vzťahov ľudí. Hospodárska politika robí z toho praktické závery, konkretizuje ich a stavia na tom svoju každodennú prácu. Zafažovať politickú ekonomiu otázkami hospodárskej politiky znamená zahubiť ju ako vedu.

Predmetom politickej ekonomie sú výrobné, ekonomické vzťahy ľudí. Sem patria: a) formy vlastníctva výrobných prostriedkov, b) z toho vyplývajúce postavenie rôznych sociálnych skupín vo výrobe a ich vzájomný vzťah, alebo ako hovorí Marx: „vzájomná výmena svojej činnosti“; c) od nich úplne závislé formy rozdeľovania výrobkov. Všetko to dohromady tvorí predmet politickej ekonomie.

V tejto definícii chýba slovo „výmena“, uvedená v definícii Engelsovej. Chýba tu preto, že „výmenu“ chápú mnohí obvykle ako výmenu tovarov, vlastnú nie všetkým, ale iba niektorým spoločenským formáciám, čo niekedy vyvoláva nedorozumenie, hoci Engels pod slovom „výmena“ chápal nielen výmenu tovarov. Avšak, ako vidno, to, čo Engels chápal pod slovom „výmena“, je v uvedenej definícii obsiahnuté ako jej súčasť. Svojím obsahom sa teda táto definícia predmetu politickej ekonomie úplne shoduje s definíciou Engelsovou.

2. Keď sa hovorí o základnom ekonomickom zákone tej či onej spoločenskej formácie, vychádza sa obyčajne z toho, že spoločenská formácia nemôže mať niekoľko základných ekonomických zákonov, že môže mať len jeden základný ekonomický zákon, a to ako základný zákon. V opačnom prípade by sme mali niekoľko základných ekonomických zákonov pre každú spoločenskú formáciu, čo odporuje samému pojmu základného zákona. Ale súdruh Jarošenko s tým nesúhlasí. Mieni, že možno mať nie jeden, ale niekoľko základných ekonomických zákonov socializmu. To je neuveriteľné, avšak je to fakt. Vo svojom prejave v pléne diskusie hovorí:

„Veličiny a vzájomné vzťahy materiálnych fondov spoločenskej výroby a reprodukcie sú určované existenciou a perspektívou vzrastu pracovnej sily, zapájanej do spoločenskej výroby. To je základný ekonomický zákon socialistickej spoločnosti, podmieňujúci štruktúru socialistickej spoločenskej výroby a reprodukcie.“

To je prvý základný ekonomický zákon socializmu.

V tom istom prejave súdruh Jarošenko vyhlasuje:

„Vzájomné vzťahy medzi I. a II. skupinou podmieňuje v socialistickej spoločnosti potreba výroby výrobných prostriedkov v rozsahu, nevyhnutnom na zapojenie celého práceschopného obyvateľstva do spoločenskej výroby. To je základný ekonomický zákon socializmu a zároveň je to požiadavka našej ústavy, vyplývajúca z práva sovietskych ľudí na prácu.“

To je teda druhý základný ekonomický zákon socializmu.

Napokon vo svojom liste členom politbyra súdruh Jarošenko vyhlasuje:

„Vychádzajúc z toho, možno podstatné črty a požiadavky základného ekonomického zákona socializmu sformulovať, ako sa domnievam, asi takto: nepretržite rastúca a zdokonaľujúca sa výroba materiálnych a kultúrnych podmienok života spoločnosti.“

To je už tretí základný ekonomický zákon socializmu.

Či sú všetky tieto zákony základnými ekonomickými zákonmi socializmu, alebo len jeden z nich, a keď len jeden z nich, teda ktorý — na tieto otázky súdruh Jarošenko vo svojom poslednom liste členom politbyra nedáva odpoveď. Pri formulovaní základného ekonomického zákona socializmu vo svojom liste členom politbyra asi „zabudol“, že vo svojom prejave v pléne diskusie pred tromi mesiacmi už sformuloval dva iné základné ekonomické zákony socializmu, zrejme sa spoliehajúc na to, že si tejto viac ako pochybnej kombinácie nikto nevšimne. Ale, ako vidno, prerátal sa.

Prípustíme, že prvé dva základné ekonomické zákony socializmu, sformulované súdruhom Jarošenkou, už neexistujú, že za základný ekonomický zákon súdruh Jarošenko odteraz považuje svoju tretiu formuláciu, uvedenú v liste členom politbyra. Vráťme sa k listu súdruha Jarošenka.

Súdrh Jarošenko hovorí v tomto liste, že nesúhlasí s definíciou základného ekonomického zákona socializmu, ako je obsiahnutá v „Pripomienkach“ súdruha Stalina. Hovorí:

„Hlavné v tejto definícii je »zabezpečenie maximálneho uspokojenia... potrieb celej spoločnosti«. Výroba sa tu uvádza ako prostriedok na dosiahnutie tohto hlavného cieľa — uspokojenia potrieb. Takáto definícia opravňuje k domnienke, že Vami sformulovaný základný ekonomický zákon socializmu vychádza nie z primátu výroby, ale z primátu spotreby.“

Súdrh Jarošenko zrejme vôbec nepochopil podstatu problému a nevidí, že úvahy o primáte spotreby alebo výroby s touto otázkou vôbec nesúvisia. Keď sa hovorí o primáte tých či oných spoločenských procesov pred inými procesmi, vychádza sa obyčajne z toho, že obidva tieto procesy sú viac-menej rovnorodé. Možno a treba hovoriť o primáte výroby výrobných prostriedkov pred výrobou spotrebných prostriedkov, lebo v tom i onom prípade máme do činenia s výrobou, teda sú viac-menej rovnorodé. Nemožno však hovoriť a bolo by nesprávne hovoriť o primáte spotreby pred výrobou alebo výroby pred spotrebou, lebo výroba a spotreba sú dve úplne rôzne oblasti, pravda, navzájom súvisiace, no predsa len rôzne oblasti. Súdrh Jarošenko zrejme nechápe, že tu nejde o primát spotreby alebo výroby, ale o to, aký cieľ vytyčuje spoločnosť spoločenskej výrobe, akej úlohe podriaďuje spoločenskú výrobu, dajme tomu, za socializmu. Preto tiež s touto otázkou vôbec nesúvisia úvahy súdruha Jarošenka o tom, že „základ života socialistickej spoločnosti ako aj každej inej spoločnosti tvorí výroba“. Súdrh Jarošenko zabúda, že ľudia vyrábajú nie pre výrobu, ale pre uspokojenie svojich potrieb. Zabúda, že výroba, odtrhnutá od uspokojovania potrieb spoločnosti, chradne a hynie.

Možno vôbec hovoriť o cieľi kapitalistickej alebo socialistickej výroby, o úlohách, ktorým je podriadená kapitalistická alebo socialistická výroba? Myslím, že je to možné a potrebné.

Marx hovorí:

„Bezprostredným cieľom kapitalistickej výroby je výroba nie tovarov, ale nadhodnoty alebo zisku v jeho rozvinutej forme: nie výrobku, ale nadvýrobku. S tohto hľadiska je práca sama produktívna len potiaľ, pokiaľ vytvára zisk alebo nadvýrobok pre kapitál. Pokiaľ ho robotník neutvára, je jeho práca neproduktívna. O množstvo vynaloženej produktívnej práce má teda kapitál záujem len potiaľ, kým ňou alebo úmerne s ňou rastie množstvo nadpráce; len potiaľ je potrebné to, čo sme nazvali nutným pracovným časom. Pokiaľ práca neprináša tento výsledok, je zbytočná a musí byť zastavená.“

Cieľom kapitalistickej výroby je vždy vytvoriť maximum nadhodnoty čiže maximum nadvýrobkov s minimom investovaného kapitálu. Pokiaľ tento výsledok nie je dosiahnutý nadmernou prácou robotníkov, vzniká tendencia kapitálu, ktorá sa prejavuje v snahe vyrobiť určitý výrobok s pokiaľ možno najmenším nákladom — v snahe ušetriť pracovnú silu a náklady.

Sami robotníci sú pri takomto chápaní tým, čím v kapitalistickej výrobe skutočne sú — len výrobnými prostriedkami, a nie samoučelom a nie cieľom výroby. (Viď „Teórie nadhodnoty“, sv. II., časť 2.)

Tieto Marxove slová sú pozoruhodné nielen preto, že stručne a presne definujú cieľ kapitalistickej výroby, ale aj preto, že vytyčujú ten základný cieľ, tú hlavnú úlohu, ktorá má byť vytyčená socialistickej výrobe.

Cieľom kapitalistickej výroby teda je vyžmýkanie ziskov. Pokiaľ ide o spotrebu, potrebuje ju kapitalizmus len potiaľ, pokiaľ spotreba zabezpečuje úlohu vyžmýkania ziskov. Inak stráca otázka spotreby pre kapitalizmus smysel. Človek so svojimi potrebami mizne zo zorného poľa.

Áký je však cieľ socialistickej výroby, aká je hlavná úloha, ktorej splneniu musí byť spoločenská výroba za socializmu podriadená?

Cieľom socialistickej výroby nie je zisk, ale človek so svojimi potrebami, t. j. uspokojenie jeho materiálnych a kultúrnych potrieb. Cieľom socialistickej výroby, ako sa hovorí v „Pripomienkach“ súdruha Stalina, je „zabezpečenie maximálneho uspokojenia ustavične rastúcich materiálnych a kultúrnych potrieb spoločnosti“.

Súdruh Jarošenko sa domnieva, že tu má do činenia s „primátom“ spotreby pred výrobou. To je, pravda, nesmyselné. V skutočnosti tu máme do činenia nie s primátom spotreby, ale s podriadením socialistickej výroby jej základnému cieľu — zabezpečeniu maximálneho uspokojenia ustavične rastúcich materiálnych a kultúrnych potrieb celej spoločnosti.

Zabezpečenie maximálneho uspokojenia ustavične rastúcich materiálnych a kultúrnych potrieb celej spoločnosti je teda cieľom socialistickej výroby; nepretržitý rast a zdokonaľovanie socialistickej výroby na základe najdokonalejšej techniky je prostriedkom na dosiahnutie cieľa.

To je základný ekonomický zákon socializmu.

V snahe zachovať tzv. „primát“ výroby pred spotrebou, súdruh Jarošenko tvrdí, že „základný ekonomický zákon socializmu“ je „v nepretržitom raste a zdokonaľovaní výroby materiálnych a kultúrnych podmienok spoločnosti“. To je celkom nesprávne. Súdruh Jarošenko hrubo prekrucuje a fušuje poučku súdruha Stalina v „Pripomienkach“. Výroba sa uňho mení z prostriedku na cieľ a zabezpečenie maximálneho uspokojenia ustavične rastúcich materiálnych a kultúrnych potrieb spoločnosti sa vylučuje. Vychádza mu tak rast výroby pre rast výroby, výroba ako samoučel, zatiaľ čo človek so svojimi potrebami mizne zo zorného poľa súdruha Jarošenka.

Preto nie div, že zároveň ako mizne človek ako cieľ socialistickej výroby, miznú v „konceptii“ súdruha Jarošenka posledné zvyšky marxizmu.

Tak dospel súdruh Jarošenko nie k „primátu“ výroby nad spotrebou, ale k čomusi ako „primát“ buržoáznej ideologie pred ideologiou marxistickou.

3. Osobitne stojí otázka Marxovej teórie reprodukcie. Súdruh Jarošenko tvrdí, že Marxova teória reprodukcie je len teóriou kapitalistickej reproduk-

cie, že neobsahuje nič takého, čo by mohlo platiť pre iné spoločenské formácie, vrátane socialistickej spoločenskej formácie. Hovorí:

„Prenesenie Marxovej schémy reprodukcie, ktorú vypracoval pre kapitalistické hospodárstvo, na socialistickú spoločenskú výrobu je produktom dogmatického chápania Marxovho učenia a odporuje podstate jeho učenia.“ (Vid' prejav súdruha Jarošenka v pléne diskusie.)

Ďalej tvrdí, že „Marxova schéma reprodukcie nezodpovedá ekonomickým zákonom socialistickej spoločnosti a nemôže byť základom pre štúdium socialistickej reprodukcie“ (vid' tamže).

Pokiaľ ide o Marxovu teóriu jednoduchej reprodukcie, kde je stanovený určitý vzťah medzi výrobou výrobných prostriedkov (I. skupina) a výrobou spotrebných predmetov (II. skupina) súdruh Jarošenko hovorí:

„Pomer medzi prvou a druhou skupinou nie je v socialistickej spoločnosti podmienený Marxovým vzorcom $V+M$ prvej skupiny a C druhej skupiny. Za socializmu niet miesta pre uvedenú vzájomnú súvislosť rozvoja prvej a druhej skupiny“ (vid' tamže).

Tvrdí, že „Marxom vypracovaná teória o vzťahoch medzi I. a II. skupinou je v našich socialistických podmienkach neprijateľná, lebo Marxova teória spočíva na základe kapitalistického hospodárstva s jeho zákonmi“. (Vid' list súdruha Jarošenka členom politbyra.)

Tak nivočí súdruh Jarošenko Marxovu teóriu reprodukcie.

Marxova teória reprodukcie, vypracovaná na podklade štúdia zákonov kapitalistickej výroby, odráža, pravda, špecifičnosť kapitalistickej výroby a, prirodzene, je zaodetá do formy tovarových kapitalistických hodnotových vzťahov. Inak tomu ani nemohlo byť. Vidieť však v Marxovej teórii reprodukcie jedine túto formu a nespozorovať jej základ, nespozorovať jej základný obsah, platný nielen pre kapitalistickú spoločenskú formáciu — znamená nepochopiť nič z tejto teórie. Keby súdruh Jarošenko chápal z toho aspoň niečo, potom by pochopil aj tú zrejmu pravdu, že Marxove schémy reprodukcie sa vôbec nevyčerpajú odrazom špecifičnosti kapitalistickej výroby, že obsahujú zároveň mnoho základných téz reprodukcie, platných pre všetky spoločenské formácie a z nich zvlášť i pre socialistickú spoločenskú formáciu. Také základné tézy Marxovej teórie reprodukcie, ako je téza o rozdelení spoločenskej výroby na výrobu výrobných prostriedkov a na výrobu spotrebných prostriedkov, téza o uprednostnenom raste výroby výrobných predmetov za rozšírenej reprodukcie, téza o vzájomnom vzťahu medzi I. a II. skupinou, téza o nadvýrobku ako jedinom zdroji akumulácie, téza o vytváraní a určení spoločenských fondov, téza o akumulácii ako jedinom zdroji rozšírenej reprodukcie — všetky tieto základné tézy Marxovej teórie reprodukcie sú tými tézami, ktoré platia nielen pre kapitalistickú formáciu a bez aplikovania ktorých sa nemôže zaobísť žiadna socialistická spoločnosť pri plánovaní národného hospodárstva. Je charakteristické, že sám súdruh Jarošenko, ktorý tak povýšene ohrnuje nos nad

Marxovými „schémami reprodukcie“, bol nútený v diskusii o otázkach socialistickej reprodukcie sa ustavične uchýľovať o pomoc k týmto „schémam“.

A ako pozerali na túto vec Lenin a Marx?

Sú všeobecne známe Leninove kritické pripomienky k Bucharinovej knihe „Ekonomika obdobia prechodu“. V týchto pripomienkach Lenin, ako je známe, konštatoval, že Marxova poučka o vzájomnom vzťahu medzi I. a II. skupinou, proti ktorej brojí súdruh Jarošenko, ostáva v platnosti tak pre socializmus, ako aj pre „čistý komunizmus“, t. j. pre druhú fázu komunizmu.

Pokiaľ ide o Marxa, ako je známe, nerád odbočoval od skúmania zákonov kapitalistickej výroby a nezaoberal sa vo svojom „Kapitáli“ otázkou, či možno jeho schémy reprodukcie aplikovať na socializmus. Avšak v 20. kapitole II. dielu „Kapitálu“ v podkapitole „Konštantný kapitál I. skupiny“, kde sa zaoberá výmenou výrobkov I. skupiny vo vnútri tejto skupiny, Marx ako by mimochodom poznamenáva, že výmena výrobkov v tejto skupine by prebiehala za socializmu s rovnakou stálosťou ako v kapitalistickej výrobe. Marx hovorí:

„Keby výroba bola spoločenská, a nie kapitalistická, je jasné, že výrobky I. skupiny by sa za účelom reprodukcie rozdeľovali ako výrobné prostriedky medzi výrobné odvetvia tejto skupiny s nemenšou stálosťou: jedna časť by zostala bezprostredne v tej sfére výroby, z ktorej vyšla ako produkt, a naopak, druhá by prechádzala na iné miesta výroby a tak by nastal medzi rôznymi miestami výroby tejto skupiny trvalý pohyb v opačných smeroch.“ (Marx: Kapitál, sv. II., 8. ruské vydanie, str. 307).

Marx sa teda vôbec nenazdával, že jeho teória reprodukcie má platnosť iba pre kapitalistickú výrobu, i keď sa zaoberal skúmaním zákonov kapitalistickej výroby. Naopak, ako vidieť, vychádzal z toho, že jeho teória reprodukcie môže mať platnosť aj pre socialistickú výrobu.

Treba pripomenúť, že Marx v „Kritike gothajského programu“ v rozbere ekonomiky socializmu a obdobia prechodu ku komunizmu vychádza zo základných téz svojej teórie reprodukcie a považuje ich zrejme pre komunistické zriadenie za nevyhnutné.

Treba taktiež pripomenúť, že Engels vo svojom „Anti-Dühringu“ v kritike Dühringovho „systému socialít“ a v charakteristike hospodárstva socialistickeho zriadenia vychádza tak isto zo základných téz Marxovej teórie reprodukcie a považuje ich pre komunistické zriadenie za nevyhnutné.

Také sú skutočnosti.

Ako vidno, i tu, v otázke reprodukcie súdruh Jarošenko napriek svojmu trúfalému tónu voči Marxovým „schémam“ znova stroskotal.

4. Svoj list členom politbyra končí súdruh Jarošenko návrhom, aby mu bolo sverené vypracovanie „Politckej ekonomie socializmu“. Píše:

„Vychádzajúc z definície predmetu vedy politickej ekonomie socializmu, ktorú som podal na plenárnom zasadnutí, v sekcii a v tomto liste, môžem

za rok a najneskôr za pol druhu roka s pomocou dvoch ľudí rozpracovať s použitím marxistickej dialektickej metódy teoretické riešenie základných otázok politickej ekonomie socializmu, podať výklad marxistickej, leninsko-stalinskej teórie politickej ekonomie socializmu, teórie, ktorá urobí z tejto vedy účinný nástroj boja ľudu za komunizmus.“

Treba priznať, že súdruh Jarošenko netrpí skromnosťou. Nielen to, ak použijeme štýl niektorých literátov, môžeme povedať: „Ba celkom naopak.“

Povedal som už, že súdruh Jarošenko si pletie politickú ekonomiu socializmu s hospodárskou politikou vedúcich orgánov. To, čo považuje za predmet politickej ekonomie socializmu — racionálnu organizáciu výrobných síl, plánovanie národného hospodárstva, utváranie spoločenských fondov atď. — nie je predmetom politickej ekonomie socializmu, ale predmetom hospodárskej politiky vedúcich orgánov.

Nehovorím už o tom, že závažné chyby, ktorých sa súdruh Jarošenko dopustil, ako aj jeho nemarxistické „stanovisko“ neopravňujú na to, aby sa súdruhovi Jarošenkovi sverila takáto úloha.

***

Záver:

1. Sťažnosť súdruha Jarošenka na tých, čo riadili diskusiu, je bezpodstatná, pretože tí, čo riadili diskusiu, nemohli ako marxisti vo svojich zovšeobecňujúcich dokumentoch tlmočiť nemarxistické „stanovisko“ súdruha Jarošenka;

2. Žiadosť súdruha Jarošenka, aby bol poverený napísaním politickej ekonomie socializmu, nemožno považovať za vážnu už len preto, že zaváňa chlebakovčinou.

22. mája 1952.

J. Stalin

ODPOVEĎ SÚDRUHOM A. V. SANINOVEJ A V. G. VENŽEROVI

Dostal som Vaše listy. Ako vidno, autori týchto listov hlboko a dôkladne študujú problémy ekonomiky našej krajiny. V listoch je nemálo správnych formulácií a zaujímavých úvah. Avšak popri tom sú tam aj niektoré závažné teoretické chyby. V tejto odpovedi sa chcem zaoberať práve týmito chybami.

1. Otázka rázu ekonomických zákonov socializmu.

Súdruhovia Saninová a Venžer tvrdia, že „len vďaka uvedomelej činnosti sovietskych ľudí, zaoberajúcich sa materiálnou výrobou, vznikajú ekonomické zákony socializmu“. Táto téza je úplne nesprávna.

Existujú zákonitosti ekonomického vývinu objektívne, mimo nás, nezávisle od vôle a vedomia ľudí? Marxizmus odpovedá na túto otázku kladne. Marxizmus považuje zákony politickej ekonomie za socializmu za odraz objektívnych, mimo nás existujúcich zákonitostí v hlavách ľudí. Avšak formulácia súdruhov Saninovej a Venžera odpovedá na túto otázku záporne. To znamená, že títo súdruhovia sa stavajú na stanovisko nesprávnej teórie, ktorá tvrdí, že zákony ekonomického vývinu za socializmu „sú vytvárané“, „pretvárané“ vedúcimi orgánmi spoločnosti. Inými slovami, odtrhujú sa od marxizmu a nastupujú cestu subjektívneho idealizmu.

Ľudia môžu, pravda, objaviť tieto objektívne zákonitosti, poznať ich v záujme spoločnosti, avšak nemôžu ich ani „vytvárať“, ani „pretvárať“.

Povedzme, že sme sa na chvíľku postavili na stanovisko nesprávnej teórie, popierajúcej existenciu objektívnych zákonitostí v ekonomickom živote za socializmu a hlásajúcej možnosť „vytvárania“ ekonomických zákonov, „pretvárania“ ekonomických zákonov. K čomu by to viedlo? Viedlo by to k tomu, že by sme sa dostali do ríše chaosu a náhodností, že by sme sa ocitli v otrockej závislosti od týchto náhodností, že by sme sa pripravili o možnosť nielen pochopiť, ale čo i len vyznať sa v tomto chaose náhodností.

Viedlo by to k tomu, že by sme zlikvidovali politickú ekonomiu ako vedu, lebo veda nemôže žiť a rozvíjať sa, ak neuznáva objektívne zákonitosti, ak

neštuduje tieto zákonitosti. Likvidácii vedy by sme sa však pripravili o možnosť predvídať priebeh udalostí v ekonomickom živote krajiny, to znamená, pripravili by sme sa o možnosť zorganizovať čo i len najelementárnejšie riadenie ekonomiky.

Koniec-koncov by sme sa ocitli v moci svojvôle „ekonomických“ dobrodruhov, ochotných „odstrániť“ zákony ekonomického vývinu a „vytvoriť“ nové zákony bez toho, že by chápali a brali do úvahy objektívne zákonitosti.

Je všeobecne známa klasická formulácia marxistického stanoviska v tejto otázke, ako ju vyjadril Engels v „Anti-Dühringu“.

„Spoločenské sily podobne ako prírodné sily pôsobia slepo, násilne, ničivo, pokiaľ ich nepoznáme a nerátame s nimi. Len čo ich však poznáme a zistíme ich účinkov, smer a pôsobenie, záleží len od nás, aby sme ich podriaďovali stále viac a viac svojej vôli a dosahovali pomocou nich svoje ciele. Obzvlášť to platí o dnešných mocných výrobných silách. Pokiaľ sa tvrdojšjne vzpierame pochopiť ich povahu a ráz — a tomuto pochopeniu sa vzpiera kapitalistický spôsob výroby a jeho obhajcovia — dotiaľ tieto sily účinkujú napriek nám, proti nám, dotiaľ nás opanovávajú, ako sme to podrobne opísali. Len čo je však pochopená ich povaha, môžu sa v rukách sdružených výrobcov premeniť z démonických vládcov na ochotných služobníkov. Je to ten istý rozdiel ako medzi ničivou silou elektriny v blesku a spútanou elektrinou telegrafu a oblúkovej lampy — rozdiel medzi požiarom a ohňom v službách človeka. Až sa bude s dnešnými výrobnými silami zaobchádzať podľa ich konečne spoznanej povahy, nastúpi na miesto spoločenskej anarchie vo výrobe spoločensky plánovité regulovanie výroby podľa potrieb tak celej spoločnosti, ako aj každého jej člena. Tým sa kapitalistický spôsob privlastňovania, pri ktorom výrobok zotročuje najprv výrobcu, potom však aj privlasňovateľa, nahradí novým spôsobom privlastňovania výrobkov, založeným na samej povahe moderných výrobných prostriedkov: na jednej strane priamym spoločenským privlastňovaním výrobkov ako prostriedkov na udržanie a rozšírenie výroby, na strane druhej priamym individuálnym privlastňovaním ich ako prostriedkov pre život a pre radosť.“

2. Otázka opatrení na pozdvihnutie kolchozného vlastníctva na úroveň všefudového vlastníctva

Aké opatrenia sú potrebné, aby sa kolchozné vlastníctvo, ktoré, pravda, nie je všefudovým vlastníctvom, pozdvihlo na úroveň všefudového („národného“) vlastníctva?

Niektorí súdruhovia si myslia, že treba jednoducho znárodniť kolchozné vlastníctvo a vyhlásiť ho za všefudové vlastníctvo, asi tak, ako sa to kedysi stalo s vlastníctvom kapitalistickým. Tento návrh je úplne nesprávny a roz-

hodne neprijateľný. Kolchozné vlastníctvo je vlastníctvo socialistické a rozhodne nemôžeme s ním zaobchádzať ako s kapitalistickým vlastníctvom. Z toho, že kolchozné vlastníctvo nie je všeludovým vlastníctvom, nijako nevyplýva, že kolchozné vlastníctvo nie je socialistickým vlastníctvom.

Títo súdruhovia sa domnievajú, že odovzdanie vlastníctva jednotlivcov a skupín do vlastníctva štátu je jedinou alebo aspoň najlepšou formou znárodnenia. To je nesprávne. V skutočnosti odovzdanie do vlastníctva štátu nie je jedinou a dokonca ani nie najlepšou formou znárodnenia, ale počiatočnou formou znárodnenia, ako správne o tom hovorí Engels v „Anti-Dühringu“. Je nesporné, že kým existuje štát, je odovzdanie do vlastníctva štátu najpochopteľnejšou počiatočnou formou znárodnenia. Ale štát nebude existovať na večné veky. S rozšírením sféry pôsobnosti socializmu vo väčšine krajín sveta bude štát odumierať a v súvislosti s tým, pravda, odpadne otázka odovzdania majetku jednotlivcov a skupín do vlastníctva štátu. Štát odumrie, avšak spoločnosť ostane. Ako dedič všeludového vlastníctva, nebude už teda vystupovať štát, ktorý odumrie, ale samotná spoločnosť, predstavovaná ústredným, riadiacim ekonomickým orgánom.

Čo teda treba podniknúť, aby sa kolchozné vlastníctvo pozdvihlo na úroveň všeludového vlastníctva?

Ako hlavné opatrenie na takéto pozdvihnutie kolchozného vlastníctva navrhujú súdruhovia Saninová a Venžer predať kolchozom do vlastníctva základné výrobné nástroje, sústredené v strojno-traktorových staniaciach, a zbaviť tak štát bremena investícií do pôdohospodárstva a dosiahnuť to, aby samy kolchozy mali zodpovednosť za udržiavanie a rozvoj strojno-traktorových staníc. Títo súdruhovia hovoria:

„Bolo by nesprávne sa domnievať, že kolchozné investície sa budú musieť hlavne venovať na kultúrne potreby kolchoznej dediny, ale na potreby pôdohospodárskej výroby bude musieť i naďalej hlavnú masu investícií znášať štát. Nebolo by správnejšie oslobodiť štát od tohto bremena vzhľadom na to, že kolchozy sú plne schopné vziať úplne na seba toto bremeno? Štát bude mať dosť príležitosti k investovaniu svojich prostriedkov, aby vytvoril v krajine hojnosť spotrebných predmetov.“

Na odôvodnenie tohto návrhu uvádzajú jeho autori niekoľko argumentov.

Po prvé. Autori návrhu poukazujú na Stalinove slová, že výrobné prostriedky sa nepredávajú dokonca ani kolchozom, a vyslovujú pochybnosť o tejto Stalinovej téze, vyhlasujúc, že štát predsa len predáva výrobné prostriedky kolchozom, a to také výrobné prostriedky, ako je drobný inventár, napríklad kosačky a kosáky, malé motory atď. Sú tej mienky, že ak štát predáva kolchozom tieto výrobné prostriedky, mohol by im predať i všetky ostatné výrobné prostriedky, ako stroje strojno-traktorových staníc.

Tento argument neobstojí. Štát, pravda, predáva kolchozom drobný inventár, ako to zodpovedá stanovám poľnohospodárskeho artelu a ústave. Možno

však klásť na roveň drobný inventár a také základné výrobné prostriedky v pôdohospodárstve ako stroje strojno-traktorových staníc alebo dajme tomu pôdu, ktorá je predať tiež jedným zo základných výrobných prostriedkov v pôdohospodárstve? Je jasné, že to nie je možné. Nie je to možné preto, že drobný inventár vôbec nerozhoduje o osude kolchoznej výroby, zatiaľ čo také výrobné prostriedky, ako stroje strojno-traktorových staníc a pôda, úplne rozhodujú o osude pôdohospodárstva za našich súčasných podmienok.

Nie je ťažké pochopiť, že keď Stalin hovoril o tom, že sa výrobné prostriedky kolchozom nepredávajú, nemal na mysli drobný inventár, ale základné výrobné prostriedky pôdohospodárstva: stroje strojno-traktorových staníc, pôdu. Autori sa hrajú so slovami „výrobné prostriedky“ a pletú si dve rozličné veci bez toho, že by zbadali, že sa dostávajú do úzkych.

Po druhé. Súdruhovia Saninová a Venžer sa ďalej odvolávajú na to, že v začiatočnom období masového kolchozného hnutia koncom roku 1929 a začiatkom roku 1930 bol sám ÚV VKS(b) za to, aby sa strojno-traktorové stanice odovzdali do vlastníctva kolchozom, a žiadal od kolchozov, aby splatili hodnotu strojno-traktorových staníc do troch rokov. Sú tej mienky, že hoci sa vtedy táto vec nepodarila preto, že kolchozy boli „chudobné“, bolo by možné teraz, keď sa kolchozy stali bohatými, vrátiť sa k tejto politike — k predaju strojno-traktorových staníc kolchozom.

Tento argument taktiež neobstojí. V ÚV VKS(b) bolo skutočne začiatkom roku 1930 prijaté usnesenie o predaji strojno-traktorových staníc kolchozom. Toto usnesenie bolo prijaté na návrh skupiny kolchozných úderníkov ako pokus na skúšku s tým, že v najbližšom čase sa táto otázka znova nastolí a preskúma. No hneď prvý prieskum ukázal neúčelnosť tohto usnesenia a za niekoľko mesiacov, a to koncom roku 1930, bolo toto usnesenie zrušené.

Ďalší vzrast kolchozného hnutia a rozvoja výstavby kolchozov definitívne presvedčil kolchozníkov ako aj vedúcich pracovníkov, že sústredenie základných výrobných nástrojov pôdohospodárstva v rukách štátu, v rukách strojno-traktorových staníc, je jediným prostriedkom na zabezpečenie vysokého tempa vzrastu kolchoznej výroby.

My všetci máme radosť z obrovského rastu pôdohospodárskej výroby našej krajiny, z rastu produkcie obilia, bavlny, ľanu, repy, cukrovky atď. Čo je zdrojom tohto rastu? Zdrojom tohto rastu je moderná technika, početné moderné stroje, slúžiace všetkým týmto výrobným odvetviám. Nejde tu len o techniku vôbec, ale o to, že technika nemôže ustrnúť na jednom mieste, že sa musí ustavične zdokonaľovať, že sa stará technika musí vyradovať a nahradzovať novou a nová najnovšou. Bez toho je nemysliteľný vzostup nášho socialistického pôdohospodárstva, je nemysliteľná bohatá úroda, hojnosť pôdohospodárskych výrobkov. Čo však znamená vyradiť z prevádzky státisíce kolesových traktorov a nahradiť ich pásovými, nahradiť desatisíce zastaralých kombajnov novými, vytvoriť nové stroje, povedzme, pre priemyselné plodiny? To

znamená miliardové výdavky, ktoré sa môžu vyplatiť len za 6—8 rokov. Môžu naše kolchozy uniesť takéto výdavky, i keď sú milionármi? Nie, nemôžu, pretože nie sú schopné vziať na seba miliardové výdavky, ktoré sa môžu vyplatiť len za 6—8 rokov. Tieto výdavky môže prevziať jedine štát, lebo štát a len štát je schopný prevziať straty, vzniklé vyradením starých strojov z prevádzky a ich nahradením novými, lebo štát a len štát je schopný niesť tieto straty po 6 až 8 rokov s tým, že sa mu po uplynutí tejto lehoty vynaložené výdavky vynahradia.

Čo znamená po tom všetkom žiadať predaj strojno-traktorových staníc do vlastníctva kolchozom? To znamená spôsobiť kolchozom veľké straty a priviesť ich na mizinu, podlomiť mechanizáciu pôdohospodárstva a znížiť tempo kolchoznej výroby.

Z toho plynie záver: Keď súdruhovia Saninová a Venžer navrhujú predaj strojno-traktorových staníc do vlastníctva kolchozom, robia krok späť k zostalosti a pokúšajú sa obrátiť späť koleso dejín.

Pripusťme na chvíľu, že by sme prijali návrh súdruhov Saninovej a Venžera a začali predávať kolchozom do vlastníctva základné výrobné nástroje, strojno-traktorové stanice. Čo by z toho vzniklo?

Z toho by vzniklo predovšetkým to, že kolchozy by sa staly vlastníkmi základných výrobných nástrojov, t. j. že by sa dostaly do výnimočného postavenia, aké nemá v našej krajine ani jediný podnik, lebo, ako je známe, ani znárodnené podniky nie sú u nás vlastníkmi výrobných nástrojov. Čím možno zdôvodniť toto výnimočné postavenie kolchozov, akými dôvodmi pokroku, napredovania? Možno azda povedať, že také postavenie by prispelo k pozdvihnutiu kolchozného vlastníctva na úroveň všeludového vlastníctva, že by urýchlilo prechod našej spoločnosti od socializmu ku komunizmu? Nebude azda správnejšie povedať, že takéto postavenie by mohlo len oddialiť kolchozné vlastníctvo od všeludového vlastníctva a nevedlo by k priblíženiu sa ku komunizmu, ale naopak, ku vzdialeniu sa od neho?

Po druhé, vzniklo by z toho rozšírenie sféry pôsobnosti obehu tovarov, lebo do sféry obehu tovarov by sa dostalo obrovské množstvo výrobných nástrojov pôdohospodárstva. Čo myslia, súdruhovia Saninová a Venžer, môže rozšírenie sféry obehu tovarov prispieť nášmu napredovaniu ku komunizmu? Nebude azda správnejšie povedať, že to môže len zabrzdiť naše napredovanie ku komunizmu?

Hlavnou chybou súdruhov Saninovej a Venžera je, že nechápu úlohu a význam obehu tovarov za socializmu, nechápu, že obeh tovarov nie je slučiteľný s perspektívou prechodu od socializmu ku komunizmu. Zrejme si myslia, že možno prejsť od socializmu ku komunizmu i za existencie obehu tovarov, že obeh tovarov tomu nemôže zabrániť. To je hlboký omyl, ktorý vznikol z nepochopenia marxizmu.

Vo svojej kritike Dühingovej „hospodárskej komúny“, pôsobiacej v pod-

mienkach obehu tovarov, Engels v „Anti-Dühringu“ presvedčivo dokázal, že existencia obehu tovarov musí nevyhnutne priviesť tzv. Dühringove „hospodárske komúny“ k obnoveniu kapitalizmu. Súdruhovia Saninová a Venžer s tým zrejme nesúhlasia. Tým horšie pre nich. Nuž, ale my, marxisti, vychádzame zo známej marxistickej tézy, že prechod od socializmu ku komunizmu a komunistická zásada rozdeľovania výrobkov podľa potrieb vylučujú akúkoľvek výmenu tovarov, teda i premenu výrobkov na tovar a zároveň aj ich premenu na hodnotu.

Tak je to s návrhom a argumentmi súdruhov Saninovej a Venžera.

Čo treba teda koniec-koncov urobiť, aby sme kolchoznú vlasťnosť pozdvihli na úroveň všeludového vlasťństwa?

Kolchoz je zvláštny podnik. Kolchoz pracuje na pôde a obrába pôdu, ktorá už dávno nie je vlasťnosťou kolchozným, ale všeludovým vlasťnosťou. Kolchoz teda nie je vlasťníkom pôdy, ktorú obrába.

Ďalej. Kolchoz pracuje pomocou základných výrobných nástrojov, ktoré nie sú vlasťnosťou kolchozným, ale všeludovým vlasťnosťou. Kolchoz nie je teda vlasťníkom základných výrobných nástrojov.

Ďalej. Kolchoz je podnik družstevný, používa prácu svojich členov a rozdeľuje dôchodky medzi členov podľa pracovných jednotiek, pričom kolchoz má vlasťné osivo, ktoré sa každoročne obnovuje a vstupuje do výroby.

Treba sa spýtať: čo teda v skutočnosti kolchoz vlasťní, kde je to kolchoznú vlasťnosť, ktorým môže disponovať celkom slobodne, podľa vlasťného uváženia? Týmto vlasťnosťou je produkcia kolchozu, produkcia kolchoznej výroby: obilie, mäso, maslo, zelenina, bavlna, cukrovka, ľan, atď., nerátajúc do toho stavby a osobné hospodárstva kolchozníkov na usadlosti. Ide o to, že značná časť tejto produkcie, prebytky kolchoznej výroby, prichádza na trh a zapojuje sa tak do systému obehu tovarov. A práve táto okolnosť bráni teraz pozdvihnutiu kolchoznej vlasťństwa na úroveň všeludového vlasťństwa. Preto práve s tohto konca treba rozvinúť prácu, aby sa pozdvihlo kolchoznú vlasťnosť na úroveň všeludového vlasťństwa.

Aby sme kolchoznú vlasťnosť pozdvihli na úroveň všeludového vlasťństwa, treba vylúčiť prebytky kolchoznej výroby zo systému obehu tovarov a zaradiť ich do systému výmeny výrobkov medzi štátnym priemyslom a kolchozmi. V tom je podstata veci.

Nemáme ešte vyvinutý systém výmeny výrobkov, ale máme zárodky výmeny výrobkov v podobe „stovarovania“ pôdohospodárskych výrobkov. Ako je známe, produkcia bavlnárskych, ľanárskych, repárskych a iných kolchozov sa už dávno „stovaruje“, „stovaruje“ sa síce neúplne, čiastočne, avšak predsa sa len „stovaruje“. Mimochodom, treba pripomenúť, že slovo „stovarovanie“ nie je šťastné, že by ho bolo treba nahradiť výrazom — výmena výrobkov. Úlohou je zorganizovať tieto zárodky výmeny výrobkov vo všetkých odvetviach pôdohospodárstva a rozvinúť ich v široký systém výmeny výrobkov tak, aby

kolchozy dostávaly za svoje výrobky nielen peniaze, ale hlavne potrebné výrobky. Takýto systém si vyžiada nesmierne zvýšenie produkcie, ktorú mesto dodáva dedine, a preto bude musieť byť zavedený bez zvláštneho náhlenia sa, podľa toho, ako sa budú hromadiť priemyselné výrobky. Treba ho však zavádzať neochvejne, bez váhania a krok za krokom obmedzovať sféru pôsobnosti obehu tovarov a rozširovať sféru pôsobnosti výmeny výrobkov.

Takýto systém, ktorý obmedzí sféru pôsobnosti obehu tovarov, uľahčí tým prechod od socializmu ku komunizmu. Okrem toho umožní zapojiť základné vlastníctvo kolchozov, produkciu kolchoznej výroby do celkového systému celoštátneho plánovania.

A to bude reálnym a rozhodujúcim prostriedkom na pozdvihnutie kolchozného vlastníctva na úroveň všeludového vlastníctva za našich súčasných podmienok.

Je tento systém pre kolchozné roľníctvo výhodný? Rozhodne je výhodný. Je výhodný, lebo kolchozné roľníctvo bude dostávať od štátu omnoho viac výrobkov a za nižšie ceny ako pri obehu tovarov. Je všeobecne známe, že kolchozy, ktoré majú s vládou smluvy o výmene výrobkov („stovarovanie“) majú z toho nepomerne viac výhod ako kolchozy, ktoré tieto smluvy nemajú. Ak rozšírime systém výmeny výrobkov na všetky kolchozy v krajine, potom sa tieto výhody stanú majetkom celého nášho kolchozného roľníctva.

28. septembra 1952.

J. Stalin

PAVOL TURČAN

SPISY KLEMENTA GOTTWALDA — VÝZNAMNÉ DIELO
ČESKOSLOVENSKEJ EKONOMICKEJ VEDY

Politická ekonomia ako „veda o zákonoch, ktoré ovládajú výrobu a výmenu hmotných životných prostriedkov v ľudskej spoločnosti“ (Engels) má vynikajúce miesto vo veľkom ideologickom zápase, ktorý u nás vedú nositelia nového, socialistického vedomia, zodpovedajúceho novým výrobným vzťahom, proti prežitkom buržoázneho vedomia, ktoré ešte dožíva v myšliach ľudí z čias vlády kapitalistov, podporované a živene zvyškami porazenej buržoázie. Ekonomická veda, ako ju vytvorili veľkí klasici marxizmu-leninizmu, presne formuluje objektívne zákony, ktoré platia v jednotlivých spoločensko-ekonomických formáciách. Učí pritom rozoznávať v týchto formáciách triedy, ktoré — i keď sú pri moci — sú už spoločenským vývinom odsúdené k zániku, od tých mladých tried, ktoré — i keď sú zatiaľ v postavení potláčaných, nerovnoprávných tried — sú na vzostupe, vedú boj s triedami vládnúcimi a sú samy vládnúcimi triedami zajtrajška. Marxistická politická ekonomia je preto účinnou zbraňou proletariátu v triednom boji proti buržoázii, nesleduje len pasívne priebeh tohto boja, nezisťuje len ekonomické podmienky, za ktorých sa odohráva, ale práve tým, že tvorí základný obsah vedeckého socializmu, je aktívnou silou v tomto boji.

Ovládanie politickej ekonomie kapitalizmu umožňuje správne sa orientovať tak v našej vlastnej nedávnej histórii ako aj v súčasnom dianí v kapitalistickom svete.

Rozširovanie znalostí politickej ekonomie prechodného obdobia a ekonomie socializmu je prvoradou nevyhnutnosťou v boji proti bezduchému prakticismu, ktorým sa ešte do značnej miery vyznačuje činnosť ekonomických pracovníkov v našom hospodárstve. Výstavba socializmu si nevyhnutne vyžaduje štúdium skúseností z prechodného obdobia v Sovietskom sväze i dôkladné poznávanie faktov a zovšeobecňovanie poznatkov zo súčasného budovania socialistickej ekonomiky u nás.

Politická ekonomia socializmu odhaľuje a vysvetľuje ekonomické zákony,

platné v socialistickej sústave národného hospodárstva, je priamo návodom na konanie pri urýchlennom rozvíjaní výrobných síl v našej vlasti. Vedieť sa správne orientovať v problematike socialistickej výstavby, vedieť samostatne riešiť teoretické i praktické problémy, na to treba ovládať zákony ekonomiky socializmu, a predovšetkým poznať skúsenosti z výstavby socializmu v Sovietskom sväze.

Štúdium politickej ekonomie nemožno však oddeliť od štúdia dejín československej robotníckej triedy, od poznávania vývinu tej sily, ktorá dokázala svrhnuť vládu kapitalizmu, vytvoriť na čele pracujúcich mas predpoklady výstavby socializmu a ktorá dnes vedie socialistickú výstavbu u nás. To zaväzuje československých ekonomov, aby spolu s historikmi skúmali a spracovávali hospodárske dejiny našej republiky, vývin postavenia domácej i cudzej buržoázie v našich dejinách, a predovšetkým dejiny bojov robotníckej triedy a jej predvoja — Komunistickej strany Československa.

Základným dielom pre štúdium hospodárskych dejín buržoázno-demokratickej ČSR, pre skúmanie bojov robotníckej triedy proti kapitalistom a ich štátnej moci a najmä pre poznávanie dejín KSČ sú *Spisy* Klementa Gottwalda. *Spisy* sú súborom majstrovských marxistických medzinárodných i vnútropolitických rozborov obdobia predmníchovskej republiky a príkladom, ako vodca československého robotníctva a jeho revolučnej strany na základe týchto rozborov vytyčoval strategické a taktické úlohy v boji proti buržoázii, za diktatúru proletariátu. Bez štúdia *Spisov* Kl. Gottwalda sa nemožno dôkladne oboznámiť s problematikou prechodnej stabilizácie kapitalizmu, ničivej hospodárskej krízy a zápasov na obranu Republiky pred fašistickým nebezpečenstvom. *Spisy* vysvetľujú proces koncentrácie kapitalistickej výroby v ČSR, rast moci finančného kapitálu, jeho rozhodujúce postavenie v štáte, vo vnútornej i zahraničnej politike československej buržoáznej vlády, jeho prenikanie do poľnohospodárskej výroby atď. Odhaľujú imperialistický charakter predmníchovskej republiky, jej miesto v imperialistickej sústave západných štátov, jej účasť na osnovaní najšpinavších protisovietskych intríg.

Na statiach a prejavoch Klementa Gottwalda vidíme, akým mohutným revolucionizujúcim vplyvom pôsobili budovateľské úspechy a dôsledná mierová politika sovietskeho ľudu na našu robotnícku triedu, ako ju v jej boji oduševňoval sovietsky príklad. Na základe *Spisov* možno dôkladne študovať boj strany o získanie spojencov robotníckej triedy, predovšetkým o získanie masy pracujúcich roľníkov a o dosiahnutie hegemonie robotníckej triedy v zápase potláčaných národností za slobodný národný život. *Spisy* sú hlavným prameňom štúdia procesu boľševizácie KSČ, boja o uplatňovanie skúseností ruských boľševikov pri rozvíjaní stratégie a taktiky robotníckej triedy v jej zápase proti kapitalistickej moci, za proletárske východisko z biedy, hladu, a vykorisťovania.

Spisy sú pre pracovníkov vo všetkých oblastiach spoločenských vied nielen zdrojom poznania konkrétnych historických udalostí a faktov, ale majú predovšetkým — podobne ako diela klasikov marxizmu-leninizmu — neoceniiteľný význam príkladu, ako pristupovať k skúmaniu spoločenských javov všeobecne a k štúdiu hospodárskych javov osobitne.

Na statiach s. Gottwalda sa treba učiť metóde vedeckej práce. S. Gottwald veľmi dôkladne poznáva fakty, analyzuje ich, vyberá typické a vyvodzuje z preskúmaných skutočností uzávery, ktoré majú širokú platnosť a ktoré osvetľujú príčiny udalostí v spoločenskom vývine. Pri rozbere vnútroptickej a medzinárodnej situácie vychádza vždy z dôkladného rozboru postavenia dvoch základných spoločenských tried a ukazuje, kde treba hľadať príčiny, kde hlavný článok v reťazi udalostí. State s. Gottwalda o najťažších teoretických problémoch, ako je napr. jeho referát na VI. sjazde KSČ o hospodárskej kríze všeobecne a o príčinách, priebehu a osobitných znakoch krízy československého kapitalistického hospodárstva osobitne, ukazujú, ako možno na základe dokonalého ovládania marx-leninskej teórie celkom jasne a srozumiteľne vysvetliť najťažšie problémy. Výklad s. Gottwalda je vždy vedecky presný, hlboký a pritom úplne pochopiteľný širokým vrstvám pracujúcich. Takéto výklady otváraly oči robotníctvu a pomáhali mu nájsť svoje miesto v boji komunistickej strany za vládu proletariátu.

Spisy Klementa Gottwalda sú vodidlom pri periodizácii hospodárskych dejín a osobitne dejín triednych zápasov v období od vzniku ČSR.

Spisy sú príkladom tvorivého rozvíjania a uplatňovania ideí klasikov marxizmu-leninizmu v našich konkrétnych podmienkach, sú vzorom zhodnocovania skúseností a využívania poznatkov z bojov a víťazstiev Ruskej komunistickej strany nad buržoáziou, z úspechov diktatúry proletariátu a úspešnej výstavby socializmu v SSSR.

U súdruha Gottwalda sa učíme zásadovému a bojovému postojom komunistu v zápase na ideologickom fronte proti vplyvom buržoázie, reformizmu a oportunistu na robotnícke masy. Ustavičný a nekompromisný boj gottwaldovského Ústredného výboru proti úchyľkárom od línie strany a proti renegátom, ktorí sa maskovali ako členovia strany, bol rozhodujúcim faktorom, ktorý pôsobil na očisťovanie strany a na zvyšovanie jej akčnej schopnosti a príťažlivosti pre masy pracujúceho ľudu. V zásadovom a tvrdom boji proti agentom buržoázie v robotníckych radoch, proti pravičiarskym sociálnym demokratom a národným socialistom prebojovávala KSČ za Gottwaldovo vedenie revolučnú jednotu robotníckej triedy, jednotu bez tzv. socialistickej vodcov a proti týmto vodcom, jednotu, ktorá je nevyhnutná pre víťazný boj robotníctva proti buržoázii.

Dielo Klementa Gottwalda vedie vedeckých pracovníkov k bojovej straníckosti a zásadnej nekompromisnosti v zápase proti vplyvom buržoáznej ideológie, za dôsledné uplatňovanie zásad marxizmu-leninizmu v každej ved-

nej oblasti a predovšetkým v politickej ekonomii. Od čias, čo vzťahy medzi buržoáziou a robotníckou triedou nadobudly charakter otvoreného nemilostného triedneho boja, každá buržoázna spoločenská veda a najmä buržoázna politická ekonomia, je zameraná na číre apologetizovanie, na ospravedlňovanie a zachraňovanie kapitalistického systému. Stratila preto predpoklady slobodného vedeckého bádania a stala sa reakčnou pavedou, slúžkou kapitalistického systému. Skutočná, marxistická ekonomická veda sa môže rozvíjať len v boji s buržoáznou pavedou.

V *Spisoch* Klementa Gottwalda si ozrejmuje základný význam kritiky a sebakritiky pre vývin a rast robotníckej triedy, jej strany a pre víťazstvo vedeckého socializmu na celom ideologickom fronte. V čase krízy KSČ, pred V. sjazdom vystupuje s. Gottwald s odhalením chýb zradcov a ich likvidátorských teórií, s prenikavou kritikou nedostatkov, ktoré v tom čase vyznačovali činnosť strany, najmä v oblasti masovej práce. Ukazuje, ako napr. zakrývanie imperialistického charakteru Československa a reči o tom, že ČSR je kolóniou veľkých imperialistických štátov, viedly ku kontrarevolučným dôsledkom v praxi robotníckeho hnutia, ako k heslu „obranu vlasti“ a pod. Kritizuje likvidátorov aj za ich ignorantský postoj k marx-leninskej teórii a vysoko vyzdvihuje význam tlače a ideologického školenia. Po rozbore koreňov nedostatkov a chýb, ktorých sa strana dopúšťala pod vplyvom agentov buržoázie, ktorí sa vlúdili na čelné funkcie, rozviedol s. Gottwald v duchu odporúčaní Komunistickej internacionály líniu, ktorou sa musí strana uberať, aby prekonala vnútornú krízu. No tak isto aj neskôr, keď strana už očistila svoje rady od likvidátorov, keď už dosiahla významné úspechy v masovo-politickej práci, nedovoľuje s. Gottwald, aby tieto úspechy zastieraly komunistom ich slabiny a sústavne upozorňuje, v čom strana zaostáva, odhaľuje príčiny zaostávania a ukazuje cesty k ich odstráneniu. Tento gottwaldovský vzťah ku kritike a sebakritike je nerozlučným znakom marxistických pracovníkov či už vo vedeckej, politickej, alebo hospodárskej oblasti. Rozhýbava stojaté vody, je činiteľom, ktorý urýchľuje vývinový proces.

Prvé tri sväzky *Spisov* Klementa Gottwalda, ktoré doteraz vyšly v slovenčine, zahrnujú prejavy, state a rezolúcie, ktoré s. Gottwald napísal v rokoch 1925 až 1932. Tieto práce poskytujú na osnove medzinárodného hospodársko-politického diania tých rokov široký obraz bojov československého proletariátu proti buržoázii a jej štátnej moci. Dávajú ucelený marxistický rozbor podstaty prechodnej štabilizácie kapitalizmu v Československu, príčin a ničivého priebehu hospodárskej krízy, ktorá sa v našej Republike začala prejavovať začiatkom roku 1930. Vývin československého hospodárstva sa tu pritom analyzuje v úzkej závislosti od prehlbujúcej sa krízy celého kapitalistického systému.

Vo vývine svetového hospodárstva boli roky 1924—1929 obdobím, keď za podmienok zostrujúcej sa všeobecnej krízy kapitalizmu dosiahly a prekročili kapitalistické krajiny vcelku obnovu hospodárstva a prechodne ho štabilizovali na úkor širokých pracujúcich vrstiev. Táto obnova sa uskutočňovala vo veľmi nerovnomernom tempe. Zatiaľ čo priemysel Spojených štátov prekročil roku 1928 takmer o 60% svoju predvojnovú úroveň, dosiahol objem priemyselnej výroby vo Francúzsku úroveň vyššiu o 29%, v Nemecku o 12% a priemysel Veľkej Británie ostal dokonca o 7% pod predvojnovou úrovňou. V kapitalistickom svete rástla v rýchlom tempe racionalizácia výroby, koncentrácia finančného kapitálu, stupňovalo sa vykorisťovanie robotníckej triedy. Prudko sa prehlbovaly protirečenia, vlastné imperialistickému štádiu kapitalizmu. Protirečenie medzi rýchlym rastom produktívnych síl a relatívnym zmenšovaním domácich a zahraničných trhov vyústilo na sklonku roku 1929 do najhlbšej a najvleklejšej hospodárskej krízy, akú do tých čias kapitalizmus poznal.

Československý priemysel prekročil úroveň predvojnovej výroby roku 1924 a do roku 1928 dosiahol úroveň vyššiu o viac ako 30% v porovnaní s rokom 1913. Na relatívne vysokej konjunktúre československého hospodárstva, najmä od druhej polovice roku 1926, mal významnú účasť zahraničný obchod, pričom výška vývozu dosiahla až tretinu národného dôchodku. Kapitalisti dosahovali konkurenčnú schopnosť výrobkov čsl. priemyslu, najmä spotrebného tovaru, na základe žobrácych miezd robotníctva. Odhliadnuc od dôležitého dôsledku konjunktúry, že nezamestnanosť poklesla roku 1928 na najnižšiu mieru v predmníchovskej ČSR, životná úroveň robotníctva i pri konjunktúre sa nezlepšila, ba index reálnych miezd nedosiahol ani predvojnovú úroveň. Podľa štatistiky Ústrednej sociálnej poisťovne dosahovalo roku 1928, teda v roku vrcholiacej konjunktúry, 22,1% všetkých zamestnancov menej ako 10 Kč denného príjmu, 41,5% všetkých zamestnancov malo denný príjem pod 14 Kč, atď. Len 12,1% zamestnancov malo denný príjem nad 34,50 Kč. Za týchto podmienok, keď spotreba životných prostriedkov u robotníckych rodín bola značne nižšia ako pred vojnou, stupňovali kapitalisti racionalizáciu a donucovali robotníkov, najmä v banskom, hutnom a strojárenskom priemysle k podstatnému zvyšovaniu výkonov. Kapitalistické zisky dosahovali nevidané výšky. Veľké sumy sa investovali do vojnového a vojnovovo dôležitého priemyslu, značne sa rozšíril hutnícky a strojárenský priemysel, ďalej priemysel vozidiel, stavebných hmôt, sklársky a i. Súčasne so zväčšovaním výrobnnej kapacity čsl. priemyslu uskutočňovala sa v rokoch prechodnej štabilizácie kapitalizmu rýchla koncentrácia kapitálu, najmä u bánk, ale aj v priemysle hutníckom, strojárenskom, textilnom atď. Do roku 1929 sa prakticky skončilo monopolistické zorganizovanie všetkých väčších priemyselných odvetví a nebolo takmer v Európe dôležitej medzinárodnej monopolnej organizácie, na ktorej by sa neúčastnili československí kapitalisti.

Vznik a panstvo finančného kapitálu, ktorý vtláčil svoju pečať hospodárskej i politickej situácii Československa a bol základom imperialistického charakteru Československa, vysvetlil s. Gottwald jasne vo svojej stati *K V. sjazdu KSČ z 1. I. 1929*: „Na podklade koncentrácie kapitálu vôbec a na podklade srastania priemyslového a agrárneho kapitálu s kapitálom bankovým vznikol český finančný veľkokapitál. V konkurenčnom boji, pri výdatnom využití štátnej moci, zatlačil kapitál nemecký, stal sa hegemonom v tábore buržoázie Československa bez rozdielu národností a s dravou energiou vrhol sa na pretváranie celého hospodárskeho a politického života Československa »podľa svojho obrazu«. Dnes je Československo v znamení panstva finančného monopolistického kapitálu, v ktorom česká buržoázia hrá rolu hegemóna. Pochopenie tejto skutočnosti je kľúčom pre chápanie celej terajšej situácie v Československu. Je to základ imperialistického charakteru československého štátu a jeho medzinárodnej politiky, je to základ reakčného, fašizačného vnútropolitického kurzu, je to tiež základ národnostnej politiky buržoázie Československa.“ (*Spisy I*, 204—205).

Z Československa ako z imperialistickej krajiny sa uskutočňoval vývoz kapitálu, najmä do krajín juhovýchodnej Európy, ktoré mali podľa plánov západných imperialistov hrať úlohu nástupísk v zamýšľanom prepadnutí Sovietskeho sväzu, a to čiastočne aj vo forme dlhodobých súkromných úverov, ktoré poskytovaly zväčša tým istým krajinám podniky zbrojárskeho priemyslu.

Tak používali kapitalisti svoje obrovské zisky jednak na zvýšenie vykorisťovania robotníckej triedy vo vlastnom štáte a jednak na to, aby si zabezpečili účasť na vykorisťovaní robotníctva v cudzích krajinách.

Pravičiarски sociálni demokrati, títo agenti buržoázie v radoch robotníckej triedy, a spolu s nimi aj nepriatelia strany a robotníctva, ktorí sa votreli až na vedúce miesta v KSČ, rozširovali so záškodníckym zámerom tézu, že stabilizácia kapitalizmu je trvalá, pevná, že triedne protirečenia a rozpory medzi imperialistickými štátmi sa neprehlbujú, lež naopak, že sa zmierňujú atď. Druhou stránkou týchto názorov potom, prirodzene, bolo, že v dôsledku zmierňovania triedneho boja vraj opadá revolučná nálada, že sa masy stávajú pasívnymi. Tieto náhľady mali dezorientovať a demobilizovať robotníctvo, viedly k úplnému popieraniu toho, že by kapitalizmus bol v neriešiteľnej všeobecnej kríze; boly to náhľady likvidátorské, ktoré popieraly, že by za podmienok stabilizácie kapitalizmu mala revolučná práca medzi masami vôbec nejaké výhľady a reálny smysel.

Súdrh Gottwald vyvracal tieto náhľady oportunistov, ktoré zámerne preceňovaly dosah hospodárskej konjunktúry a jasne dokazoval, že prechodná kapitalistická stabilizácia sa uskutočňuje na účet pracujúcich vrstiev, že je nestála a že o nijakej trvalej stabilizácii za podmienok všeobecnej krízy kapitalistického systému nemôže byť ani reči. Vo februári 1927 píše s. Gott-

wald: „Každý krok na ceste relatívnej stabilizácie kapitalizmu reprodukuje na vyššom stupni nielen rozpory vertikálne, ale i horizontálne, triedne. Bez nádejnosť úsilia buržoázie o udržanie svojho panstva väzí práve v tom, že si buržoázia sama kope hrob, sama si tvorí hrobára, sama vyvoláva sily, ktoré činia iluzórnym hocijaké trvalé upevnenie kapitalizmu.“ (*Spisy I*, 30). Ukazoval ďalej, že táto relatívna stabilizácia má pomerne úzku a veľmi nestálu základňu, lebo spočíva predovšetkým na nízkej životnej úrovni širokých vrstiev (na sociálnom dumpingu), na disproporcii medzi rozvojom výroby v historických krajinách a medzi stagnáciou, ba úpadkom výroby na Slovensku a v Zakarpatskej Ukrajine, kde výroba zaostáva i pri konjunktúre hlboko pod predvojnovou úrovňou a že táto konjunktúra silne podlieha vplyvom zo zahraničia, pretože je odkázaná na vývoz veľmi citlivých spotrebných článkov. Odhaľoval vo zvyšovanom vykorisťovaní koreň neobyčajne nízkej životnej úrovne širokých mas a ukazoval na rýchlo postupujúcu proletarizáciu stredných vrstiev. Prenikanie finančného kapitálu do oblasti poľnohospodárskej výroby urýchľuje proces diferenciacie dediny, a to všetko vedie k radikalizácii mas, k zostrovaniu triedneho boja. Buržoázia robí pritom sama túto úzku základňu svojej hospodárskej konjunktúry ešte nestálejšou, prehľbuje svoju závislosť od zahraničného kapitálu, stupňuje vykorisťovanie pracujúcich miest a dedín, pokračuje v umelom zadržíavaní priemyselného rozvoja Slovenska a Zakarpatskej Ukrajiny, nemá ani možnosti rozšíriť okruh sociálne korumpovaného robotníctva a na zostrujúci sa triedny boj odpovedá zostrenou politickou perzekúciou. Tak charakterizoval s. Gottwald v československej komisii VI. sjazdu Komunistickej internacionály roku 1928 prechodnosť a ohraničenosť konjunktúry československého kapitalistického hospodárstva.

Tak rozvíjal a aplikoval Klement Gottwald na československé pomery tézy J. V. Stalina o tom, že kapitalizmus sa nemôže rozvíjať bez toho, žeby vyostroval protirečenia, ktoré sú mu vlastné a že by tým sám hromadil podmienky, uľahčujúce koniec koncov pád kapitalizmu, že stabilizácia kapitalizmu nemôže prosto byť ani dlhá, ani pevná.

Proti vratkej, prechodnej stabilizácii kapitalizmu, ktorá nútne musí skončiť novou a ešte ničivejšou krízou, ako boly doterajšie krízy, stavia s. Gottwald trvalú stabilizáciu Sovietskeho sväzu, kde sa rýchlym tempom uskutočňuje rekonštrukcia socialistického hospodárstva, výstavba socialistického priemyslu a kolektivizácia poľnohospodárskej výroby.

Všestranný hospodársky, politický a kultúrny rozmach Sovietskeho sväzu, ktorý odpadol od kapitalistického systému a tak zúžil základňu tohto systému, je prvoradým činiteľom, ktorý prehľbuje všeobecnú krízu kapitalizmu a vyostruje jeho základné protirečenia. „Dôsledkom tohto je zostrenie nebezpečenstva imperialistickej vojny, čo je jedným z najmarkantnejších výrazov trvajúcej krízy kapitalizmu a lability jeho stabilizácie“ (*Spisy I*, 234).

Na nebezpečenstvo imperialistickej vojny, najmä ale na hroziace nebezpečenstvo protisovietskej agresie, ktorú osnujú západní imperialisti za vedenia Anglicka a za veľmi aktívnej účasti československej buržoázie, vytyčuje s. Gottwald takto odpoveď proletariátu: „... nie heslo obrany buržoáznej vlasti, ale heslo obrany skutočnej proletárskej vlasti, Sovietskeho sväzu, vyjadruje záujmy širokých pracujúcich mas... povinnosť každého proletára je celkom jasná: postaviť sa proti „vlastnej“ buržoázii a jej vlasti na obranu skutočnej vlasti robotníkov a roľníkov, Sovietskeho sväzu.“ (*Spisy I*, 88—89).

Otázka hodnotenia stabilizácie kapitalizmu bola v rokoch 1924—29 jedným z hlavných delidiel medzi dôsledne revolučnými a oportunistickými elementami v robotníckom hnutí v medzinárodnom meradle i v Československu. Oportunistické a sociálfašistické živly, ktoré zdôrazňovali upevňovanie sa buržoázneho zriadenia, pevnosť kapitalizmu, vyvodzovaly z týchto názorov demobilizačnú, likvidátorskú prax pre robotnícke hnutie. Dôsledne revolučné sily, vedené v Československu s. Gottwaldom, vychádzaly z nestáleho, prechodného charakteru tejto stabilizácie a razily zásadu, že treba toto prechodné obdobie využiť na upevnenie strany, na jej očistenie od oportunistov a likvidátorov, na jej boľševizáciu a po druhé na upevnenie jednoty robotníckej triedy pod vedením KSČ, na neúnavné uskutočňovanie politiky jednotného frontu.

Podstata taktiky jednotného frontu bola dôsledne revolučná. Šlo pri nej o to, nadväzovať na denné bolesti robotníctva, volať do jednotného boja za čiastkové požiadavky pracujúcich bez toho, žeby sa živily ilúzie, žeby bolo v rámci súčasného úpadkového kapitalizmu možné dosiahnuť podstatné zlepšenie životnej úrovne pracujúcich. V praxi čiastkových hospodárskych bojov sa proletariát na vlastných skúsenostiach presvedčoval o škodlivosti reformistických ilúzií, v to počítajúc ilúzie o „stabilizácii kapitalizmu“. Robotník sa presvedčoval o tom, že má životný záujem na zničení buržoázneho panstva, „že medzi ním a väčším kusom chleba stojí kapitalista, že mu teda musí najprv zakrútiť krkom, aby sa dostal k chlebu“ (*Spisy I*, 35).

Tieto hospodárske boje mali aj veľký politický význam, lebo narúšali stabilizačné plány buržoázie, buržoázia pri nich využívala svoj štátny aparát proti robotníctvu a robotník sám videl, že štát je časťou moci kapitalistov, že je tak isto jeho nepriateľom ako sám kapitalista. V hospodárskych bojoch, do ktorých komunisti viedli nielen svojich členov, ale aj robotníkov socialistických strán a neorganizovaných proletárov, sa lámal vplyv reformistických vodcov a iných kapitalistických agentov v masách robotníctva. Upevňovanie jednotného frontu pracujúcich v dielových hospodárskych bojoch, ktoré na mnohých miestach prerastali v politické boje, viedlo napokon k zvyšovaniu sebadôvery a bojovnosti samého robotníctva. „Takto teda — písal s. Gottwald o podstate taktiky jednotného frontu — bez toho, aby sme denne desať ráz písali a hovorili o potrebe a nevyhnutnosti diktatúry proletariátu, roz-

širujeme a upevňujeme medzi stále širšími vrstvami robotníctva poznanie o nevyhnutnosti tohto konečného riešenia, čiže pripravujeme subjektívne podmienky revolúcie priamo a zároveň nepriamo revolučné podmienky objektívne.“ (*Spisy I*, 36).

Takto vyplývala zo správnej marxistickej analýzy podstaty prechodnej kapitalistickej stabilizácie aj správna, revolučná taktika komunistickej strany pre vedenie triednych zápasov.

Udalosti z konca roku 1929, vypuknutie hospodárskej krízy, ktorá štyri roky v ohromnom rozsahu v celom kapitalistickom svete ničila výrobné sily, daly plne za pravdu stalinskej analýze podstaty prechodnej stabilizácie kapitalizmu, ktorú si osvojilo a podľa ktorej konalo revolučné robotnícke hnutie na celom svete.

Hospodárska kríza, ktorá prepukla 4. októbra 1929 burzovým krachom v New Yorku, ohlasuje koniec konjunktúry, prehlbuje sa prudkým tempom a zachvacuje všetky kapitalistické krajiny. Táto kríza „hádže cez palubu všetky meštiacke, sociálfaşistické a renegátske teórie o stabilite a progresivite kapitalizmu, najmä likviduje teórie o „organizovanom kapitalizme“, ktorý — vraj — pomocou monopolov a Spoločnosti národov odstraňuje konkurenciu a zavádza „plánované hospodárstvo“; odstraňuje teórie o vývine kapitalizmu bez kríz, o možnosti odstrániť krízy v rámci kapitalizmu; o americkej „prosperite“ a o „výlučnom postavení“ amerického imperializmu; o imperialistickom „odkolonizovaní“ kolónií a polokolónií výstavbou priemyslu v kolóniách; o prekonaní ťažkostí kapitalizmu racionalizáciou a zintenzívnením výroby“. (*Spisy II*, 271).

Táto kríza bola najťažšia zo všetkých hospodárskych kríz v dejinách kapitalistického systému. Bola to kríza najdlhšia a najhlbšia, lebo priemyselná kríza postihla všetky kapitalistické krajiny, pričom sa prepletala s agrárnou krízou, ktorá postihla všetky agrárne a poloagrárne krajiny. Agrárna kríza sa zostrila, zasiahla všetky odvetvia poľnohospodárstva a priviedla ho k degradácii. Na mnohých miestach sa prechádzalo od strojovej práce k ručnej, obmedzovalo sa používanie umelých hnojív, a to, prirodzene, ešte väčšmi prehlbovalo priemyselnú krízu. Monopoly sa pritom snažily udržovať vysoké ceny a tým zapchávaly „prirodzený ventil“ z krízy, predlžovali ju a robili ju pre pracujúcich zvlášť ťažkou. Podstatná príčina nebývalej vleklosti tejto krízy bola však v tom, „že sa priemyselná kríza rozpútala za všeobecnej krízy kapitalizmu, keď kapitalizmus nemá už a nemôže mať ani v najdôležitejších štátoch, ani kolóniách a závislých krajinách tú silu a stabilitu, akú mal pred vojnou a pred Októbrovou revolúciou, keď priemysel kapitalistických krajín zdedil po imperialistickej vojne chronické nevyužívanie výrobných kapacít podnikov a miliónové armády nezamestnaných, ktorých sa už nevie zbaviť“. (J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Pravda 1951, 438).

Objem priemyselnej výroby prudko klesal. Priemysel Spojených štátov,

metropoly kapitalizmu, klesol v porovnaní s rokom 1929 za jeden rok na 80,7%, roku 1931 na 68,1% a roku 1932 dosiahol najnižšiu úroveň — 53,8%. Podobne, keď aj nie v takom rozsahu, postihla kríza aj priemysel ostatných vedúcich kapitalistických krajín, Nemecka, Francúzska, Anglicka a i. Čoraz jasnejšie svietil však v tejto temnote chaosu a hospodárskeho rozvratu mohutný maják Sovietskeho sväzu, krajiny víťaznej výstavby socializmu. Sovietsky ľud plnil úspešne prvú päťročnicu za štyri roky. V porovnaní s rokom 1929 sa do roku 1933 úroveň výroby sovietskeho priemyslu viac ako zdvojnásobila. Rýchlym tempom sa uskutočňovala socialistická kolektivizácia poľnohospodárstva, ktorej dosah sa rovnal víťazstvu v revolúcii. Úspech kolektivizácie rozhodol o porážke kapitalizmu, o definitívnom víťazstve socialistického zriadenia.

Súdrh Gottwald podal na VI. sjazde KSČ 7. marca 1931 priam klasický marxistický rozbor problému krízy kapitalistického hospodárstva, všeobecne a osobitne rozobral príčiny a zvláštnosti súčasnej krízy. Na tomto základe ukázal potom na celý rad osobitných črt, ktoré vyznačujú a ďalej zostrujú hospodársku krízu v Československu. „Je to najmä rozbitie starého Rakúsko-Uhorska a tým jeho colného územia, pre ktoré pracoval predvojnový priemysel v českých krajinách. Dnes veľká časť československého priemyslu pracuje pre vývoz: v dôsledku toho je vplyv krízy susedných krajín na krízu v ČSR tým citeľnejší, v dôsledku toho máme tu zvýšené vykorisťovanie domáceho trhu za účelom vývozného dumpingu. Ďalej: koncentrácia a organizácia kapitálu a racionalizácia výroby v Československu — napriek značnému pokroku v posledných rokoch — nedosahuje tú úroveň a tú výšku ako v Nemecku. Preto máme tu pomernú konkurenčnú slabosť, preto podniká buržoázia Československa oveľa väčšie útoky na životnú úroveň nás. Životná úroveň pracujúcich nás v Československu bola však už aj predtým mizerná, preto je tu teraz tým vyšší stupeň zbedačenia, ale aj rozhorčenia nás, čo obsahuje v sebe perspektívu veľkých sociálnych výbuchov. V Československu máme napokon pomerne vysokú špecifickú váhu poľnohospodárskej výroby, a preto dôsledky agrárnej krízy, ktorá je v Československu rovnako hlboká, zostrujú krízu priemyselnú. Priemyselná kríza v Československu sa začala začiatkom roku 1930 a zachvátila všetky priemyselné odvetvia okrem zbrojárskeho priemyslu.“ (*Spisy II*, 272).

Súdrh Gottwald ukázal potom, v čom sa prejavuje kríza už v prvom roku jej zhubného pôsobenia. Prudko klesá priemyselná výroba, nezamestnanosť sa v januári 1931 oproti januáru 1929 podľa oficiálnych údajov zpäťnásobila, snížil sa dovoz surovín a vývoz hotových výrobkov, rýchlo klesala domáca spotreba. Kríza donútila k nezamestnanosti nielen pracovné sily, ale aj veľkú časť kapitálu. Zastavovali sa stovky tovární a tie, čo ostaly v prevádzke, využívaly len zčasti výrobné zariadenie. Československý priemysel využíval už začiatkom roku 1931 svoju kapacitu len na 50—60%. Pri súčasnom poklese

veľkoobchodných cien surovín a poľnohospodárskych produktov udržiavali monopoly vysoké maloobchodné ceny. Na dumping kapitalistov doplácali pracujúci poklesom reálnych miezd. Agrárna kríza prudko urýchlila vyvlastňovanie maloroľníkov na jednej strane a tvorenie veľkých kapitalistických poľnohospodárskych podnikov na druhej strane, viedla k ďalšiemu neudržateľnému zbedačovaniu dedinského proletariátu a poloproletariátu. Kríza bola tak spojená so zúrivým útokom na životnú úroveň širokých mas a ukázala, že ďalšia existencia kapitalizmu je spojená s doslovným vyhľadovaním miliónoch mas. Hospodársky a sociálny útlak bol pritom oveľa ostrejší ešte v nečeských oblastiach, v nemeckom pohraničí, na Slovensku a v Zakarpatskej Ukrajine.

Tak vylíčil s. Gottwald pôsobenie krízy začiatkom druhého roku jej trvania v Československu. V ďalších dvoch rokoch sa hospodárska situácia ešte rýchlejšim tempom zhoršovala. Vo februári 1933 bolo podľa oficiálnych údajov v Československu vyše 920.000 nezamestnaných. Podľa gentského systému dostávala podporu v nezamestnanosti iba malá časť nezamestnaných. Milióny robotníkov a členov ich rodín hladovali. Exekútori vyčíňali na dedine. Na Zakarpatskej Ukrajine a v niektorých oblastiach Slovenska a českých krajov nemala prevažná väčšina obyvateľstva čo dať do úst. Nevyliečiteľná kríza, hlboká prehnitosť celého kapitalistického systému bila do očí. Takto vylíčil Klement Gottwald obraz kapitalistického sveta v novembri 1931: „Krátko, celý kapitalistický svet sa podobá krajine, postihnutej zemetrasením. Bankrot, krachy, insolvenencie, moratóriá, zrútené valuty, 50 miliónoch nezamestnaných, polovica svetového priemyslu stojí nevyužitá, leží úhorom, a do toho všetkého dunia na Ďalekom východe kanóny — to je dnešný obraz kapitalistického sveta.“ (*Spisy III*, 143.)

V čase prehlbujúcej sa hospodárskej krízy v kapitalistickom svete prekonával Sovietsky sväz mohutný hospodársky, kultúrny a politický rozmach. S. Gottwald staval denne československej robotníckej triede pred oči potovnanie rozvratu v kapitalistických krajinách a osobitne v Československu, s rýchlym napredovaním Sovietskeho sväzu: „Tam niet nezamestnanosti, ale nedostatok pracovných síl. Tam niet hladu a snižovania miezd, ale sústavné zvyšovanie miezd. Tam niet vyvlastňovania pracujúcich roľníkov, ale ohromný rozmach poľnohospodárstva na podklade kolektivizácie. Tam niet krízy, rozvratu a úpadku, ale búrlivý vzrast celého života. Tam niet nacionálneho útlaku, ale úplná sloboda všetkých národov. Tam niet politiky vojny, ale politika mieru. A to všetko preto, lebo tam nie je diktatúra buržoázie, ale diktatúra proletariátu.“ (*Spisy III*, 27.)

Aké východisko hľadala buržoázia z tohto krachu celého kapitalistického systému?

Imperialisti sa chceli dostať z krízy novým rozdelením sveta, pričom bolo ich spoločnou snahou liečiť sa na útraty Sovietskeho sväzu. Nadržovali preto

— najmä Francúzsko a Anglicko — Japonsku pri jeho útoku na Čínu, hoci táto agresia ohrožovala aj záujmy západných imperialistov v Číne. Pre imperialistov ale bolo rozhodujúce, že v tejto vojne videli začiatok útoku na Sovietsky sväz. Za podmienok vyostrejúceho sa základného protirečenia medzi imperialistickými štátmi a Sovietskym sväzom, vyostrovaly sa súčasne aj protirečenia medzi samými imperialistickými krajinami. Viedly medzi sebou bezohľadnú hospodársku vojnu, všetkými prostriedkami sa vzájomne oluovali o trhy a odbytištia, každý kapitalistický štát sa bránil colnými priehradami pred dovozom zahraničných výrobkov a sám sa snažil čo najviac vyviezť do zahraničia. Vo vnútornej politike, kde zvýšené vykorisťovanie vyvolávalo zostrený odpor so strany vykorisťovaných más, siahala vládnúca buržoázia k najkrutejším prostriedkom teroru a k prenasledovaniu revolučných strán proletariátu, robotníckej tlače a funkcionárov.

Nie ináč ako buržoázia imperialistických krajín počínala si aj buržoázia Československa, verne podporovaná reformistickými stranami bez ohľadu na národnosť.

Československá zahraničná politika, vedená Dr. Benešom, sa účastnila na prednom mieste na protisovietskych intrigách medzinárodného kapitálu. Československo bolo stredoeurópskym predvojom predovšetkým francúzskeho imperializmu proti Sovietskemu sväzu a arzenálom bielych kontrarevolučných armád. Československé zbrojovky zásobovali armády Poľska, Maďarska, Rumunska, Juhoslávie, Estonska, Litvy a podporovali zbraňami militaristické Japonsko pri jeho agresii proti Mandžusku. Pri príprave protisovietskych provokácií hrali aktívnu úlohu pravičiarski vodcovia sociálnej demokracie. Sociálfašistická tlač šírila neslýchané lži o Sovietskom sväze, sociálfašistickí ministri sabotovali uznanie Sovietskeho sväzu a podnikali všetko, aby sa v duchu línie II. internacionály pričínili o zničenie štátu robotníkov a roľníkov, štátu, ktorý úspešne budoval socializmus.

Komunisti na čele s Klementom Gottwaldom odhaľovali v parlamente, na verejných prejavoch, v časopisoch a knihách túto protisovietsku a záujmom československého ľudu odporujúcu politiku buržoázie a jej reformistických prisluhovačov. Komunisti nepripustia — hovoril s. Gottwald — aby v záujme československých a medzinárodných kapitalistov hnali československý pracujúci ľud do vojny proti Sovietskemu sväzu. Boj na obranu SSSR bol prednou úlohou strany a metódou vedenia tohto boja bol triedny zápas proti vlastnej buržoázii. „Keď zosilníme a vystupňujeme boj proti buržoázii za všetky bezprostredné hospodárske a politické záujmy pracujúceho ľudu miest a dedín, tým aj krížime vojnové plány buržoázie.“ (*Spisy* III, 213.) Komunisti burcovali široké vrstvy pracujúceho ľudu proti vojnovým plánom buržoázie a viedli ich do aktívneho boja proti týmto plánom.

V oblasti medzinárodných hospodárskych vzťahov hľadala buržoázia zpočiatku zmiernenie krízy v ešte pevnejšom zapojení československého prie-

myslu na medzinárodné kartely a monopoly, v „organizovanom rozdelení trhov“. Akoby monopoly vylučovali konkurenciu na svetových trhoch, a nie, ako je to v skutočnosti, ju reprodukovaly v ešte ničivejšej a bezohľadnejšej forme. Po tom, čo skrachovali pokusy o svetové riešenie krízy, vydala buržoázia heslo: „Pomôž si každý sám!“ Kapitalisti všetkých krajín, v to počítajúc Československo, volali po autarkii ako ceste k riešeniu krízy. Táto politika viedla navonok k nebyválnemu zostreniu konkurenčného boja všetkými prostriedkami a vnútri kapitalistických štátov k nanajvyš brutálnemu útoku na životnú úroveň pracujúcich mäs, ktoré mali zaplatiť útraty tohto zápasu. Táto politika znamenala u nás pritiahnutie daňovej skrutky a zvyšovanie drahoty colnými, daňovými a monopolnými opatreniami, sanáciou skrachovaných bánk a iných kapitalistických podnikov štátom z prostriedkov drobných poplatníkov, priamu podporu exportérov. A to všetko za tým účelom, aby sa mohol uskutočňovať dumping za hranicami, hospodárska vojna s Maďarskom a inými krajinami, aby neklesaly vysoké zisky bankárov, fabrikantov a agrárnych veľmožov. Bolo príznačné pre politiku reformistov, že to bol práve „socialistický“ vodca Beneš, ktorý túto líniu verejne formuloval.

Ukázalo sa v celej šírke a v každej základnej otázke, že medzinárodný a československý sociálfašizmus bol najsilnejšou sociálnou oporou buržoázie, priamym agentom imperializmu v medzinárodnom robotníckom hnutí. V čase, keď bolo jasné, že ďalšia existencia kapitalizmu značí priamo fyzickú záhubu miliónov ľudí, keď proletariát, vedený komunistickou stranou, bojoval za odstránenie kapitalizmu, vytyčovala medzinárodná a s ňou aj československá sociálna demokracia heslo — „liečenia kapitalizmu“. V čase, keď najširšie masy čoraz jasnejšie videly svoj vzor v Sovietskom sväze, volala sociálna demokracia po štátnom kapitalizme. S. Gottwald takto charakterizoval podstatu štátnokapitalistických tendencií v ČSR: „Ako v celom kapitalistickom svete, vidíme i v Československu zosilnenie štátnokapitalistických tendencií, a to najmä v smere splývania kapitalistických organizácií s orgánmi kapitalistického štátu, v smere priameho postavenia všetkých hospodárskych zdrojov štátnych do služieb finančného kapitálu, v smere použitia štátnej moci ako hýbnej páky koncentrácie kapitálu, a ovládnutie celého hospodárskeho života monopolistickou buržoáziou. Účelom štátnokapitalistických tendencií je sústrediť všetky sily buržoázie v boji triednom (proti proletariátu), v boji konkurenčnom (proti buržoázii inej krajiny), a najmä však pre vojnu. Fakt, že štátnokapitalistické tendencie sa prejavujú najmä pri tvorení a sústreďovaní vojnového priemyslu, túto okolnosť potvrdzuje. Pre českú buržoáziu majú štátnokapitalistické tendencie i ten historický význam, že popri finančnej pomoci dohodových imperialistov bol to práve aparát a moc novoutvoreného štátu, pomocou ktorého prebojovala svoj konkurenčný boj s buržoáziou menšinových národností a neobyčajne urýchlila vzrast českého finančného kapitálu.“ (*Spisy I*, 206.)

Široké vrstvy pracujúceho ľudu sa denne presvedčovali, že či už išlo o politiku colnú, daňovú, cenovú, agrárnu alebo o celkovú politiku vnútornú a medzinárodnú, ktorú uskutočňovala československá buržoázna vláda, diktovaly ju výlučne záujmy veľkých kapitalistov, majiteľov tovární, bánk, veľkostatkov. Pri vysokých ziskoch, ktoré si kapitalisti udržiavali, znemožňovali snížovanie cien, snížovali tvrdými zásahmi ale mzdy námezdné pracujúcich a súčasne racionalizačnými opatreniami a zintenzívňovaním práce nútili robotníkov k vyšším pracovným výkonom.

Na boje, ktorými sa robotníci bránili proti stupňovanému vykorisťovaniu, odpovedala vláda hrubým policajným terorom. Len za krátkych päť mesiacov od novembra 1931 do marca 1932 zabila buržoázna československá štátna moc desať proletárov a zmrzala desiatky ďalších. Strielanie do robotníkov, ako to bolo v Radotíne, Duchcove, Košútoch, Chuste, Frývaldove, Turja Paskie, Parkane, to neboly už ojedinelé prípady, ale systém, krutý, krvavý systém buržoázneho štátu na čele s „humanistom“ Masarykom v boji proti pracujúcemu ľudu. Štrajkujúcim a demonštrujúcim robotníkom odopierala vláda základné politické práva, ba sama provokovala krvavé masakre. Vláda sa snažila rozdrviť revolučné robotnícke hnutie, zakazovala robotnícke organizácie, rozpustila Komunistický sväz mládeže a v boji proti pracujúcim vyzbrojovala svoje ilegálne úderné oddiely, složené zo „spofahlivých“ častí Sokola, sedliackych jázd a iných reakčných organizácií.

Proti proletárskym masám bránili záujmy kapitalistov s najväčšou bezohľadnosťou predajní sociálfašistickí vodcovia. Za chrptom robotníkov vyjednávali s fabrikantmi o snížovaní miezd, o zhoršovaní kolektívnych smlúv, organizovali štrajkolomectvo, rozbíjali robotnícku jednotu. V čase prehlbujúcej sa biedy a vykorisťovania pracujúcich más pokúšali sa sociálfašisti presvedčovať robotníkov, že boj proti kríze je beznádejný, že štrajkovať proti vyhadzovaniu z práce je nesmyselné. Tak chceli odzbrojiť robotníctvo a urobiť z neho pasívny predmet vykorisťovania.

Jedinou stranou robotníckej triedy bola komunistická strana. Len ona viedla pracujúcich do boja proti zbedačovaniu, len ona dôsledne bojovala za hospodárske požiadavky pracujúcich a pritom ich učila, že hospodárskymi bojmi možno za kapitalizmu biedu a vykorisťovanie pracujúcich len zmierniť, ale nie odstrániť. Strana učila proletariát, že na to, aby žil bez vykorisťovania, treba navždy svrhnuť kapitalizmus. V denných hospodárskych bojoch, v štrajkoch a demonštráciách vychovávali komunisti robotníctvo k revolučnej jednote, pripravovali ho pre rozhodný boj o moc s buržoáziou. V čase, keď reformisti presvedčovali robotníctvo, že proti kríze a jej dôsledkom nemôže účinne bojovať, postavili komunisti gottwaldovské heslo: „Ani chlapa zo závodu, ani halier zo mzdy!“ Mnohými úspešnými štrajkami presvedčovali robotníkov, že nie je pravda, že kapitalisti musia robotníkov vyhadzovať na dlažbu, ba naopak, že kapitalistov možno donútiť na povoľnosť. S. Gottwald hovoril

denne k pracujúcim o tom, že kapitalistickú ofenzívu hladu môže zmarit jednota, bojová, revolučná jednota všetkých vykorisťovaných. Komunisti a červení odborári trpezlivo a húževnato v denných zápasoch vytvárali jednotný front komunistických, socialistických, organizovaných a neorganizovaných robotníkov, zamestnaných i nezamestnaných, mužov i žien, jednotný front zdola.

V rezolúcii III. pléna Ústredného výboru KSČ z 31. októbra a 1. novembra 1931, prijatej k referátu s. Gottwalda, sa píše: „Získať socialistických robotníkov, ale obzvlášť robotníkov z reformistických odborov, proti súručenstvu ich vodcov s kapitalistami a pre jednotný proletársky boj proti kapitalistom je dnes hlavným predpokladom pre rozvinutie úspešného nástupu proti kapitalistickej ofenzíve.“ (*Spisy III*, 125.) O niekoľko dní neskôr, v článku v Rudom práve obracia sa s. Gottwald priamo na robotníkov a hovorí im: „... komunistická strana vztyčuje vysoko štít jednoty robotníckej triedy, jednoty v boji proti pánom. Komunisti a červení odborári pôjdu predovšetkým k socialistickým robotníkom, najmä k robotníkom, organizovaným v reformistických odboroch. Robotníci, poznajte sa! Čo vás spojuje? Spoločná bieda, spoločný hlad, spoločný hnev. Čo vás rozdeľuje? Páni a ich agenti vo vašich radoch. Vyžeňte ich, podajte si ruky, spojte sa! Všetci do húfa! Urobte z každého závodu, z každého miesta baštu bojovej robotníckej jednoty!“ (*Spisy III*, 133.)

Hrdinský, takmer päť týždňov trvajúci štrajk severočeských baníkov a mohutné akcie solidarity s nimi, na ktorých sa zúčastnili baníci iných revírov a pracujúci ostatných výrobných odvetví, bol triumfom jednoty pracujúcich, bol veľkým úspechom československej robotníckej triedy, vedenej komunistickou stranou. Na tomto štrajku sa robotníci naučili poznať silu svojej jednoty, sami sa presvedčili, že na ich jednote sa odrazia útoky kapitalistov, ich štátnej moci, provokácie četníkov i zrada sociálfašistov.

V ťažkých triednych zápasoch proti kapitalistom a ich štátnej moci si komunistická strana medzi širokými masami pracujúcich vybojovala uznávané vedúce postavenie. Skúsenosti, ktoré strana a robotnícka trieda získaly v týchto zápasoch, boly neoceniteľným subjektívnym činiteľom, ktorý uschopnil robotnícku triedu stáť na čele národnooslobodzovacieho boja proti fašistickým okupantom v rokoch vojny a nedať si už vytrhnúť z rúk víťazstvo, dosiahnuté v národnej a demokratickej revolúcii. Československé robotníctvo, vedené v bojoch zocelenou komunistickou stranou, odrazilo nápory buržoázie a dokázalo bez prerušenia previesť národnú a demokratickú revolúciu v revolúciu socialistickú. Toto víťazstvo a spolu s ním aj úspechy, ktoré dosahujeme pri výstavbe socializmu v našej krajine, je nemysliteľné bez revolučnej jednoty robotníckej triedy, vybojovanej v rokoch zápasov s buržoáziou, je nemysliteľné bez veľkého víťazstva marxisticko-leninskej ideologie v robotníckej triede, o ktoré sa v rozhodujúcej miere zaslúžil s. Klement Gottwald.

V boji za boľševizáciu strany, v ktorom bol historickým medzníkom V. sjazd roku 1929, vyvrátil a rozdrvil s. Gottwald oportunistické a likvidátorské teórie nepriateľov robotníckej triedy, ktorí sa vlúdili na vedúce miesta v KSČ. Gottwaldova analýza imperialistického charakteru ČSR, spojenectva robotníckej triedy s masami pracujúceho roľníctva a s hnutím potláčaných národov, Gottwaldove rozboru rastu protirečení vnútri imperialistického bloku a vývinu základného protirečenia medzi týmto blokom a Sovietskym sväzom, prispely významnou mierou v boji za ideologický rast a vyspelosť členov Komunistickej strany.

Bojovné marxisticko-leninské dielo Klementa Gottwalda je dnes pre budovateľov socializmu v našej vlasti veľkým vzorom strannického zanietenia v zápase za víťazstvo proletariátu, za víťazstvo vedeckého socializmu. Ukazuje príklad, ako zvládnutie marxisticko-leninskej teórie vedie k obohacovaniu tejto teórie novými skúsenosťami revolučného hnutia, novými uzávermi.

*

State, v ktorých s. Gottwald odhaľoval jednak protisovietske úklady a prípravy agresie proti SSSR, ktoré boli hlavným spoločným motívom medzinárodnej politiky západných imperialistických štátov a na druhej strane ukazoval na rastúce protirečenia medzi samými imperialistickými štátmi, majú vo svojej podstate význam vodidla aj pre poznávanie súčasného medzinárodného vývinu.

Roku 1931 písal s. Gottwald o hesle Briandovej Paneuropy, ktoré v tom čase staval Beneš ako cieľ a ideál priateľského usporiadania vzťahov medzi národmi Europy: „Čo však znamená v ústach Brianda, v ústach francúzskeho a československého imperializmu slovo Paneuropa? V ústach francúzskeho imperializmu znamená predovšetkým udržanie a rozšírenie francúzskej hegemonie v Europe, no súčasne znamená organizáciu jednotného frontu kapitalistickej Europy, pod vedením európskeho žandára, Francúzska, proti Sovietskemu sväzu... Plán Paneuropy je teda politickým podkladom týchto vojenských príprav, má sosskupiť, pokiaľ je to, pravda, v rámci kapitalizmu vôbec možné, všetky kapitalistické štáty do jednotného frontu proti Sovietskemu sväzu.“ (*Spisy III*, 16—17.)

Po druhej svetovej vojne si prisvojily úlohu žandára reakcie na celom svete, a predovšetkým v Europe, Spojené štáty americké. A znova daly prostredníctvom svojich západoeurópskych lokajov na program organizáciu Paneuropy, keď aj pod iným názvom, znova sa usilujú vytvoriť jednotný agresívny blok kapitalistických krajín proti Sovietskemu sväzu a ostatným krajinám socialistického tábora. Príprava zamýšľaného útoku vtláča aj dnes svoju pečať medzinárodnému hospodárskemu vývinu a militarizácii ekonomiky kapitalistických štátov. Tak isto ako pred dvadsiatimi rokmi pro-

vokujú i dnes imperialisti, vedení americkými monopolistami, vojnovú srážku a zabezpečujú si vhodné vojnové základne na útok proti Sovietskemu sväzu. No sily, o ktorých s. Gottwald roku 1932 hovoril ako o faktoroch, ktoré pôsobia, že imperialisti ešte nevedú proti Sovietskemu sväzu vojnu zbraňami, nesmierne zosilnely. Nepochopiteľne mocnejšími sa stali sily, ktoré krížia vojnové zámery imperialistov. Mnohonásobne sa zväčšila sila Sovietskeho sväzu, víťaza vo Veľkej vlasteneckej vojne, budovateľa komunistickej spoločnosti, štátu s technicky najvyspelejším poľnohospodárstvom, s giganticky moderným priemyslom. Sovietsky sväz nestojí dnes sám, obklopený nepriateľskými kapitalistickými štátmi, ako to bolo v tridsiatych rokoch, ale stojí na čele obrovského socialistického tábora, ktorý siaha od srdca Európy po Tibet, ktorý zahŕňa takmer päťsto miliónovú Čínu, ľudovodemokratické krajiny v Európe a Ázii a Nemeckú demokratickú republiku.

Nepretržitý rast tohto socialistického tábora, jeho vnútorná somknutosť, jednota a dôsledná mierová politika je nielen prvoradým mierovým činiteľom, proti ktorému vyprovokovať vojnu by znamenalo smrteľné nebezpečenstvo pre celý kapitalistický systém, ale je nadto aj faktorom, ktorý spôsobuje prehlbovanie všeobecnej krízy kapitalizmu, zostrenie rozporov medzi imperialistickými štátmi. Odpadnutie viac ako tretiny sveta od kapitalistického systému zúžilo podstatne základňu tohto systému, zmenšilo sféru vykorisťovania, oklieštilo zdroje surovín a závislých trhov. To viedlo k vyostreniu zápasu o vykorisťovanie tej časti sveta, ktorá ostala v područí imperializmu. Zápas o trhy medzi USA na jednej strane a Anglickom a Francúzskom na druhej strane sa preniesol do kolónií a krajín, závislých donedávna od Anglicka a Francúzska, ba preniesol sa aj do materských krajín, do samého Anglicka, Francúzska, Belgicka, Talianska a i., kde Spojené štáty uskutočňujú surovú inváziu hospodársku, politickú i vojenskú. Robotnícka trieda kapitalistických štátov, najmä v západnej Európe, vedie urputný a vyostrený zápas proti vykorisťovaniu a biede, boj, ktorý prerástol z hospodárskeho v politický a má charakter zápasu za svrhnutie kapitalistického systému a za nastolenie vlády ľudovej demokracie.

Pod vedením robotníckej triedy a komunistických strán bojujú veľmi široké masy pracujúcich v kapitalistických krajinách za mier, proti strojom novej vojny. Čoraz vyššie šľahajú plamene protimperialistickej oslobodzovacej vojny v koloniálnych krajinách.

Uvedené tri faktory: rast moci socialistického tábora, zostrujúce sa rozpory medzi hlavnými imperialistickými krajinami a bojové vystúpenia pracujúcich mas kapitalistických štátov a kolónií proti vojnovým útočníkom charakterizujú súčasné obdobie medzinárodných vzťahov a krížia vojnové plány imperialistov na útok proti SSSR a ľudovodemokratickým krajinám. Na podstatu týchto síl, ktoré určujú medzinárodný vývin, upozorňoval s. Gottwald pred dvadsiatimi rokmi. Na základe jeho rozborov môžeme dnes vidieť a správne posudzovať

novú situáciu, ktorá vznikla po druhej svetovej vojne, môžeme hodnotiť vývin, ktorým prešlo robotnícke hnutie u nás i v medzinárodnom meradle. A toto hodnotenie ukazuje, že proletariát celého sveta sa učí od Sovietskeho sväzu boľševickej metóde boja proti kapitalistickému systému, že bojuje za sovietske východisko z kapitalistického jarma. Robotnícka trieda kapitalistických štátov hovorí dnes tak, ako písal roku 1930 s. Gottwald v telegrame k XVI. sjazdu VKS(b): „... urobíme všetko, aby sme mobilizovali pracujúce masy proti imperialistickému vojnovému útoku, na obranu vlasti všetkých pracujúcich.“

ŠTEFAN HERETIK

O DIELE K. MARXA KU KRITIKE POLITICKEJ EKONOMIE

Geniálne dielo K. Marxa *Ku kritike politickej ekonomie*, ktoré nedávno vyšlo v slovenskom preklade,¹ predstavuje významný medzník v rozpracovaní ekonomického obsahu marxizmu a súčasne znamená úplný revolučný prevrat v ekonomickej vede.

Marxizmus vzniká v štyridsiatych rokoch minulého storočia ako priame vyjadrenie záujmov najrevolučnejšej triedy kapitalistickej spoločnosti — proletariátu. Vzniká v dobe, keď v najvyvinutejších kapitalistických krajinách prebieha proces premeny proletariátu z triedy *v sebe* na triedu *pre seba*; proletariát si začína uvedomovať svoje triedne postavenie a triedne záujmy v kapitalistickej spoločnosti a vystupuje na scénu histórie ako samostatná politická sila. Marx opisuje tento proces takto: „Ekonomické podmienky premenily najprv širokú masu obyvateľstva na robotníkov. Vláda kapitálu vytvorila pre túto masu spoločnú situáciu, spoločné záujmy. A tak táto masa je už triedou proti kapitálu, nie je však ešte triedou sama pre seba . . . táto masa sa v boji stmeluje, ustavuje sa ako trieda sama pre seba. Záujmy, ktoré obhajuje, stávajú sa záujmami triednymi. Avšak boj triedy proti triede je bojom politickým.“² Samostatné politické akcie proletariátu, ako povstania lyonských robotníkov v rokoch 1831 a 1834, povstanie sliezskych tkalcov roku 1844, chartistické hnutie v Anglicku boli prvými významnými prejavmi procesu, v ktorom sa proletariát formoval v triedu *pre seba*. Na to, aby si proletariát uvedomil svoju historickú úlohu vo vývine ľudskej spoločnosti a zamerlal svoj boj na revolučné odstránenie kapitalistického zriadenia, bola však potrebná pomerne dlhá vývinová etapa. Najvýznamnejším činiteľom v tomto uvedomovacom procese, ktorý prebiehal na podklade neustáleho triedneho boja, bolo vytvorenie revolučnej teórie a politickej strany proletariátu — komunistickej strany.

¹ Karol Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952.

² Karel Marx, *Bída filosofie*, Praha 1948, 127.

Zakladatelia vedeckého komunizmu, Karol Marx a Fridrich Engels, prví poznali, že tvorcom socialistickej spoločnosti môže byť iba najrevolučnejšia trieda kapitalistickej spoločnosti — proletariát. Nebola to náhoda, že obaja najprv samostatne sformulovali základné tézy vedeckého, proletárskeho komunizmu a urobili prvé kroky k vypracovaniu dialektického a historického materializmu; je to len dôkaz toho, aké zrelé boly začiatkom štyridsiatych rokov minulého storočia objektívne podmienky pre vznik revolučnej teórie proletariátu. Engels o tom píše: „Za svojho pobytu v Manchestri som priamo nosom narazil na to, že ekonomické skutočnosti, ktoré v doterajšom dejisectve nemajú vôbec nijaký alebo len podradný význam, sú aspoň v modernom svete rozhodujúcou dejinnou mocou; že sú základom, z ktorého vznikajú dnešné protiklady; že tieto triedne protiklady v krajinách, kde sa zásluhou veľkého priemyslu plne vyvinuly, teda najmä v Anglicku sú opäť základom, z ktorého vyrastajú politické strany, boje strán, a tým celé politické dejiny. Marx nielenže dospel k tomu istému názoru, ale ho tiež už v *Deutsch-französischen Jahrbüchern*, (roku 1844) zovšeobecnil v tom smysle, že buržoázna spoločnosť nie je vôbec podmieňovaná a riadená štátom, ale štát buržoáznou spoločnosťou, a že teda politiku a jej dejiny treba vysvetľovať z hospodárskych pomerov a ich vývoja a nie opačne.“³

Všestranné vedecké zdôvodnenie proletárskeho komunizmu, ktorého teoretickou základňou je filozofický materializmus a materialistické chápanie dejín nevyhnutne vyžadovalo preskúmanie ekonomiky, predovšetkým kapitalistickej spoločnosti a viedlo k odhaleniu objektívnych zákonov vzniku, vývinu a nevyhnutného zániku kapitalistického hospodárskeho zriadenia. Len takto bolo možné vedecky objasniť svetodejinné poslanie robotníckej triedy ako hrobára kapitalizmu a tvorca beztriednej komunistickej spoločnosti. Túto úlohu splnilo Marxovo ekonomické učenie ako „najprenikavejšie, najvšestrannejšie a najpodrobnejšie potvrdenie a aplikovanie Marxovej teórie“⁴ a sohralo tak zároveň obrovskú úlohu v triedno-uvedomovacom procese proletariátu, v procese jeho premeny na triedu *pre seba*. Preto hovorí Engels, že „celý obsah teórie (proletárskej strany) vznikol zo štúdia politickej ekonomie“.⁵

Marxovo ekonomické učenie vzniklo ako priame a bezprostredné pokračovanie v učení najväčších predstaviteľov economickej vedy pred Marxom. Marxistická politická ekonomia je zákonitým dedičom predovšetkým anglickej klasickej školy, ktorá povedala v diele D. Ricarda posledné vedecké slovo buržoáznej politickej ekonomie. Triedno-buržoázne hľadisko predmarxovskej politickej ekonomie postavilo neprekonateľnú hranicu jej vedeckému vývinu prv, ako mohla vyriešiť tie najzákladnejšie problémy buržoáznej ekonomie.

³ K. Marx—B. Engels, *Vybrané spisy* II, Praha 1950, 358.

⁴ V. I. Lenin, *Karol Marx*, Bratislava 1949, 22.

⁵ Karol Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 162.

Ako zdôrazňuje Lenin, Marxova genialita je práve v tom, že odpovedal na otázky, ktoré položilo pokrokové myslenie ľudstva. Preto práve tak ako v celom marxizme, ani v Marxovej ekonomickej teórii, ktorá tvorí hlavný obsah marxizmu niet ničoho „čo by sa podobalo „sektárstvu“ v smysle skostnatelého učenia, ktoré vzniklo bokom od hlavnej vývinovej cesty svetovej civilizácie“.⁶

V dobe, keď Marx rozvíjal svoje vlastné ekonomické učenie, buržoázna politická ekonomia už nejestvovala ako veda, pretože v tridsiatych rokoch minulého storočia v dôsledku obnaženia a vyostrenia neprekonateľných triednych protirečení buržoáznej spoločnosti nastúpila na jej miesto vulgárna apologetika kapitalizmu. Vytvárajúc svoju ekonomickú teóriu, Marx mohol ponechať túto lživú pseudovedu úplne nepovšimnutú, pretože neznamenal nič pre ďalší rozvoj ekonomickej vedy. Marx naväzuje a pokračuje tam, kde končí buržoázna politická ekonomia ako veda, aby vytvoril miesto nej novú, kvalitatívne odlišnú ekonomickú vedu a to marxistickú, proletársku politickú ekonomiu, ktorá už nestojí v službách buržoázie, ale objasňuje a háji záujmy robotníckej triedy a ukazuje jej cestu k socializmu. A tak vedecký vývin politickej ekonomie nachádza svoje pokračovanie jedine v Marxovom ekonomickom učení, ktoré rieši všetky otázky, na ktoré nevedela odpovedať buržoázna politická ekonomia pre svoju triednu obmedzenosť a súčasne predstavuje jednu z najmocnejších ideologických zbraní proletariátu v jeho boji proti kapitalizmu.

Dejinný význam Marxovho diela *Ku kritike politickej ekonomie* spočíva v tom, že v ňom Marx použijúc svoju dialektickú metódu úplne vyriešil otázku hodnoty a peňazí, dve otázky, ktoré sú kľúčom pre odhalenie tajomstva kapitalistického vykorisťovania a že už dialektická analýza podstaty týchto dvoch najjednoduchších a najvšeobecnejších javov kapitalistickej ekonomiky jasne dokazuje historicky prechodný charakter kapitalistickej spoločensko-ekonomickej formácie. Preto táto kniha znamená úplný revolučný prevrat nielen v ekonomickej vede, ale v spoločenských vedách vôbec, prevrat, ktorý Marx dovŕšil vo svojom celoživotnom diele, v *Kapitáli*.

1. VÝVIN MARXOVHO EKONOMICKEHO UČENIA DO KONCA ŠTYRIDSIATYCH ROKOV MINULÉHO STOROČIA

Kniha *Ku kritike politickej ekonomie* vznikla ako výsledok takmer 15-ročného ekonomického štúdia K. Marxa; na podklade tohto štúdia sa rozvíjala, obohacovala a prehlbovala celá Marxova teória. Preto rok 1848, ktorý

⁶ V. I. Lenin, *Vybrané spisy I*, Bratislava 1952, 59.

hral takú významnú úlohu v živote K. Marxa i v historických osudoch jeho učenia, možno prijať aj za medzník vo vývine jeho ekonomickej teórie.

Stručný obraz o priebehu svojich štúdií v oblasti politickej ekonomie po-dáva Marx v predslove *Ku kritike politickej ekonomie*; tento obraz dopĺňujú početné Engelsove úvody k Marxovým i vlastným dielam, v ktorých objasňuje cesty Marxovho ekonomického učenia; konečne neobyčajne bohatým zdrojom pre poznanie vývinu Marxovej ekonomickej teórie je jeho korešpondencia, najmä korešpondencia medzi Marxom a Engelsom.

Na otázky politickej ekonomie a socializmu narazil Marx už v rokoch 1842—43 ako redaktor radikálneho buržoáznodemokratického časopisu *Reinische Zeitung*. Tu mu neraz prišlo zaujať stanovisko k otázkam — ako sám píše — tzv. materiálnych záujmov, či už išlo o parceláciu pozemkov, o problé-my slobodného obchodu a ochranárstva alebo o otázky francúzskeho utopic-kého socializmu, ktorý v tom čase čoraz nástojčivejšie prenikal do Nemecka. Už vtedy 24-ročný Marx ukázal svoju neobyčajnú svedomitosť a dôkladnosť, ktorá bude charakterizovať celú jeho vedeckú prácu, keď sa vyslovil proti *fušerstvu* v týchto otázkach a v jednej polemike otvorene vyhlásil: „... moje doterajšie štúdiá mi nedovoľujú, aby som si trúfal vysloviť posudok o obsahu francúzskych smerov.“⁷

Ako píše Engels, Marx začína svoje ekonomické štúdiá „v Paríži roku 1843 s veľkými Angličanmi a Francúzmi“⁸, v rokoch 1843—44 oboznamuje sa Marx s dielami najmä Sismondiho, Saya, Boisguilleberta a vo francúzskom preklade študuje predstaviteľov anglickej klasickej buržoáznej politickej ekonomie, A. Smitha, D. Ricarda, J. Milla a iných. Zdá sa, že vodidlom a pomôckou pri tomto prvom dôkladnejšom oboznámení sa s buržoáznu i maloburžoáznu ekonomiou bol Engelsov *Náčrt kritiky politickej ekonomie*; túto prácu, ktorú Marx nazval geniálnou, napísal Engels za svojho prvého pobytu v Anglicku (1842—44) a uverejnil v Marxovej *Nemecko-francúzskej ročenke* (1844). I keď tu ešte stojí Engels pod vplyvom utopických socialistov, najmä owe-nistov, tento jeho spis obsahuje už v zárodku niektoré veľmi významné tézy marxistickej politickej ekonomie.

Vo svojej práci, venovanej kritike Heglovej filozofie práva z roku 1844 (uverejnená v *Nemecko-francúzskej ročenke*), dochádza Marx k poznaniu, že „anatomiu buržoáznej spoločnosti treba hľadať v politickej ekonomii“⁹; tento poznatok, bezprostredne vyplývajúci z historického materializmu bude usmer-ňovať celé ďalšie Marxove vedecké bádanie. Už v tom istom roku načrtáva si plán veľkého diela, ktoré chce nazvať *Kritika politiky a politickej ekonomie*; toto dielo malo byť výsledkom predovšetkým Marxových ekonomických štú-

⁷ K. Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 8.

⁸ K. Marx, *Das Kapital* II, Berlin 1951, 8 (Engelsov úvod).

⁹ K. Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 8.

díí. V lete 1845 odchádza na šestýždňový pobyt do Anglicka, aby tam doplnil svoje štúdiá. O tom, ako intenzívne v nich Marx pokračoval, svedčí skutočnosť, že už v januári 1846 uzavrel dohodu s nemeckým vydavateľom o vydaní chystaného diela. Z prípravných rukopisov k tomuto dielu našla sa práca, nazvaná *Politická ekonomia a filozofia* s podtitulom O spojitosti politickej ekonomie so štátom, právom, morálkou a buržoáznym životom, uverejnená po prvý raz roku 1932. V úvode k tomuto rukopisu, ktorého názov dobre naznačuje, že malo ísť o dielo rozsiahle a nie výlučne ekonomické, Marx píše: „Čitateľa oboznámeného s politickou ekonomikou nemusím uisťovať, že som ku svojim záverom prišiel celkom empirickou analýzou, založenou na svedomitom kritickom štúdiu politickej ekonomie.“¹⁰ K vydaniu pripraveného diela však nedošlo. Marxov úmysel napísať veľkú prácu *Ku kritike politiky a politickej ekonomie* predstavuje prvý variant osnovy toho diela, ktoré sa nakoniec uskutočnilo vo forme nesmrteľného *Kapitálu*.

Časť materiálu určeného pre chystanú, ale neuskutočnenú ekonomickú prácu vošla do spoločného diela Marxa a Engelsa *Svätá rodina* (1845). Tento polemický spis, ktorého autorom je z prevažnej časti Marx, predstavuje ďalší krok vpred v rozpracovaní dialektického a historického materializmu a súčasne svedčí o tom, že stredobodom Marxových štúdií stala sa politická ekonomia. Kritizujúc idealistickú metódu, Marx naznačuje vlastnú cestu, ktorou sa bude uberať jeho výskumná činnosť; poukazuje na to, že treba začať skúmaním konkrétnej skutočnosti, že ju treba všestranne preskúmať, odhaliť súvislosti medzi jednotlivými javmi a zovšeobecniť ich. Ako kritik buržoáznej politickej ekonomie Marx píše v *Svätej rodine*: „Predpokladom všetkých konštrukcií politickej ekonomie je súkromné vlastníctvo. Tento základný predpoklad sa prijíma ako nevyvrátiteľný fakt, ktorý netreba ďalej skúmať...“ V tejto súvislosti hodnotí známu Proudhonovu knihu *Čo je vlastníctvo*, ktorá podrobuje kritike súkromné vlastníctvo ako „pokrok, ktorý zrevolucionoval politickú ekonomiu a po prvý raz urobil možnou skutočnú vedu politickej ekonomie“.¹¹

Roku 1846 Marx a Engels spoločne napísali obsiahle dielo *Nemecká ideológia*, v ktorom podrobujú dôkladnej kritike celú pohegelovskú filozofiu, najmä Feuerbachov materializmus a taktó „zúčtovali so svojim predošlým filozofickým svedomím“.¹² Toto dielo, ktoré Marx a Engels nevydali, ale prenechali „hlodavej kritike myši“, má veľký význam predovšetkým pre ďalšie rozvinutie historického materializmu.

Všetky práce, ktoré Marx napísal do roku 1847, majú prevažne filozofický charakter; kriticky prepracovávajú klasickú nemeckú filozofiu, premieňajú

¹⁰ Karl Marx, *Der historische Materialismus*, Die Frühschriften, Leipzig 1932, 286.

¹¹ K. Marx a F. Engels, *Spisy* III, ruské vydanie, 50.

¹² K. Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 10.

idealistickú Heglovú dialektiku na dialektiku materialistickú a kladú pevné základy materialistickému chápaniu dejín. Je jasné, že tieto výsledky nebolo možné dosiahnuť bez súčasného štúdia ekonomiky a ekonomickej literatúry.

Prvou prevažne ekonomickou Marxovou prácou je *Bieda filozofie* (1847). Touto prácou začína sa ten revolučný prevrat v ekonomickej vede, ktorý zavŕšuje Marxov *Kapitál*. *Bieda filozofie* ako polemický spis neobsahuje ešte sústavnú kritiku politickej ekonomie a kapitalistickej hospodárskej sústavy; jej význam je predovšetkým v tom, že vytyčuje základné metodologické zásady, ako pristupovať k tejto kritike. Marx vyhlasuje, že „... ekonomicke kategórie sú iba teoretickými výrazmi, abstrakciami spoločenských výrobných vzťahov a že v dôsledku toho sú „práve tak málo večné ako vzťahy, ktorých sú výrazom. Sú to produkty historické a prechodné.“¹³ Stanovením tejto významnej tézy metodologie novej, marxistickej politickej ekonomie ekonomická veda stáva sa po prvý raz vedou historickou.

Bieda filozofie má veľa spoločného s dielom *Ku kritike politickej ekonomie*. Aj *Bieda filozofie* zaoberá sa najmä základnými kategóriami politickej ekonomie, ako sú hodnota, tovar, peniaze a taktiež je zameraná proti utopickým predstavám francúzskeho maloburžoázneho socialistu Proudhona. Hoci v *Biede filozofie* Marx nerozvíja ešte svoju teóriu pracovnej hodnoty, jeho nový historický postoj už prekonáva hodnotovú teóriu klasickej školy. Už v tomto čase je Marxovi úplne jasné, že hodnota je kategória vlastná iba spoločnosti spočívajúcej na tovarovej výrobe a v premene pracovnej sily na tovar vidí „úžasnú skutočnosť“, ktorá charakterizuje a je základom celej kapitalistickej spoločnosti. *Bieda filozofie* obsahuje hlavné črty vedeckej analýzy antagonistickej povahy kapitalistického spôsobu výroby a plnšie ako v predošlých Marxových prácach objasňuje úlohu triedneho boja proletariátu. No v jednotlivých otázkach politickej ekonomie, napr. v otázke peňazí badať ešte vplyv Ricardovho učenia na Marxa.

O tom, ako hlboko a všestranne prenikol Marx už pred koncom štyridsiatych rokov minulého storočia do podstaty kapitalistického spôsobu výroby a vykorisťovania, najlepšie svedčia prednášky, ktoré konal nemeckým robotníkom v Bruseli roku 1847 a ktoré neskoršie uverejnil pod názvom *Námezdná práca a kapitál*. V tejto nedokončenej práci dáva si Marx úlohu čo najrozumiteľnejšie objasniť „hospodárske vzťahy, na ktorých spočíva tak existencia buržoázie a jej triedne panstvo, ako aj otroctvo robotníkov“.¹⁴ Pre rozvoj marxistickej politickej ekonomie má mimoriadny význam Marxov rozbor podstaty kapitálu ako spoločensko-výrobného vzťahu medzi triedou námezdných robotníkov a triedou kapitalistov. Toto úplne nové poňatie kapitálu ako určitého historického, prechodného spoločensko-výrobného vzťahu už vtedy roz-

¹³ K. Marx, *Bieda filozofie*, Praha 1949, 83.

¹⁴ K. Marx—B. Engels, *Vybrané spisy* I, 76.

drvilo všetky buržoázne „teórie“, ktoré vysvetľovali kapitál ako nejaký prirodzený, večný a nadtriedny jav. Jednako „v štyridsiatych rokoch Marx ešte nedoviedol do konca svoju kritiku politickej ekonomie“.¹⁵ V spise *Námezdná práca a kapitál* sa to prejavuje najmä v tom, že v ňom Marx formálne ešte stojí na stanovisku klasickej buržoáznej politickej ekonomie, podľa ktorej robotník nepredáva kapitalistovi svoju pracovnú silu, ale prácu.

Slávny *Manifest komunistickej strany* — spoločné dielo Marxa a Engelsa — uzaviera prvé obdobie činnosti zakladateľov vedeckého komunizmu, v ktorom vypracovali revolučnú teóriu proletariátu a do značnej hĺbky prepracovali i jednotlivé súčiastky marxistickej teórie, medzi nimi i marxistickú politickú ekonomiu. *Manifest komunistickej strany* podáva ucelený a systematický výklad celého Marxovho učenia. „V tomto diele — píše Lenin — je s geniálnou jasnosťou a výraznosťou načrtnutý nový svetonázor, dôsledný materializmus zahrnujúci aj oblasť spoločenského života, dialektika, ako najvšestrannejšie a najprenikavejšie učenie o vývine, teória triedneho boja a svetodejnej revolučnej úlohy proletariátu, tvorcu novej, komunistickej spoločnosti.“¹⁶ *Manifest* nielen že shrnuje a novoformuluje základné myšlienky Marxovho ekonomického učenia, ale ho aj ďalej rozvíja a prehľbuje, najmä v otázke hospodárskych kríz a podstaty kapitálu.

Revolučné udalosti rokov 1848—49 boli prvou skúškou teórie a taktiky nového, revolučného proletárskeho socializmu. Po marcovej revolúcii odchádza Marx do Nemecka, aby spolu s Engelsom stál neohrozene na čele revolučného hnutia nemeckého proletariátu. V Kolíne, v srdci Porýnska, najpokrokovejšej časti Nemecka, vydáva Marx od júna 1848 do mája 1849 „najslávnejšie noviny revolučných rokov“. Nové rýnske noviny, v ktorých bola po prvý raz vytlačená jeho práca *Námezdná práca a kapitál*. O tomto denníku napísal Lenin roku 1914, že ostáva podnes „najlepším, neprekonaným orgánom revolučného proletariátu“.¹⁷ Už svojou najaktívnejšou účasťou na udalostiach rokov 1848—49 Marx a Engels dokázali, že nie sú azda len zakladateľmi nejakého nového filozofického smeru, ale že sú „živí vodcovia živého proletárskeho hnutia, ktoré rastie a mocnie každým dňom“.¹⁸

Marxizmus, svetonázor revolučného proletariátu, vyšiel víťazne z búrlivých rokov 1848—49, ktoré jasne ukázaly, že jedinou revolučnou silou súčasnej spoločnosti je robotnícka trieda. Preto „revolúcia roku 1848 zasadzuje smrteľný úder všetkým tým hlučným, pestrým a krikľavým formám predmarxovského socializmu. Revolúcia vo všetkých krajinách ukazuje v *akcii* rôzne triedy spoločnosti. Postrieľanie robotníkov republikánskou buržoáziou v júnových

¹⁵ K. Marx—B. Engels, *Vybrané spisy* I, 66, Engelsov úvod.

¹⁶ V. I. Lenin, *Karol Marx*, Bratislava 1949, 9.

¹⁷ Tamže, 51.

¹⁸ J. V. Stalin, *Spisy* I, Bratislava 1949, 343.

dňoch roku 1848 v Paríži definitívne určuje socialistickú povahu *jediného* proletariátu... Všetky učenia o netriednom socializme a netriednej politike ukazujú sa ako prázdny nesmysel!¹⁹ Ako učí Lenin, po roku 1848 začína sa víťazný nástup Marxovho učenia v robotníckom hnutí; marxizmus postupne vytláča všetky smery predmarxovského socializmu, stáva sa ideológiou masových proletárskych strán, ktoré uskutočňujú spojenie vedeckého komunizmu s robotníckym hnutím. V tomto víťaznom pochode marxizmu veľký podiel pripadá ďalšiemu teoretickému prepracovaniu a rozvinutiu Marxovho ekonomického učenia, ktoré odhalilo zákony pohybu kapitalistickej spoločensko-ekonomickej formácie a dokázalo nevyhnutný, zákonitý, dejinný vývin k vyššej, socialistickej spoločnosti.

2. AKO VZNIKLO DIELO KU KRITIKE POLITICKEJ EKONOMIE

Po potlačení revolúcie a víťazstve kontrarevolúcie v Nemecku Marx sa usadil v Londýne, aby v tejto metropole najstaršej a najrozvinutejšej kapitalistickej krajiny, ktorá dávala také výhodné stanovisko pre pozorovanie a poznanie „anatomie buržoáznej spoločnosti“, strávil celú druhú polovicu svojho života. V prvých rokoch novej emigrácie pokladá Marx za najdôležitejšiu úlohu a hlavnú povinnosť voči proletárskej strane objasniť udalosti rokov 1848—49, vysvetliť príčiny porážky proletariátu a vyvodiť príslušné závery pre jeho ďalší revolučný boj.

Skúmajúc hospodárske príčiny revolúcie a kontrarevolúcie, Marx a Engels prichádzajú k uzáveru, že „vlastnou matkou februárovej a marcovej revolúcie“²⁰ bola hospodárska kríza z roku 1847 a že nástup priemyselnej prosperity roku 1849 ulomil hrot revolučným hnutiam na európskom kontinente a upevnil európsku reakciu. Nový hospodársky rozmach, ktorý súvisel s otvorením nových trhov a s objavením zlatých ložísk v Kalifornii a v Austrálii, nadobudol nebývalé rozmery a trval takmer desať rokov. Za týchto podmienok Marx a Engels nemohli súhlasiť s názorom rôznych emigrantských skupín, ktoré každú chvíľu očakávaly nový výbuch revolúcie, ale vyhlásili, že prvá etapa revolučného obdobia je skončená a že do prepuknutia novej svetovej hospodárskej krízy nemožno nič očakávať. Roku 1850 píše Marx vo svojich *Triednych bojoch vo Francúzsku*: „Za tejto všeobecnej prosperity, keď výrobné sily buržoáznej spoločnosti sa tak búrlivo vyvíjajú, pokiaľ je to v rámci buržoázných vzťahov vôbec možné, nemôže byť o skutočnej revolúcii ani reči. Taká revolúcia je možná len v obdobiach, keď *oba* tieto činitelia, *moderné výrobné sily a buržoázne výrobné formy* sa dostávajú do vzájomného rozporu...

¹⁹ V. I. Lenin, *Vybrané spisy* I, Bratislava 1951, 65.

²⁰ K. Marx—F. Engels, *Vybrané spisy* II, 197.

*Nová revolúcia je možná len ako dôsledok novej krízy. Je však tiež práve taká istá ako táto kríza.*²¹ Toto stanovisko, pre ktoré sa Marx a Engels dostali do rozporu so svojimi najbližšími spolupracovníkmi zo Sväzu komunistov, vyžadovalo ešte hlbšie a dôkladnejšie preskúmanie kapitalistického hospodárskeho zriadenia. Preto na jar 1850 pristupuje Marx k zovrubnému štúdiu hospodárskeho vývinu v kapitalistických krajinách v poslednom desaťročí a po viac ako dvojročnom prerušení obnovuje svoje ekonomické štúdiá. Ich prvým výsledkom je dielo *Ku kritike politickej ekonomie*.

Po obnovení ekonomických štúdií Marx sa najprv oboznamuje s ekonomickou literatúrou v celom jej rozsahu, aby poznal skutočne všetko, čo bolo v tomto obore do jeho čias napísané a znamenalo nejaký prínos pre vývin ekonomickej vedy. Bola to najmä knižnica Britského múzea, ktorá mu poskytla neobyčajne bohatý materiál k štúdiu dejín politickej ekonomie a umožnila sledovať vývin jednotlivých ekonomických kategórií takrečeno s kroka na krok. Je známe, že iba Marx správne ocenil význam celého radu buržoáznych ekonomov, ktorí pôsobili pred Smithom a Ricardom a medzičasom upadli do úplného zabudnutia. Aké intenzívne bolo Marxovo štúdium v rokoch 1850—51, o tom najlepšie svedčí jeho list zo začiatku apríla 1851, v ktorom oznamuje Engelsovi, že už zvládol takmer celú ekonomickú literatúru. „Som tak ďaleko, že za 5 týždňov budem hotový s celým ekonomickým haraburdím.“ K tomu dodáva: „Začína ma to nudiť. V podstate od A. Smitha a D. Ricarda táto veda neurobila nijaký pokrok, hoci v jednotlivých výskumoch, často supradelikátnych, sa urobilo veľa.“²² V Engelsovej odpovedi, v ktorej vyslovuje radosť nad týmto zakončením jednej etapy Marxových štúdií, skrýva sa aj vyčítavá narážka na Marxovu mimoriadnu dôkladnosť a svedomitosť. „Som rád, že si už konečne hotový s ekonomiou. Vec sa skutočne príliš pretahovala a dokiaľ máš pred sebou nejakú neprečítanú knihu, ktorú pokladáš za dôležitú, nedostaneš sa k písaniu.“²³

Oboznámenie sa s celou ekonomickou literatúrou znamenalo iba prípravu k vlastnej práci, k Marxovmu zpracovaniu kritiky buržoáznej politickej ekonomie a kapitalistického zriadenia. Bola to práca celkom iného druhu a — ako sa ukázalo — oveľa ťažšia a zdĺhavejšia, ako sa Marx a Engels zpočiatku nazdávali. Nová metóda, s ktorou Marx pristupoval k predmetu svojho skúmania, vyžadovala predovšetkým kritické preskúmanie obrovského faktického materiálu, konkrétnych faktov zo všetkých oblastí kapitalistického hospodárstva, ktoré sa v tom čase v takej klasickej forme prejavovalo práve v Anglicku. Za týmito faktami bolo treba odhaliť zákon pohybu kapitalistickej spoločnosti.

²¹ K. Marx—F. Engels, *Vybrané spisy* I, 232.

²² Marx—Engels, *Briefwechsel*, Berlin 1949, 218.

²³ Tamže, 223.

Koncom roku 1851 načrtol Marx hrubú osnovu pripravovanej práce a pre-diskutoval ju s Engelsom; podľa nej jeho ekonomické dielo malo sa skladať z týchto troch kníh: -

I. Kritika politickej ekonomie,

II. Kritika socialistov,

III. Dejiny politickej ekonomie.

Zásah rôznych vonkajších udalostí ako aj ťažkosti spojené s nájdením vhodného vydavateľa znemožnili Marxovi uskutočniť tento plán, ktorý po *Kritike politiky a politickej ekonomie* predstavuje vlastne nový, druhý variant osnovy *Kapitálu*.

Materiálne polozenie Marxa a jeho rodiny začiatkom päťdesiatych rokov bolo veľmi zlé; určité, no len prechodné zlepšenie nastalo roku 1852, keď sa Marx stal dopisovateľom amerického pokrokového demokratického denníka New York Daily Tribune; honoráre za dva články týždenne boli hlavným, zďaleka však nie dostačujúcim zdrojom Marxových príjmov. Na jar 1852 napísal Marx svoj znamenitý historický pamflet *Osemnásť brumaire*, v ktorom na podklade svojho materialistického poňatia dejín prenikavo objasňuje súčasné udalosti vo Francúzsku, vedúce k štátnemu prevratu, ktorý uskutočnil budúci Napoleon III. Roky 1853—56, naplnené ťažkým každodenným bojom o holú existenciu, znamenajú takmer úplné prerušenie Marxovej ekonomickej práce; skoro všetok čas zaberá mu zárobkové písanie pre Tribúnu a len ekonomické články, ktoré pre tento časopis píše, udržujú aspoň čiastočne a nepriamo v chode jeho ekonomické bádania. Ale ani tak Marxove príjmy nestačia ani na skromné živobytie a nevyhnutná je sústavná obetavá pomoc so strany Engelsa. Okrem priamej finančnej podpory zvyšuje Engels Marxove príjmy z Tribúny tým, že do nej taktiež píše články, najmä z vojenského odboru, v ktorom bol vynikajúcim znalcom. Táto forma podpory sa stáva pravidelnou, keď Marx znovu pristupuje k práci na svojom ekonomickom diele.

Od roku 1856 Marx a Engels veľmi pozorne sledujú prvé príznaky novej hospodárskej krízy, s nástupom ktorej očakávali — ako je známe — nový revolučný rozmach európskeho proletariátu. Bolo sa treba pripraviť na nové úlohy; Marxovi išlo najmä o to, aby urýchlene vypracoval svoju ekonomickú teóriu. Preto v januári 1857 s nebyvalou intenzitou dáva sa znovu do písania.

Hospodárska kríza prepukla na jeseň 1857 najprv v USA, odtiaľ rýchle prešla do Anglicka a rozšírila sa aj na ostatné kapitalistické krajiny. Bola to prvá, skutočne svetová hospodárska kríza. Po jej vypuknutí píše Engels Marxovi: „Roku 1848 sme hovorili teraz prichádza náš čas a on aj prišiel v určitom smysle, tentoraz však prichádza úplne, teraz ide o hlavu“ (list z 15. novembra 1857).²⁴ Vývin medzinárodnej hospodárskej situácie poháňa Marxa ku krajnému vypätiu všetkých síl v jeho práci. 8. decembra 1857 píše Engel-

²⁴ K. Marx—F. Engels, *Briefwechsel*, sv. II, 301—302.

sovi: „Pracujem ako divý celé noci na shrnutí svojich ekonomických štúdií, aby som si ujasnil aspoň základné črty pred potopou.“²⁵ Súčasne s vypracovávaním ekonomickej teórie Marx podrobne sleduje priebeh hospodárskej krízy a do troch osobitných sošitov zapisuje si všetky fakty, týkajúce sa vývinu krízy v Anglicku, Francúzsku a Nemecku. Pokiaľ ide o Ameriku, hospodárska kríza z r. 1857 je spracovaná v jeho článkoch pre Tribúnu. Okrem toho korešpondencia medzi Marxom a Engelsom je jedným z najdôležitejších prameňov pre poznanie tejto svetovej hospodárskej krízy.

Pravda, hospodárska kríza roku 1857 nevedla k tým politickým dôsledkom, aké Marx a Engels zpočiatku predvídali. Už v Marxovom liste z 8. októbra 1858, teda z doby, keď hospodárska kríza doznievala, badať určité pochybnosti o ich spoločnom stanovisku. V tomto liste Marx píše: „Vlastným poslaním buržoáznej spoločnosti je vytvorenie svetového trhu, aspoň v hrubých rysoch, a výroby spočívajúcej na jeho základoch. Pretože svet je guľatý, zdá sa, že bolo toto poslanie splnené kolonizáciou Kalifornie a Austrálie a otvorením Číny a Japonska. Najťažšia je pre nás otázka: revolúcia na kontinente je predo dvermi a dostane tiež ihneď socialistický ráz. Nebude v tomto malom kútiku nutne potlačená, pretože na oveľa väčšom území je ešte hnutie buržoáznej spoločnosti na vzostupe.“²⁶ Neskôršie, práve na podklade štúdia kapitalistickej ekonomiky Marx a Engels poznali, že ani roku 1848 „stav hospodárskeho vývinu na kontinente nebol ešte ani zďaleka zrelý pre odstránenie kapitalistického spôsobu výroby.“²⁷ Vlastne až po roku 1848 zachvátila európsky kontinent priemyselná revolúcia, ktorá dokázala, že kapitalistické výrobné vzťahy dovoľujú ešte pomerne značný rozvoj výrobných síl. Tak aj hospodárska kríza z roku 1857 bola len jednou zo zákonitých katastrof, ktorými sa rozvinuly výrobné sily v rámci kapitalistického zriadenia.

Treba však konštatovať, že Marx a Engels správne odhalili súvislosť medzi hospodárskymi krízami a revolučným hnutím. Hospodárske krízy ako násilný výbuch všetkých protirečení kapitalizmu sú nutne spojené s hlbokým sociálnym a politickým napätím otriasajúc vždy do základov piliere kapitalistického zriadenia. Marxizmus neučí, že každá hospodárska kríza vedie k sociálnej revolúcii, je však nesporné, že vytvára pre ňu určité predpoklady. Marx a Engels pokladali za povinnosť každého skutočne revolučného socialistu všemožne využiť krízové otrasy pre revolučný boj proti kapitalizmu; v tomto smysle treba chápať ich očakávania i všetky prípravy v spojitosti so svetovou krízou z roku 1857.

Hospodárska kríza zasiahla Marxovo materiálne položenie priam katastrofálne; príjmy z americkej Tribúny klesli viac ako o polovicu. V decembri

²⁵ K. Marx—B. Engels, *Briefwechsel*, sv. II, 314.

²⁶ K. Marx—B. Engels, *Vybrané dopisy*, Praha 1952, 98.

²⁷ K. Marx—B. Engels, *Vybrané spisy* I, 122.

1857 Marxova žena píše v liste rodinnému priateľovi: „... americká kríza sa silne odráža na našom vačku, pretože Karol píše do Tribúny teraz iba raz, namiesto dva razy týždenne... Karol pracuje vo dne, aby zarobil na každodenný chlieb, a v noci — aby dokončil svoju politickú ekonomiu.“²⁸ Roku 1858 sa situácia nijako nezlepšuje, ale naopak, ešte väčšmi sa zhoršuje. Marx, vyčerpaný neustálou honbou za každodenným chlebom, vysilujúcou nočnou prácou a zhoršujúcimi sa záchvatmi pečeňovej choroby dostáva sa neraz na pokraj zúfalstva. Tak 28. januára 1858 píše Engelsovi: „Skutočne, ak tento stav potrvá ďalej, radšej by som ležal 100 stôp hlboko pod zemou než takto ďalej vegetovať. Neustále byť druhým na obtiaž a stále byť týraný najštednejšími vecičkami je natrvalo neznesiteľné.“²⁹ V lete toho istého roku označuje svoju situáciu za „absolútne neznesiteľnú“. „Môjmu najväčšiemu nepriateľovi by som neprial brodiť sa tým bahnom, v ktorom trčím teraz 8 týždňov, pričom ma do najväčšej zúrivosti privádza to, že takýmito najväčšími všivárňami sa ničí môj intelekt a podlamuje moja pracovná schopnosť“ (z listu Engelsovi 15. júla 1858).³⁰ Takto jeden z najväčších géniov ľudstva až po samé dno okúsil trpký kalich proletárskej existenčnej neistoty a biedy v kapitalistickom systéme. No vedomie veľkého historického významu pripravovaného diela a obetavá pomoc Marxovho verného priateľa a spolupracovníka F. Engelsa, umožňujú Marxovi prekonať i tie najťažšie chvíle.

Za takých nevýslovne nepriaznivých okolností napísal Marx v rokoch 1857—58 veľký rukopis *Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie*. Tento rukopis označuje v predslove *Ku kritike politickej ekonomie* ako monografie, ktoré však nenapísal pre tlač, „ale pre vlastné objasnenie.“³¹ V lete 1858 je rukopis už taký objemný, že Marx prv, ako ho začal spracovávať pre tlač, musel si k nemu zostaviť osobitný vecný index a len prečítanie rukopisu, pozostávajúceho z 12. sošitov, mu zabralo skoro celý týždeň. Marxov rukopis z rokov 1857—58 tvorí významnú etapu v rozvinutí marxistickej politickej ekonomie; je to vlastne prvý hrubý náčrt budúceho *Kapitálu*. V tomto rukopise Marx už vyriešil všetky základné otázky kapitalistickej ekonomiky, veľmi podrobne najmä otázku kapitálu a nadhodnoty. Túto rukopisnú prácu má Engels na mysli, keď v úvode k II. knihe *Kapitálu* konštatuje, že „okolo roku 1859 jeho (Marxova) vlastná kritika politickej ekonomie bola hotová nielen v hlavných črtách, ale aj v najdôležitejších jednotlivostiach.“³²

Začiatkom roku 1858 vyjednáva Marx prostredníctvom F. Lassalla s nemeckým vydavateľom o vydaní svojej politickej ekonomie; pre ťažkosti a prekážky, na ktoré pri svojej práci neustále narážal, rozhodol sa, že dielo

²⁸ Citované z Mehringovho životopisu K. Marxa, Leipzig 1933, 290—1.

²⁹ Marx—Engels, *Briefwechsel*, sv. II, 346.

³⁰ Tamže, 409.

³¹ K. Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, 7.

³² K. Marx, *Das Kapital* II, Berlin 1951, 8, Engelsov úvod.

vydá nie naraz, ale po častiach. „Mojím úmyslom je — píše Engelsovi 22. februára 1858 — vydať vec v sošitoch, nakoľko nemám čas, ani prostriedky pokojne ju vypracovať.“³³ Súčasne vypracováva plán celého diela a v liste z 2. apríla³⁴ oboznamuje Engelsa s podrobnou kostrou prvého sošita. Celé dielo rozvrhol do šiestich kníh: 1. *Kapitál*. 2. *Pozemkové vlastníctvo*. 3. *Námezdná práca*. 4. *Štát*. 5. *Medzinárodný obchod*. 6. *Svetový trh*. Prvá kniha *Kapitál* mala sa rozpadáť na 4 oddiely: a) *Kapitál vo všeobecnosti*. b) *Konkurencia čiže pôsobenie mnohých kapitálov navzájom*. c) *Úver*. d) *Akciový kapitál*. Prvý sošit, ktorý sa Marx priberal vypracovať pre tlač, mal zahrnúť prvý oddiel *Kapitál vo všeobecnosti* s troma kapitolami: 1. *Hodnota*. 2. *Peniaze*. 3. *Kapitál*. Engels v liste z 9. apríla poznamenáva k tomuto plánu Marxovho ekonomického diela: „Usporiadanie celku do šiestich kníh vôbec nemohlo byť lepšie a veľmi sa mi páči, hoci dialektický prechod od pozemkového vlastníctva na námezdnú prácu ešte nevidím jasne.“³⁵ Ako vidieť, Marx pripravoval dielo grandióznych rozmerov úplne vyčerpávajúce predmet jeho skúmania. Celé dielo malo výjsť pod názvom *Ku kritike politickej ekonomie*.

Prvý sošit *Ku kritike* mal byť hotový pre tlač koncom mája, v skutočnosti sa však jeho vypracovanie nad očakávanie pretiahlo. Hlavnou príčinou zdržania boli Marxove neutešené materiálne podmienky a niekolkomesačná choroba ako dôsledok jeho nočných prác. Marx začal písať prvý sošit až v októbri 1858; pri jeho spracovávaní rozhodol sa vynechať kapitolu o kapitále, keďže látka prvých dvoch kapitol o tovare a peniazoch sa mu pri písaní značne rozrástla. No najmä viedly ho k tomu politické dôvody. Obával sa, že predčasným uverejnením teórie kapitálu dá príležitosť svojim protivníkom a vulgárnym ekonomom odbyť jeho dielo tendenčnými nadávkami. „... pre povahu predmetu sa psy nemôžu obmedziť vo svojej kritike o uverejnenej časti na tendenčné nadávky a pretože všetko vyzerá mimoriadne vážne a vedecky, donucujem túto sberbu, aby brala moje názory o kapitáli vážnejšie...“³⁶

Prvý sošit *Ku kritike politickej ekonomie* napísal Marx v pomerne veľmi krátkom čase, za dva až tri mesiace koncom roku 1858. Pritom kapitolu o tovare nemal takmer vôbec rozpracovanú v rukopise 1857—58, a kapitolu o peniazoch iba celkom stručne. 28. januára 1859 oznamuje Engelsovi: „Nešťastný rukopis je hotový, nemôžem ho však odoslať, lebo nemám ani farting (haliera), aby som ho poslal doporučené... — Nemyslím, že by sa bolo kedy písalo za takého nedostatku peňazí o „peniazoch“. Väčšina autorov o tomto predmete bola v hlbokom mieri s predmetom svojich výskumov.“³⁷ Kniha vyšla v Berlíne asi v auguste 1859.

³³ Marx—Engels, *Briefwechsel*, sv. II, 360.

³⁴ K. Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, 172.

³⁵ Marx—Engels, *Briefwechsel*, sv. II, 387.

³⁶ K. Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, 177.

³⁷ Tamže, 128.

Takto vznikla geniálna Marxova práca *Ku kritike politickej ekonomie* ako prvý sošit veľkého ekonomického diela, ktoré malo nieť ten istý názov. V skutočnosti však miesto ďalších sošitov *Ku kritike politickej ekonomie* vyšiel Marxov *Kapitál*.

Kniha *Ku kritike politickej ekonomie* predstavuje veľmi významný medzník vo vypracovaní marxistickej politickej ekonomie. Engels ju nazval triumfom proletárskej, komunistickej strany. A plným právom, pretože v nej ide o triumf celej Marxovej teórie, a to v dvojakom smysle: je to triumf jednak marxistickej dialektickej metódy, ktorá je v tejto knihe už v úplne rozpracovanej forme aplikovaná na oblasť kapitalistickej ekonomiky a jednak marxistickej ekonomickej vedy, ktorá v knihe *Ku kritike politickej ekonomie* dostala už svoju dokončenú podobu.

3. O METÓDE KNIHY

Revolučnú kritiku buržoázneho hospodárskeho zriadenia a úplný prevrat v politickej ekonomii mohol Marx urobiť iba tak, že vychádzajúc zo svojho materialistického poňatia dejín aplikoval na politickú ekonomiu materialistickú dialektickú metódu. Ako je známe, Marx od r. 1843 kriticky prepracovával Heglovu idealistickú dialektiku, vylúpil z nej „racionálne jadro“ postavil ju s hlavy na nohy a vytvoril tak nový mohutný nástroj poznania: marxistickú, materialistickú dialektickú metódu. Bez tejto metódy nie je vôbec mysliteľná Marxom uskutočnená revolúcia v politickej ekonomii, v spoločenských vedách a vo vede vôbec. Preto Engels píše o význame Marxovej metódy vo svojej recenzii *Ku kritike politickej ekonomie*: „Vypracovanie metódy, ktorá je základom Marxovej kritiky politickej ekonomie, považujeme za výsledok, ktorý svojím významom sotva ustupuje materialistickému základnému náhľadu.“³⁸

Už v knihe *Ku kritike politickej ekonomie* použil Marx svoju materialistickú dialektiku rovnako majstrovsky a všestranne a s rovnako prenikavým výsledkom ako vo svojom vrcholnom diele, v *Kapitáli*. Preto rozoberať metódu *Ku kritike politickej ekonomie* znamená v podstate rozoberať metódu *Kapitálu*.

Marx sa neraz priberal zovrubne vysvetliť podstatu svojej metódy a ukázať, ako sa ona zásadne odlišuje od Heglovej dialektiky. V januári 1858, keď pri písaní rukopisu „*Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*“ znovu číta Hegla, píše Engelsovi: „Pri metóde spracovania mi veľmi poslúžilo, že som opäť čírou náhodou prelistoval Heglovu *Logiku*... Ak bude vôbec niekedy zas čas na také práce, mal by som veľkú chuť sprístupniť na dvoch až

³⁸ K. Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 167.

troch tlačových archoch prostému ľudskému rozumu, čo je *racionálne* na metóde, ktorú Hegel objavil, ale zároveň mysticky zatemnil.³⁹ Ako je známe, Marx takúto prácu nenapísal; kritika Heglovej metódy a vypracovanie marxistickej materialistickej dialektiky sú však obsiahnuté v celom Marxovom diele, a predovšetkým, v jeho ekonomickom diele.

Mystifikujúca stránka Heglovej idealistickej dialektiky spočíva v tom, že odtrhol myslenie, vedomie od hmoty, že myslenie pokladá za tvorcu dejín, nazdávajúc sa, že skutočné dejiny sú len prejavom a odrazom dialektického vývoja ducha, idey. Racionálne, čo na tejto zvrátenej predstave objavil Marx, je to, že v skutočnosti dialektický je pohyb materiálneho sveta a myslenia, poznanie, pojmy atď. sú len odrazom tohto pohybu. „U mňa — píše Marx v doslove k druhému vydaniu prvej knihy *Kapitálu* — je naopak ideálne nič iné, ako do ľudskej hlavy presadené a preložené materiálne.“⁴⁰ Marxistická dialektika je pravým protikladom Heglovej dialektiky.

Vedecká metóda je triedne-spoločensky podmienená tak, ako sama veda, s ktorou tvorí nerozlučnú dialektickú jednotu. Buržoázne spoločenské vedy sa nemohly dopracovať k používaniu materialistickej dialektiky, ich najvyšším výdobytkom v dobe, keď buržoázia bola ešte relatívne pokrokovou triedou, bola buď idealisticko-dialektická alebo materialisticko-metafyzická metóda. Triedna ohraničenosť buržoáznej ekonomickej vedy pred Marxom sa jasne prejavovala v jej metafyzickej metóde, prístupujúc s touto metódou ku skúmaniu kapitalistického spôsobu výroby, pokladala jeho kategórie a zákony za nehybné, nemenné, raz navždy dané a kapitalistický spoločenský poriadok za jedine možný, prirodzený a večný. Je celkom prirodzené, že materialistická dialektická metóda musí naháňať buržoázii a jej ideologom iba hrôzu a smrteľný strach, „pretože v pozitívnom pochopení jestvujúceho zahrňuje aj pochopenie jeho negácie, jeho nevyhnutného zániku, každú uskutočnenú formu skúma v pohybe a teda aj s jej pomíjajúcej stránky, pred ničím sa neskláňa a je v svojej podstate kritická a revolučná.“⁴¹ Jedine najrevolučnejšia trieda spoločnosti — proletariát a jeho ideologovia nemusia mať strach z materialistickej dialektiky — z tohto najprenikavejšieho nástroja poznania vývinu prírody i spoločnosti. Preto jedine Marx a Engels ako ideologovia proletariátu mohli rozvinúť túto metódu a na jej podklade uskutočniť revolučnú kritiku kapitalizmu. V tomto smysle Marx píše: „Nakoľko takúto kritiku jedna trieda vôbec zastupuje, môže ju zastupovať iba tá trieda, ktorej historickým poslaním je svrhnutie kapitalistického spôsobu výroby a konečné odstránenie tried — proletariát.“⁴²

³⁹ K. Marx—B. Engels, *Vybrané dopisy*, Praha 1952, 88.

⁴⁰ Karl Marx, *Das Kapital* I, Berlin 1951, 18.

⁴¹ Tamže.

⁴² Tamže, 14.

Engelsova nedokončená recenzia knihy *Ku kritike politickej ekonomie* obsahuje veľa hlbokých pohľadov na Marxovu metódu. V tejto recenzii poukazuje Engels na to, že nová Marxova metóda pripúšťala kritiku politickej ekonomie dvojakým spôsobom: historicky alebo logicky. Historická forma výkladu by vyžadovala sledovať jednotlivé ekonomické kategórie (pojmy a zákony) tak, ako sa historicky objavily a vyvíjaly. Pretože v skutočnom historickom vývine jednoduchšie vzťahy vždy predchádzaly pred vzťahmi složitejšími, poradie skúmaných kategórií, ktoré vyjadrujú tieto vzťahy, bolo by zhruba také, aké vyžaduje logický výklad. Nakoľko však „dejiny idú často skokom a cikcak, a keby ich bolo treba pritom všade sledovať, muselo by sa brať do úvahy nielen mnoho menej dôležitého materiálu, ale bolo by treba často prerušiť chod myšlienok.“⁴³ Preto, ako zdôrazňuje Engels „jedine logický spôsob spracovania bol na mieste“. Metóda výkladu, ktorú Marx použil v diele *Ku kritike politickej ekonomie* a potom v *Kapitáli* je metóda logická, na čo ako vieme, Lenin neraz s veľkým dôrazom poukazoval. Tento logický spôsob spracovania nie je však ničím iným, ako „historickým spôsobom, len zbaveným jeho historickej formy a rušiacich náhodností“.⁴⁴ Analyzujúc Marxovu metódu, Engels formuluje jednu z hlavných zásad dialekticko-materialistickej teórie poznania, a to zásadu jednoty logického a historického. Logické je „odrazom historického priebehu v abstraktnej a teoreticky dôslednej forme, odrazom korigovaným, avšak korigovaným podľa zákonov, ktoré poskytuje samotný skutočný historický priebeh, pričom každý moment možno skúmať na tom bode jeho vývinu, kde dosahuje plnú zrelosť a klasickú formu“.⁴⁵

Logické nie je teda nič iné ako historické v abstraktnej forme. Cieľom Marxových ekonomických štúdií bolo objaviť zákony vzniku, vývinu a nevyhnutného zániku kapitalistickej spoločensko-ekonomickej formácie. Logická forma výkladu, ktorou podáva výsledky svojho skúmania, sleduje síce skutočný historický proces, nie však vo všetkých jeho odbočkách, okľukách, nepravidelnostiach a náhodnostiach, ktoré sú nevyhnutné pri živelnom pôsobení zákonov predkapitalistickej a kapitalistickej spoločnosti. Preto hovorí Lenin, že *Kapitál* — a to platí v rámci kategórií, ktoré analyzuje, rovnako aj o Marxovej knihe *Ku kritike politickej ekonomie*, ktorá je vlastne prvou časťou *Kapitálu* — obsahuje dejiny kapitalizmu a analýzu pojmov, rezumujúcich tieto dejiny. Dialektická analýza kapitalizmu začína sa v diele *Ku kritike politickej ekonomie* analýzou kategórií, ktoré vyjadrujú najjednoduchšie vzťahy tovarovej výroby. Marx začína tovarom a od neho prechádza k peniazom. Bez pochopenia protirečivej podstaty tovaru nemožno pochopiť pod-

⁴³ Karol Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 168.

⁴⁴ Tamže.

⁴⁵ Tamže.

statu peňazí. Lež aj v skutočnom historickom vývine peniaze vznikly v dôsledku určitého rozvoja tovarovej výroby a výmeny. Bez pochopenia podstaty tovaru a peňazí nemožno pochopiť složitejšie vzťahy, ako je kapitál, nadhodnota atď., ktoré sú už vzťahmi kapitalistickej ekonomiky. Tovar a peniaze jestvovaly však v rámci jednoduchej tovarovej výroby už dávno pred kapitalistickou výrobou a len za určitých historických podmienok, predovšetkým na podklade určitého stupňa rozvoja výrobných síl mohli sa peniaze premeniť na kapitál. Logická forma výkladu odzrkadľuje teda skutočný historický proces; Marxova analýza kategórií jednoduchej tovarovej výroby, tovaru a peňazí, obsiahnutá v knihe *Ku kritike politickej ekonomie* shrnuje v abstraktnej, teoreticky dôslednej forme históriu vzniku kapitalistickej výroby. Kniha *Ku kritike politickej ekonomie* je skvelým príkladom aplikácie princípu marxistickej teórie poznania o jednote historického a logického.

Pre marxistickú teóriu poznania má mimoriadnu dôležitosť Marxovo konštatovanie v *Úvode ku kritike politickej ekonomie*, že jednoduché kategórie mohli síce existovať pred konkrétnejšími, no intenzívne rozvinuté patria vždy vyvinutejšej spoločenskej formácii. Preto len v tejto vyššej spoločenskej formácii možno pochopiť ich podstatu. Tovar, peniaze, výmena existovali dávno pred kapitalizmom, no len za podmienok kapitalistického tovarového hospodárstva možno poznať ich skutočnú podstatu, lebo tu sa vyskytujú vo svojej klasickej, završenej forme. To je vysvetlenie, prečo napr. ani taký génius ako Aristoteles nemohol pochopiť hodnotu alebo peniaze a prečo tieto kategórie musely tak dlho ostať nevyriešenou hádankou. Vysvetľujúc spoločensko-historický charakter procesu poznania, Marx robí neobyčajne hlboký a originálny záver: „anatomia človeka je kľúčom k anatomii opice.“⁴⁶ Ekonomické kategórie buržoáznej spoločnosti umožňujú pochopiť predkapitalistické výrobné vzťahy, pravda, len v určitom smysle a rozsahu. Tak napr. kapitalistická pozemková renta je kľúčom pre pochopenie feudálnej renty.

Marx odhalil zákony pohybu kapitalistickej spoločensko-ekonomickej formácie na podklade dlhoročného, podrobného a dôkladného preskúmania obrovského faktického materiálu a jeho zovšeobecnenia. Výsledkom takejto bádateľskej práce je aj jeho učenie o tovare a peniazoch, ktoré tvorí obsah knihy *Ku kritike politickej ekonomie*. Toto učenie práve tak, ako celá Marxova ekonomická teória, nespočívajú na nijakých predom vymyslených, aprioristických konštrukciách, ktoré len dodatočne treba overovať s rôznym úspechom na skutočnosti. Krátko po napísaní *Ku kritike politickej ekonomie* píše Marx o Lassalovi, ktorý sa chystal napísať „veľké ekonomické dielo“: „Z môjho výkladu peňazí musí teraz vidieť, že alebo ja neviem vôbec nič o veci, hoci potom je na omyle so mnou celá história peňažnej teórie, alebo že je osol, ktorý si trúfa s niekoľkými abstraktnými frázami ako »abstraktná

⁴⁶ Karol Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 201.

jednotka« a podobne, súdiť o empirických veciach, ktoré treba dlho a hlboko študovať, aby bolo možné o nich hovoriť.⁴⁷ (Z listu Engelsovi, 25. febr. 1859). O tom, že Marxova ekonomická teória vôbec nebuduje na nejakých aprioristických abstraktných tézach a konštrukciách a že Marx čerpá vedu priamo z kritického pozorovania a poznávania skutočného dejinného pohybu, svedčí aj sám spôsob jeho práce, ako sme mohli dobre poznať na vzniku samej knihy *Ku kritike politickej ekonomie*. Napísaniu tohto diela predchádzala obrovská bádateľská práca ako aj spracovanie všetkých základných a teda najsložitějších otázok buržoáznej ekonomiky v monografiách, ktoré tvoria rukopis z rokov 1857—58; Marx píše, že tieto monografie napísal len pre vlastné objasnenie, to však znamená, že v nich už vyriešil tie najsložitějšíe otázky. Pri spracovávaní postupuje teda do najsložitějších a najkonkrétnejších vzťahov skúmaného predmetu a len pri výklade ide opačným postupom: od najjednoduchších javov k javom stále složitším a konkrétnejším tak, ako to vyžaduje jedine správna logická forma výkladu. Na tento rozdiel medzi spôsobom skúmania a formou výkladu upozorňuje Marx v doslove k druhému vydaniu prvej knihy *Kapitálu*. „Ostatne, spôsob výkladu sa musí formálne odlišovať od spôsobu bádania. Bádanie musí si podrobne osvojiť materiál, zanalyzovať jeho rôzne vývinové formy a vypátrať ich vnútornú spojitosť. Len po skončení tejto práce môžeme primerane vyložiť skutočný pohyb. Ak sa to podarí a život materiálu dostane svoj ideálny odraz, môže sa zdať, že máme do činenia s nejakou apriornou konštrukciou.“⁴⁸

Postupujúc od abstraktného ku konkrétnemu, od jednoduchších a všeobecnejších vzťahov ku vzťahom čoraz složitším a mnohostrannejším, Marx ide jedine správnou cestou vedeckého poznania predmetu svojho bádania, kapitalistickej ekonomiky. Na prvý pohľad by sa zdalo, že je správnejšie začať s konkrétnou, reálnou skutočnosťou. Skutočne, takto začínala politická ekonomia a ekonomovia XVII. storočia. V *Úvode ku kritike politickej ekonomie* Marx uvádza svoj známy príklad s obyvateľstvom, ktoré ako základ celej spoločenskej výroby bolo prvým predmetom skúmania u najstarších ekonomických spisovateľov. Obyvateľstvo je však len prázdny, bezobsažný pojem, ak nevieme z akých tried sa skladá; tieto triedy sú zas len prázdny slovom, ak nevieme, na akých ekonomických podmienkach spočívajú; takto, ak ide o obyvateľstvo kapitalistickej krajiny, prichádzame k námezdnej práci, ku kapitálu — k peniazom, k tovaru, k hodnote. Došli sme k najjednoduchším kategóriám, pomocou ktorých jedine možno poznať a vysvetliť mnohostrannú, neobyčajne složitú konkrétnu skutočnosť, kapitalistickú spoločnosť. Tak aj politická ekonomia, keď vyrástla z detských topánok a začínala tvoriť určitý vedecký systém, vychádzala vždy od jednoduchších vzťahov ku složi-

⁴⁷ Karl Marx—Friedrich Engels, *Briefwechsel* II, Dietz, Berlin, 454.

⁴⁸ Karl Marx, *Das Kapital* I, Berlin 1951, 17.

tejším, od abstraktného ku konkrétnemu. „Táto metóda je očividne vedecky správna“ — píše Marx. — „Konkrétne je konkrétne preto, lebo je shrnutím mnohých určení, je teda jednotou rozmanitého. V myslení sa preto javí ako proces shŕňania, ako výslednica, nie ako východiskový bod, hoci je skutočným východiskovým bodom a preto je tiež východiskovým bodom nazerania a predstavy... metóda vzostupovania od abstraktna ku konkrétne je len spôsob, ktorým si myslenie prisvojuje konkrétne, duchovne ho reprodukuje ako konkrétne. No nie je to v nijakom prípade proces vzniku konkrétne.“⁴⁹ Takto Marx hlboko objasňuje podstatu abstraktného myslenia a nevyhnutnosť vedeckých abstrakcií.

Marx majstrovsky ovládal metódu vedeckej abstrakcie; jej význam pre politickú ekonomiu charakterizoval známym výrokom: „Pri analýze ekonomických foriem nemožno použiť ani mikroskop ani chemické reaktívy. Jedno i druhé musí nahradiť sila abstrakcie.“⁵⁰ Abstrakcia neznamená vzdialiť sa od skutočnosti, ale práve naopak, priblížiť sa k nej a hlbšie ju poznať; tým, že prechodne odhliadame od toho, čo je nepodstatné, náhodilé, odlišujeme jav od podstaty, aby sme lepšie a úplnejšie poznali skutočnosť. Pravda, musí ísť, ako to zdôrazňuje Lenin, o skutočne vedecké abstraktné pojmy. „Tým, že myslenie postupuje od konkrétneho k abstraktnému, nevzdávať sa, ak je správne... od pravdy, ale sa k nej približuje. Abstrakcia *hmoty*, prírodného *zákona*, abstrakcia *hodnoty* atď., slovom *všetky* vedecké (správne, vážne, nie nesmyselné) abstrakcie odrážajú prírodu hlbšie, vernejšie, *úplnejšie*. Od živého pozorovania k abstraktnému mysleniu a od *tohto k praxi* — to je dialektická cesta poznania *pravdy*, poznania objektívnej reality.“⁵¹

Vedecké abstrakcie vyjadrujú určitú stránku skutočnosti, „*jednostranný* vzťah už daného konkrétneho, živého celku“.⁵² Len ak má abstrakcia určitý historický obsah a smysel, vedie k hlbšiemu a vernejšiemu poznaniu konkrétnej skutočnosti. Takéto sú všetky abstrakcie, ktoré používa Marx vo svojom diele *Ku kritike politickej ekonomie* a v *Kapitáli*. Tieto abstrakcie sa zásadne odlišujú od abstrakcií, ktorými sa hemžia knihy súčasných vulgárnych buržoáznych ekonomov: ich abstrakcie sú bezobsažné, vedome lživé, abstrahujú úmyselne od konkrétnych historických podmienok, aby odôvodnili večnosť kapitalistického zriadenia a zakryli všetky jeho protirečenia.

Naproti tomu marxistická dialektická metóda, ktorá hľadá na boj protikladov ako na vnútorný obsah a hybnú silu každého vývinu, práve abstrakciami preniká a poznáva protirečivú podstatu javov. „Rozdvojenie jednotného a poznanie jeho protirečivých častí... to je *podstata* dialektiky.“⁵³ V diele

⁴⁹ Karol Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 197.

⁵⁰ Karl Marx, *Das Kapital* I, Berlin 1951, 6.

⁵¹ V. I. Lenin, *Aus dem philosophischen Nachlass*, Berlin 1949, 89.

⁵² Karol Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 197.

⁵³ V. I. Lenin, *Aus dem philosophischen Nachlass*, Berlin 1949, 285.

Ku kritike politickej ekonomie Marx preskúmal dialektický vývin jednoduchej tovarovej výroby. Odhalil najprv vnútorné protirečenia tovaru, ukázal, ako sa tieto protirečenia rozvíjajú a riešia v peniazoch, aby sa v tomto složitejšom vzťahu prejavili v novej, složitejšej i konkrétnejšej forme. Od protirečení jednoduchej tovarovej výroby prechádza Marx v *Kapitáli* ku skúmaniu protirečení kapitalistickej tovarovej výroby. Odhaliť tie najhlbšie protirečenia kapitalizmu a dokázať jedine možnú a nevyhnutnú cestu ich vyriešenia víťaznou socialistickou revolúciou a nastolením diktatúry proletariátu, to bol cieľ, ktorý Marx sledoval svojimi geniálnymi ekonomickými dielami *Ku kritike politickej ekonomie* a *Kapitálom*. Marxova materialistická dialektika je nielen nástrojom poznania, ale aj revolučného odstránenia kapitalistického systému.

Z uvedených poznámok o metóde diela *Ku kritike politickej ekonomie* jasne vyplýva, že ide o dielo hlboko strannícke. Marx si plne uvedomoval, aký veľký význam má toto dielo pre proletársku stranu a preto ho pripravoval a písal s pocitom najväčšej zodpovednosti. V liste Lassalovi z 12. novembra 1858 vyslovuje nespokojnosť nad tým, že mu choroba sťažuje jeho prácu a poznamenáva: „A mám dvojité príčiny nepripustiť, aby medicínske dôvody pokazily toto dielo: 1. Je výsledkom 15-ročných bádání, teda najlepšej periódy môjho života. 2. Prvý raz vyjadruje dôležitý vedecký náhľad na spoločenské vzťahy. Som teda dlžný strane, aby tupý, drevený štýl, ktorý spôsobuje chorá pečeň, nezopsul knihu.“⁵⁴ A krátko po napísaní *Ku kritike politickej ekonomie* píše Weydemeyerovi: „Dúfam, že dobyjem pre našu stranu vedecké víťazstvo.“⁵⁵ (Z listu 1. februára 1859).

Z hlbokkej proletárskej triednosti vyplýva prirodzene i bojovnosť knihy *Ku kritike politickej ekonomie*. Je ostro, nesmieriteľne zameraná proti buržoázii a buržoáznej politickej ekonomii, no niemenej rozhodne bojuje proti tým maloburžoázno-socialistickým smerom, ktoré šírením rôznych falošných ilúzií odvádzaly proletariát od revolučného boja. V tomto smere zvlášť škodlivý bol v tom čase proudhonizmus. V spomenutom liste Weydemeyerovi Marx zdôrazňuje, že v *Kritike politickej ekonomie* úplne rozbije „proudhonovský, teraz vo Francúzsku módný socializmus“ a dodáva: „Komunizmus sa musí predovšetkým zbaviť tohto »falošného brata.«“

Proletárska stranníckosť a bojovnosť knihy *Ku kritike politickej ekonomie* sú nerozlučne spojené s ozajstnou vedeckou objektivnosťou. Marx pozorne sleduje vývin politickej ekonomie, pokiaľ ide o kategórie jednoduchej tovarovej výroby, ako sú tovar, hodnota, peniaze a zaznamenáva všetky vedecké objavy buržoáznych ekonomov, ktoré predstavovali krok vpred v hlbšom a plnšom poznaní týchto ekonomických vzťahov.

⁵⁴ Karol Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 177.

⁵⁵ Tamže, 180.

Lenin hovorí, že Marx nezanechal logiku s veľkou písmenou, za to však zanechal logiku *Kapitálu*. Aby zdôraznil význam Marxovho celoživotného diela pre osvojenie si dialekticko-materialistickej logiky, poznamenáva si na jednom mieste *Filozofických sošitov* tento aforizmus: „Marxov *Kapitál*, najmä prvú kapitolu nemožno úplne pochopiť, bez preštudovania a pochopenia celej Heglovej *Logiky*. Z toho plynie, že po jednom polstoročí nikto z marxistov nepochopil Marxa.“⁵⁶ Prvá kapitola *Kapitálu* pojednáva o tovare, ktorý Marx analyzoval najprv v knihe *Ku kritike politickej ekonomie*; platí teda aj na ňu Leninova poznámka. Pri štúdiu *Ku kritike politickej ekonomie* neslobodno zabúdať, že popri *Kapitáli* aj toto Marxovo dielo predstavuje neprekonateľnú učebnicu marxistickej, dialekticko-materialistickej logiky.

4. MARXOVA TEÓRIA HODNOTY A PEŇAZÍ — OBSAH KNIHY KU KRITIKE POLITICKEJ EKONOMIE

Dielo *Ku kritike politickej ekonomie* obsahuje „prvý súvislý výklad Marxovej teórie hodnoty, v to počítajúc učenie o peniazoch;“⁵⁷ skladá sa z dvoch kapitol: 1. Tovar a 2. Peniaze čiže jednoduchý obeh. K týmto kapitolám pripojil Marx tri dodatky z dejín politickej ekonomie: A. K dejinám analýzy tovaru; B. Teórie o jednotke merania peňazí. C. Teórie o obežive a peniazoch. Pri čítaní tohto vynikajúceho diela marxistickej politickej ekonomie neslobodno zabúdať, že ono nepredstavuje nejakú izolovanú monografiu, pojednávajúcu o kategóriách jednoduchej tovarovej výroby, ale že je to prvá časť práce, v ktorej Marx „od počiatku systematicky shŕňa celý komplex ekonomickej vedy a súvisle vysvetľuje zákony buržoáznej výroby a buržoáznej výmeny.“⁵⁸ Organickým pokračovaním *Ku kritike politickej ekonomie* je Marxov *Kapitál*.

Pre pochopenie úplného prevratu, ktorý spôsobilo dielo *Ku kritike politickej ekonomie* v ekonomickej vede, je potrebné poznať tie vedecké výsledky, na ktorých ustrnula buržoázna politická ekonomia, ako aj tie otázky, ktoré si priamo či nepriamo položila, no pre svoj triedno-buržoázny obzor nemohla vyriešiť. Toto umožňuje vo veľkej miere sama kniha *Ku kritike politickej ekonomie*, keďže obsahuje aj kriticky podané dejiny teórie hodnoty a peňazí; vedecký materiál, na ktorý Marx naväzuje, najlepšie ukazuje obrovskú nadradenosť marxistickej proletárskej politickej ekonomie nad klasickou buržoáznou politickou ekonomikou i hĺbku revolučného prevratu, ktorý Marx urobil v ekonomickej vede.

⁵⁶ V. I. Lenin, *Aus dem philosophischen Nachlass*, Berlin 1949, 99.

⁵⁷ K. Marx—B. Engels, *Vybrané spisy* II, Praha 1950, 163.

⁵⁸ Karol Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 164—5.

Marx začína analýzu kapitalistickej ekonomiky tovarom, týmto najjednoduchším a najvšeobecnejším vzťahom, touto základnou ekonomickou bunkou buržoáznej spoločnosti. Kapitalistická výroba vznikla na podklade určitého rozvoja tovarovej výroby a výmeny a všetky jej protirečenia sú v zárodku obsiahnuté už v samom tovare. Preto Marxova geniálna analýza tovaru a jeho protirečenie je kľúčom pre pochopenie podstaty kapitalistického spôsobu výroby a vykorisťovania, v prvom rade učenia o nadhodnote, ktoré, ako známe, je základným kameňom celej Marxovej ekonomickej teórie.

Marxova analýza odhaľuje podstatu tovaru v dialektickej jednote úžitkovej hodnoty a výmennej hodnoty; títo dvaja činitelia tovaru predstavujú jeho protikladné stránky, ktorých jednota a boj tvorí obsah protirečenie tovarovej výroby, spočívajúcej na súkromnom vlastníctve výrobných prostriedkov.

To, že tovar má úžitkovú a výmennú hodnotu, bolo známe dávno pred Marxom. Dokonca už u Aristotela nachádzame priam geniálne úvahy o tovare a jeho dvoch hodnotách; no doba, v ktorej žil tento staroveký mysliteľ, nedávala ešte nutné spoločensko-historické podmienky pre vyriešenie tajomstva tovaru. Buržoázna politická ekonomia ako veda o kapitalistickej tovarovej výrobe mala, prirodzene, oveľa priaznivejšie predpoklady pre poznanie podstaty tovaru. No so svojou metafyzickou metódou nemohla dôjsť ďalej ako ku konštatovaniu paralelnej existencie úžitkovej a výmennej hodnoty, pričom tovar a jeho dve hodnoty pokladala za celkom prirodzený, od všetkých dôb jestvujúci jav. Nikto pred Marxom nevyriešil a ani nemohol vyriešiť otázku vzájomného vzťahu dvoch stránok tovaru ako dialektickej jednoty protikladov, ktorá tvorí vlastný obsah tejto ekonomickej kategórie buržoáznej spoločnosti. A tak už analýza tovaru úplne jasne dokazuje obrovskú poznávaciu silu materialistickej dialektickej metódy; plným právom píše teda Engels: „Kto chce mať očividný príklad toho, že nemecká dialektická metóda na svojom terajšom stupni vývoja aspoň natoľko predstihuje starú banálnu, táravú metafyzickú metódu, ako železnice predstihujú dopravné prostriedky stredoveku, len nech si prečíta u Adama Smitha, alebo u ktoréhokoľvek iného slávneho oficiálneho národohospodára, aké muky spôsobila týmto pánom výmenná hodnota a úžitková hodnota, ako im je ťažko zreteľne ich rozlišovať a každú chápať v jej svojráznej určenosti a nech si potom porovná jasný, jednoduchý výklad tejto otázky u Marxa.“⁵⁹

Marx skúma najprv osobitne dve protirečivé stránky tovaru: úžitkovú hodnotu a výmennú hodnotu. Úžitková hodnota, t. j. súhrn vlastností, ktorými určitá vec uspokojuje ľudské potreby, splýva so samým materiálnym bytím tovaru. Úžitkové hodnoty tvoria vždy obsah spoločenského bohatstva bez

⁵⁹ Karol Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 169.

ohľadu na spoločenskú formu výroby. Nevyhnutným predpokladom tovaru je, aby bol úžitkovou hodnotou; no nie je to tak aj naopak. Pre úžitkovú hodnotu je celkom ľahostajné, či je tovarom alebo nie. Nakoľko politická ekonomia je vedou o spoločenských výrobných vzťahoch, úžitková hodnota ako taká, t. j. užitočné vlastnosti nejakého výrobku, nemôže byť predmetom jej skúmania. Politická ekonomia všíma si úžitkovej hodnote iba natoľko, nakoľko je nositeľom určitého spoločenského výrobného vzťahu; týmto ekonomickým vzťahom je výmenná hodnota.

Treba upozorniť, že v práci *Ku kritike politickej ekonomie* užíva Marx termín výmenná hodnota v dvojakom smysle: vyjadruje ním tak formu hodnoty, t. j. vyjadrenie hodnoty jedného tovaru v druhom tovare, ako aj obsah hodnoty, t. j. hodnotu ako abstraktnú spoločensky nutnú prácu. Až v *Kapitáli* Marx odlišuje aj v termínoch výmennú hodnotu ako formu hodnoty a hodnotu ako jej obsah.

Skúmajúc podstatu druhej stránky tovaru výmennej hodnoty, Marx najprv konštatuje, že „ako výmenné hodnoty sú všetky tovary len určitým množstvom *stuhnutého pracovného času*.“⁶⁰ Je známe, že základy teórie pracovnej hodnoty vypracovala už buržoázna klasická politická ekonomia a že túto teóriu najďalej rozvinul Ricardo, ktorý už vedel, že hodnotu vytvára spoločensky nutná práca. Triedna obmedzenosť buržoáznej politickej ekonomie prejavovala sa však v tom, že hodnototvornú vlastnosť práce pokladala za jej prirodzenú vlastnosť a že si v dôsledku toho nikdy nepoložila otázku, prečo vlastne práca vytvára hodnotu a výrobok práce sa prejavuje ako tovar. Celá analýza hodnoty u klasikov buržoáznej politickej ekonomie sa obmedzila na vysvetlenie iba veľkosti hodnoty spoločensky nutným pracovným časom. Preto si tiež neustále pletú prácu, ktorá je zdrojom materiálneho bohatstva a nevyhnutnou podmienkou existencie každej ľudskej spoločnosti s prácou, ktorá sa prejavuje v špecifickej spoločenskej forme, v hodnote. Odtiaľ vyvieral aj všetok zmätok okolo podstaty a vzájomného vzťahu úžitkovej hodnoty a hodnoty.

Marxova analýza práce, ktorá je substanciou hodnoty, viedla k jednému z jeho najväčších vedeckých objavov, k odhaleniu dvojitej povahy práce, vyrábajúcej tovary. Marx objavuje, že tvorkyňou hodnoty je všeobecne ľudská, rovnaká, abstraktná práca, na rozdiel od konkrétnej, osobitnej práce, ktorá vytvára úžitkové hodnoty. „Kým práca, tvoriaca výmennú hodnotu je *abstraktne všeobecnou a rovnakou prácou*, práca, tvoriaca úžitkovú hodnotu, je konkrétnou a osobitnou prácou, ktorá sa triešti podľa formy a látky na nekonečne rozličné druhy prác.“⁶¹

Abstrakcia všeobecnej, rovnakej práce, ľudskej práce vôbec je nová, Mar-

⁶⁰ Karol Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 18.

⁶¹ Tamže, 23.

xom objavená kategória. Táto abstrakcia jestvuje v priemernej práci, ktorú môže vykonať každý priemerný jednotlivec danej spoločnosti i keď mohla byť poznaná len za určitých historických spoločenských podmienok, a to len v rozvinutej kapitalistickej spoločnosti, ktorá strojovou výrobou zuniformala prácu, vytvorila ľahostajnosť pracujúcich k určitému druhu práce a kde abstraktná práca vystupuje masovo v jednoduchej práci prevažnej časti robotníckej triedy. Ide tu teda o obsažnú historickú abstrakciu, pomocou ktorej prenikáme do podstaty tovarovej a tým aj kapitalistickej výroby a nie o abstrakciu, ktorá by platila pre všetky spoločenské formy výroby. Marxova analýza musela teda ustáliť aj špecificky spoločenský ráz abstraktnej práce. Tento špecificky spoločenský ráz spočíva v tom, že ide o súkromnú prácu jednotlivých izolovaných výrobcov tovarov a že redukovaním rozličných konkrétnych prác na rovnakú všeobecnú prácu dostáva táto práca zároveň spoločenskú povahu. „Práca, ktorá sa prejavuje vo výmennej hodnote, je predpokladaná ako práca ojedinelého jednotlivca. Stáva sa *spoločenskou* tým, že prijíma formu jej bezprostredného opaku, formu abstraktnej všeobecnosti.“⁶² Redukcia konkrétnej práce na abstraktnú prácu je u Marxa zároveň redukciou súkromnej práce na prácu spoločenskú a individuálnej práce na prácu spoločensky nutnú. Abstraktná práca ako práca, vytvárajúca *hodnotu*, t. j. abstraktná práca tovarových výrobcov, v tom je špecificky spoločenský a historický obsah tejto abstrakcie.

Na podklade tejto analýzy podstaty tovaru môže Marx zodpovedať otázku, prečo práca za určitých spoločenských podmienok nutne dostáva formu hodnoty. Hodnota je spoločenský vzťah medzi výrobcami tovarov, ktorí na podklade spoločenskej delby práce pracujú jeden pre druhého, no nie bezprostredne priamo, ale prostredníctvom výmeny, pretože ich rozdeľuje súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov. Podstatou hodnoty je abstraktná spoločensky nutná práca, ktorá sa však nemôže vyjadriť ináč ako cestou výmeny v úžitkovej hodnote iných tovarov; hodnotu nemožno vyjadriť bezprostredne v pracovnom čase. Tento svoj poznatok formuluje Marx takto: „Prácu, ktorá tvorí výmennú hodnotu, charakterizuje napokon to, že sa spoločenský vzťah osôb prejavuje takrečeno obrátene, totiž ako spoločenský vzťah vecí... Ak je preto téza, že výmenná hodnota je vzťah medzi osobami, správna, potom sa však musí pripojiť: vzťah skrytý pod vecným rúškom.“⁶³

Buržoázni národohospodári neprenikli za vecný obal, ktorým sú v tovarovom hospodárstve zahalené spoločensko-výrobné vzťahy; nepochopili, ako hovorí Engels, že „politická ekonomia sa nezapodieva vecami, ale vzťahmi medzi osobami a v konečnej inštancii medzi triedami; ale tieto vzťahy sú

⁶² Karol Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 21.

⁶³ Tamže, 21—22.

vždy *viazané* na veci a prejavujú sa ako veci.⁶⁴ Táto mystifikujúca forma prejavu spoločenských vzťahov, vlastná spoločnosti, založenej na tovarovej výrobe a súkromnom vlastníctve výrobných prostriedkov, vedie k tomu, že nielen buržoázna politická ekonomia, ale všetky spoločenské vedy a celá buržoázna ideológia sú plné tých najvulgárnejších fetišových predstáv. Treba však konštatovať, že kým fetišové predstavy klasickej školy buržoáznej ekonomie vyvierali skôr z dosiahnutého stupňa vedeckého poznania, fetišový obsah všetkých súčasných buržoáznych spoločenských pseudovied nepredstavuje nič iného ako úmyselný podvod, vypočítaný na oklamanie pracujúcich mas, ktoré majú byť udržané v nevedomosti o triednych spoločenských vzťahoch a antagonizmoch kapitalistického zriadenia; je len prirodzené, že lživej buržoáznej apologetike je najvzácnejšia fetišová predstava kapitálu ako určitej veci. Marxistická politická ekonomia odhaľuje tento fetišový podvod buržoáznej ideológie, obnažuje triedne vzťahy buržoáznej spoločnosti a ukazuje miesto i úlohu robotníckej triedy v tejto spoločnosti.

Vychádzajúc zo skúmania dvoch protikladných stránok tovaru, úžitkovej hodnoty a hodnoty, Marx odhaľuje ešte hlbšie protirečenia, ktoré sa skrývajú v samej práci tovarových výrobcov, a to protirečenie medzi prácou konkrétnou a abstraktnou a medzi prácou súkromnou a spoločenskou. Protirečenie medzi úžitkovou hodnotou a hodnotou tovaru je len vonkajším prejavom týchto protirečení dvojakej práce obsiahnutej v tovare. Marxova teória pracovnej hodnoty odlišuje sa zásadne od hodnotovej teórie klasikov buržoáznej politickej ekonomie práve tým, že jej základom je poznanie dvojakej povahy a protirečivej podstaty práce výrobcov tovaru. Dielo *Ku kritike politickej ekonomie* predstavuje takú významnú etapu v rozvinutí marxistickej politickej ekonomie predovšetkým preto, že v ňom Marx prvý raz sústavne vyložil učenie o dvojakom charaktere práce obsiahnutej v tovare. Sám Marx poukázal na obrovský vedecký význam tohoto objavu, keď po vyjdení *Kapitálu* napísal Engelsovi: „Najlepšie na mojej knihe je 1. (a na tom spočíva celé pochopenie faktov), že hneď v prvej kapitole sa vyzdvihuje dvojitá povaha práce podľa toho, či sa vyjadruje v úžitkovej hodnote alebo vo výmennej hodnote.“⁶⁵

Všetky vnútorné protirečenia tovaru prejavujú sa vo výmene ako vonkajšie protirečenia medzi tovarmi. Tovar pre svojho majiteľa nie je úžitkovou hodnotou, ale predstavuje pre neho protiklad úžitkovej hodnoty, výmennú hodnotu, má mu slúžiť ako výmenný prostriedok; úžitková hodnota sa realizuje, len ak sa premení na svoj protiklad, na výmennú hodnotu. Tovary ako úžitkové hodnoty sú produktom určitej konkrétnej súkromnej práce a ako také sú schopné upokojiť len určitú potrebu, kým ako výmenné hodnoty sú

⁶⁴ Karol Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952.

⁶⁵ K. Marx—F. Engels, *Briefwechsel* III, Berlin 1949, 487.

stelesnením abstraktnej spoločenskej práce a ako také sú všeobecným ekvivalentom a vymeniteľné za všetky ostatné tovary. Každý výrobca tovaru vyrába tovary jednej určitej úžitkovej hodnoty, ktorých výmenou musí uspokojiť svoje rôznorodé, mnohoraké potreby. Toto protirečenie prejavuje sa navonok a rozvíja sa v ťažkostiach, s ktorými je spojená bezprostredná výmena tovarov. Vnútorne a vonkajšie protirečenia tovarovej výroby nemajú teda len nejaký teoretický význam, ale tieto protirečenia sa rozvinuly v praxi a s objektívnou nevyhnutnosťou viedli ku vzniku peňazí, ktoré predstavujú vyriešenie týchto protirečení. Peňažný tovar prevzal úlohu všeobecného ekvivalentu. „Takto je riešené v tomto jednom tovare protirečenie, ktoré obsahuje tovar ako taký, a to, že ako špeciálna úžitková hodnota je súčasne všeobecným ekvivalentom a preto úžitkovou hodnotou pre každého, všeobecnou úžitkovou hodnotou.“⁶⁶ Zároveň vzniká nové protirečenie: protirečenie medzi peniazmi a tovarmi, ktoré je novou formou prejavu vnútorného protirečenia, obsiahnutého v tovare.

Dialektická analýza tovaru v prvej kapitole *Ku kritike politickej ekonomie* je východiskovým bodom Marxovej kritiky kapitalistického spôsobu výroby ako určitého historického stupňa v dejinnom vývoji. V liste z 22. júla 1859 upozorňuje Marx Engelsa, že v recenzii knihy *Ku kritike politickej ekonomie* musí vyzdvihnúť skutočnosť, že „hneď v najjednoduchšej forme, vo forme tovaru je analyzovaný špecifický spoločenský a vôbec nie absolútny charakter buržoáznej výroby.“⁶⁷

Prejavovanie, rozvinutie a boj protikladov, ktoré sú obsahom protirečivej podstaty tovaru vedie k vyriešeniu tohto protirečenia a k jeho novému rozvinutiu v peniazoch; v ďalšom sa tieto protirečenia rozvinú v kapitalistickej tovarovej výrobe. Hlavné protirečenie kapitalizmu, protirečenie medzi spoločenskou povahou výroby a súkromno-kapitalistickým prisvojovaním, ktoré sa prejavuje ako antagonizmus medzi proletariátom a buržoáziou, nie je nič iné, ako v nových podmienkach rozvinuté základné protirečenie jednoduchej tovarovej výroby, protirečenie medzi súkromnou a spoločenskou prácou, ob-

b) Marxova teória peňazí

Druhá kapitola *Ku kritike politickej ekonomie* obsahuje prvý vyčerpávajúci výklad marxistickej teórie peňazí. Buržoázna politická ekonomia pred Marxom vytvorila len niektoré prvky vedeckej peňažnej teórie, no skutočnú podstatu peňazí nevyčerpala a nepoznala; jej jednostranné poňatie peňazí

⁶⁶ Karol Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 34—5.

⁶⁷ K. Marx—F. Engels, *Briefwechsel II*, Berlin 1949, 500.

stalo sa východiskom rôznych lživých, apologetických „teórií“ peňazí. Marxova jedine správna teória peňazí zasadila smrteľný úder všetkým predchádzajúcim buržoáznym i maloburžoázno utopickým učeniam o podstate peňazí, rovnako však drví aj všetky súčasné vulgárne peňažné „teórie“, hocijako ich „učení lokaji“ monopolov maskujú v rôznom staronovom háve.

„Hlavná ťažkosť pri analýze peňazí — píše Marx — je prekonaná v tej chvíli, keď pochopíme ich pôvod z tovaru samého.“⁶⁸ To znamená, že hlavné je pochopiť jednotu tovaru a peňazí, v ktorej sa rozvíja a navonok prejavuje vnútorné protirečenie tovaru, protirečenie medzi úžitkovou hodnotou a výmennou hodnotou.

Už v prvej kapitole *Ku kritike politickej ekonomie* Marx ukázal, že peniaze nie sú produktom úvahy alebo dohody, ale že vznikajú živelne v procese výmeny ako objektívne nevyhnutný výsledok rozvoja tovarovej výroby a výmeny. Peniaze sú tovarom, nie však obyčajným, ale špecifickým tovarom, ktorý plní spoločenskú funkciu všeobecného ekvivalentu. Vznikom peňazí sa svet tovarov rozdeľuje na tovary a peniaze; tovary vystupujú teraz na jednej strane bezprostredne len ako úžitkové hodnoty, ako produkt súkromnej, konkrétnej práce, zatiaľ čo peniaze stoja oproti nim na druhej strane ako všeobecné stelesnenie hodnoty, ako bezprostredné stelesnenie spoločenskej, abstraktnej práce. „Ten špeciálny tovar, ktorý takto predstavuje adekvátne bytie výmennej hodnoty všetkých tovarov, čiže výmenná hodnota tovarov ako špeciálny, výlučný tovar, sú — peniaze. Peniaze sú kryštalizáciou výmennej hodnoty, ktorú tovary vytvárajú v samom procese výmeny.“⁶⁹

Peniaze, hovorí Marx, sú všeobecným tovarom, t. j. tovarom, ktorý je vymeniteľný za všetky tovary; preto peňažný tovar okrem svojej osobitnej úžitkovej hodnoty dostáva i špecifickú, všeobecnú úžitkovú hodnotu. Marx dôkladne objasnil, prečo práve drahé kovy — zlato a striebro — sa nakoniec stali peňažným tovarom, odhaľujúc pritom vyššiu formu fetišizmu, a to peňažný fetišizmus ako zvrátené pochopenie toho, že spoločenská úloha všeobecného ekvivalentu srastá s určitou vecou — so zlatom. „Príroda neprodukuje peniaze, práve tak, ako neprodukuje bankárov alebo zmenkový kurz. Keďže však buržoázna výroba musí kryštalizovať bohatstvo ako fetiš vo forme nejakej jednotlivéj veci, sú zlato a striebro zodpovedajúcim stelesnením bohatstva.“⁷⁰ To, že zlato sú peniazmi, neplynie teda z nijakej tajomnej vlastnosti, ktorou ho obdarila príroda, ale zo spoločenskej funkcie, ktorú plní v spoločnosti výrobcov tovarov.

Podstata peňazí prejavuje sa v jednotlivých funkciách, ktoré peniaze plnia; Marx podrobuje tieto funkcie všestranne hlbokoj a vyčerpávajúcej analýze.

⁶⁸ Karol Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 49.

⁶⁹ Tamže, 35.

⁷⁰ Tamže, 129.

Začína funkciou peňazí ako miery hodnoty, s ktorou je tesne spojená funkcia peňazí ako meradla cien a od nej prechádza k peniazom ako obežnému prostriedku. Marx ukazuje, že tieto dve funkcie sú hlavné funkcie, ktorými sa tovar stáva peniazmi. „Tovar sa stáva peniazmi až ako jednota miery hodnôt a obeživa, čiže jednota miery hodnôt a obeživa sú peniaze.“⁷¹ Ďalšie peňažné funkcie skúma Marx v tom poradí, v akom sa skutočne vyvinuly z procesu peňažnej výmeny: tvorenie pokladu, platidlo a svetové peniaze. Marxova analýza jednotlivých funkcií peňazí je ďalším príkladom, ako geniálne vedel Marx aplikovať zásadu jednoty historického a logického.

Všetky funkcie peňazí vyjadrujú jednotnú podstatu peňazí, preto ich neslobodno od nej odtrhovať alebo izolovať; analýza zároveň ukazuje, prečo môžu, resp. musia peniaze vo svojich funkciách vystupovať v rôznych formách ako reálne alebo ideálne peniaze, ako plnohodnotné peniaze alebo číre znaky hodnoty. Všetky buržoázne teórie o peniazoch sú jednostranné a falošné práve preto, lebo vidia podstatu peňazí v niektorej ich funkcii a nechápu peniaze ako jednotu všetkých peňažných funkcií; takto vznikly dva hlavné smery buržoáznej peňažnej teórie, nominalizmus a metalizmus.

Peniaze v kapitalistickej spoločnosti sú triednym nástrojom, ktorým vládnuca trieda uskutočňuje vykorisťovanie robotníckej triedy a všetkých pracujúcich; buržoázne peňažné teórie majú pritom za úlohu odôvodniť a obhajovať takú peňažnú politiku, ktorá za daných podmienok najlepšie umožňuje buržoázii využiť peniaze ako nástroj triedneho útlaku a vykorisťovania.

V súčasnej vulgárnej buržoáznej ekonomickej pseudovede prevládajúcou peňažnou „teóriou“ je nominalizmus. Marx sa vyporiadúva s touto lživou teóriou v odseku knihy *Ku kritike politickej ekonomie*, pojednávajúcom o tzv. ideálnej jednotke miery peňazí. Nominalisti popierajú tovarovú podstatu peňazí a pokladajú ich za číru abstraktnú početnú jednotku; vychádzajú z tých funkcií peňazí, pri ktorých peniaze nemusia mať vlastnú hodnotu, ale môžu byť zastúpené bezcennými papierovými peňažnými znakmi. Poplietli si funkciu peňazí ako miery hodnôt a meradla cien a vôbec nechápu funkciu obeživa, nehovoriac o tom, že sú neschopní vysvetliť peniaze ako poklad a svetové peniaze, dve funkcie, ktoré môžu plniť iba reálne plnohodnotné peniaze, t. j. drahé kovy. Je pochopiteľné, že s rozvojom papierového peňažného obehu v kapitalistických krajinách sa nominalistické predstavy značne rozšírily a zatlačily do úzadia tzv. metalistickú teóriu. V skutočnosti papierové peňažné systémy, ktoré dnes nominalisti vydávajú za najdokonalejšiu menu, pretože vraj uskutočňujú úplnú emancipáciu peňazí od zlata, sú len dôkazom hlbokej úpadkovosti a rozkladu kapitalizmu v období všeobecnej krízy. Skutočným triednym obsahom súčasného nominalizmu je obhajoba tej inflačnej peňažnej politiky, ktorou kapitalistické monopoly zvyšujú vykorisťovanie pracujúcich

⁷¹ Karol Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 102.

más v kapitalistických krajinách a zväčšujú svoje zisky. Na druhej strane práve súčasná chronická inflácia v kapitalistických krajinách dokazuje nevyhnutné spojenie papierových peňazí so zlatom.

Marx v spise *Ku kritike politickej ekonomie* odhalil objektívne zákony papierového obehu. Píše: „Štát môže vrhnúť do obehu ľubovoľné množstvo papierových cedúl s ľubovoľnými mincovými názvami, ale týmto mechanickým aktom prestáva jeho kontrola. Uchopené obedom prepadajú znaky hodnoty čiže papierové peniaze svojim imanentným zákonom.“⁷² Stúpanie cien, vyvolané nadmerným výdajom papierových peňazí, je len „reakciou obehu, ktorý násilne prirovnáva znaky hodnoty s tým množstvom zlata, miesto ktorého údajne obiehajú.“⁷³

Podkladom nezadržateľného rastu inflácie v kapitalistických krajinách v súčasnom období sú zbesilé vojnové prípravy, ktoré na nátlak USA uskutocňujú krajiny imperialistického tábora. Vojnové monopoly, ktoré v záujme dosiahnutia maximálnych ziskov vystupujú ako hlavní podpaľáci novej svetovej vojny, zarábajú dvojnásobne na týchto vojnových prípravách: raz na dodávkach vojnového materiálu, za ktorý diktujú premrštené monopolné ceny, druhý raz na inflácii, ktorú vyvoláva politika zbrojenia; pretože mzdy zaostávajú za rastom cien, inflácia je výdatným zdrojom monopolných ziskov. Tieto účinky inflácie vyostreje politika „blokovania“ a „zmrazovania“ miezd, ktorú, ako verní služobníci kapitalizmu, pomáhajú presadzovať proti robotníckej triede zradní vodcovia pravičiarskych socialistických strán a reakční odborárski pohlavári v kapitalistických krajinách.

Súdrh Stalin učí, že obsahom základného ekonomického zákona súčasného kapitalizmu je „zabezpečenie maximálneho kapitalistického zisku vykorisťovaním, zbedačovaním a sústavným drancovaním národov iných krajín, najmä zaostalých krajín, a napokon vojnami a militarizáciou národného hospodárstva, ktoré sa využívajú na zabezpečovanie najvyšších ziskov.“^{73a} Hanebné okrádanie a ožobračovanie pracujúcich na podklade inflačného vydávania papierových peňazí predstavuje jednu z ciest, ktorou sa presadzuje zákon maximálneho zisku ako hlavný ekonomický zákon monopolistického kapitalizmu. Zatiaľ čo reálna mzda robotníkov v kapitalistických krajinách neustále klesá a u väčšiny robotníkov je hlboko pod úrovňou životného minima, mizivá hrstka miliardárov dosahuje závrtné zisky. Reálna mzda robotníkov vo Francúzsku a v Taliansku poklesla roku 1952 o viacej ako polovicu a v Anglicku o 20 % oproti predvojnovej mzde. Miera vykorisťovania v USA stúpila s 300 % v roku 1947 na 373 % roku 1950 a odvtedy v dôsledku zbesilej militarizácie ďalej prudko rastie. Zisky amerických miliardárov stúpili z 33.9 mld. dolárov

⁷² Karol Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 98.

⁷³ Tamže.

^{73a} J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 35.

roku 1948 na 42,9 miliardy dol. roku 1951 a dosiahly tak trinásťnásobok ziskov z roku 1938.

Marxova analýza peňazí od základu vyvracia aj druhú buržoázu teóriu peňazí tzv. metalistickú teóriu. Táto lžiteória stotožňuje peniaze s tovarom, s drahými kovmi a nie je vôbec schopná vysvetliť také funkcie peňazí, ako je obeživo a platidlo, pri ktorých je vlastná hodnota peňazí celkom fahostajná. Dnešní zástanci „metalizmu“ sídlia najmä v USA; sú za obnovenie zlatej meny, aby sa tak mohli využiť zlaté zásoby USA ako nástroj hospodárskeho porobenia ostatných kapitalistických krajín americkým imperializmom.

Analyzujúc svetové peniaze, Marx v samých koreňoch odhalil vznik kozmopolitizmu buržoázie. Najhlbšie korene kozmopolitizmu tkvia v samom tovare a vo vzájomnom vzťahu ľudí ako vlastníkov tovarov; vznik svetových peňazí znamená rozvinutie ich kozmopolitného postoja. „Kozmopolitický vzájomný vzťah ľudí je pôvodne len ich pomer vlastníkov tovarov. Tovar o sebe a pre seba je povznesený nad každú náboženskú, politickú, národnú a rečovú hranicu. Jeho všeobecnou rečou je cena a jeho pospolitostou sú peniaze. Avšak vývinom svetových peňazí, v protiklade k minci jednotlivej krajiny, vyvíja sa kozmopolitizmus vlastníkov tovaru ako viera praktického rozumu v protiklade ku zdedeným náboženským, národným a iným predsudkom, ktoré hamujú výmenu látok ľudstva. Keď sa to isté zlato, ktoré pristane v Anglicku vo forme amerických eagles, stane tu sovereignom, po troch dňoch obieha v Paríži ako napoleon a po niekoľkých týždňoch sa zasa zjaví v Benátkach ako dukát, uchováva však stále tú istú hodnotu — vlastníkovi tovaru sa stáva jasným, že národnosť je len znak guiney.“⁷⁴

Vlastník tovaru, ktorého tu Marx spomína, premení sa za určitých historických predpokladov na kapitalistu, na kapitalistického vlastníka tovaru a s touto premenou rozvinie sa naplno jeho kozmopolitizmus. Kapitalistovi je úplne fahostajný osud vlastného národa a vlasti, jeho vlasť je tam, kde kapitál donáša najvyššie zisky. V záujme svojich ziskov zradí svoju krajinu alebo ju ženie na krvavé jatky. Zároveň však ten istý kapitalista je vášnivým nacionalistom, ak jeho zisky ohrozujú zahraniční kapitalisti. Rubom buržoázneho kozmopolitizmu je buržoázny nacionalizmus.

Marx podrobne skúma, ako sa rozdvojením tovaru na tovar a peniaze rozvíjajú všetky protirečenia tovaru; vzniká tovarový obeh a obeh peňazí, tovary vymieňajú sa na trhu cestou kúpy a predaja a vytvárajú sa ekonomické podmienky pre živelné pôsobenie zákona hodnoty, ktorý ako slepá sila trhu reguluje tovarovú výrobu. Prehlbenie a rozvinutie protirečenia tovaru sa najzjavnejšie prejavuje v tom, že v spojitosti s funkciou peňazí ako obeživa a platidla vzniká už v jednoduchej tovarovej výrobe možnosť kríz, ktoré sa za podmienok kapitalistickej výroby stanú nevyhnutnosťou; preto píše Marx, že „proti-

⁷⁴ Karol Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 127.

klad tovaru a peňazí je abstraktnou a všeobecnou formou všetkých protikladov obsiahnutých v buržoáznej práci“.^{74a}

Svojou prenikavou dialektickou analýzou odhalil Marx v diele *Ku kritike politickej ekonomie* podstatu tovaru, abstraktnej práce, hodnoty, peňazí ako určitých historických ekonomických kategórií, vlastných tej forme spoločenskej výroby, kde výrobcovia navzájom spojení spoločenskou deľbou práce sú súčasne oddelení a izolovaní súkromným vlastníctvom výrobných prostriedkov. Tieto historické spoločenské podmienky sú dané už v jednoduchej tovarovej výrobe; všetky protirečenia tovaru sa však naplno rozvinú v kapitalistickej výrobe, ktorá predstavuje najvyššiu formu tovarovej výroby. Napriek tomu neslobodno stotožňovať tovarovú výrobu a kapitalistickú výrobu. „Kapitalistická výroba sa začína tam, kde sú výrobné prostriedky sústredené v súkromných rukách, zatiaľ čo robotníci, ktorí sú zbavení výrobných prostriedkov, sú nútení predávať svoju pracovnú silu ako tovar.“^{74b} Iba v kapitalizme prichádza pracovná sila na trh ako tovar, ktorý kapitalista kupuje a vykorisťuje vo výrobnom procese. No bez analýzy tovaru, ako ju Marx previedol v knihe *Ku kritike politickej ekonomie*, najmä však bez jeho epochálneho objavu dvojakej povahy práce v tovare nemožno poznať a pochopiť nadhodnotu a odhaliť tajomstvo kapitalistického vykorisťovania.

Len na podklade hlbokého pochopenia konkrétneho historicko-spoločenského obsahu kategórií tovaru a peňazí v jednoduchej tovarovej výrobe a v kapitalistickej výrobe možno poznať zásadnú odlišnosť tovaru a peňazí v období prechodu od kapitalizmu k socializmu a za socializmu. Otázku povahy tovarovej výroby za socializmu vyriešil súdruh Stalin vo svojej geniálnej práci: *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*. V období prechodu od kapitalizmu k socializmu tovarovo-peňažné vzťahy sprostredkujú predovšetkým ekonomický styk medzi socialistickým sektorom hospodárstva a súkromným malovýrobným sektorom, ktorý prevláda hlavne v poľnohospodárskej výrobe. Za socializmu tovar a s ním spojené peniaze predstavujú formu ekonomického sväzku medzi dvoma základnými sektormi socialistickej hospodárskej sústavy: medzi štátnym výrobným sektorom, spočívajúcim na všeludovom socialistickom vlastníctve a kolchozným sektorom, spočívajúcim na kolchoznom, skupinovom socialistickom vlastníctve. Sféra tovarovej výroby v socializme je prísne obmedzená spoločenským vlastníctvom výrobných prostriedkov a odstránením systému vykorisťovania námezdnjej práce; preto, ako ukazuje súdruh Stalin, v socializme ide o tovarovú výrobu zvláštneho druhu, ktorá nemôže viesť ku kapitalizmu. Tovarová výroba za socializmu „nie je teda obyčajnou tovarovou výrobou, ale tovarovou výrobou zvláštneho druhu, tovarovou výrobou bez kapitalistov, ktorá má v podstate do činenia s tovarmi sjednotených socialistických výrobcov (štát, kol-

^{74a} Karol Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 78.

^{74b} J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 15.

chozy, družstvá), ktorej sféra pôsobnosti je obmedzená na predmety osobnej potreby, ktorá sa zrejme vôbec nemôže rozvinúť v kapitalistickú výrobu a ktorej je súdené slúžiť spoločne so svojim „peňažným hospodárstvom“ rozvoju a upevňovaniu socialistickej výroby“.^{74c} Práca súdruha Stalina: *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* je žiarivým príkladom tvorivého rozvinutia učenia Marxa, Engelsa a Lenina; pozdvihuje marxisticko-leninskú teóriu na nový vyšší stupeň a svojím významom radí sa k takým fundamentálnym dielam marxisticko-leninskej politickej ekonomie ako sú Marxov *Kapitál*, *Ku kritike politickej ekonomie* a Leninov *Imperializmus*.

5. KU KRITIKE POLITICKEJ EKONOMIE A KAPITÁL

Kniha *Ku kritike politickej ekonomie* nestretla sa s nijakým väčším vonkajším úspechom. Buržoázna oficiálna ekonomická veda prijala ju „spiknutím mlčania“, ale ani Marxovi blízki spolupracovníci knihe neporozumeli. Liebknecht vyhlásil, že ho nikdy nijaká kniha tak nesklamala a Lassalle hovoril viacej o umeleckej forme výkladu ako o obsahu knihy, dokazujúc tým, že ju nepochopil. Na vysvetlenie treba opakovať s Marxovým životopiscom F. Mehringom, že oslňujúce svetlo, ktoré vyžarovalo z tohto geniálneho diela, zpočiatku skôr oslepovalo, ako osvetlovalo.

Po výjdení prvého sošitu *Ku kritike politickej ekonomie* mali v niekoľkomesačných intervaloch nasledovať ďalšie sošity, ktoré podľa vypracovaného plánu mali obsiahnuť celé Marxovo ekonomické učenie. V skutočnosti pokračovanie *Ku kritike politickej ekonomie* nevyšlo, lebo pri spracovávaní látky, najmä otázok kapitálu Marx zistil, že ešte nemá úplne rozvinuté hlavné myšlienky ďalších sošitov. Engels o tom píše: „Marx vypracoval teóriu nadhodnoty v priebehu 50-tich rokov úplne sám a zo všetkých síl sa bránil uverejniť hocičo o tejto otázke skôr, než si úplne neujasní všetky závery. Preto nevyšli druhý a ďalšie sošity *Ku kritike*.“⁷⁵

Marx úplne prepracoval rukopis z rokov 1857—58, ktorý, ako vieme, predstavoval prvý hrubý náčrt *Kapitálu*. Takto vznikol nový, oveľa objemnejší rukopis, napísaný najmä v rokoch 1861—63, ktorý nesie názov *Ku kritike politickej ekonomie*. V tomto najdôležitejšom Marxovom rukopise sú už spracované všetky tri knihy *Kapitálu*, pravda, v rozličnej šírke, a celé *Teórie nadhodnoty*. Roku 1867, osem rokov po vyjdení diela *Ku kritike politickej ekonomie* vyšla prvá kniha *Kapitálu* s podtitulom *Kritika politickej ekono-*

^{74c} J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 17.

⁷⁵ List I. A. Gurvičovi z r. 1893. Citované podľa úvodu V. Adoratského k XII. sväzku

mie. V úvode Marx píše, že ide o pokračovanie jeho spisu *Ku kritike politickej ekonomie*, ktorého obsah je však shrnutý v prvej kapitole, (táto v prvom vydaní *Kapitálu* zahrnovala tovar i peniaze). „Obsah onoho skoršieho spisu — píše Marx — je shrnutý v prvej kapitole tohto sväzku. Stalo sa tak nielen kvôli úplnosti. Výklad je zlepšený. Mnohé, skôr len naznačené body sú tu ďalej rozvinuté, zatiaľ čo tam podrobne rozvinuté tu sú len naznačené, nakoľko to len predmet skúmania dovoľoval.“⁷⁶ V druhom vydaní I. knihy *Kapitálu* materiál *Ku kritike politickej ekonomie* vošiel do prvých troch kapitol prvého oddielu.

V *Kapitáli* Marx rozvinul svoje učenie o forme hodnoty a hodnote, pričom, ako píše „analýzu substancie hodnoty a veľkosti hodnoty podľa možnosti popularizoval“.⁷⁷ Celkom nový je Marxov výklad o vývine hodnotových foriem od náhodnej, cez rozvinutú a všeobecnú k peňažnej forme hodnoty. Dôkladnejšie je objasnený dvojaký charakter práce, obsiahnutej v tovare, „tento ústredný bod, okolo ktorého sa krúti pochopenie politickej ekonomie“.⁷⁸ Končne v *Kapitáli* rozvádza Marx svoje učenie o tovarovom fetišizme, ktorý v predošlom spise iba naznačil. Naproti tomu niektoré body sú širšie objasnené v diele *Ku kritike politickej ekonomie*, napr. otázka drahých kovov. V *Kapitáli* tiež sú celkom vynechané odseky o dejinách hodnotovej a peňažnej teórie.

Porovnanie obsahu týchto dvoch Marxových ekonomických spisov jasne ukazuje, že dielo *Ku kritike politickej ekonomie* ani po vyjdení prvej knihy *Kapitálu* vôbec nestratilo svoj samostatný vedecký význam. Pre hlboké osvojenie si Marxovho ekonomického učenia a najmä pre úplné pochopenie analýzy tovaru, ktorá je najťažšou časťou marxistickej politickej ekonomie, je štúdium knihy *Ku kritike politickej ekonomie* popri *Kapitáli* celkom nevyhnutné.

*

Napokon treba sa zmieniť o dvoch nesmierne významných dokumentoch marxistickej teórie, ktoré vznikly v súvislosti s knihou *Ku kritike politickej ekonomie*: ide o Marxov predslov k tejto knihe a o osobitný Úvod ku kritike politickej ekonomie.

Marxov slávny predslov k prvému sošitu *Ku kritike politickej ekonomie* shrnuje v neprekonateľne hutnej a výstižnej forme základné tézy historického materializmu, ako je téza o určujúcej úlohe spôsobu výroby vo vývine spoločnosti, o vzájomnom vzťahu výrobných síl a výrobných vzťahov, o hospodárskej základni a nadstavbe spoločnosti, o konflikte, ktorý na určitom stupni

---

⁷⁶ Karl Marx, *Das Kapital* I, Berlin 1951, 5.

⁷⁷ Tamže.

⁷⁸ Tamže, 46.

vývinu výrobných síl vzniká medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi a ktorý sa rieši sociálnou revolúciou. Dokázať tieto všeobecné zákony spoločenského vývinu na jednej spoločenskej formácii — na vzniku, vývine a nevyhnutnom zániku kapitalistického zriadenia, to bola úloha svetodejného významu, na ktorú sa Marx podujal v prvom sošite *Ku kritike politickej ekonomie*, aby ju dokončil vo svojom nesmrteľnom *Kapitáli*. Marxovo ekonomické dielo je nevyvratiteľným vedeckým dôkazom toho, že „buržoázne výrobné vzťahy sú poslednou antagonistickou formou spoločenského procesu výroby“ a že „touto spoločenskou formáciou sa preto končí predhistória ľudskej spoločnosti“.⁷⁹

Marx napísal aj osobitný Úvod ku kritike politickej ekonomie, ktorý je časťou rukopisu z rokov 1857—58; je to nedokončený náčrt toho všeobecného úvodu k celému dielu, ktorý Marx, ako uvádza v predslove knihy *Ku kritike politickej ekonomie* neuverejnil, pretože prišiel k záveru, že „každé predbiehanie výsledkom, ktoré treba ešte len dokázať, pôsobí rušive“.⁸⁰ Tento fragment, napísaný v úryvkovitých a náznakových vetách, zrejme len prvý koncept zamýšľaného úvodu obsahuje nesmierne bohatstvo myšlienok jednak o takých základných vedeckých pojmoch politickej ekonomie ako sú výroba, spotreba, výmena a rozdeľovanie a jednak o metóde politickej ekonomie.

6. POZNÁMKY K SLOVENSKÉMU PREKLADU

Dielo *Ku kritike politickej ekonomie* nie je ľahké, vyžaduje veľmi dôkladné a starostlivé štúdium a nie je možné porozumieť všetkým jeho častiam hneď pri prvom čítaní a bez určitých predbežných znalostí marxistickej politickej ekonomie. Vyznačuje sa osobitným štýlom, do ktorého Marx vo väčšej miere ako v *Kapitáli* preplietla Heglov filozofický jazyk; v doslove k druhému vydaniu prvej knihy *Kapitálu* Marx sám uvádza, že „v kapitole o teórii hodnoty tu i tam koketoval so spôsobom vyjadrovania, vlastným Heglovi“⁸¹, aby v dobe, keď tento mysliteľ upadal do zabudnutia aj takto zdôraznil, že sa hlási za jeho žiaka. Je prirodzené, že preklad *Ku kritike politickej ekonomie* kládol na prekladateľov mimoriadne vysoké požiadavky; predpokladá hlbokú znalosť marxistickej politickej ekonomie i filozofie, Marxovho spôsobu vyjadrovania, ako aj slovenskej ekonomickej terminologie.

Treba konštatovať, že slovenský preklad svedčí o veľkej svedomitosti a úzkostlivosti, s akou prekladatelia pristupovali k Marxovmu textu; ich úmys-

⁷⁹ Karol Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, 9.

⁸⁰ Tamže, 7.

⁸¹ Karl Marx, *Das Kapital* I, Berlin 1951, 18.

lom, zrejme, bolo urobiť čo najvernejší, najpresnejší, ak nie priam doslovný preklad. V tejto súvislosti žiada sa citovať z Marxovho úvodu ku francúzskemu prekladu prvej knihy *Kapitálu*: „Pán J. Roy sa podujal urobiť čo možno presný a priam doslovný preklad; svoju úlohu splnil úzkostlivo presne. No práve jeho úzkostlivá presnosť ma donútila zmeniť spôsob výkladu a urobiť ho čitateľovi prístupnejším.“⁸² Ako je známe, Marx je spoluautorom francúzskeho prekladu, takže tento vlastne predstavuje druhý originál prvej knihy *Kapitálu*. Je samozrejmé, že prekladatelia nemôžu robiť v texte také zmeny, aké si môže dovoliť len autor. Hlavným nedostatkom slovenského prekladu *Ku kritike politickej ekonomie* je, že prekladateľský kolektív neurobil Marxov text natoľko prístupnejším a srozumiteľnejším čitateľom, nakoľko to len dovoľovalo zachovanie presného smyslu a obsahu originálu. Preklad takého pomerne ťažkého vedeckého diela, ako je táto Marxova kniha predstavuje prácu zároveň umeleckú i vedeckú; umeleckú v smysle umenia preložiť čo najvyššiu úroveň i tie najťažšie vety a zvraty, zachovávajúc pritom, podľa možnosti, osobitosť autorovho štýlu, a vedeckú v tom smysle, že musí rešpektovať jestvujúce odborné termíny, vytvoriť alebo ustáliť prípadné chýbajúce výrazy a tak prispieť k rozvinutiu odbornej terminológie v jazyku prekladu. O slovenskom preklade *Ku kritike politickej ekonomie* nedá sa však povedať, že by uspokojoval tieto požiadavky.

Prekladatelia tam, kde si nevedeli rady s nemeckým originálom alebo si neboli celkom istí, aký je jeho skutočný smysel siahli k ruskému prekladu, no nie vždy najšťastnejšie, pretože neraz nevystihli zvláštnosti ruskej ekonomickej terminológie a jazyková príbuznosť ich sviedla k doslovnému prekladu.

Predovšetkým treba prekladu vytknúť nejednotné používanie niektorých odborných výrazov, striedavé používanie správneho, menej správneho alebo nesprávneho výrazu, čo sťažuje porozumenie niektorých miest knihy.

Tak, v celej knihe sa striedavo používa raz slovo ideový raz ideálny. Marx rozumie pod ideálnymi peniazmi, pod ideálnym zlatom, peniaze iba v mysli predstavené, imaginárne, neskutočné, ako protiklad reálnych peňazí. V originálnom texte užíva však výraz: „ideell“ najčastejšie, keď ide o príslovku a ideal (napr. ideales Gold), keď ide o prídavné meno; v slovenskom vydaní sa preto uvádza raz: ideový, raz: ideálny, hoci smysel je v každom prípade rovnaký. Aby sa vyšlo zmätku, tým skôr, že v bežnej reči ideový a ideálny majú rôzne významy, mal sa dôsledne užívať výraz ideálny (alebo imaginárny), pričom v poznámke bolo treba vysvetliť, že sa tým nerozumejú „dokonalé“ peniaze, ale peniaze (zlato) v mysli predstavené, teda neskutočné.

Nejednotnosť v odbornej terminológii prejavuje sa pri striedavom používaní výrazov: predávač — predávajúci (správne predávajúci), potreby — potrebnosti (správne: potreby), kúpa — nákup (správne: kúpa), jednotka miery —

⁸² Karl Marx, *Das Kapital* I, Berlin 1951, 19.

jednotka merania (správnejšie: jednotka miery). Nejednotnosťou trpia aj termíny filozofického rázu: tak, raz sa hovorí o „bytostiach“ druhý raz (správne) o „bytí“; raz sa užíva: „určitosť formy“, inokedy „určenosť formy“.

V prvej časti knihy prekladateľa nesprávne prekladajú výraz: konvertibilita konvertibilný, a to opisom pomocou slova: rozmieňať, ba na strane 65 dokonca čítame o tom, že „pomery dovolily obnoviť rozmenu bankoviek na zlato“... Tu prekladateľa zrejme podľahly vplyvu ruského prekladu. V skutočnosti rozmieňajú sa veľké peniaze na drobné, ale bankovky sa vymieňajú za zlato a sú buď vymeniteľné alebo nevymeniteľné, ako je to na strane 145 slovenského prekladu správne uvedené. Ostatne treba poznamenať, že termín: konvertibilita nie je nutné prekladať, ak sa vysvetlí jeho význam; sám Marx ho skutočne aj vysvetľuje takto: „konvertibilita bankovky, t. j. jej vymeniteľnosť za zlato“ (str. 66).

Nesprávne sú preložené i niektoré ďalšie odborné termíny. Napríklad: „Wechselkurs“ je poväčšine prekladaný ako „výmenný kurz“, v skutočnosti ide však o zmenkový kurz, t. j. o zahraničný kurz meny, vyjadrený v cene devíz (zmeniek atď. znejúcich na zahraničnú menu); no i tu sa prekladateľa aspoň priblížili k správne výrazu, keď na strane 129 hovoria o „kurze zmeniek“. V preklade čítame o „utrácaní“ peňazí, hoci reč je o výdaji peňazí (strany 83 a 92). Veľké ťažkosti robilo prekladateľom správne rozlišovanie pojmov: obeh a obrat peňazí; nemožno hovoriť o tom, že „ten istý peniaz... vykoná väčší alebo menší počet obbehov“ (str. 83), lebo rýchlosť obehu peňazí nezávisí od počtu „obehov“, ale od počtu obrátov, ktorý peňažná jednotka urobí za určitý čas. No, treba uznať, že na viacerých miestach knihy nie je ľahké odlíšiť tieto dva pojmy.

V celom preklade sa sústavne užíva termín: obeživo; je to správny výraz, no popri ňom možno použiť i: obežný prostriedok, ba niekedy je to nutné. Prekladateľa si totiž neuvedomili, že „obeživo“ má pomnožný význam, vyjadruje úhrn obiehajúcich peňazí, úhrn obežných prostriedkov; preto nemožno toto slovo používať v množnom čísle, ako je to v tejto vete: „Tieto pomocné obeživá (správne: pomocné obežné prostriedky), napr. strieborné alebo medené znaky predstavujú v rámci obehu určité úlomky (správne: zlomky, časti) zlatej mince.“ (str. 91).

Veľké ťažkosti mali prekladateľa s nemeckým výrazom: darstellen, Darstellung, ktorý sa vyskytuje v knihe veľmi často. Treba ho prekladať podľa súvislosti, v akej sa nachodí rôzne: vystupovať, predstaviť, vyjadrovať. Prekladateľa na mnohých miestach správne vystihli smysel, ktorý Marx tomuto slovu pridelal; no nemožno vždy súhlasiť so slovom: „znázorniť“, ktoré sa v preklade tiež viackrát nachodí, pretože vedie k subjektívnemu výkladu objektívnych ekonomických procesov. O tom najlepšie svedčí tento príklad zo strany 72: „protirečenia obsiahnuté v procese ich výmeny vyriešia sa iba tým, že znázorňujeme tovary ako dvojstranne polárne protiklady“. Správny preklad by mal

znieť asi takto: „... protirečenia obsiahnuté v procese výmeny tovarov vyriešia sa iba tým, že tovary vystupujú ako dvojstranne polárne protiklady“. Pri tejto príležitosti treba tiež poznamenať, že kvôli väčšej jasnosti a srozumiteľnosti dlhých a složitých viet žiada sa zopakovať predmet alebo podmet (i keď v originále chybuje), lebo vzťažné zámená robia text ťažko srozumiteľným.

Prekladatelia si nevšimli, že nepresný slovosled, často púhe umiestnenie slovka „len“ na nesprávnom mieste mení význam vety alebo, prinajmenej robí preklad nepresným. Objasňujúc omyly zástancov tzv. pracovných peňazí Marx ukazuje, že anglický socialista-utopista J. Gray, ktorý chcel „reformovať“ len peniaze, t. j. zaviesť namiesto nich pracovné poukážky, musel nakoniec vo svojich plánoch uspôsobiť svoju banku tak, aby regulovala nielen výmenu, ale aj výrobu. To dokazuje, že nie je možné odstrániť tovarovú výmenu a peniaze a zachovať súčasne anarchickú tovarovú výrobu. Naproti tomu nepresný slovosled v preklade ukazuje, že Gray chcel „len »reformovať« peniaze“ a že jeho banka nielen prijíma tovary a vydáva za ne pracovné potvrdenky, ale „aj reguluje výrobu“. (str. 68)

Na niektorých miestach sa slovenský preklad príúzkostlivo drží ruského prekladu. Tam, kde Marx hovorí o „osamostatnenej výmennej hodnote“ zbytočne sa opisuje podľa ruského prekladu: „výmenná hodnota so samostatnou existenciou“ (str. 123). Marxove mimoriadne ťažké obrazné zvraty: gasartig, hirngewebt sú doslova preložené z ruštiny: plynový (gasoobraznyj), prizrakový (prizračnyj) (str. 121).

Napriek úsiliu prekladateľov reprodukovať čo najvernejšie originál nevystihuje preklad duchaplnosť a iróniu Marxovho štýlu, i keď miestami nebolo ťažké zachytiť tieto jeho črty v slovenčine. Napríklad na strane 64 v súvislosti s názvami mincí Marx vtipne spomína ich legálne krstné mená (legale Taufnamen), no v preklade čítame o „legálnych mincových pomenovaniach“.

Na mnohých miestach užívajú sa v preklade nedokonavé slovesné tvary namiesto dokonavých a naopak; napríklad: stačí uvádzať, nadceňovaný, oceňovať-oceniť, uskutočňovať, plniť-splniť, premiestňovanie-premiestnenie a pod. Inde sa zas žiadala jednoduchšia slovenčina, aby preklad bol srozumiteľnejší. Tak na strane 115 čítame: „Nastala teda zmena miesta tovaru a peňazí.“ namiesto srozumiteľnejšieho: „Tovar a peniaze si teda vymenili miesto.“; na strane 66: „sú pomenovaním určitej sumy, sú atómy hodnoty“ — správne: „sú pomenovaním určitej sumy hodnotových atómov“; na strane 70: „predávanie, aby sa kupovalo“ — namiesto: „predaj za účelom kúpy“; zodpovedajúce potrebe — podľa potreby a pod.

Je nesporné, že aj pri všetkých nedostatkoch je za slovenským prekladom *Ku kritike politickej ekonomie* kus poctivej práce a že preklad tejto knihy znamená veľký prínos do našej prekladovej literatúry z klasikov marxizmu-leninizmu. Nedostatky prekladu ukazujú predovšetkým na nesprávnu metódu práce, na to, že prekladatelia nevyužili kolektívny spôsob práce, nutný pri

podujatiach takéhoto druhu. Neprítiahli k revízii a k upresneniu prekladu odborníkov v marxistickej filozofii, v politickej ekonomii a v lingvistike a nedostatočne zabezpečili jednotnú redakciu prekladu.

Preklad *Ku kritike politickej ekonomie* zaväzuje sprístupniť našim najširším ekonomickým kádrov i organické pokračovanie tejto práce — Marxovo celoživotné a vrcholné dielo: *Kapitál*. Súruh Stalin vo svojej geniálnej práci: *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* vyzdvihol obrovský a stále rastúci význam hlbkej znalosti politickej ekonomie a ekonomických vied v období výstavby socializmu a prechodu od socializmu ku komunizmu; varuje pred zostávaním na povrchu pri štúdiu ekonomických procesov a učí, ako ísť do podstaty a hĺbky javov. Jedným z predpokladov takéhoto osvojenia si ekonomických problémov je štúdium základných ekonomických diel klasikov marxizmu-leninizmu.

Okrem dnes už neprístupného, staršieho Šmeralovho prekladu nemáme k dispozícii Marxov *Kapitál* ani v češtine ani v slovenčine. V tomto smere zaostávame nielen za Sovietskym sväzom, ale aj za viacerými krajinami ľudovej demokracie. V Sovietskom sväze vychádzajú v masových nákladoch stále nové vydania *Kapitálu*. Od vzniku sovietskej moci vyšiel *Kapitál* viac ako 30 razy v úhrnnom náklade všetkých sväzkov vyše 4,3 milióna exemplárov. V Sovietskom sväze vydali *Kapitál* v 33 jazykoch.

Treba využiť skúsenosti a poznatky zo slovenského vydania *Ku kritike politickej ekonomie* na to, aby sme urýchlene dali našim pracujúcim najmä na ekonomickom fronte preklad „biblie robotníckej triedy“ najvýznamnejšieho diela marxizmu, Marxovho *Kapitálu*.

G. E. GLEZERMAN

O VEDOMOM POUŽÍVANÍ ZÁKONOV SPOLOČENSKÉHO VÝVINU V SOCIALIZME

Budovanie socializmu a komunizmu je svojím rozmachom a hĺbkou v dejinách dosiaľ nevídaným procesom vedomého pretvárania spoločnosti. Robotnícka trieda SSSR na čele s Komunistickou stranou viedla za sebou najširšie masy pracujúcich a tým, že vydobyla víťazstvo socializmu, uskutočnila základný prevrat v celej sústave spoločenského života.

Nevyhnutným predpokladom, ktorý umožnil uskutočnenie tohto prevratu, bolo vedomé používanie zákonov spoločenského vývinu stranou robotníckej triedy. S. Stalin učí, že komunistická strana sa nesmie riadiť vo svojej praktickej činnosti hocíjakými náhodilými motívami, ale musí sa riadiť zákonmi spoločenského vývinu a praktickými závermi z týchto zákonov. Strana boľševikov, ktorá sa riadila zákonmi spoločenského vývinu, objavenými marxizmom-leninizmom, viedla revolučný boj pracujúcich mas a zaistila pretvorenie kapitalistickej spoločnosti na socialistickú. Náš ďalší postup ku komunizmu sa tiež uskutočňuje vedomým úsilím miliónov pracujúcich, ktorých vedie a organizuje strana Lenina a Stalina, vyzbrojená znalosťou zákonov spoločenského vývinu.

*

Po víťazstve socializmu v SSSR sa vytvorila nová spoločnosť, ktorej zákonitosti vývinu sa od základu odlišujú od zákonitostí vývinu všetkých predchádzajúcich spoločností. Avšak svojráznosť zákonitostí socialistickej spoločnosti neznamená, že by v tejto spoločnosti neplatily všeobecné zákony historického materializmu. Také zákony historického materializmu, ako zákon o určujúcej úlohe spôsobu výroby vo vývine spoločnosti, o zmenách výrobných vzťahov v závislosti a v súhlase so zmenami výrobných síl atď., pôsobia ďalej aj v socialistickej spoločnosti. Tieto zákony, ako aj iné, najvšeobecnejšie zákony historického materializmu, patria medzi „zákony sociologické, ktoré

sa vzťahujú na *všetky* fázy spoločenského vývinu“.¹ Pritom v každej spoločensko-ekonomickej formácii prejavujú sa všeobecné zákony svojrázne a v spojení s týmto každej z nich zodpovedajú zvláštne, len pre ňu špecifické ekonomické zákony.

Najvšeobecnejšími sociologickými zákonmi sú tézy J. V. Stalina o troch zvláštnostiach výroby, ktoré sformuloval vo svojej práci *O dialektickom a historickom materializme*. Tieto tézy umožňujú pochopiť vývin spoločnosti ako prírodno-historický proces, t. j. ako proces podriadený objektívnym zákonom, nezávislým od vôle a vedomia ľudí. Súčasne sú kľúčom pre pochopenie vzťahu medzi objektívnymi zákonmi spoločenského vývinu a vedomou činnosťou ľudí.

Historický materializmus učí, že vývin spoločnosti je určovaný vývinom spôsobov výroby, ktoré zahŕňajú nielen výrobné sily, ale aj výrobné vzťahy ľudí. Zmeny výrobných síl, ktoré sú najrýchlejšie sa meniacim a najrevolučnejším prvkom výroby, s historickou nevyhnutnosťou vedú k zmenám výrobných vzťahov. Avšak výrobné vzťahy sa nemenia hneď, v zápätí za zmenami výrobných síl. Zvláštnosť zmeny výrobných vzťahov je po prvé v tom, že sa pretvárajú podľa charakteru zmenených výrobných síl až po uplynutí určitého času od zmeny výrobných síl, a po druhé, že výmena jedného systému výrobných vzťahov druhým nepostupuje živelne, ale v antagonistickej spoločnosti sa uskutočňuje na základe vedomého revolučného boja pokrokových tried proti odumierajúcim triedam.

Prechod od jedného spoločenského zriadenia k druhému sa vždy uskutočňoval za najprudkejšieho triedneho boja, v ktorom sa pokrokové triedy viac alebo menej vedome snažily svrhnuť zastaralé spoločenské poriadky. Tento prechod sa však pripravoval živelným vývinom výroby. Ľudia si vôbec neuvedomovali, že bezpočetnými zmenami v spoločenskej výrobe, zdokonaľovaním a rozvojom výroby pripravujú prevrat v celom spoločenskom zriadení. No práve preto, že výroba, ktorá sa rozvíjala živelne, určovala koniec-koncov vývin spoločnosti, práve preto vládly nad ľuďmi slepé sily spoločenského vývinu.

Marxizmus prvý objavil, aké príčiny v minulosti podmieňovali panstvo živelných síl nad ľuďmi a za akých podmienok možno zmeniť živelný priebeh vývinu ekonomiky na vedomý, usmerňovaný cieľavedomým úsilím miliónov ľudí.

V geniálnej práci *O dialektickom a historickom materializme* poukazuje J. V. Stalin na dve príčiny, pre ktoré vznik nových výrobných síl a im zodpovedajúcich výrobných vzťahov bol živelný, neuvedomelý, nezávislý od vôle ľudí.

Predovšetkým sa to vysvetľuje tým, že pri výbere výrobných síl a výrobných vzťahov, ktoré vytvárajú základ dejín, nie sú ľudia slobodní. Každá gene-

¹ J. V. Stalin, *Sočinenija* 9, 165.

rácia pri svojom vstupe do života nachádza už hotové výrobné sily a výrobné vzťahy, ktoré nevytvorila sama, ale ktoré jej zanechali ako dedičstvo predchádzajúce generácie. Preto musí zprvu prijať všetko to, čo nachádza hotové v oblasti výroby a prispôbiť sa existujúcim podmienkam, aby mohla pokračovať vo výrobnom procese.

Živelnosť vzniku nových výrobných síl a im zodpovedajúcich výrobných vzťahov sa vysvetľuje aj tým, že ľudia zúčastňujúci sa na výrobnom procese uvedomovali si iba svoje najbližšie záujmy a nepredvídali konečné spoločenské dôsledky svojich činov. Zavádzali zmeny vo výrobnom procese, zdokonaľovali a vytvárali nové výrobné nástroje a nezamysleli sa ani nad tým, aké spoločenské dôsledky spôsobí ich činnosť. Ich vedomá činnosť bola ohraničená úzkym rámcom každodenných záujmov. Ako poukazuje s. Stalin, „zdokonaľujúc ten či onen výrobný nástroj, ten či onen prvok produktívnych síl — ľudia si neuvedomujú, nechápu a nepremýšľajú o tom, k akým *spoločenským* dôsledkom musia priviesť tieto zdokonalenia, ale myslia iba na svoje každodenné záujmy, na to, aby si uľahčili svoju prácu a dosiahli pre seba nejakú bezprostrednú, hmatateľnú výhodu“.²

Avšak, keď sa na základe tejto činnosti zmenil charakter výrobných síl, sú ľudia prinútení v dôsledku tohto zmeniť aj svoje výrobné vzťahy, aby ich priviedli do súladu s výrobnými silami. Táto zmena je historickou nevyhnutnosťou, pretože výrobné sily sa môžu úspešne rozvíjať iba vtedy, ak výrobné vzťahy zodpovedajú ich charakteru. Tu pôsobí ekonomický zákon súladu výrobných vzťahov s charakterom výrobných síl, podľa ktorého výrobné vzťahy, nech by akokoľvek zaostávaly za rozvojom výrobných síl, „musia sa — skôr či neskôr — dostať do súladu, a skutočne sa dostávajú do súladu s úrovňou vývinu produktívnych síl“.³ Tento zákon si razí cestu napriek odporu odumierajúcich síl spoločnosti, napriek odporu reakčných tried, nositeľov starých výrobných vzťahov, ktoré sa stali okovami rozvoja výrobných síl. Na základe tohto zákona (hoci ho ani nepoznaly) progresívne triedy aj v minulosti uskutočňovali revolučné premeny spoločnosti, ničily staré poriadky a upevňovali nové poriadky v oblasti výrobných vzťahov.

Keď robotnícka trieda na čele so svojou marxistickou stranou likvidovala kapitalistické výrobné vzťahy a utvárala socialistické výrobné vzťahy, používala *vedome* v záujme spoločnosti ten istý ekonomický zákon. Z tohto zákona, ktorý po prvý raz objavil marxizmus-leninizmus, vyplývala nevyhnutnosť dať výrobné vzťahy do súladu so spoločenským charakterom výrobných síl, ktoré vyrástli v lone kapitalizmu. A preto bolo nevyhnutné likvidovať súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov a zameniť ho spoločenským vlastníctvom. Premenu ekonomiky na ekonomiku socialistickú boli výrobné vzťahy v SSSR uvedené do úplného súladu s výrobnými silami.

² J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1951, 572—573.

³ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1951, 566.

Vo vývine socialistickej spoločnosti, tak ako aj každej inej spoločnosti, rozhodujúci význam má nakoniec výroba. Práve preto najdôležitejšou podmienkou prechodu zo socializmu ku komunizmu je všestranný rozvoj socialistickej výroby, vybudovanie materiálnej a technickej základne komunizmu. V závislosti od rozvoja výrobných síl socialistickej spoločnosti menia sa na prechode ku komunizmu aj jej výrobné vzťahy, čo sa prejavuje v rozvoji spoločenského vlastníctva, v ďalšom prechode k jednotnému celonárodnému vlastníctvu, v prekonávaní rozdielu medzi mestom a dedinou, medzi duševnou a telesnou prácou atď. Výrobné sily ostávajú aj v socialistickej spoločnosti najrýchlejšie sa meniacim a najrevolučnejším prvkom výroby.

Jednou zo zvláštností socialistického systému je, že v tomto systéme sa vyriešenie dozretých úloh vývinu materiálneho života spoločnosti uskutočňuje včas, že sa nepreťahuje dlhú dobu, ako to býva v iných spoločnostiach. Tu už niet odumierajúcich tried, ktoré by sa zachycovaly na zastaralé vzťahy, ale sú iba váhavé elementy, ktorých odpor môže byť prekonaný bez akejkoľvek násilnej revolúcie. Už Engels predvídal, že v ďalšej alebo bližšej budúcnosti „budú ľudia vopred poznať nevyhnutnosť premeny spoločenského zriadenia . . . , vyvolanú zmenou vzťahov a budú si túto premenu priať prv, ako by sa im vnútila nezávisle od ich vedomia a vôle“.⁴

Naliehavé úlohy vývinu materiálneho života spoločnosti, ktoré sa predtým riešili živelne dozrievajúcimi sociálnymi protirečeniami, riešia sa teraz vedomým a organizovaným riadením. Vďaka tomuto je sovietska spoločnosť zbavená sociálnych otrasov a jej život sa buduje na rozumných základoch, v súlade s výtoky vedy a spoločenskou účelnosťou.

Rozvoj výroby sa tu skutočne vedomým úsilím miliónov pracujúcich, ktorí budujú komunizmus.

Znamená to, že hospodársky rozvoj socialistickej spoločnosti je určovaný vedomím ľudí? Možno z povedaného urobiť záver, že tento vývin prestal byť objektívnym procesom?

Nie, taký záver by bol veľmi mylný.

V kapitalizme je hospodársky rozvoj objektívnym procesom, ktorý sa uskutočňuje živelne, nezávisle od vôle ľudí. V socializme hospodársky rozvoj spoločnosti ostáva procesom, ktorý je podriadený objektívnej nevyhnutnosti, avšak stráca živelný charakter.

Ako sme vyššie poznamenali, v minulosti dve príčiny podmieňovali skutočnosť, že vznik nových výrobných síl a im zodpovedajúcich výrobných vzťahov mal nielen objektívny, ale aj živelný ráz: po prvé to, že ľudia si nemohli slobodne zvoliť spôsob výroby, nakoľko každá generácia, keď vstupovala do života, nachádzala už hotové výrobné sily a výrobné vzťahy ako výsledok práce minulých generácií; po druhé to, že ľudia si nevedomovali spoločenské dôsledky zmien vo výrobe, ktoré sami uskutočňovali.

⁴ F. Engels, *Anti-Dühring*, ruské vydanie, 1950, 326.

Prvá z týchto príčin hovorí o materiálnej podmienenosti historického procesu. „Vďaka tomu prostému faktu, — ukazoval Marx — že každá nasledujúca generácia nachádza výrobné sily, vytvorené predošlými generáciami, a tieto výrobné sily jej slúžia ako surový materiál pre novú výrobu, — vďaka tomuto faktu vytvára sa v ľudských dejinách súvis, vytvárajú sa dejiny ľudstva...“⁵

Tento fakt, ktorý hovorí o objektívnom charaktere procesu spoločenského vývinu, pôsobí ďalej aj v socializme. O tom svedčí skutočnosť, že ani tu si ľudia nemôžu ľubovoľne vybrať výrobné sily, ale musia vychádzať z dosiahnutej úrovne ich vývinu. Rozdiel je iba v tom, že samotné tieto výrobné sily, ktoré predtým boli výsledkom živelného vývinu, teraz vždy viac a viac sú výsledkom vedomého úsilia a práce sovietskych ľudí. Keď sme napr. pristupovali k budovaniu socialistickej spoločnosti, museli sme voľky-nevoľky začínať z tej úrovne vývinu výrobných síl, ktorú sme zdedili od starého Ruska. Teraz však, keď sa socialistická spoločnosť vyvíja na svojom vlastnom základe, opierame sa o materiálne predpoklady, utvorené počas budovania socializmu. Je pochopiteľné, že toto nesmierne rozširuje objektívny základ, o ktorý sa môžu ľudia opierať pri svojej ďalšej vedomej práci. Avšak to nemení skutočnosť, že vôľa ľudí je aj v socialistickej spoločnosti determinovaná a že ľudia si môžu klásť iba také ciele a úlohy, pre ktoré existujú nevyhnutné podmienky, predpoklady a zodpovedajúce objektívne možnosti.

Čo sa týka druhej príčiny, ktorá podmieňuje živelnosť vzniku nových výrobných síl, jej pôsobenie sa v socializme vždy viac a viac ohraničuje a prekonáva, ale úplne nezmižne. Na rozdiel od predchádzajúcich spoločností v socializme vystupuje ako hospodáriaci subjekt celá spoločnosť, organizovaná ako celok a riadená socialistickým štátom a stranou bolševikov. Keď naše štátne a strannícke orgány plánujú tie alebo oné zmeny vo výrobe, vopred predvídajú ich spoločenské výsledky a usilujú sa, aby sa s nimi soznámil všetok ľud. Preto sovietski ľudia, keď budujú nové hydrocentrály, kanály a zavlažovacie systémy, keď elektrifikujú poľnohospodárstvo, vedia, aký vplyv budú mať tieto novoty na spoločenské vzťahy, najmä ako sa odrazia v prekonávaní rozdielu medzi mestom a dedinou, medzi telesnou a duševnou prácou atď. Aj náš plán výstavby komunizmu je založený na predvídaní spoločenských výsledkov týchto zmien vo výrobe. A jedine vtedy, keď môžeme takto predvídať, môžeme podriaďiť živelné sily spoločenského vývinu vôli ľudí.

Pravdaže, bolo by chybou chápať vec tak, že v plánoch možno predvídať všetko a všade. Nie je možné vopred počítať so *všetkými* budúcimi technickými a spoločenskými dôsledkami nejakej prenikavej novoty (ako napr. použitie atómovej energie v priemysle a doprave). Avšak čím je riadenie spoločnosti prezieravejšie, tým viac môže predvídať tieto dôsledky a zavčasu pamätať na

⁵ K. Marx i F. Engels, *Sočinenija* XXV, 22.

nevyhnutné zmeny v organizácii spoločenskej výroby a vďaka tomu vyhnúť sa sociálnym otrasom, ktoré sú pri živelnom vývine nevyhnutné.

Zmeny a zdokonalenia nezavádzajú sa do socialistickej výroby iba shora, podľa vopred určeného plánu, ale aj zdola, na základe iniciatívy jednotlivých pracovníkov. Socialistické zriadenie dáva veľké možnosti takejto iniciatívy a rozvíja iniciatívu pracujúceho človeka. Keď v socialistickej spoločnosti, na rozdiel od predchádzajúcich spoločností, zavádza pracovník v procese výroby to alebo ono zdokonalenie, je vedený spoločným cieľom, ku ktorému smeruje a za ktorý bojuje všetok ľud. No napriek tomu *všetky* spoločenské dôsledky novôt, ktoré zaviedol do výroby, nepredvída. Keď J. V. Stalin analyzoval význam stachanovského hnutia, zdôraznil, že stachanovské hnutie nám otvára cestu, na ktorej jedine možno dosiahnuť najvyšších ukazovateľov produktivity práce, nevyhnutných k prechodu od socializmu ku komunizmu. Stachanovské hnutie sa zrodilo z tvorivej iniciatívy robotníkov-novátorov vo výrobe. Avšak ani samotní stachanovci, ktorí vyvolali toto hnutie, nepredvídali, aký rozmach dosiahne a aké budú jeho spoločenské dôsledky. „Mysleli na tento veľký význam stachanovského hnutia Stachanov a Busygin, keď začali rozbiť staré technické normy? — hovoril súdruh Stalin. — Prirodzene, nie. Mali svoje starosti, usilovali sa, aby podnik nezaostával, aby prekonal hospodársky plán. Keď však chceli dosiahnuť tento cieľ, museli rozbiť staré technické normy a dosiahnuť vysokú pracovnú produktivitu, prevyšujúcu popredné kapitalistické krajiny.“⁶

Génus Stalina objavil v stachanovskom hnutí zárodok komunizmu a ukázal samotným zakladateľom tohto hnutia jeho veľký historický význam. Strana boľševikov a sovietsky štát stáli na čele stachanovského hnutia a pomohli mu rozšíriť sa do šírky a hĺbky, do všetkých oblastí a okresov SSSR.

Príklad zrodu a rozvoja stachanovského hnutia dokazuje, že v socialistickej spoločnosti výrobcovia materiálnych statkov vedome tvoria dejiny a pri práci prejavujú dosiaľ nevidanú iniciatívu, že sa iniciatíva popredných pracovníkov rýchlo podchycuje masami usilovných pracovníkov a rodí celé spoločenské hnutia. Avšak iniciatíva popredných pracovníkov vo výrobe, stelesnená v ich dielach, neprináša iba uskutočnenie tých bezprostredných cieľov, ktoré si títo kládli, ale rodí aj vzdialenejšie spoločenské následky, ktoré jej pôvodcovia nepredvídali. Výsledkom toho, že ľudia nepredvídali spoločenské následky svojej výrobnej činnosti, bola v predchádzajúcich spoločnostiach živelnosť celkového vývinu výroby. V socialistickej spoločnosti, kde je vývin ku komunizmu vedome riadený stranou a štátom, prihliada sa k týmto spoločenským následkom v celkovom procese výstavby komunizmu. Strana, ako vedúca sila socialistickej spoločnosti, vyzbrojená pokrokovou teóriou, pomáha všetkému

⁶ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1951, 511.

ľudu pochopiť perspektívy vývinu spoločnosti. Starostlivo hodnotí význam zárodkov nového, ktoré vznikly tvorivosťou ľudu a všemožne ich podporuje.

Dejiny tvorí ľud. Milióny robotníkov a roľníkov svojou každodennou činnosťou neprestajne vnášajú do života našej spoločnosti niečo nové. Ak chcú štátne a stranické orgány úspešne riadiť rozvoj spoločnosti, musia pozorne skúmať procesy, ktoré sa odohrávajú v hĺbinách života, ktoré sú výsledkom činnosti miliónov ľudí, ktorí tvoria dejiny. Vždy je potrebný určitý čas, aby sa pochopily tieto nové procesy, aby sa zhodnotily a vykonaly nevyhnutné praktické závery. „Je možné, aby vládnuca strana hneď zachytila nové procesy, ktoré vznikajú v živote, a aby ich tiež hneď odrážala vo svojej praktickej politike? Myslím, že to nie je možné — poznamenal J. V. Stalin. — Nie je to možné, pretože najprv sú fakty, potom ich odraz vo vedomí najpokrokovejších elementov strany, a až potom nastáva chvíľa pochopenia nových procesov v hlavách stranickej členskej masy... Inakšie povedané: vedomie o niečo zaostáva za faktami.“⁷ Avšak takéto zaostávanie vedomia vôbec nepredukuje stranu k pasívnemu sledovaniu udalostí. Tým, že sa riadi poznaním zákonov spoločenského vývinu, že pozorne skúma život, môže vedenie strany predvídať ďalší vývin udalostí, včas „pochopiť smysel udalostí, smysel nových procesov a potom ich majstrovsky riadiť podľa celkovej tendencie vývinu“.⁸

Podľa toho, ako sa blížime ku komunizmu, rastie význam vedomého riadenia vývinu spoločnosti. Čím vyššia je úroveň vývinu, ktorú dosiahla socialistická spoločnosť, čím lepšie poznajú ľudia zákony prírody a spoločnosti, tým sú schopnejší predvídať ďalší vývin a riadiť ho.

Avšak aj v komunizme vývin materiálneho života spoločnosti bude klásť pred ľudí nové úlohy, ktoré nebolo možné vopred predvídať v celom ich rozsahu. Vedomie ľudí bude vždy úplnejšie odrážať ich bytie, nikdy ho však nevyčerpá úplne. Aj v komunizme bude platiť Leninova téza: „Z toho, že žijete a hospodárite, že rodíte deti a vyrábate produkty a vymieňate ich, vzniká objektívne nevyhnutná reťaz udalostí, vývinová reťaz, ktorá je nezávislá od vášho spoločenského vedomia, ktorú spoločenské vedomie nikdy nemôže úplne zachytiť.“⁹

Vo formáciách, ktoré predchádzaly socializmus, sa táto objektívne nevyhnutná reťaz udalostí vytvárala činnosťou mnohých miliónov rozdrobených výrobcov. V socializme a komunizme vytvára sa táto reťaz činnosťou miliónov organizovaných výrobcov, sjednotených kolektívnou výrobou. Bolo by však úplným idealizmom domnievať sa, že táto objektívne nevyhnutná reťaz udalostí v socializme odpadá a je zamenená spoločenskými vzťahmi, ktoré stanovujú ľudia podľa svojho uváženia. Aj v socializme je pre ľudí životnou ne-

⁷ J. V. Stalin, *Sočinenija* 12, 232.

⁸ J. V. Stalin, *Sočinenija* 6, 37.

⁹ V. I. Lenin, *Materializmus a empiriokriticizmus*, Bratislava 1952, 276.

vyhnutnosťou pracovať, vyrábať a na tomto základe sa utvárajú medzi nimi určité, objektívne nevyhnutné vzťahy, nezávislé od ich vôle. Štát organizuje pracovné úsilie miliónov ľudí, vedie ich určitou cestou, využíva pritom ich osobnú hmotnú zainteresovanosť na výsledkoch vlastnej práce, vychováva v nich nové spoločenské pohnútky k práci a vedomie nevyhnutnosti pracovať pre spoločnosť. Avšak každý z miliónov usilovných pracovníkov socialistickej spoločnosti, hoci si aj uvedomuje charakter výrobných vzťahov, do ktorých vstupuje, nemôže určovať tieto vzťahy podľa svojej ľubovôle.

Výrobné vzťahy socialistickej spoločnosti ostávajú objektívnymi, t. j. existujú nezávisle od ľudskej vôle, a to predovšetkým preto, že charakter týchto vzťahov sa určuje dosiahnutou úrovňou vývinu výrobných síl. Dajme si otázku: prečo sa v procese vedomého budovania socializmu a komunizmu utvárajú medzi členmi spoločnosti práve také a nie inakšie výrobné vzťahy? Je jasné, že tieto vzťahy sa utvárajú v súhlase so spoločenským charakterom výrobného procesu, ktorý vznikol historicky, a neutvorilo ho naše pranie. Základom socialistických výrobných vzťahov, ktoré sú vzťahmi súdružskej spolupráce a socialistickej vzájomnej pomoci, je spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov, ktoré je v súlade so spoločenským charakterom výrobných síl. Tento súlad sa neutvoril sám od seba, nie živelným vývinom, ale ako výsledok vedomého boja pracujúcich pod vedením proletárskej strany za socialistické pretvorenie ekonomiky v štáte. Avšak utvárať vedome nové výrobné vzťahy nijako neznamená ustanovovať ich ľubovoľne. Prekonanie živelnosti vo vývine spôsobu výroby nič teda nemení na objektívnom charaktere výrobných vzťahov v socializme, nemení fakt, že výrobné vzťahy sú objektívnou realitou, ktorá existuje nezávisle od vôle ľudí.

*

Nevyhnutnou podmienkou toho, aby si ľudia pokorili tak živelné sily prírody, ako aj živelné sily spoločenského vývinu, je znalosť a vedomé používanie zákonov, ktoré vládnu nad týmito silami. Zákony vonkajšieho sveta, ako učil Lenin, sú „podstatou základu účelnej činnosti človeka“.¹⁰ Znalosť zákonov umožňuje predvídať výsledky pôsobenia objektívnych síl. Avšak ak človek vopred pozná tieto výsledky a využíva túto znalosť vo svojej praktickej činnosti, môže sa vedome, plánovite usilovať uskutočniť svoje ciele.

V protiklade k subjektivismu a idealizmu považuje marxizmus-leninizmus zákony vedy za objektívne, t. j. odrážajúce procesy, ktoré prebiehajú v prírode a spoločnosti nezávisle od vôle a vedomia ľudí. Podľa Leninovej definície „je zákon odrazom toho, čo jestvuje v pohybe vesmíru“,¹¹ „zákon je *vzťah*... *Vzťah podstát, čiže medzi podstatami*“.¹²

¹⁰ V. I. Lenin, *Filosofskije tetradí*, 161.

¹¹ V. I. Lenin, *Filosofskije tetradí*, 127.

¹² V. I. Lenin, *Filosofskije tetradí*, 128.

Zákony ako v prírode, tak aj v spoločnosti vyjadrujú tú podstatnú, nevyhnutnú súvislosť medzi javmi, ktorá vyplýva z podstaty vecí. Táto súvislosť javov nemá náhodný, ale nevyhnutný charakter, a preto nie je letmá, pomíjajúca, ale stála a pevná.

Pokusy buržoázných filozofov a sociologov (machistov, novokantovcov a i.) popierať objektívny charakter zákonov prírody a spoločnosti boli Leninom a Stalinom úplne odrazené. Keď sa napr. nie neznámy P. Struve pokúsil vyhlásiť zákon hodnoty za „fantóm“ a vystúpil s tvrdením, že idea prírodného zákona v politickej ekonomii „celkom stroskotala“, odpovedal mu Lenin, že v záujme vyvrátenia vedeckého socializmu reakcionár Struve popiera vedu vôbec. V povýšeneckom Struveho skepticizme sa prejavil *strach* pred vedou, charakteristický pre buržoáziu, ako i pre všetky triedy, ktoré upadajú. Lenin prizvukoval, že veda v skutočnosti „vo všetkých oblastiach vedenia nám ukazuje, ako sa prejavujú základné zákony v zdanlivom chaose javov“ a že „vyhnanie zákonov z vedy je v skutočnosti iba *vpašovaním zákonov náboženstva*“.¹³ Tieto Leninove slová s najväčšou výstižnosťou odhaľujú aj reakčnú podstatu úvah súčasných buržoázných filozofov a sociologov, ako sú Russel, Flewelling, Travelian a iní, ktorí vyzývajú zamietnuť poznanie objektívnych zákonitostí prírody a spoločnosti.

Popieranie objektívnosti zákonov je popieraním samotnej vedy a teda aj možnosti využiť vedu ako nástroj na premenu sveta. Keď Lenin a Stalin odhalili reakčnú podstatu agnosticizmu, hájili známu tézu materializmu, že „vedecké zákony sú objektívnou pravdou“.¹⁴ Z uznania objektívneho charakteru zákonov celého materiálneho sveta vyplýva to, že aj spoločenský život je podriadený objektívnym zákonom. „Ak spojitost prírodných javov a ich vzájomná podmienenosť sú zákonitosťami vývinu prírody — učí s. Stalin — tak z toho vyplýva, že spojitost a vzájomná podmienenosť javov spoločenského života taktiež nie sú náhodné, ale že sú zákonitosťami vývinu spoločnosti.“¹⁵

Tieto všeobecné tézy, ktoré sú marxistom nesporné, vzťahujú sa úplne aj na socialistickú spoločnosť, ktorej ekonomické zákony majú taktiež objektívny charakter. Niekedy sa vyslovuje mienka, že v socialistickej spoločnosti, pretože ju ľudia budujú vedome, nemôže byť ani reči o zákonitosti ekonomických procesov, ktoré prebiehajú nezávisle od vôle ľudí. Na tomto základe sa popiera objektívny charakter zákonov politickej ekonomie v socializme. Zastancovia tohto názoru tvrdia, že politika socialistického štátu formuje, utvára ekonomické zákony socializmu. Miesto toho, aby ukázali, že hospodárska politika socialistického štátu je *vedeckou* politikou, ktorá sa zakladá na poznaní

¹³ V. I. Lenin, *Sočinenija* 20, 181, 182.

¹⁴ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1951, 557.

¹⁵ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1951, 558.

a vedomom využívaní ekonomických zákonov, zastancovia spomínaného názoru považujú samotné tieto zákony za výraz politiky a zbavujú takto politiku vedeckého základu. Takýto názor, ktorý vyjadruje sklíznutie na platformu voluntarizmu, nevyhnutne vedie k dobrodružnej politike.

Omyl týchto súdruhov je predovšetkým v domnienke, že ľudia môžu podľa vlastného prania tvoriť alebo rušiť zákony vedy. Takáto predstava však zásadne protirečí marxistickému názoru, podľa ktorého zákony vedy sú odrazom objektívnych procesov, ktoré prebiehajú nezávisle od vôle ľudí. A pretože zákony vedy majú objektívny charakter, nemôžu ich ľudia rušiť alebo tvoriť. Môžu iba poznať tieto zákony a keď poznajú ich účinok, využívať ich vo svojom záujme.

Práve na základe znalostí objektívnych zákonov majú ľudia možnosť predvídať výsledky pôsobenia prírodných síl, a práve tak aj výsledky svojej vlastnej praktickej činnosti, čo im umožňuje cieľavedome konať a zväčšuje ich moc. Keď sa tieto zákony nepochopia a praktická činnosť ľudí sa rozvíja bez toho, žeby sa rátalo s ich účinkom, sú ľudia proti živelným silám bezmocní. Avšak keď ľudia poznajú tieto zákony a majstrovsky ich využívajú vo svoj prospech, majú možnosť skrotiť živelné sily, podriadiť ich svojej moci a postaviť prírodné zákony do svojich služieb.

Tak napr. človek vo svojej výrobnjej činnosti pôsobí na zemepisné prostredie. Ak však ľudia preto, že nepoznajú zákony prírody, alebo pre koristnícke záujmy ignorujú objektívne súvislosti medzi rôznymi elementami zemepisného prostredia, ich činnosť má za následok zosilnenie živelných ničivých síl prírody. Ak napr. kapitalisti zlodejsky vyrubujú lesy a vyčerpávajú pôdu, v dôsledku tohto sa porušuje tok vody, vznikajú „pustatiny, vytvorené rukami človeka“, zosilňuje sa ničivý vplyv sucha. A naopak, keď v našej krajine sadíme ochranné lesné pásy, budujeme vodné nádrže, zavádzame trávopoľné oševné postupy do poľnohospodárstva atď., skrocujú sa vďaka správnej úvahe objektívnych súvislostí javov ničivé sily prírody. Plánovitým pôsobením na určité stránky zemepisného prostredia, ako napr. regulovaním toku, t. j. pohybu vody v zemskej kôre i na povrchu zeme, môžeme dosiahnuť pre spoločnosť žiadúce účinky na klímu, na kultivovanie pôdy, na rastlinstvo atď.

Vďaka tomu, že ľudia poznávajú zákony prírody a vedome ich používajú, prestávajú byť podriadení živelnosti a stávajú sa pánmi prírody.

„Sloboda nespočíva vo vysnenej nezávislosti od prírodných zákonov, ale v poznaní týchto zákonov a tým získanej možnosti nútiť ich, aby účinkovali podľa plánu za určitým cieľom,“¹⁶ hovoril Engels. To ostáva v platnosti aj pri aplikácii na zákony vývinu spoločnosti, ktoré práve tak ako zákony prírody majú objektívny charakter, hoci na rozdiel od prírodných zákonov prejavujú sa činnosťou ľudí, obdarených vedomím a vôľou.

¹⁶ F. Engels, *Anti-Dühring*, 1950, 107.

Zákony spoločenského vývinu neurčujú ľudia, ale odrážajú ich tie objektívne vzťahy, ktoré vznikajú medzi spoločenskými javmi nezávisle od vôle ľudí. Taký objektívny charakter majú napr. ekonomické zákony, ktoré určujú súvislosť medzi množstvom peňazí, potrebných na cirkuláciu tovaru, a medzi sumou cien tovarov a aj medzi rýchlosťou cirkulácie peňazí atď.

Ako sme už vyššie spomenuli, zákony ekonomického vývinu nie sú nemenné. Likvidácia kapitalizmu a vybudovanie socializmu viedly k tomu, že v sovietskej krajine prestaly pôsobiť ekonomické zákony kapitalizmu a začaly pôsobiť ekonomické zákony socializmu. Avšak to neznamená, že sa zákony menia podľa rozhodnutia ľudí. Strácajú pôsobnosť a ustupujú novým zákonom len ako dôsledok nových ekonomických podmienok; sú určované týmito podmienkami a nie vôľou ľudí. Aj v socializme sú zákony určované objektívnymi ekonomickými podmienkami a stupňom vývinu, ktorý spoločnosť dosiahla.

Objektívne podmienky určujú aj charakter pôsobenia ekonomických zákonov. V socialistickej spoločnosti na základe zrušenia súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov a ustanovenia spoločenského vlastníctva sa od základu mení charakter pôsobenia ekonomických zákonov.

V predsociálnych formáciách, v ktorých boli ľudia rozdelení súkromným vlastníctvom výrobných prostriedkov a triednymi protirečeniami, prebieha ekonomický vývin ako výslednica záujmov a snáh, ktoré si navzájom protirečia. Na tom sa zakladá rozpor medzi cieľmi ľudí a objektívnymi výsledkami ich činnosti, ktoré vo väčšine prípadov vôbec nezodpovedajú ich zámerom. To znamená, že vývin tu má živelný charakter a ekonomické zákony pôsobia ako slepá sila. Engels poukazoval nato, že napr. zákon hodnoty si v kapitalistickej spoločnosti razí cestu „takým spôsobom, akým sa jedine môžu presadzovať ekonomické zákony v spoločnosti súkromných výrobcov, t. j. ako slepo účinkujúci prírodný zákon, ktorý spočíva v samotných veciach a vzťahoch a nezávisí od vôle alebo konania výrobcov“.¹⁷ Tieto ekonomické zákony i v tom prípade, že ich za kapitalizmu dokonca aj poznáme, neprestávajú účinkovať ako živelná sila. A keď vládcovia buržoáznych štátov, ktorí nepoznajú a nechcú brať do úvahy tieto zákony, konajú proti nim, ich zásahy do ekonomického života nielen že nekrotia, ale práve mnohonásobne zosilňujú pôsobenie živelných ničivých síl kapitalizmu.

Obzvlášť jasne sa prejavujú protirečenia živelného vývinu v periodických ekonomických krízach, ktoré sú v kapitalizme nevyhnutné. Nesmyselné ničenie spotrebných statkov v čase, keď hladujú milióny ľudí, nehybné, nevyužité stroje a sústruhy v čase, keď masy nezamestnaných nemôžu použiť svoje sily — to sú do neba volajúce protirečenia kapitalizmu, ktoré sa v krízach naplno odhaľujú. Pritom každý pokus buržoáznych činiteľov „zbaviť sa“ kríz má za následok nové zostrenie protirečení, nahromadenie nových predpokladov,

¹⁷ F. Engels, *Anti-Dühring*, 1950, 296.

vedúcich k ešte hroznejším krízam. Názorným potvrdením tejto skutočnosti je súčasná situácia vo vedúcich imperialistických krajinách, a to najmä v USA. Pomocou „Marshallovho plánu“ snažily sa imperialistické kruhy USA nielen udusiť samostatný rozvoj ekonomiky v európskych krajinách a premeniť ich na prívesky ekonomiky USA, ale snažily sa tiež zachrániť pred vzráhajúcou krízou svojej vlastnej ekonomiky. Miliardy dolárov sa vydávajú v USA na rozširovanie vojnového priemyslu, čo vedie k neuveriteľnému obohacovaniu kapitalistických monopolov a k ešte prenikavejšiemu zbedačovaniu pracujúcich. Nepomerne sa vzráha výroba zbraní na úkor výroby predmetov dennej, občianskej spotreby. Môže takáto politika zbaviť imperialistických dravcov najťažších hospodárskych otrasov? Pravdaže nie! Ako poznamenal s. L. P. Berija vo svojom referáte pri 34. výročí Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie, militarizácia ekonomiky v kapitalistických krajinách „nemôže viesť v krátkom čase k hospodárskemu krachu“¹⁸ a snaha imperialistov USA podriaďiť si ekonomiku ostatných kapitalistických krajín nemôže mať za následok prudké zostrenie protirečení v kapitalistickom tábore.

Pokusy buržoáznych činiteľov usmerňovať hospodársky vývin sú márne. Do tých čias, kým základom spoločenskej sústavy ostáva súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, kým hmotná výroba, ktorá je najdôležitejšou a najpodstatnejšou sférou spoločenského života, ostáva podriadená snahám kapitalistov vydoberť si maximálne zisky, do tých čias sa ľudia nemôžu zbaviť panstva živelných síl v spoločenskom vývine. Za týchto podmienok je obmedzená dokonca aj ich schopnosť podriaďiť si živelné sily prírody. Ak napr. v kapitalistických krajinách ešte dodnes využívajú prírodné zdroje zlodejským spôsobom, v dôsledku čoho konečné výsledky výrobnnej činnosti ľudí dostávajú sa do najhoršieho protirečenia so záujmami spoločnosti, príčina týchto výsledkov nie je prirodzene v neznalosti zákonov prírody, ale v koristníckych záujmoch súkromných vlastníkov.

V socializme spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov sjednocuje záujmy a úsilie ľudí, a skutočnosť, že niet triednych antagonizmov a utvára sa morálna a politická jednota, rodí spoločný cieľ pre milióny výrobcov hmotných statkov. Na tomto sa zakladá totožnosť cieľov a snáh ľudí s dosiahnutými výsledkami ich činnosti. To znamená, že vývin stratil živelný charakter a zákony hospodárskeho vývinu, ktoré ľudia spoznali, sú vedome využívané.

Iba v takom zriadení, kde jestvuje spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov, je rozvoj výroby podriadený záujmom spoločnosti a do úvahy sa berú nielen najbližšie, hmatateľné výhody, ale aj vzdialenejšie dôsledky výrobnnej činnosti ľudí.

„Životné podmienky — predpovedal Engels — ktoré obklopujú ľudí a ktoré dosiaľ nad nimi panovaly, dostávajú sa do moci a pod kontrolu ľudí,

¹⁸ L. P. Berija, *34-ja godovščina Velikoj Oktabrskoj socialističeskoj revolucii*, 1951, 28.

ktorí sa po prvýkrát stávajú vedomými, skutočnými pánmi prírody, pretože sa stávajú pánmi svojho vlastného zospoločenšenia. Zákony ich vlastného spoločenského konania, ktoré dosiaľ stály proti nim ako cudzie, im vládnuce prírodné zákony, budú ľudia s plnou znalosťou vecí používať a teda nad nimi panovať. Spoločenské bytie ľudí, ktoré dosiaľ stálo proti nim ako shora prírodou a dejinami vnútené, stáva sa teraz ich vlastnou slobodnou vecou. Objektívne cudzie sily, ktoré dosiaľ panovaly nad dejinami, dostávajú sa pod kontrolu samotných ľudí. A iba od tejto chvíle budú ľudia s plným vedomím tvoriť svoje dejiny, iba potom budú mať spoločenské príčiny uvedené nimi do pohybu, prevažne a vo zvýšenej miere účinky, ktoré si želajú. Je to skok ľudstva z ríše nevyhnutnosti do ríše slobody.¹⁹

Zničením kapitalistického systému hospodárstva a ustanovením spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov odstraňuje sa anarchia vo výrobe, stáva sa možným a je nevyhnutným plánovité riadenie rozvoja výroby. Spoločenské vlastníctvo sjednocuje všetky závody do jednotného národného hospodárstva, ktoré vyžaduje jednotné riadenie. V pláne sú vedome vyjadrené naliehavé úlohy a potreby rozvoja materiálneho života sovietskej spoločnosti.

„Na rozdiel od krajín kapitalizmu — poukázal V. M. Molotov — kde vládnu a celkový tón udávajú zákony živelného hospodárskeho vývinu so svojimi nevyhnutnými periodickými krízami a s neustálym priestrovaním sociálnych antagonizmov, je sovietsky štát vybudovaný na celkom iných základoch. V našej krajine, vďaka socialistickej revolúcii a po nej nasledujúcej likvidácii vykorisťovateľských tried, zorganizoval sa plánovitý vzostup celého národného hospodárstva, o čom nemôže snívať nijaký kapitalistický štát.“²⁰

Podľa plánu organizovaný vzostup hospodárskeho života SSSR je zameraný na maximálne uspokojenie materiálnych a kultúrnych potrieb spoločnosti. Neprestajný vzrast socialistickej výroby a jej zdokonaľovanie na základe najdokonalejšej techniky zaisťujú postupný rozvoj socialistickej spoločnosti a jej prerastanie do komunistickej spoločnosti.

Takto sa v socializme zmenil vzájomný pomer medzi objektívnymi ekonomickými zákonmi a vedomou činnosťou ľudí. Živelne účinkujúce zákony kapitalizmu, práve preto, že sú živelné, vnucujú sa ľuďom ako slepá, im cudzia sila. Oproti tomu zákony vývinu socialistickej ekonomiky sú zákonmi vedomej činnosti desiatok miliónov vyrábajúcich ľudí, pôsobia a používajú sa vedome v politike socialistického štátu, ktorý je organizátorom celého hospodárskeho života sovietskej spoločnosti.

Z tohto je jasné, že by bolo zásadne nesprávne hľadiť na ekonomické zákony socializmu ako na živelné zákony a usudzovať z ich objektívneho jestvovania živelnosť ich pôsobenia. Takýto názor má pôvod v teórii „samočinnosti“

¹⁹ F. Engels, *Anti-Dühring*, 1950, 267.

²⁰ V. Molotov, *Stalin a stalínske rukovodstvo*, Gospolitizdat, 1949, 23.

výstavby socializmu, v teórii, ktorú strana dávno rozbila, lebo prekrúca podstatu ekonomických zákonov socializmu.

Keď ľudia spoznali vývinové zákony ekonomiky, majú možnosť využívať ich v záujme spoločnosti a vďaka tomu sa môžu tiež zbaviť ničivých dôsledkov živelného ekonomického vývinu. Avšak samotné zákony pritom ostávajú objektívnymi zákonmi. Nezavisia od vôle a vedomia ľudí, ale naopak, určujú ich vôľu a vedomie.

Tak napr. v socialistickej spoločnosti ako v každej inej platí téza, že spoločenská práca musí byť rozdelená medzi odvetviami priemyslu podľa určitých proporcií (ktoré sú rôzne na jednotlivých stupňoch historického vývinu). Marx poukazoval na to, že „*nevyhnutnosť rozdelenia spoločenskej práce podľa určitých proporcií nijako sa nemôže odstrániť určitou formou spoločenskej výroby, zmeniť sa môže iba forma, v ktorej sa prejavuje. Prírodné zákony nemožno všeobecne odstrániť. Čo je v historicky rôznych pomeroch zmeniteľné, je iba forma, v ktorej sa tieto zákony prejavujú*“.²¹

V kapitalistickej spoločnosti sa toto rozdelenie práce medzi odvetviami uskutočňuje živelne, pôsobením zákona hodnoty, zákona priemernej miery zisku — neustálym kolísaním cien, ktoré núti kapitál zamerať sa na tie odvetvia, ktoré mu sľubujú najvyšší zisk. Celé národné hospodárstvo sa vyvíja za takýchto podmienok veľmi nerovnomerne a jeho vývin sprevádzajú hrozné hospodárske otrasy, krízy.

V socializme, ako vieme, neriadi sa rozdelenie práce medzi odvetviami národného hospodárstva snahou po vysokých ziskoch, ale celoštátnymi záujmami, potrebami spoločnosti. Rozdelenie spoločenskej práce medzi odvetviami prebieha vedome podľa plánu. Samotné proporcie, v ktorých sa tu rozdeľuje práca, sa zásadne odlišujú od proporcií, ktoré by sa vytvorily živelne. Predsa však nie je správne myslieť, že v našej spoločnosti tieto proporcie možno určiť ľubovoľne: určuje ich dosiahnutá úroveň spoločenského vývinu a úlohy, ktoré sa nevyhnutne postavia pred spoločnosť.

Objektívna súvislosť ekonomických javov najnázornejšie sa odhaľuje v bilanciách národného hospodárstva, ktoré v plánovaní hrajú dôležitú úlohu. Bilancie sa vypracovávajú podľa úloh plánu a politiky socialistickeho štátu. Avšak súčasne vyjadrujú určité vzťahy medzi odvetviami národného hospodárstva, medzi objemom výroby a objemom tovarového obratu, medzi akumuláciou a spotrebou atď., ktoré majú objektívny charakter a neurčujú sa podľa nášho prania, ale podľa dosiahnutého vývinového stupňa spoločnosti. Tieto vzťahy medzi rôznymi stránkami hospodárskeho života socialistickej spoločnosti nemôže štát ignorovať, nemôže s nimi nepočítať.

Všetko toto dokazuje, že ekonomické zákony socialistickej spoločnosti ľudia vedome používajú, ale ich ľubovoľne nevytvárajú.

²¹ K. Marx i F. Engels, *Izbrannyje pisma*, 208.

Rozdeľovanie podľa práce je napríklad v socialistickej spoločnosti ekonomickeou nevyhnutnosťou. Spôsob rozdeľovania, podľa Marxovej definície, závisí od charakteru „samotného spoločenského a výrobného organizmu a od stupňa historického vývinu výrobcov.“²² Nevyhnutnosť rozdeľovať v socialistickej spoločnosti vyrobené produkty podľa práce má ako predpoklad vládu spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov, ktorá vylučuje možnosť prisvojovať si cudziu prácu. Ak existuje spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov, tak aj vyrobený produkt je spoločným majetkom a musí byť použitý na uspokojenie spoločenských a osobných potrieb členov spoločnosti. A nevyhnutnosť rozdeľovať tú časť produktu, ktorá je určená na osobnú spotrebu, podľa práce, ktorú každý výrobca spoločenskej výroby vkladá, je podmienená vývinovou úrovňou výrobných síl, ktorú dosiahla socialistickej spoločnosť, ako aj stupňom socialistickeho uvedomenia samotných pracujúcich. Je známe, že rozdeľovanie podľa práce vôbec nie je naším konečným ideálom, je to pre nás ekonomickeou nevyhnutnosť, ktorú určuje objektívne dosiahnutý vývinový stupeň socialistickej spoločnosti a ktorý predbežne vylučuje možnosť rozdeľovať vyrobené produkty podľa potreby.

Stanovenie konkrétnych foriem, pomocou ktorých sa uskutočňuje socialistickej zásada rozdeľovania, foriem, ktoré sú rôzne v kolchozoch a štátnych podnikoch, tiež nie je ľubovoľné. Keď strana Lenina a Stalina zovšeobecňovala skúsenosti z budovania kolchozov, objavila formu rozdeľovania, ktorá zodpovedá podstate kolchoznej sústavy, zistila potrebu hodnotiť prácu kolchozníkov pomocou trudodní. Trudodeň ako špecifická miera práce a spotreby v kolchozoch bol objavený a zavedený vedome a nevznikol na základe živelného vývinu. Avšak jeho zavedenie nebolo nijako výsledkom našich subjektívnych úvah, ale toho, že boly správne pochopené podstata družstevno-kolchozného vlastníctva na dedine a podmienky i zákonitosti jeho vývinu.

Vidíme teda, že ak spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov je základom socialistickej výrobných vzťahov, vyžaduje si s objektívnou nevyhnutnosťou plánovitý rozvoj národného hospodárstva, vyžaduje si pri určitej úrovni výrobných síl rozdeľovanie podľa práce atď. Táto súvislosť javov má objektívny charakter. Nezávisle od našej vôle a priania sme nútení postupovať tak, a nie inakšie.

Ak nepočítame s touto objektívnou nevyhnutnosťou alebo si ju nevieme správne uvedomiť a pochopiť, je prirodzené, že ona nezmizne. Avšak v takom prípade sa objavia pre nás nežiadúce a nepredvídané živelné dôsledky a výsledky našej činnosti nebudú zodpovedať našim zámerom. Tak napr. na začiatku kolchozného hnutia, keď sa ešte nevynašla taká miera práce a spotreby v kolchozoch, ako je trudodeň, keď v niektorých kolchozoch používali rovnostárske rozdeľovanie, ktoré nezodpovedalo ekonomickej podstate socia-

²² K. Marx i F. Engels, *Sočinenija* XVII, 88.

lizmu, malo toto za následok úpadok produktivity práce a uvoľnenie pracovnej disciplíny. Keby strana a s. Stalin neboli objavili najúčelnejšiu formu rozdeľovania v kolchozoch, ktorá objektívne zodpovedá podstate družstevno-kolchoznej forme vlastníctva, ekonomika kolchozov by bola bývala podkopaná.

Alebo druhý príklad. Dnešná poľnohospodárska výroba vyzbrojená mohutnou technikou vyžaduje organizáciu práce, ktorá by zodpovedala tejto technike. Je to objektívne nevyhnutné. Niektorí naši pracovníci, ktorí nepochopili túto nevyhnutnosť, začali zavádzať v obilnárstve také pracovné skupiny, ktoré zabraňovali naplno využiť traktory, kombajny a iné složité stroje. Toto malo za následok nežiadúce živelné dôsledky, zaostávanie poľnohospodárstva v týchto oblastiach, ako to odhalil Ústredný výbor VKS(b) r. 1950.

Z toho vidno, že objektívna nevyhnutnosť, ktorá sa vyjadruje v zákonitostiach rozvoja socialistického hospodárstva, neprestáva jestvovať, ak pre voľajakú príčinu, ak pre chyby, ktorých sme sa dopustili, nechceme s touto objektívnou nevyhnutnosťou počítať. Ale v takom prípade sa jej činnosť prejaví v živelných, neželaných následkoch.

Z tohto je jasné aj to, že plánovité vedenie národného hospodárstva sa nijako nedosahuje samo od seba, automaticky, ale že si vyžaduje od nás schopnosť správne si uvedomiť ekonomickú nevyhnutnosť a konať podľa nej.

Socialistické národné hospodárstvo nemôže sa inakšie rozvíjať, len plánovite. Aby sme ho však naozaj plánovite viedli, je nevyhnutné zostavovať také plány, ktoré plne zodpovedajú požiadavkám plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva. Tak napr. ak plánujeme, povedzme, zvýšenie tavby ocele, je nevyhnutné predvídať zodpovedajúci vzrast výroby liatiny, ako aj materiálov, ktoré oceliarne potrebujú, dodávky zariadenia pre hute od strojárenského priemyslu, zásobovanie podnikov dostatočným množstvom elektrickej energie atď. Musia sa v plnom rozsahu uvážiť objektívne vzťahy a vzájomné závislosti medzi rôznymi odvetviami národného hospodárstva, pretože bez toho sa nemôže vyrábať bez prerušovania. Jedna z dôležitých úloh plánovania, učí J. V. Stalin, je správne rozdeľovať výrobné prostriedky a pracovnú silu medzi odvetvia národného hospodárstva a podniky a nepripustiť disproporcie, a možné, dočasné, dielčie disproporcie kryť vytvorením nevyhnutných rezerv. Objektívna nevyhnutnosť plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva predpokladá teda stanovenie potrieb na uskutočnenie našich plánov, potrieb, s ktorými nutne musíme počítať, či chceme alebo nechceme.

Vedomé riadenie rozvoja spoločenského života neznamená teda, že sa ľudia oslobodili od zákonov ekonomickej nevyhnutnosti. Ľudia iba vedome používajú tieto zákony a vďaka tomu majú možnosť plánovite usmerňovať proces svojho spoločenského vývinu. Vzájomná súvislosť medzi rôznymi stránkami

hospodárskeho života tu vystupuje, podľa Marxových slov, nie ako slepý zákon, ktorý sa živelne vnucuje osobám, činným vo výrobe, ale ako „zákon, ktorý bol pochopený ich kolektívnym rozumom, a preto mu je podriadený, a ktorý podriaďuje výrobný proces ich spoločnej kontrole“.²³

*

Vedomé riadenie rozvoja socialistickej spoločnosti sa prejavuje v tej usmerňujúcej a vedúcej úlohe, ktorú hrá v živote krajiny politika socialistického štátu a boľševickej strany. Pod usmerňujúcim vplyvom tejto politiky sa rozvíja ako ekonomika, tak aj kultúra socialistickej spoločnosti. Politika boľševickej strany je podľa stalinskej definície životným základom sovietskeho zriadenia.

Táto definícia ďalej rozvíja, vzhľadom na nové podmienky, všeobecnú tézu marxizmu-leninizmu o prvenstve ekonomiky pred politikou. Prvenstvo politiky pred ekonomikou uznávajú marxisti iba v sovietskej sústave, ako sa domnievajú niektorí súdruhovia, ale aj v kapitalizme. Nie nadarmo nazval Lenin túto tézu abecedou marxizmu.²⁴ Politika nemôže nemať prvenstvo pred ekonomikou, nakoľko základné ekonomické záujmy tried môžu byť uspokojené iba keď si vydobyjú politickú moc. Preto marxizmus-leninizmus učí, že aj v kapitalizme hlavnou, rozhodujúcou formou triedneho boja je politický boj.

Otázka politickej moci je rozhodujúcou pre každú triedu. Pre utláčané triedy kapitalistickej spoločnosti, pre proletariát a jeho spojencov má táto otázka prvoradý význam, pretože vydobytie politickej moci proletariátom je hlavnou podmienkou ich oslobodenia sa od vykorisťovania. Aj pre vládnuce triedy kapitalistickej spoločnosti má táto otázka rozhodujúci význam, pretože môžu udržať svoje hospodárske panstvo, zosilňovať vykorisťovanie pracujúcich vo svojej krajine, podrobovať a olupovať národy druhých krajín a maximálne zvyšovať svoje zisky len vtedy, keď udržujú politickú moc vo svojich rukách.

Avšak v kapitalizme ani politika vládnučích tried, a tým menej politika utláčaných tried, nemôžu riadiť proces hospodárskeho vývinu spoločnosti. Hoci vládnuce triedy majú v rukách i politickú moc i výrobné prostriedky, nemôžu si celkove podriadiť hospodársky vývin spoločnosti, ale naopak, sú nútené prispôsobovať sa živelnému vývinu ekonomiky. Keď J. V. Stalin charakterizoval vzájomné vzťahy štátu a hospodárstva v kapitalistickej spoločnosti, poukazoval na to, že hospodárstvo v úzkom smysle slova „sa málo týka kapitalistického štátu, nie je v jeho rukách. Naopak, štát je v rukách kapitalistického hospodárstva“.²⁵

²³ K. Marx, *Kapitál* III, 1950, 267.

²⁴ Pozri V. I. Lenin, *Sočinenija* 32, 62.

²⁵ J. V. Stalin, *Voprosy leninizma*, 602 (10-je izd.).

V diktatúre proletariátu, keď sa proletariát už stal vládnuťou triedou, zásadne sa mení vzťah štátu k hospodárstvu. Keď si proletariát vydobyl politickú moc, používa štát ako páku na rozbitie starej ekonomiky a vybudovanie novej. Bez použitia takej mocnej páky, akou je moc proletariátu, nie je možné socialistické prebudovanie ekonomiky. Víťazstvo socializmu nemôže byť zabezpečené samovoľným vývinom, lebo možnosť vybudovať socializmus sa nemení na skutočnosť sama od seba. Na to, aby sme realizovali možnosť vybudovať socializmus a likvidovali možnosť reštaurovať kapitalizmus, je nevyhnutný, ako učí s. Stalin, celý rad podmienok, zpomiedzi ktorých najdôležitejšiu úlohu má politika vládnuťej strany proletariátu. Dejiny nezvratne dokázaly, že zradcovská politika trockisticko-bucharinovských zapredancov mohla viesť iba k reštaurácii kapitalizmu v našej krajine. Jedine vďaka leninsko-stalinskej politike industrializácie krajiny a kolektivizácie poľnohospodárstva zvíťazil socializmus v SSSR. Osud socializmu v SSSR, osud sovietskej sústavy závisel teda od správnosti politiky komunistickej strany.

Víťazstvo socializmu v SSSR, vydobyté správnou politikou boľševickej strany, zase zvýšilo jej rezervy a mnohonásobne zosilnilo jej moc. Ako usmerňujúca a riadiaca sila socialistickej spoločnosti strana boľševikov riadi rozvoj všetkých stránok života sovietskej spoločnosti. Štát v socialistickej spoločnosti, ako vlastník najdôležitejších výrobných prostriedkov, riadi národné hospodárstvo krajiny. Rozvoj hospodárstva a kultúry sa usmerňuje štátnym plánom, v ktorom je stelesnená politika komunistickej strany. Táto nová úloha štátu a strany v rozvoji spoločnosti sa odráža aj v stalinskej téze o politike ako o životnom základe sovietskeho zriadenia.

Jednako táto téza nijako neznamená, že politika hrá v našej spoločnosti určujúcu úlohu vo vzťahu k hospodárskej základni a už sa nemôže považovať za nadstavbu. Naopak, práve charakterom hospodárskej základne sovietskej sústavy je určovaný smer jej politiky. Lenin učil, že „... najhlbšie korene aj vnútornej aj zahraničnej politiky nášho štátu sú určované hospodárskymi záujmami, hospodárskym postavením vládnuťich tried nášho štátu“.²⁶

Politika sovietskeho štátu je preto správnou politikou, lebo presne vyjadruje záujmy týchto tried a odráža naliehavé potreby hospodárskeho rozvoja spoločnosti. Táto politika, ktorá nepozná nijakú dobrodružnosť, prísne prihliada na dosiahnutý stupeň hospodárskeho vývinu spoločnosti, na reálny vzťah medzi triedami našej spoločnosti, ako aj medzi sovietskou spoločnosťou a obkolesujúcimi ju spoločnosťami.

Z tohto je jasné, že je neprípustné klásť do protikladu aktívnu úlohu politiky socialistického štátu s ekonomickou nevyhnutnosťou. Zásadne sú nesprávne voluntaristické predstavy, že vraj socialistický štát podľa svojej ľubovôle určuje smer a tempo hospodárskeho vývinu.

²⁶ V. I. Lenin, *Sočinenija* 27, 329.

Socialistický štát nenaznačuje smer a tempo hospodárskeho vývinu podľa svojej ľubovôle, ale podľa potrieb rozvoja spoločnosti a podľa dosiahnutého stupňa rozvoja výrobných síl. Tak napr. keď J. V. Stalin na XVIII. sjazde VKS(b) vytýčil úlohu ekonomicky predbehnúť hlavné kapitalistické krajiny, poukazoval, že na to treba čas, a to nie krátky, že túto úlohu nemožno vyriešiť za dva-tri roky. V súvislosti s týmto poznamenal J. V. Stalin na adresu niektorých pracovníkov Gosplanu (Štátnej plánovacej komisie) starého složenia, ktorí navrhovali už ku koncu druhej päťročnice predbehnúť hlavné kapitalistické krajiny vo výrobe liatiny: „To bolo, pravda, fantazírovanie, ak nie niečo horšieho.“²⁷ Súdruh Stalin navrhol odhodiť toto fantazírovanie a postaviť sa na reálnu pôdu a zaplánovať ročitý prírastok tavby liatiny nie vo výške 10 miliónov ton, ako navrhovali títo pracovníci Gosplanu, ale vo výške 2—2¹/₂ miliónov ton. Aktívny vplyv strany a socialistického štátu zabezpečuje zrýchlenie hospodárskeho rozvoja krajiny, premieňa možnosti rýchleho vzrastu výroby, ktoré dáva socialistický systém hospodárstva, na reálnu skutočnosť. To prirodzene neznamená, že by sme v našich plánoch mohli stanoviť ľubovoľné tempo rozvoja, tempo podľa nášho priania.

V politike socialistického štátu sa vedome vyjadruje ekonomická nevyhnutnosť. A práve preto je jeho politika správnu politikou. Múdrosť a prezieravosť tejto politiky, ktorá nepripustí subjektívnu ľubovôľu, je i v tom, že strana a jej Ústredný výbor si vedia včas uvedomiť dozrievajúce úlohy rozvoja materiálneho života spoločnosti a usmerniť úsilie ľudu na uskutočnenie tých úloh, ktoré určuje ekonomická nevyhnutnosť.

O tomto názore svedčia napr. dejiny prípravy a uskutočnenia takého historického prevratu vo vývine sovietskej spoločnosti, ako bol prechod od starej, buržoázno-individuálnej hospodárskej sústavy na dedine k socialistickej kolchoznej sústave. Naša krajina sa dala na cestu budovania kolchozov, pretože kolektivizácia bola pre ňu ekonomickou nevyhnutnosťou. K tomu, aby sa prekonalo zaostávanie poľnohospodárstva za priemyslom, aby sa zabezpečily mestá a armáda obilím, bolo nevyhnutné prejsť v poľnohospodárstve na veľkovýrobu, schopnú používať traktory a poľnohospodárske stroje a zväčšiť tržnosť obilného hospodárstva. A keďže kapitalistická cesta zväčšovania roľníckych hospodárstiev, na ktorú sa snažili sviest stranu zradcovskí bucharinovci, mohla priviesť iba k reštaurácii kapitalizmu a záhube sovietskeho zriadenia, nemala strana inej cesty ako budovanie veľkých socialistických hospodárstiev na dedine na základe združštenia malých roľníckych hospodárstiev. Táto cesta bola jedinou, ktorá zodpovedala záujmom samotného roľníctva. „Najnaliehavejšia hospodárska potreba a záujem ľudu vyžadovaly prechod na cestu kolektivizácie. A boľševická strana za Stalinovho vedenia

---

²⁷ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1951, 592.

správne pochopila túto naliehavú hospodársku potrebu a vedela uviesť miliónové masy roľníctva na cestu kolektivizácie.²⁸

Keď sa hovorí o prevrate, ktorý sa dotýka životných podmienok miliónov ľudí, treba si uvedomiť, že taký prevrat nemôže byť určovaný subjektívnym práním kohokoľvek. „Dejiny vôbec nerobievajú nič podstatného, ak to nie je nevyhnutné“²⁹ — učí J. V. Stalin. A úloha strany je v tom, aby včas pochopila, uvedomila si a odrazila vo svojej politike túto nevyhnutnosť, aby potom mobilizovala energiu a vôľu miliónov pracujúcich a organizovala ich do boja za uskutočnenie historicky dozretých progresívnych, revolučných premien v podmienkach materiálneho života spoločnosti. Moc nášho štátu, pretvárajúca sila jeho politiky je v tom, že sa nepriechi historickej nevyhnutnosti, ale koná podľa nej.

Názorným príkladom, ktorý ukazuje, že v činnosti štátu a strany sa odráža ekonomická nevyhnutnosť, môže byť aj práca na zväčšení malých kolchozov uskutočnená v poslednom čase. Zväčšenie kolchozov sa stalo pre nás ekonomicky nevyhnutným, pretože malé kolchozy, ktoré vznikly ešte v prvých rokoch kolektivizácie na základe простého složenia roľníckych pracovných nástrojov, ako sa ukázalo, neboly schopné plne využiť tú novú techniku, ktorou je dnes vyzbrojené poľnohospodárstvo. Keď strana a štát organizovaly prácu na zväčšovaní kolchozov, opieraly sa o známy zákon marxizmu o prednostiach veľkého hospodárstva pred malým. Skúsenosť potvrdila, že veľké kolchozy majú možnosť rýchlejšie rozvíjať spoločenské hospodárstvo v jeho najrozmanitejších odvetviach, lepšie využiť stroje, majú dostatočné prostriedky na výstavbu vodných nádrží, hydrocentrál, zavlažovacích systémov atď. a môžu lepšie využiť odborné kádre.

Politika socialistického štátu, ktorá vyjadruje naliehavé potreby rozvoja materiálneho života spoločnosti, zodpovedá súčasne záujmom pracujúcich, záujmom ľudu. A práve preto je reálnou politikou, podporujú ju masy pracujúcich a vedome ju uskutočňujú. „V politike — poznamenal Engels — iba dve sily majú rozhodujúci význam, a to organizovaná sila štátu, armáda, a neorganizovaná, živelná sila ľudových más.“³⁰ Vo všetkých spoločnostiach, ktoré predchádzaly socializmus, tieto sily stály zpravidla oproti sebe: štát potláčal snahu a aktivitu ľudových más, konal násilie a ľudové masy, snažiac sa oslobodiť od vykorisťovania, bojovaly proti nemu. Iba v sovietskom zriadení sa tieto sily navzájom sjednotily: činnosť štátu, ktorý je iniciátorom uskutočňovania dozretých úloh rozvoja materiálneho života spoločnosti, je podporovaná zdola, ľudovými masami a tvorivá aktivnosť a iniciatíva más, ktoré budujú novú spoločnosť, je podporovaná a organizovaná štátom. Toto

²⁸ Jozef Vissarionovič Stalin, *Stručný životopis*, Bratislava 1949, 89.

²⁹ *Za marxistickú jazykovedu*, Bratislava 1950, 12.

³⁰ K. Marx i F. Engels, *Sočinenija* XVI, č. 1, 475—476.

zaisťuje plánovitý rozvoj socialistickej spoločnosti, jej úspešnú cestu vpred, ku komunizmu.

V socializme, kde socialistický systém zahŕňa všetky odvetvia hospodárstva, kde masy úplne podporujú politiku strany, úspechy pri ďalšom budovaní komunizmu závisia predovšetkým od politického a organizačného vedenia strany, od pripravenosti a ideologickej vyzbrojenosti jej kádrov. A to znamená, že pri rozvoji socialistickej spoločnosti veľmi vzrastá význam subjektívneho faktora, že rozhodujúcu úlohu nadobúda vedomý princíp.

Z toho však jednako vôbec nevyplýva, že by sa rozvoj socialistickej spoločnosti určoval vedomím, názormi a ideami ľudí a že by objektívne podmienky ich života stratili svoj význam. Ako vieme, úspešné uskutočnenie úloh, ktoré sa vynárajú pred ľudstvom v jeho historickom vývine, vždy závisí od existujúcich objektívnych a subjektívnych podmienok. Tak napr. na uskutočnenie proletárskej revolúcie sú nevyhnutné ako objektívne predpoklady (zrelosť kapitalistického vývinu, revolučná situácia), tak aj subjektívne (schopnosť proletariátu k revolučnej činnosti, dostatočne silnej, aby premožla starú moc, jeho uvedomelosť a organizovanosť, vedenie strany atď.). Ak už dozrely objektívne podmienky pre revolučný prevrat, nadobúdajú subjektívne podmienky rozhodujúci význam pre vydobytie víťazstva. Osud revolúcie v takomto prípade celkom, alebo skoro celkom závisí od pripravenosti proletárskej strany, od správnosti jej politiky a vedenia. Ale objektívne podmienky pre víťazstvo nie sú vždy a preto správna politika strany nevedie za všetkých okolností k bezprostrednému víťazstvu nad protivníkom. J. V. Stalin napr. poukázal na to, že r. 1905, bez ohľadu na správnosť politiky boľševickej strany, revolúcia utrpela porážku, pretože feudálne prežitky a samodržavie boli vtedy silnejšie ako revolučné hnutie robotníkov. Z toho vyplýva všeobecný vývod J. V. Stalina: „Správna politika vôbec nemusí viesť vždy a nevyhnutne k bezprostrednému víťazstvu nad protivníkom. Bezprostredné víťazstvo nad protivníkom nevyplýva iba zo správnej politiky, ale aj, predovšetkým a hlavne, zo vzájomného vzťahu triednych síl, zo zjavnej prevahy síl na strane revolúcie, z rozkladu v tábore protivníka a priaznivej medzinárodnej situácie.“³¹

Inakšie sa vytvára pomer objektívnych a subjektívnych faktorov v socializme, keď sa dosiahlo rozhodujúce víťazstvo nad protivníkom vo vnútri krajiny a keď tento protivník bol rozdrvený a likvidovaný. V takýchto podmienkach ďalší rozvoj závisí predovšetkým od našej vlastnej uvedomelosti a organizovanosti. Subjektívny faktor tu nadobúda prvoradý význam. Avšak vôbec nie preto, že by bolo prípustné nepočítať s objektívnymi podmienkami a konať čo komu napadne, ale preto, že priaznivé objektívne podmienky už máme

---

³¹ J. V. Stalin, *Sočinenija* 9, 345.

vytvorené a úspech teda závisí od nás samotných, od toho, či vieme úplne využiť tieto podmienky.

Vo svojich vystúpeniach na porade hospodárskych pracovníkov r. 1931, vo svojom prejave *O práci na dedine* r. 1933 i v druhých prejavoch, poukázal J. V. Stalin, z čoho pozostávajú tieto priaznivé objektívne podmienky, a zvlášť silne zdôraznil nevyhnutnosť plne ich využiť. Keď J. V. Stalin vysvetľoval podmienky splnenia hospodárskych plánov, poznamenal, že máme k tomu všetky objektívne predpoklady. Rozhodujúci význam nadobúda umenie využiť ich, organizovať masy, vyzdvihnúť kádre vedúcich pracovníkov, ktoré sú nevyhnutné pre splnenie úloh, pripraviť energické vedenie. J. V. Stalin poznamenal, že splnenie výrobného plánu „závisí teraz výlučne od nás samotných, od nášho umenia a nášho priania využiť najbohatšie možnosti, ktoré u nás máme“.³²

Vzrast úlohy subjektívneho faktora sa v socializme vysvetľuje teda najmä tým, že sú vytvorené všetky objektívne podmienky pre ďalší úspešný vývin vpred, ku komunizmu. Vysvetľuje sa:

1. víťazstvom socialistických foriem hospodárstva a zásadnou zmenou pomeru triednych síl v prospech socializmu;

2. podstatou sovietskeho spoločenského a štátneho zriadenia, ktoré otvára cestu neobmedzeným možnostiam a poskytuje všetky objektívne podmienky pre rýchly postup vpred;

3. rastom sily a vplyvu strany, jej autority a úplnou podporou jej politiky ľudovými masami.

Socialistické zriadenie vytvára všetky objektívne možnosti pre vedomé, cieľavedomé riadenie vývinu spoločnosti. Súčasne však vyžaduje aj schopnosť plne využiť tieto možnosti. Bez vedomého riadenia nemôže sa socialistická spoločnosť rozvíjať. Vedomé riadenie vývinu hospodárstva je v socialistickej spoločnosti práve takou nevyhnutnosťou, ako živelný vývin v kapitalizme. To je príčina, prečo J. V. Stalin zdôrazňuje neprípustnosť samočinného, živelného vývinu pri výstavbe socializmu.

Vedomé využívanie ekonomických zákonov, ktoré určujú podmienky života a výrobnej činnosti miliónov ľudí, nie je možné pri nejednotnom, rôznorodom úsilí. Vyžaduje si sjednotené úsilie a organizácie všetkého ľudu za jedným cieľom. A takou organizujúcou silou je socialistický štát, vedený boľševickou stranou. Socialistický štát sa opiera o podporu mas a prekonáva ťažkosti, bojuje s prežitkami kapitalizmu a usmerňuje vývin našej spoločnosti ku komunizmu.

(Z časopisu *Voprosy filosofii* 1952, č. 3 preložil Ing. Ivan Kuhn.)

³² J. V. Stalin, *Sočinenija* 13, 80.

G. V. KOZLOV

VŠEOBECNÁ KRÍZA KAPITALIZMU A JEJ ZOSTRENIE V SÚČASNOM OBDOBÍ

Všeobecne kríza kapitalizmu je krízou celého kapitalistického systému, obdobím vojen a proletárskych revolúcií, obdobím revolučného rozbitia kapitalizmu a upevnenia socializmu. „Lenin povedal, že po víťazstve socializmu v našej krajine začalo nové obdobie, obdobie svetovej revolúcie, obdobie plné konfliktov a vojen, ofenzív a defenzív, víťazstiev a porážok, obdobie, ktoré vedie k víťazstvu proletariátu v hlavných krajinách kapitalizmu.“¹

Obdobie všeobecnej krízy kapitalizmu je charakterizované postupným rozkladom svetového kapitalizmu. Nastáva súťaženie, zápas dvoch protikladných systémov — kapitalistického a socialistického. V centrách imperialistického panstva sa odohrávajú ostré triedne boje a prebiehajú proletárske revolúcie; rozvíjajú sa revolúcie v kolóniách a závislých krajinách, ktoré podrývajú tyľ imperializmu a premieňajú ich z rezerv kapitalizmu na rezervy socialistickej revolúcie; vedú sa krvavé, pustošivé imperialistické vojny, vojny za uchvátenie cudzích území, ktoré vedú k vzájomnému oslabeniu imperialistov, k oslabeniu pozícií kapitalizmu vôbec.

Vznik všeobecnej krízy kapitalizmu bol zákonite pripravovaný celým predchádzajúcim vývinom kapitalizmu a najmä jeho monopolistickým štádiom. V období imperializmu sa premenil kapitalizmus z „pokrokového“ na kapitalizmus parazitný, zahŕňajúci. V imperializme dosiahly všetky kapitalistické protirečenia posledné črty, krajné hranice, za ktorými sa začína proletárska revolúcia. Preto V. I. Lenin, keď charakterizoval historické miesto imperializmu, definoval ho ako zomierajúci kapitalizmus, ako predvečer sociálnej revolúcie proletariátu.

Učenie o všeobecnej kríze kapitalizmu sa zakladá na leninsko-stalinskej teórii imperializmu, ktorého je súčasťou. Toto učenie sa opiera o zákon o nerovnomernom hospodárskom i politickom vývine kapitalizmu v období

---

¹ J. V. Stalin, *Sočinenija* 7, 91.

imperializmu, ktorý objavil V. I. Lenin a všestranne rozviedol J. V. Stalin. Pretože monopolistický kapitalizmus sa rozvíja nerovnomerne, nie je možné súčasne víťazstvo socializmu vo všetkých krajinách a socializmus môže zvíťaziť najprv v niekoľkých alebo dokonca v jednej, oddelene vzatej kapitalistickej krajine. To znamená, že medzi víťazstvom proletariátu v prvej krajine a konečným zánikom kapitalizmu vo všetkých krajinách leží celé historické obdobie — obdobie revolučného rozdrvenia kapitalizmu, obdobie jeho všeobecnej krízy. Imperialistický front bol prelomený predovšetkým v Rusku, lebo cárizmus bol, ako ukázal s. Stalin, centrom najnegatívnejších stránok imperializmu, umocnených na druhú, a Rusko najslabším ohniskom v reťazi svetového imperializmu. „... Víťazstvo revolúcie v jednej krajine, v danom prípade v Rusku, nie je iba dôsledkom nerovnomerného vývinu a postupujúceho rozkladu imperializmu. Je zároveň i začiatkom a predpokladom svetovej revolúcie.² Revolučné odpadnutie Číny a množstva stredoeurópskych a juhoeurópskych krajín od kapitalistického systému v dôsledku historického víťazstva Sovietskeho sväzu vo Veľkej vlasteneckej vojne 1941—1945 bolo skvelým potvrdením učenia Lenina a Stalina o vývine socialistickej revolúcie.

Učenie o všeobecnej kríze kapitalizmu vytvoril V. I. Lenin a J. V. Stalin. Geniálny pokračovateľ nesmrteľného Leninovho diela s. Stalin, opierajúc sa o leninské učenie o imperializme, vypracoval harmonickú teóriu všeobecnej krízy kapitalizmu. S. Stalin charakterizuje všeobecnú krízu kapitalizmu ako obdobie postupujúceho rozkladu imperializmu, rozbitia kapitalizmu, ako obdobie svetovej proletárskej revolúcie.

„Éra »stability« kapitalizmu pominula a odniesla so sebou legendu o pevnosti buržoázných poriadkov.

*Nastala éra pádu kapitalizmu.*³ Kapitalizmus, hovorí s. Stalin, „si nikdy neprinavráti ten „pokoje“ a tú „istotu“, tú „rovnováhu“ a tú „stabilitu“, ktorými sa pýšil predtým, lebo kríza svetového kapitalizmu sa dostala do takého vývinového stupňa, keď sa ohne revolúcie musia neodvratne objavovať ako v centrách, tak i na perifériách imperializmu, anulujú kapitalistické záplaty a deň čo deň približujú pád kapitalizmu“.⁴

Súdruh Stalin v referáte na XVI. sjazde VKS(b) klasicky definoval všeobecnú krízu kapitalizmu a všestranne charakterizoval jej základné znaky. Hlavným a rozhodujúcim znakom všeobecnej krízy kapitalizmu je rozdelenie sveta na dva protikladné systémy — na systém rozširujúceho sa, pevnejšieho a rozvíjajúceho sa socializmu a na systém stále viac zahŕňajúceho a odumierajúceho kapitalizmu. Všeobecná kríza kapitalizmu „znamená predovšetkým, že imperialistická vojna a jej dôsledky zosilnily zahŕňovanie kapitalizmu a pod-

² J. V. Stalin, *Sočinenija* 6, 396.

³ J. V. Stalin, *Sočinenija* 10, 248.

⁴ Tamže, 246.

kopaly jeho rovnováhu, že teraz žijeme v období vojen a revolúcií, že kapitalizmus už nie je *jediným a všetko zahrňujúcim* systémom svetového hospodárstva, že popri *kapitalistickom* systéme hospodárstva existuje *socialistický systém*, ktorý rastie, ktorý dosahuje úspechy, ktorý je v protiklade s kapitalistickým systémom a ktorý samotným faktom svojej existencie demonštruje hnilosť kapitalizmu a podlamuje jeho základy“.⁵

Hlavným obsahom všeobecnej krízy kapitalizmu je boj oboch protikladných systémov — socialistického a kapitalistického. Ešte vo februári r. 1919 v článku *Dva tábory* s. Stalin vedecky zdôvodnil túto situáciu, keď ukázal, že svet sa rozhodne a definitívne rozdelil na dva tábory, rozhodne a definitívne na tábor imperializmu a tábor socializmu. „Zápas týchto dvoch táborov tvorí os celého súčasného života, vyplňa celý obsah súčasnej vnútornej a zahraničnej politiky činiteľov starého a nového sveta.“⁶

Boj dvoch systémov má najrozličnejšie formy: hospodársku, politickú, ideologickú, diplomatickú. Vo všetkých oblastiach hospodárskeho, spoločensko-politického a kultúrneho života prebieha neustále historické súťaženie medzi kapitalistickým a socialistickým systémom. V tomto súťažení nevyhnutne zvíťazí socialistický systém na úkor kapitalistického. Sovietske spoločenské a štátne zriadenie za celú svoju existenciu víťazne vydržalo všetky skúšky a dokázalo svoju životnú silu.

Všeobecná kríza kapitalizmu „ďalej znamená, že imperialistická vojna a víťazstvo revolúcie v SSSR rozhegaly piliere imperializmu v *koloniálnych a závislých* krajinách, že autorita imperializmu je už v týchto krajinách podrytá, že imperializmus už nie je viac schopný hospodáriť v týchto krajinách starým spôsobom“.⁷

Veľká októbrová socialistická revolúcia mala obrovský význam v prebudení porobeného ľudu koloniálnych a závislých krajín k boju proti imperializmu. Vodca čínskeho ľudu Mao Ce-tun hovorí: „Delové salvy Októbrovej revolúcie priniesly k nám marxizmus-leninizmus. Októbrová revolúcia pomohla pokrokovým žvlom sveta i Číny použiť proletársky svetonázor pri určení osudu krajiny a revízii svojich vlastných problémov. Ísť po ruskej ceste — taký bol záver.“⁸ Víťazstvo národnooslobodzovacieho hnutia v Číne bolo po Októbrovej revolúcii novým silným úderom celej sústave svetového imperializmu a všetkým plánom imperialistickej agresie v našej dobe.

Hegemónia v národnooslobodzovacom hnutí ľudu kolónií a polokolónií stále viac prechádza na robotnícku triedu. Kým prv, do prvej svetovej vojny, vedenie odporu národov kolónií a závislých krajín si nárokovala národná

⁵ J. V. Stalin, *Sočinenija* 12, 246.

⁶ J. V. Stalin, *Sočinenija* 4, 232.

⁷ J. V. Stalin, *Sočinenija* 12, 247.

⁸ Mao Ce-tun, *O diktature narodnoj demokratii*. Gospolitizdat 1949, 5—6.

veľkiburžoázia a feudalistická smotánka kvôli tomu, aby po dosiahnutí tohto vedenia zradila boj ľudu, zatiaľ po prvej svetovej vojne a Októbrovej revolúcii sa situácia podstatne zmenila. Teraz v mnohých krajinách koloniálneho sveta má v národnooslobodzovacom hnutí hegemoniu proletariát.

Všeobecná kríza kapitalizmu „znamená ďalej, že za vojny a po nej sa v koloniálnych a závislých krajinách objavil a vyrástol vlastný mladý kapitalizmus, ktorý na trhoch úspešne konkuruje so starými kapitalistickými krajinami a zostruje a komplikuje boj za odbytové trhy“.⁹

Prvá svetová vojna dala impulz rozvoju kapitalizmu v kolóniách a polokolóniách. Vojnou zvýšený dopyt po tovaroch donucoval buržoáziu metropol dať nejaký ventil rastu národného priemyslu v kolóniách a závislých krajinách. Mnohé z nich dostaly vojnové objednávky z metropol. Tieto objednávky sa, pravda, pravidelne vyrovnávaly na účet koloniálnych národov. Po prvej svetovej vojne ďalej rástol v závislých a koloniálnych krajinách ich vlastný kapitalizmus. Počet tovární v Indii vzrástol z 2436 r. 1914 na 8146 r. 1930 a počet robotníkov sa tiež primerane zvýšil — z 95.100 na 1,528.000. Kým r. 1913 bolo v Indii 272 bavlnárskych tovární, r. 1932 ich bolo 339 a r. 1948 už 442. V Číne — bez Mandžuska — sa zväčšil počet tovární z 245 r. 1913 na 700 r. 1920 a 2250 r. 1934. Rozvoj priemyslu v koloniálnych a závislých krajinách viedol k rastu národnej buržoázie a najmä proletariátu pre kapitalistické hospodárstvo, k zostreniu problému trhov, k zosilneniu protirečenia medzi metropolami a kolóniami.

Všeobecná kríza kapitalizmu „znamená konečne, že vojna zanechala väčšine kapitalistických krajín ťažké dôsledky v podobe *chronického nevyužitia podnikov* a existencie *miliónových armád nezamestnaných*, ktoré sa premenily z rezervných na *stále armády nezamestnaných*...“¹⁰

V období všeobecnej krízy kapitalizmu sa do krajnosti zostrily nesmieriteľné protirečenia medzi rozvinutými výrobnými silami a kapitalistickými výrobnými vzťahmi. Kapitalizmus sa stal — ako nikdy predtým — najväčšou brzdou pokrokového rozvoja ľudskej spoločnosti a jej výrobných síl. Kým do vzniku všeobecnej krízy kapitalizmu pracoval priemysel v obdobiach cyklického rozmachu výroby s veľkým základným kapitálom a rezervné armády nezamestnaných sa zmenšili, v období všeobecnej krízy kapitalizmu, dokonca i vo fázach cyklického oživenia a rozmachu, výrobná kapacita priemyslu je silne nevyužitá a v kapitalistických krajinách existujú mnohomiliónové armády nezamestnaných.

I falzifikovaná buržoázna štatistika bola nútená priznať obrovské chronické nevyužitie podnikov v kapitalistických krajinách. Tak podľa údajov buržoáznej štatistiky v Nemecku r. 1929, t. j. v roku priemyselného rozmachu, sa

⁹ J. V. Stalin, *Sočinenija* 10, 247.

¹⁰ J. V. Stalin, *Sočinenija* 12, 247.

výrobná kapacita využila iba na 67% a v krízovom roku 1932 iba na 36%. V Anglicku za 20 rokov — 1915—1935 — tvorilo využitie výrobnéj kapacity priemerné 67%. V predvečer svetovej hospodárskej krízy 1929—1933 sa používaly nie celé dve tretiny výrobného zariadenia priemyslu USA a pred druhou svetovou vojnou priemerne polovica jeho výrobnéj kapacity. Značných rozmerov dosahuje chronické nevyužitie podnikov v kapitalistických krajinách napriek pretekom v zbrojení a rozvoju militarizmu i po druhej svetovej vojne. Toto je jasným ukazovateľom zahŕňania a parazitizmu súčasného kapitalizmu, neschopného využiť existujúce výrobné sily.

Do vzniku všeobecnej krízy kapitalizmu sa percento počtu nezamestnaných z celkového počtu robotníkov snižovalo v obdobiach priemyselného rozmachu obyčajne na 2—4. Po vzniku všeobecnej krízy kapitalizmu počet nezamestnaných členov odborových sväzov v Nemecku — podľa snižených údajov — i v rokoch priemyselného rozmachu tvoril najmenej 10% a v rokoch hospodárskej krízy 1929—1933 dosiahol 46%. V Anglicku v rokoch priemyselného rozmachu dosahoval počet nezamestnaných vyše 10% celkového počtu poistených a v čase krízy r. 1929—33 vyše 20%. V USA v období povestnej „prosperity“ r. 1928—29 bolo skoro 5 miliónov nezamestnaných. V týchto rokoch sa pohybovalo priemerné mesačné percento nezamestnaných členov Americkej konfederácie práce medzi 8 až 18%. Za krízy r. 1929—33 dosiahol v USA počet nezamestnaných 17 miliónov. Z členov Americkej konfederácie práce bolo začiatkom r. 1933 34% úplne nezamestnaných a 20% polonezamestnaných. Existencia stálych mnohomiliónových armád nezamestnaných v období všeobecnej krízy kapitalizmu prudko zhoršuje celkové materiálne postavenie robotníckej triedy v kapitalistických krajinách.

Všeobecná kríza kapitalizmu, ako jeho hlavná kríza, vtlačá nesmazateľnú pečať všetkým stránkam života buržoáznej spoločnosti. Kapitalistické výrobné vzťahy dnes ako nikdy dosiaľ, nezodpovedajú súčasnému charakteru výrobných síl. Kapitalistické zriadenie sa dnes ešte drží v mnohých krajinách preto, lebo buržoázna nadstavba robí všetko, čo je v jej moci, na zachovanie svojej kapitalistickej základne, hrá krajne reakčnú úlohu. V kapitalistických krajinách, a predovšetkým v USA, potláča buržoázny štát pracujúcich, používa proti nim všetky prostriedky násilia, ktoré má k dispozícii: armádu, políciu, žandárstvo, väznice, koncentračné tábory, zákonodarný, súdny a administratívny aparát. Na podvádzanie nás slúži buržoázna tlač, kino, rádio, škola, cirkev i veda.

Všeobecná kríza kapitalizmu nezachvacuje len nejakú oddelenú kapitalistickú krajinu, ale celé kapitalistické zriadenie vôbec a nie je len periodický sa opakujúcim javom, ale historickým procesom, ktorý vznikol a neprestajne existuje až do úplného pádu kapitalizmu vo všetkých krajinách.

Súdrh Stalin poukazoval na XV. sjazde VKS(b): „Ak *dočasnú* povojnovú hospodársku krízu r. 1920—1921 s jej chaosom vo vnútri a s rozkladom sväz-

kov navonok kapitalistických štátov možno považovať za prekonanú, v dôsledku čoho i nastalo obdobie čiastočnej stabilizácie, tak *všeobecnú a hlavnú základnú* krízu kapitalizmu, ktorá vznikla v dôsledku víťazstva Októbrovej revolúcie a odpadnutie SSSR od svetového kapitalistického systému, treba považovať nielen za neprekonanú, ale naopak, za stále sa prehľbujúcu, podlamujúcu samotné základy existencie svetového kapitalizmu.¹¹

Všeobecná kríza kapitalizmu robí hospodárske krízy z nadvýroby stále častejšími a dlhšími, hlbšími a zhubnejšími, neobyčajne pustošiace hospodárstvo a trýzniace pracujúcich kapitalistických krajín. Všeobecná kríza kapitalizmu stále viac sťažuje buržoázii východisko z hospodárskych kríz na základe pôsobenia vnútorných hospodárskych síl kapitalizmu. Najjasnejším príkladom tohto je hospodárska kríza r. 1929—1933, ktorá bola všeobecnou a svetovou. Hospodárske krízy tiež zosilňujú a zostrujú všeobecnú krízu kapitalizmu.

Všeobecná kríza kapitalizmu je záverečnou etapou imperialistického štádia kapitalizmu. Preto nie je správne skúmať celé obdobie vyvinutého imperialismu ako všeobecnú krízu kapitalizmu, ako to robí akademik Varga. Všeobecná kríza kapitalizmu sa začala podľa jeho tvrdenia vtedy, keď sa v hlavných krajinách kapitalistického sveta dovŕšil prechod liberalistického kapitalizmu k monopolistickému, t. j. asi začiatkom XX. storočia¹². Toto tvrdenie znamená stotožnenie všeobecnej krízy kapitalizmu s celou epochou imperialismu. Podobné stotožnenie je od základu chybné. Všeobecná kríza kapitalizmu, hoci má priamu súvislosť s imperialismom a z neho vyrástla, jednako nevznikla súčasne s prechodom kapitalizmu slobodnej konkurencie v kapitalizmus monopolistický. Všeobecná kríza kapitalizmu je obdobím svetovej socialistickej revolúcie, obdobím úpadku kapitalizmu, obdobím jeho zániku. Prvá svetová vojna a Veľká októbrová socialistickej revolúcia položily základ svetovej socialistickej revolúcie, začiatok všeobecnej krízy kapitalizmu.

Stotožňovanie začiatku obdobia imperialismu so začiatkom všeobecnej krízy kapitalizmu vedie k ignorovaniu tých podstatných zmien vo svetovom systéme kapitalizmu, ktoré nastaly v dôsledku prvej svetovej vojny a víťazstva Októbrovej revolúcie v Rusku. Znamená to prehliadať tú zásadnú tézu, podľa ktorej rozdelenie sveta na dva protikladné systémy a zápas medzi nimi sú základným a rozhodujúcim znakom všeobecnej krízy kapitalizmu. I keď uznáme, že všeobecná kríza kapitalizmu začína za prvej svetovej vojny a Októbrovej socialistickej revolúcie, nezavrhuje sa tým, že dozrievanie prvkov a predpokladov všeobecnej krízy kapitalizmu sa začalo už vstupom kapitalizmu do jeho imperialistického štádia.

Základ všeobecnej krízy kapitalizmu položila teda prvá svetová vojna a

¹¹ J. V. Stalin, *Sočinenija* 10, 285.

¹² *Mirovoje chozjajstvo i mirovaja politika*, 1946, č. 6, 8.

Veľká októbrová socialistická revolúcia. „Imperialistickou vojnou a zvlášť víťazstvom proletárskej revolúcie v SSSR začalo sa nové obdobie vo vývine kapitalizmu — obdobie všeobecnej krízy“.¹³

V. I. Lenin, keď charakterizoval imperializmus ako zahŕňajúci a umiераjúci kapitalizmus, dokázal, že v jeho lone sa utvorily materiálne predpoklady k socialistickému prebudovaniu spoločnosti. Ale samotné materiálne predpoklady nestačia vyriešiť dokonca ani také problémy, ktoré sa už staly historickou nevyhnutnosťou. Tu sa celou silou uplatňuje význam subjektívneho faktora, a v tomto smere sohrala prvá svetová vojna obrovskú úlohu. Urýchli-la socialistickú revolúciu v Rusku, rozpútala zároveň dozrievajúcu všeobecnú krízu kapitalizmu a zahájila obdobie proletárskych revolúcií. Poučenie s. Stalina o tom, že „vojna, výraz všeobecnej krízy kapitalizmu zostrila túto krízu a oslabila svetový kapitalizmus“,¹⁴ ukazuje, že prvá svetová vojna bola nielen začiatkom všeobecnej krízy kapitalizmu, ale tiež jej odrazom, alebo inými slovami, bola prejavom tejto krízy, že už začiatkom prvej svetovej vojny dozrely všetky predpoklady všeobecnej krízy kapitalizmu, a že vojna ju vyvolala a zostrila.

Hoci všeobecná kríza kapitalizmu je už obdobím svetovej proletárskej revolúcie, leninská definícia imperializmu ako predvečera socialistickej revolúcie plne si zachováva svoju účinnosť i v dnešnej dobe. Dve tretiny obyvateľstva zeme žijú dosiaľ pod vládou imperializmu; musia ešte prejsť revolučnou cestou zničenia kapitalizmu. Odmietanie toho, že imperializmus je predvečerom socialistickej revolúcie, znamená ignorovanie najdôležitejších úloh pracujúcich rozširovať revolučný boj za rozdrvenie kapitalizmu.

Uznanie toho, že imperializmus je predvečerom socialistickej revolúcie, znamená, že po kapitalizme nemôže prísť nijaké iné spoločenské zriadenie, iba komunistické. V. I. Lenin ukázal po Októbrovej revolúcii, že imperializmus je predvečerom sociálnej revolúcie proletariátu, čo sa potvrdilo r. 1917 vo svetovom meradle. „Je nepochybné — hovorí s. Stalin — že cesty vývinu svetovej revolúcie nie sú také hladké, ako sa mohlo zdať prv, pred víťazstvom revolúcie v jednej krajine, pred vznikom rozvinutého imperializmu, ktorý je »predvečerom socialistickej revolúcie«“.¹⁵

Obdobie všeobecnej krízy kapitalizmu je pomerne zdĺhavé obdobie. Je to podmienené tým, že rozbitie svetového kapitalizmu sa neuskutočňuje naraz, dozrievanie predpokladov socialistickej revolúcie prebieha v rozličných krajinách krajne nerovnomerne a priebeh vývinu svetovej revolúcie prebieha a bude prebiehať vo forme revolučného odpadávania stále nových krajín od kapitalistického systému. Obdobie všeobecnej krízy kapitalizmu zahrňuje nie-

¹³ V. Molotov, *V borbe za socializm*, Reči i statji, Partizdat, Moskva 1935, 13.

¹⁴ *Dejiny VKS(b)*, Krátky prehľad, Bratislava 1950, 182.

¹⁵ J. V. Stalin, *Sočinenija* 6, 396—397.

len proletárske revolúcie v kapitalistických krajinách a národnooslobodzovacie revolúcie v kolóniách a závislých krajinách, ale i vojny medzi imperialistickými štátmi, medzi imperialistickými štátmi a kolóniami a závislými krajinami atď. Složitosť svetového revolučného procesu spočíva v tom, že s ofenzívou a víťazstvami proletariátu sú možné jeho dočasné porážky a defenzíva v jednotlivých krajinách. Ale najhlavnejšie je to, že napriek složitému priebehu svetového vývinu, kapitalizmus už nie je schopný vytrhnúť sa zo všeobecnej krízy, nie je schopný zachrániť sa pred neodvratným zánikom. Dokonca aj dočasné zlepšenie situácie v tých alebo oných ohniskách kapitalistického systému sa dosahuje za takú cenu, že toto potom bezpodmienečne vedie k ďalšiemu vyostreniu existujúcich kapitalistických protirečení, ku vzniku nových protirečení a k prehĺbeniu všeobecnej krízy kapitalizmu.

Všeobecná kríza kapitalizmu prešla vo svojom vývine dvoma etapami. *Od prvej svetovej vojny a Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie do druhej svetovej vojny trvala jedna, prvá etapa všeobecnej krízy kapitalizmu*, ktorej hlavným znakom bolo, že víťazstvo robotníckej triedy, jej diktatúra, bola vybojovaná iba v jednej krajine — v SSSR. V tejto etape stál Sovietsky sväz osamotený proti celému kapitalistickému svetu, hoci mal sympatie a podporu medzinárodného proletariátu.

Prvá etapa všeobecnej krízy kapitalizmu obsahovala, ako je známe, tri obdobia. Prvé obdobie (do r. 1923) bolo obdobím hlbokého revolučného otrasu všetkých základov kapitalizmu, prvou vlnou vojen a revolúcií. Nevídané zostrenie kapitalistických protirečení, vyvolané prvou svetovou vojnou, viedlo k urýchleniu prelomenia imperialistického frontu v Rusku, k revolučným vystúpeniam a revolúciám proletariátu v mnohých krajinách, k zosilneniu ožobračovania pracujúcich v kapitalistických krajinách, k podlamovaniu aparátu násilia vládnúcich tried, a to najmä v krajinách, ktoré boli vo vojne porazené. Toto obdobie sa vyznačovalo hospodárskym chaosom, úpadkom výroby a obchodu, nevídanou dezorganizáciou peňažného systému a vyčínaním inflácie v kapitalistických krajinách a pretrhnutím medzinárodných hospodárskych stykov. R. 1920—1921, po určitom povojnovom priemyselnom oživení, vypukla v hlavných kapitalistických krajinách hospodárska kríza.

Najvyšším vývinovým bodom tohto revolučného obdobia bol rok 1921. V tomto čase sovietsky ľud pod vedením boľševickej strany, pod vodcovstvom Lenina a Stalina rozdrvil vnútorné sily kontrarevolúcie a zahraničných interventov. Súčasne s týmto od r. 1921 v dôsledku mnohých ťažkých porážok západoeurópskeho proletariátu zapredaného sociálnodemokratickými zradcami a prechodom buržoázie do ofenzívy, začal úpadok revolučnej vlny. Posledným ohniskom tohto obdobia bola porážka nemeckého proletariátu r. 1923.

Druhé obdobie bolo obdobím relatívnej stabilizácie kapitalizmu a ďalšieho rozvoja jeho všeobecnej krízy. Toto obdobie končí r. 1928. V hospodárskej

oblasti je charakterizované procesom povojnovej obnovy hospodárstva kapitalistických krajín, reorganizáciou finančnej politiky, rozvojom obchodu a medzištátnych hospodárskych stykov. Monopolistický kapitál zosilnil ofenzívu na robotnícku triedu a jej vykorisťovanie: predlžoval sa pracovný deň, zavádzaly sa stále novšie „naháňáčske systémy“.

V politickej oblasti sa toto obdobie vyznačovalo dočasným upadnutím revolučnej vlny a upevnením pozícií buržoázie. Na programe bol nie bezprostredný ozbrojený zápas proletariátu, ale shromažďovanie jeho síl, utváranie masových komunistických strán a pomocou nich ovládnutie masových organizácií proletariátu. V referáte na XIV. sjazde VKS(b) poukazoval s. Stalin na to, že je to „obdobie koncentrácie síl, ktoré má veľký význam pre budúce revolučné akcie“.¹⁶

V oblasti medzinárodnej politiky sa prejavila stabilizácia kapitalizmu, ako zdôrazňoval s. Stalin, po prvé v tom, že Amerike, Anglicku a Francúzsku sa podarilo dočasne sa dohodoriť o spôsoboch a rozmeroch olúpenia Nemecka; po druhé v tom, že anglickému, americkému a japonskému kapitálu sa dočasne podarila dohoda o vymedzení sfér vplyvu v Číne a o spôsoboch jej olúpenia; po tretie v tom, že imperialistickým skupinám popredných krajín sa podarilo dočasne dohodoriť sa o vzájomnom nezasahovaní pri potlačovaní a olupovaní „vlastných“ kolónií.¹⁷ Imperialistické skupiny sa snažily utvoriť jednotný front proti Sovietskemu sväzu.

Súdrh Stalin definoval kapitalistickú stabilizáciu ako dočasnú, čiastočnú, labilnú, ktorá vyrástla zo zhnilej pôdy. Život plne potvrdil geniálnu vedeckú predpoveď s. Stalina o nepevnosti stabilizácie kapitalizmu a o nevyhnutnosti jeho pádu. Relatívna a zhnitá stabilizácia kapitalizmu utvorila predpoklady pre svetovú hospodársku krízu nevidaného rozsahu a hĺbky, pre dozretie revolučnej krízy v rade kapitalistických krajín. Na druhej strane je toto obdobie charakterizované trvalou, pevnejúcou a istou stabilizáciou sovietskeho zriadenia, rýchlou rekonštrukciou národného hospodárstva našej krajiny, veľkými úspechmi socialistického budovania v SSSR ako aj zosilneným vplyvom bratských komunistických strán na široké vrstvy robotníckej triedy kapitalistických krajín.

Po vratkej stabilizácii kapitalizmu sa začalo tretie obdobie, obdobie podlomenia a konca kapitalistickej stabilizácie, obdobie vyostrenia všetkých protirečení kapitalizmu (od r. 1928 do druhej svetovej vojny). Od r. 1928, zvlášť v súvislosti so začiatkom hospodárskej krízy v r. 1929—1933, prudko sa zmenila celková situácia v kapitalistickom svete. V Nemecku, Francúzsku, Španielsku a iných kapitalistických krajinách začala rýchle dozrievať revolučná kríza. V Nemecku v predvečer uchopenia moci fašizmom dostala Ko-

¹⁶ J. V. Stalin, *Sočinenija* 7, 265—266.

¹⁷ Tamže, 98—99.

munistická strana Nemecka vo voľbách do Reichstagu šesť miliónov hlasov. Imperialistická buržoázia sa snažila nájsť východisko z náhle vzniknutých ťažkostí pomocou fašizmu a otvoreného teroru na poli vnútornej politiky, pomocou šovinizmu a prípravy novej vojny na poli zahraničnej politiky. Usilovala sa nájsť východisko z vyostrujúcich sa protirečení kapitalistického systému intervenciou proti SSSR. V kapitalistických krajinách sa zosilnily preteky v zbrojení. Na program dňa prišla vojna.

Koniec kapitalistickej stabilizácie ukázala najjasnejšie svetová hospodárska kríza r. 1929—1933, ktorej dĺžka, hĺbka a ničivá sila bola dosiaľ nevidanou. S. Stalin odhalil novú zákonitosť vývinu hospodárskej krízy, keď ukázal, že v podmienkach všeobecnej krízy kapitalistického systému prežíva kapitalizmus depresiu zvláštneho druhu, ktorá nevedie k novému rozmachu a rozkvetu priemyslu, ako to bolo pri minulých krízach. Priemyselná výroba v rade kapitalistických štátov (USA, Francúzsko a i.) ešte nedosiahla úroveň z r. 1929 a v druhej polovici r. 1937 sa znovu ocitla v hospodárskej kríze. Nová hospodárska kríza urýchlila vypuknutie vojny za rozdelenie trhov, surovínových zdrojov, území a „sfér vplyvu“.

Druhú svetovú vojnu, pripravenú silami medzinárodnej reakcie, rozpúťaly hlavné imperialistické štáty — Nemecko, Japonsko a Taliansko, ktoré utvorily agresívny blok so súhlasom mníchovských „usmierovateľov“ a účastníkov fašistickej agresie z tábora vládnúcich kruhov Anglicka, Francúzska a USA.

Druhá svetová vojna proti mocnostiam Osi mala antifašistický, osloboditeľský charakter, i keď medzi účastníkmi antihitlerovskej koalície boli podstatné rozdiely v cieľoch vojny i v úlohách povojnového budovania sveta. Sovietsky sväz a demokratické krajiny považovali za hlavné ciele vojny obnovu a upevnenie demokratických poriadkov v Európe, likvidáciu fašizmu a odvrátenie možnosti novej agresie so strany Nemecka, vytvorenie všestrannej, trvalej spolupráce národov. V protiklade k tomuto vládnúce imperialistické kruhy USA a Anglicka si postavili za cieľ zbaviť sa Nemecka a Japonska ako konkurentov na svetových trhoch a upevniť svoje vládnúce postavenie vo svete. Ich úmyslom nikdy nebolo úplné rozdrvenie fašizmu, oslobodenie Nemecka a iných krajín od vlády reakčných síl, ktoré sú trvalými nositeľmi imperialistickej agresie a fašizmu, tak isto ako nezamýšľali uskutočniť základné demokratické reformy.

Sovietsky sväz si vydobyl vo vojne svetovo-historické víťazstvo nad hitlerovským Nemeckom a imperialistickým Japonskom. Výsledok vojny demonštroval životnosť a obrovské prednosti sovietskeho štátneho a spoločenského zriadenia pred kapitalistickým. V dôsledku vojny nesmierne stúpol medzinárodný význam a autorita Sovietskeho sväzu. Okolo Sovietskeho sväzu sa sjednotily demokratické, pokrokové sily celého sveta tesnejšie, ako kedykoľvek predtým.

Po vojne už nie je Sovietsky sväz jediným štátom víťaznej robotníckej

triedy; má veľa priateľských krajín, ktorých pracujúci pod vedením robotníckej triedy na čele s komunistickými a robotníckymi stranami nastolili ľudovodemokratický režim a úspešne kráčajú po ceste k socializmu.

Druhá svetová vojna a jej výsledky priniesly hlboké zmeny do vzájomného pomeru síl medzi kapitalizmom a socializmom v prospech socializmu a na úkor kapitalizmu, začaly novú etapu všeobecnej krízy kapitalizmu, ktorej hlavným znakom je odpadnutie nových krajín Európy a Ázie od imperialistického systému. Po druhej svetovej vojne začala nová, druhá etapa všeobecnej krízy kapitalizmu; jej začiatok ohlasuje nová vlna vojen a revolúcií. „Všeobecná kríza kapitalizmu vstúpila v dôsledku druhej svetovej vojny do novej etapy a bezpochyby sa bude stále viac zostrovať a prehĺbovať“.¹⁸

Po druhej svetovej vojne vznikly v medzinárodnej situácii podstatné zmeny — utvorily sa dva tábory, tábor imperialistický a protidemokratický, ktorého základným cieľom je nastoliť svetové panstvo amerického imperializmu a rozbiť demokraciu, a tábor protiimperialistický a demokratický, ktorého základným cieľom je podkopanie imperializmu, upevnenie demokracie a likvidácia zvyškov fašizmu.

Ak na začiatku všeobecnej krízy kapitalizmu rozdelila prvá vlna vojen a revolúcií svet na dva protikladné systémy a dala vznik SSSR, v priebehu vývinu všeobecnej krízy kapitalizmu nová vlna vojen a revolúcií mala za dôsledok pád kapitalistického zriadenia v rade európskych a ázijských krajín, medzi iným v takej veľkej krajine, ako je Čína. Krajiny tábora demokracie a socializmu majú asi 800 miliónov obyvateľov, čiže vyše jednej tretiny obyvateľstva celého sveta; ich územie prevyšuje štvrtinu územia celej zemegule.

*

Hlavným a rozhodujúcim faktorom nástupu novej etapy všeobecnej krízy kapitalizmu koncom druhej svetovej vojny a ďalšieho jej zostrenia je prudký obrat vo vzájomnom pomere síl medzi dvoma systémami v prospech socializmu, na úkor kapitalizmu. Toto je podmienené predovšetkým všestranným zosilnením SSSR. Proti kapitalistickému svetu dnes už nestojí hospodársky slabé, mladé sovietske Rusko, ako na začiatku obdobia všeobecnej krízy kapitalizmu, ale mohutný Sovietsky sväz — priemyselná a kolchozná veľmoc, veľmoc víťazného socializmu, ktorá úspešne buduje komunistickú spoločnosť a ukázala celému svetu svoju nezničiteľnú životnú silu, svoje prednosti po všetkých stránkach pred kapitalistickými krajinami.

Vzájomný pomer síl medzi kapitalistickým a socialistickým systémom v prospech socializmu sa zmenil ďalej oslobodením viacerých krajín strednej

¹⁸ P. N. Pospelov, *O XXVIII. godovščine so dňa smerti V. I. Lenina*, Gospolitizdat 1952, 19.

a juhovýchodnej Európy — Československa, Poľska, Bulharska, Maďarska, Rumunská, Albánska — od imperialistického útlaku. Vďaka víťazstvu Sovietskeho sväzu vo Veľkej vlasteneckej vojne, vyše 70 miliónov európskeho obyvateľstva sa vymanilo z kapitalistického systému. V ľudovodemokratických krajinách sa uskutočnili socialistické zmeny v oblasti hospodárstva a štátneho zriadenia — znárodnenie priemyslu, bánk, dopravy, demokratické reformy v poľnohospodárstve a zavedenie štátneho monopolu zahraničného obchodu. Pracujúci týchto krajín po nastolení ľudovodemokratického režimu, ktorý úspešne plní funkciu diktatúry proletariátu, idú s istotou pod vedením robotníckej triedy, marxisticko-leninských komunistických a robotníckych strán po ceste budovania socializmu, opierajú sa o svetovo-historické skúsenosti socialistického budovania v SSSR a o jeho bratskú, nezištnú pomoc. Prevýšili už značne predvojnovú úroveň a dosahujú stále nové úspechy na fronte svetového, hospodárskeho, štátneho a kultúrneho budovania.

Vzájomný pomer síl medzi socialistickým a kapitalistickým systémom sa ďalej prudko zmenil v prospech socializmu víťazstvom veľkého čínskeho ľudu nad spojenými silami amerických interventov, feudálnej reakcie a Čankajškovej fašistickej kliky. Víťazstvo čínskej revolúcie, utvorenie Čínskej ľudovej republiky, odpadnutie obrovskej krajiny so 475-miliónovým obyvateľstvom od imperialistického systému, ktorej ľud vzal do svojich rúk osud krajiny, je novým, po Októbrovej revolúcii najmocnejším úderom celému imperialistickému systému. Víťazstvom čínskeho ľudu veľmi vzrástli sily socializmu a demokracie na celom svete. Slobodný čínsky ľud s veľkým oduševnením uskutočňuje hospodársku a kultúrnu výstavbu na demokratickom základe.

Významnou udalosťou, ktorá prispieva k posilneniu síl demokracie na celom svete, je tiež utvorenie Nemeckej demokratickej republiky, ktoré s. Stalin charakterizoval ako obrat v dejinách Európy.

Vzájomný pomer síl medzi socialistickým a kapitalistickým systémom sa zmenil v prospech socializmu konečne i prudkým oslabnutím kapitalizmu. V dôsledku zostrenia nerovnomerného vývinu kapitalizmu prišlo k zmene tvárnosti kapitalistického sveta. Zo šiestich tzv. imperialistických veľmocí (Nemecko, Japonsko, Anglicko, USA, Francúzsko, Taliansko) tri vypadli v dôsledku vojenskej porážky (Nemecko, Taliansko, Japonsko). Tým bola rozdrvená hlavná úderná sila medzinárodnej imperialistickej reakcie. Francúzsko tiež zoslablo a stratilo svoj bývalý veľmocenský význam. Takto ostaly len dve „veľké“ svetové mocnosti — Spojené štáty americké a Anglicko. Pozície Anglicka sú však podkopané. Anglický imperializmus prežíva hlbokú krízu; upadol do finančnej a hospodárskej závislosti od USA a stal sa mladším partnerom agresívnych a uchvatiteľských plánov silnejšieho amerického imperializmu.

USA sa staly hlavnou silou agresívneho tábora imperialistickej reakcie, fašizmu a vojny, ohniskom prípravy novej svetovej vojny. Okolo amerických

imperialistov sa sústreďujú všetky sily čiernej reakcie. Hoci USA v porovnaní s inými kapitalistickými krajinami vyšly z vojny po stránke hospodárskej a politickej posilnené, rovnako toto nekompenzuje všeobecné oslabenie celého tábora svetového imperialismu. Nebývalé zostrenie ako vnútorných tak i vonkajších protirečení amerického imperialismu robí z neho kolos na hlinených nohách.

Krajiny, ktoré odpadly od kapitalistického systému, sa stále tesnejšie somkávajú okolo štátu víťazného socializmu — SSSR. Úplne sa potvrdily prorocké slová, ktoré povedal s. Stalin r. 1927 v rozhovore s prvou americkou robotníckou delegáciou: „... V ďalšom vývine medzinárodnej revolúcie a medzinárodnej reakcie sa budú utvárať vo svetovom meradle dve centrá: socialistické, ktoré skoncentruje krajiny, spejúce k socializmu, a kapitalistické, koncentrujúce krajiny, inklinujúce ku kapitalizmu. Boj týchto dvoch táborov rieši osud kapitalizmu i socializmu na celom svete.“¹⁹

Priateľská hospodárska spolupráca krajín a národov, ktoré shodily so seba okovy kapitalistického otroctva, vedie k utvoreniu socialistického systému svetového hospodárstva. S. Stalin ukázal r. 1921, že „imperialistické jarmo a kapitalistická forma utláčajú, znemožňujú rozvoj výrobných síl. Jediným východiskom je organizácia svetového hospodárstva na základe hospodárskej spolupráce medzi vyspelými (priemyselnými) a zaostalými (palivovo-surovinovými) krajinami (ale nie na základe vykorisťovania slabších silnejšími). Preto práve je potrebná medzinárodná proletárska revolúcia. Bez toho nemožno ani len myslieť na organizáciu a normálny rozvoj svetového hospodárstva. Ale k tomu, aby sa začalo (aspoň *začalo*) organizovať správne svetové hospodárstvo, je nevyhnutne potrebné víťazstvo proletariátu aspoň v niekoľkých popredných krajinách“.²⁰ Národy, ktoré sa oslobodily zpod imperialistického útlaku, utvoria socialistický systém svetového hospodárstva na základe bratskej vzájomnej pomoci, spolupráce a dobrovoľného sväzku. Priateľská spolupráca SSSR a druhých krajín demokratického tábora, ktorú uskutočňuje Rada vzájomnej hospodárskej pomoci, utvorená v januári r. 1949, je tou prvou formou hospodárskych vzťahov dobrovoľnej spolupráce národov, ktoré budú charakterizovať svetové socialistické hospodárstvo.

Do druhej svetovej vojny sa všetky krajiny sveta zúčastňovali na tovarovom obrate jediného svetového trhu. Kapitalistické krajiny široko obchodovaly nielen medzi sebou, ale napriek ich protisovietskym intrigám tiež so SSSR. Za vojny americký monopolistický kapitalizmus dúfal, že porážkou Nemecka a Japonska nastolí svoje panstvo na svetovom trhu. Avšak vojna priniesla nielen porážku a vytisnutie Nemecka a Japonska zo svetového trhu, ale aj to, že sa od kapitalistického systému odtrhla Čína a rad krajín strednej

¹⁹ J. V. Stalin, *Sočinenija* 10, 315.

²⁰ J. V. Stalin, *Sočinenija* 5, 110.

a juhovýchodnej Európy, ktoré spolu so Sovietskym sväzom utvorily tábor demokracie a socializmu. V dôsledku toho sa utvoril nový medzinárodný trh, trh krajín tábora demokracie a socializmu ako protiklad kapitalistického.

Utvorenie dvoch paralelných trhov je jedným z najdôležitejších hospodárskych dôsledkov druhej svetovej vojny, ktorý ukazuje zostrenie všeobecnej krízy kapitalizmu v súčasnej etape. Vyostrenie problému trhov pre kapitalistické hospodárstvo vyvoláva zväčšenie chronického nevyužitia výrobného priemyselného zariadenia, zväčšenie armády nezamestnaných, zosilnenie protirečení a bitiek medzi kapitalistickými krajinami a monopolistickými skupinami v ich boji za odbytišťa, za surovínové zdroje, za sféry kapitálových investícií.

Vládnúce kruhy Spojených štátov amerických a pod ich nátlakom i vládnúce kruhy druhých kapitalistických krajín vedú nepriateľskú obchodnú a úverovú politiku, nepriateľskú táboru demokracie a socializmu. Tak USA jednostranne prerušily obchodné smluvy so SSSR, s Poľskom, Československom, Maďarskom, Rumunskom, Bulharskom, zvýšily clá na tovary, ktoré sa privážajú z týchto krajín. USA a rad iných kapitalistických krajín zaviedli embargo na vývoz tovarov do Čínskej ľudovej republiky a Kórejskej ľudovodemokratickej republiky. Politika diskriminácií, zákazov a obmedzovaní napriek snahám imperialistov nechromila krajiny demokratického tábora, ale bližšie ich somkla, utvorila a upevnila nový svetový trh, ktorým prejdú všetky základné druhy surovín, poľnohospodárskych tovarov, výrobkov ľahkého a ťažkého priemyslu. Tento nový trh nepozná konjunkturálne výkyvy, špekulácie a obohacovania jedných krajín na úkor druhých. Obchod krajín demokratického tábora sa buduje na princípoch ekvivalentnej výmeny, na základe jednotných, spravodlivých cien, stanovených na dlhšie obdobie. Základom obchodných rozpočtov nie je labilná valuta kapitalistických krajín, ale najpevnejšia svetová valuta — sovietsky rubel.

Ľudovodemokratické krajiny, vďaka priateľskej nezištnej vzájomnej bratskej pomoci Sovietskeho sväzu dosiahly vysoké tempo rozvoja národného hospodárstva a predovšetkým priemyslu, čo vedie nielen k úplnému zabezpečeniu tovarmi, ktoré sa vyrábajú v tábore demokracie a socializmu, ale i k tomu, že môžu vyvážať za hranice stále väčšie množstvo tovarov.

Zostrenie krízy imperialistického koloniálneho systému v priebehu i po druhej svetovej vojne, mohutný vzostup protiimperialistického, národnooslobodzovacieho hnutia ľudu koloniálnych a závislých krajín je druhým najdôležitejším znakom nástupu novej etapy všeobecnej krízy kapitalizmu a ďalšieho jej zostrenia.

Boj utláčaných národov za slobodu a nezávislosť vstúpil do novej etapy, nadobudol neobyčajne ostré formy a nebývalý rozmach, začal prechádzať do ozbrojeného povstania a osloboditeľských vojen. Kým do druhej svetovej vojny v Ázii existoval len jeden ľudovodemokratický štát — Mongolská Ľu-

dovodemokratická republika — po vojne sa politická situácia prudko zmenila. Vznikla Čínska ľudová republika. Keď Sovietska armáda rozdrvila japonských imperialistov, utvorila sa Kórejská ľudovodemokratická republika, ktorej ľud už temer dva roky vedie hrdinskú osloboditeľskú, spravodlivú vojnu proti americkým okupantom a ich agresívnym prisluhovačom. Ľud bývalej francúzskej kolónie Indočíny utvoril demokratickú republiku Vietnam, ktorá obetavo odráža útoky francúzskych kolonizátorov, vyzbrojovaných až po zuby americkými zbraňami. Do boja nastúpili milióny ľudí v Laose a Kambodži, ktorí susedia s Vietnamom. Pracujúci Indonézie, Burmy, Malajska, Filipín a iných krajín Východu vedú ozbrojený boj proti americkým, anglickým, holandským a iným imperialistickým zotročovateľom. Iránsky a egyptský ľud hrdinsky bojuje za slobodu a nezávislosť proti sjednoteným silám angloamerických imperialistov. Pod mocným vplyvom historických víťazstiev Sovietskeho sväzu a čínskej revolúcie sa rozkýbal celý ázijský kontinent.

V mnohých kolóniách a závislých krajinách hegemonia v ľudovo-revolučnom hnutí natrvalo prešla do rúk robotníckej triedy, vedenej komunistickými stranami. Robotnícka trieda nezískala vedúcu úlohu v osloboditeľskom boji ľudu koloniálnych a závislých krajín pre svoju vzrastajúcu početnosť, ale predovšetkým preto, lebo je jedinou dôsledne a do konca revolučnou triedou, najorganizovanejšou triedou, ktorá bojuje za životné záujmy všetkých pracujúcich. V bojoch proti imperializmu vznikajú v krajinách koloniálneho sveta silné komunistické strany.

Hlavnými udúšateľmi národnooslobodzovacieho boja v koloniálnych a závislých krajinách, hlavnými žandármi utláčaného ľudu sú teraz americkí a anglickí imperialisti. Americkí kolonizátori nielen že sami ozbrojenou silou potláčajú boj ľudu koloniálneho sveta, ale i financujú a zásobujú zbraňami západoeurópskych imperialistov kvôli zachovaniu režimu koloniálneho otroctva a útlaku. Avšak spoločné vystúpenia imperialistov na potlačenie oslobodzovacieho hnutia v kolóniách ich nezabavujú veľmi ostrého konkurenčného boja za monopolné ovládanie kolónií a ich prírodných bohatstiev, predovšetkým vojensko-strategických surovín. Pritom americký imperializmus, ako najsilnejší pod rúskom „pomoci“ anglickým, francúzskym, holandským a belgickým imperialistom, vytláča týchto z ich kolónií a usilovne preniká do všetkých oblastí zemegule.

Tretím, najdôležitejším znakom nastúpenia novej etapy všeobecnej krízy kapitalizmu v priebehu i po druhej svetovej vojne, ďalšieho jej zostrenia je prudké zosilnenie parazitizmu a zahŕňovania kapitalizmu, prehĺbenie vnútorných protirečení v buržoázných krajinách. Vojna ešte viac zosilnila zahŕňovanie a parazitizmus súčasného kapitalizmu. Zväčšily sa miliónové armády nezamestnaných, vzrástlo chronické nevyužitie výrobného zariadenia kapitalistického priemyslu. Počet úplne a čiastočne nezamestnaných v kapitalistických krajinách prevýšil 45 miliónov. V povojnovom období vládne v kapitalistic-

kých krajinách vyčínanie inflácie, zosilňuje sa absolútne a relatívne zbedačovanie robotníckej triedy a všetkých pracujúcich. Súčasne stále viac sa zostruje protirečenie medzi prácou a kapitálom, zosilňuje sa triedny boj proletariátu, ktorý nadobúda formy nielen hospodárskych štrajkov, ale i politických vystúpení. Upevnila sa a vzrástla autorita komunistických strán vo všetkých krajinách.

V povojnovom období sa zvýšilo zaostávanie kapitalistických krajín v tempe priemyselného rastu oproti SSSR, čo jasne dokazujú nasledujúce údaje o dynamike indexu priemyselnej produkcie (r. 1929 = 100):

	1937	1946	1947	1948	1949
SSSR	428,9	466,4	570,8	720,9	862,0
USA	102,7	154,5	170,0	174,5	159,5
Anglicko	123,7	111,2	121,1	135,0	142,0
Francúzsko	81,7	69,0	75,0	82,3	90,3

R. 1950—1951 sa zaostávanie v tempe priemyselného rastu kapitalistických krajín oproti SSSR ešte viac zvýšilo. V Anglicku vzrástla priemyselná produkcia r. 1950 o 10 %, vo Francúzsku o 3 %, vo Švédsku o 5 % a v Belgicku o 3 %. V USA vzrástla priemyselná produkcia r. 1950 o 23 %. R. 1951 sa v SSSR zvýšila o 16 %, vtedy, keď v USA, dokonca podľa Trumanovho priznania, objem celej priemyselnej produkcie r. 1951 bol na úrovni r. 1950.

V čase, keď ekonomika Sovietskeho sväzu prežíva po vojne nový mohutný rozkvet, kapitalistickým krajinám hrozí hospodársky pád. V druhej polovici r. 1948 v USA sa objavily charakteristické príznaky hospodárskej krízy. Za rok — od októbra 1948 do októbra r. 1949 — úroveň americkej priemyselnej výroby sa snížila o 22 %.

Americkí imperialisti začali hľadať východisko z nastávajúcej hospodárskej krízy zosilnením vykorisťovania robotníckej triedy a všetkých pracujúcich USA, okrádaním ľudu zmarshallizovaných krajín, vojnou a vojnovým hospodárstvom. V polovici r. 1950 americkí imperialisti prešli od prípravy k priamym agresívnym aktom na Ďalekom Východe. Vyčínanie militarizmu v USA po začatí lúpežnej intervencie proti kórejskému ľudu zadržalo dočasne rozvoj hospodárskej krízy rastom vojnovéj výroby. Avšak „zjavná militarizácia ekonomiky v Spojených štátoch, Anglicku a iných kapitalistických krajinách — nepomerné rozširovanie vojnového priemyslu ako aj odvetví s ním spojených na úkor sníženia výroby predmetov dennej potreby, nemôže nepriniesť skorý hospodársky krach. A to už nehovoríme o miliónoch nezamestnaných v USA“.²¹

²¹ L. P. Berija, *34-ja godovščina Velikoj Oktabskoj socialističeskoj revolucii*, Gospolitizdat 1951, 28.

V povojnových rokoch hlavným znakom zosilnenia zahŕňovania a parazitizmu kapitalizmu je nevidaná a stále rastúca militarizácia ekonomiky celého spoločensko-politického života kapitalistických krajín. Vojnové výdavky USA vzrástly z 1 miliardy dolárov r. 1937/38 na 11,9 miliárd dolárov r. 1948/49, 22,7 miliárd dolárov r. 1949/50 a 61,2 miliárd dolárov r. 1950/51; r. 1951/52 sa predpokladá v USA 81,8 miliárd dolárov vojnových výdavkov.

Pod nátlakom USA sa stále viac militarizuje ekonomika zmarshallizovaných a iných kapitalistických krajín. Stále zvyšujú stav branných síl, roky vojenskej služby a vojnové výdavky. V Anglicku r. 1951 tvorily priame vojnové výdavky 1,490 mil. lib. st., čo dvojnásobne prevyšuje jeho vojnové výdavky predchádzajúceho roku. Vo Francúzsku vojnové výdavky, v to počítajúc financovania „špinavej vojny“ vo Vietname, vzrastú na 1400 miliárd fr. r. 1952.

Korene militarizmu majú základy v samotnej povahe kapitalizmu. S. Stalin poukázal na to, že „kapitalizmus vo svojom imperialistickom štádiu je systém, ktorý považuje vojnu za zákonitú metódu vyriešenia medzinárodných protirečení, za metódu zákonitú ak nie de jure, tak de facto“.²²

Preteky v zbrojení a militarizmus dávajú pečať na všetky druhy politického a hospodárskeho života kapitalistických krajín. Vyčinenie militarizmu viedlo k zosilneniu rozvratu peňažných a úverových systémov kapitalistických krajín, k úpadku zlatého štandardu, k chronickej inflácii, k systematickému slučovaniu hospodárskeho rozpočtu so značným a stále sa zväčšujúcim deficitom, k používaniu bankových vkladov a iných úverových prostriedkov na zakúpenie štátnych obligácií a nie na financovanie priemyslu a obchodu. Neodvratným dôsledkom pretekov v zbrojení je rýchle stúpanie cien vo všetkých kapitalistických krajinách. Tak podľa oficiálnych údajov, ktoré prikrášľujú stav, veľkoobchodné ceny v septembri r. 1951 boli vyššie ako v prvej polovici 1950: v USA o 16 %, v Anglicku o 30 %, vo Francúzsku o 32 %, v Belgicku o 27 % atď. Stúpanie cien spôsobuje závrtné zisky kapitalistických monopolov a ešte väčší pokles reálnej robotníckej mzdy. Militarizmus a inflácia zosilnily proces rozdeľovania národného dôchodku kapitalistických krajín v prospech buržoázie na úkor robotníckej triedy, roľníctva a všetkých pracujúcich. Monopoly sa obohacujú stúpaním cien vojrovej a civilnej produkcie, zjavnou a skrytou spreneverou.

Rast militarizmu vyvolal zvyšovanie hospodárskych rozpočtov kapitalistických krajín, zavádzanie stále nových daní a vypisovanie pôžičiek. Hlavným zdrojom krytia vojnových rozpočtov buržoázných vlád sú stále sa zvyšujúce dane, ktorých ťarcha leží na pracujúcich. Zatiaľ čo priame a nepriame dane pred rokom pohlcovaly skoro tretinu mzdy amerického a anglického robot-

²² *Beseda tovarišča Stalina s predsedom amerického gazetovgo objedinenija „Skrjpps—Govard Ujuspejpers“ g-nom Roj Gowardom 1-go marta 1936 goda, Partizdat, 1936, 9—10.*

níka, tak v tomto roku tvoria už asi polovicu mzdy. Prudko vzrástly štátne dlhy kapitalistických krajín. Tak štátny dlh USA r. 1950/51 tvoril 260,3 miliárd dolárov, čo je 6,2 krát viac, ako ich dlh v r. 1937/38. Americká buržoázia r. 1950/51 dostala len ako percentá zo štátneho dlhu 5,6 miliárd dolárov.

Militarizácia kapitalistického hospodárstva vedie k zväčšeniu disproporcií medzi hospodárskymi odvetvami. R. 1950—1951 prispela k určitému rastu objemu priemyselnej produkcie kapitalistických krajín. Avšak produkcia sa zvýšila len v tých krajinách, ktoré sú priamo alebo nepriamo spojené s vojnovou výrobou; výroba civilnej produkcie r. 1950—1951 sa začala zmenšovať. V USA, Anglicku a iných kapitalistických krajinách zväčšenie branných síl a preteky v zbrojení vedú, ako poukázal s. Stalin, „k rozširovaniu vojnového priemyslu, k zníženiu civilnej produkcie, k zastaveniu väčšej civilnej výstavby, k zvýšeniu daní a k zvýšeniu cien tovarov masovej potreby“.²³

Takto rast vojrovej výroby znižuje výrobu aj spotrebu civilnej produkcie a ešte viac snižuje životnú úroveň pracujúcich.

Prevod ekonomiky kapitalistických krajín na vojnové koľaje vedie k zväčšeniu ožobračovania pracujúcich más a k hospodárskemu úpadku. S. Stalin hovorí, že previesť hospodárstvo krajiny na koľaje vojnového hospodárstva — „to znamená jednostranne usmerniť priemysel pre vojnové účely, všemožne rozšíriť výrobu vecí nevyhnutných pre vojnu bez ohľadu na potreby obyvateľstva, všemožne obmedziť výrobu predmetov dennej potreby pre obyvateľstvo a najmä ich dodávanie na trh — teda zmenšiť spotrebu obyvateľstva a postaviť krajinu pred hospodársku krízu“.²⁴

Dôležitým znakom prehĺbenia všeobecnej krízy kapitalizmu v povojnovom období je rast štátno-monopolistického kapitalizmu. Monopoly si urýchleným tempom podmaňujú buržoázny štát a menia ho v svoj priamy nástroj. Štátno-monopolistický kapitalizmus sa zvlášť silne prejavil v USA, kde najsilnejšie spoločnosti miliárdarov — Morgana, Rockefellera, Mellona, Duponta a druhých — medzi sebou úzko spojené nielen hospodárskymi, ale i rodinnými sväzkami, otvorene používajú ekonomiku krajiny na svoje vykristovateľské záujmy. „V Spojených štátoch sa zväčšuje pohlcovanie štátneho aparátu kapitalistickými monopolmi. Zatiaľ čo dosiaľ skutoční páni krajiny — finanční a priemyselní magnáti ostávali sami v pozadí a ponechávali svojim politickým prisluhovačom, aby zastupovali ich záujmy v oblasti politiky, teraz bezprostredne preberajú do svojich rúk administratívno-politický a diplomatický aparát Spojených štátov.“²⁵

V monopolistickom kapitalizme USA sa odhalila, tak ako v žiadnom inom, dravá, parazitnícka povaha súčasného kapitalizmu. Rast výroby a zvýšenie

²³ J. V. Stalin, *Beseda s korešpondentom „Pravdy“*, Gospolitizdat, 1951, 5.

²⁴ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1951, 579.

²⁵ L. P. Berija, *34-ja godovščina Velikoj Oktabskoj socialističeskoj revolucii*, 22.

vývozu sa stalo v USA možným jedine za vojny alebo za jej prípravy; vojnové práce sú základným prameňom kolosálneho obohacovania amerických miliardárov a milionárov a militarizmus je jedným z hlavných nástrojov vykorisťovania a utláčania proletariátu a všetkých pracujúcich. Americký imperializmus vystupuje ako záštita svetovej imperialistickej reakcie a fašizmu; zúrivo bojuje za násilné nastolenie svojho svetového panstva, je stredom otrasov svetového kapitalistického hospodárstva a hlavným nositeľom hospodárskeho chaosu v kapitalistickom svete. Amerika je teraz, ako nikdy predtým, hlavným finančným vykorisťovateľom celého kapitalistického sveta.

Súčasný agresívny kurz zahraničnej politiky USA našiel jasný odraz v prehlásenej „Trumanovej doktríne“ a „Marshallovom pláne“, v utvorení stovák vojensko-námorných, vzdušných a pozemných základní na všetkých kontinentoch a oceánoch, v agresívnom Severoatlantickom bloku, v drzom zasahovaní do vnútorných záležitostí krajín, v okupantskej vojne proti Kórejskej ľudovo-demokratickej republike, v urýchľovaní militarizácie Západného Nemecka a Japonska, v dodávkach zbraní satelitom amerického imperializmu, v zotročovaní mnohých krajín pod rúškom „pomoci“ atď.

Robotnícka trieda USA preukazuje aktívny odpor proti útokom monopolov na jej životnú úroveň a politické právo. Rastie politické uvedomenie a aktivita amerických pracujúcich, zosilňuje sa ich boj za slobodu, demokraciu a mier proti vojnovým podpaľačom. Jedným z najdôležitejších znakov zosilnenia aktivity robotníckej triedy USA je rozmach štrajkového hnutia v krajine. Ak v päťročnici v r. 1935—1939 v USA štrajkovalo 5,6 miliónov ľudí, v päťročnici r. 1945—1949 — už viac ako 15 miliónov. Štrajky v USA teraz zachvacujú veľké množstvo pracujúcich; vyznačujú sa veľkou vytrvalosťou, húževnatosťou a dôslednosťou štrajkujúcich na obranu ich požiadaviek.

Každým dňom sa zosilňuje boj ľudových mas vo všetkých kapitalistických krajinách proti pretekcom v zbrojení a prípravám imperialistov na novú svetovú vojnu, proti útokom kapitálu na životnú úroveň pracujúcich. Rok 1950 sa vyznačuje rozmachom robotníckeho hnutia vo všetkých kapitalistických krajinách, najmä v Taliansku a vo Francúzsku, ale tiež v Anglicku, Španielsku a v iných krajinách. Zosilnenie boja robotníckej triedy svedčí o zostrení triedneho boja a dozrievaní revolučnej krízy v kapitalistických krajinách.

Najhoršími nepriateľmi robotníckej triedy a agentúrou imperializmu v robotníckom hnutí sú pravicoví socialisti, ktorí definitívne zapredali záujmy svojich národov a štátov, aktívne napomáhajú americkým imperialistom pri podmaňovaní. Sú zúrivými nepriateľmi mieru, demokracie a slobody národov, hlásateľmi politiky svojich hlavných pánov — amerických imperialistov. Títo uskutočňujú prostredníctvom pravicových socialistov uchvatiteľské ciele „Marshallovho plánu“, agresívneho Severoatlantického paktu a potlačujú národnooslobodzovacie hnutie národov. Zvlášť silne znejú dnes slová s. Sta-

lina o tom, že súčasný sociálny demokraticizmus je *ideovou oporou* kapitalizmu, že sociálna demokracia a fašizmus nie sú protinožci, ale blíženci.

Zosilnenie vojnovnej hystérie a stále častejšie používanie fašistických metód vládnutia v protidemokratickom tábore imperialistickej reakcie je jasným dôkazom jeho slabosti. Americký imperializmus svojou agresívnou a lúpežnou politikou nielen že vyvoláva nenávisť a nepriateľstvo národov, ale tiež zväčšuje existujúce a stále rastúce protirečenia v imperialistickom tábore, predovšetkým protirečenia medzi Anglickom a USA.

Dokiaľ existuje imperializmus, nerovnomernosť kapitalistického vývinu a protirečenia v imperialistickom tábore, platí leninská téza o tom, že imperializmus nevyhnutne plodí vojny, že imperializmus nemôže žiť bez vojen a lúpeží. Medzi imperialistami nemôže byť nijakých dlhších a pevnejších sväzkov. Marxizmus-leninizmus nepreceňuje možnosti sjednotenia imperialistov a nepodceňuje ich vzájomné protirečenia. K nesprávnemu stanovisku, ktoré zaujal Čičerin, s. Stalin na X. sjazde VKS(b) r. 1921 povedal: „... s. Čičerin je náchylný popierať protirečenia medzi imperialistickými štátmi, preceňovať internacionálne sjednotenie imperialistov a pustiť so zreteľa tie vnútorné protirečenia medzi imperialistickými skupinami a štátmi, ktoré existujú a rodia vojny (Francúzsko, Amerika, Anglicko, Japonsko a iné). Precenil moment sjednotenia vedúcich imperialistov a podcenil protirečenia, ktoré sú vo vnútri tohto »trustu«.“²⁶

Zvýšená pôsobnosť zákona nerovnomerného hospodárskeho a politického vývinu kapitalistických krajín zostruje protirečenia a hádky v imperialistickom tábore. Nemožno nevidieť vzrastanie a zostovanie protirečení medzi kapitalistickými krajinami, najmä medzi USA a Anglickom. Anglická, francúzska a iná buržoázia vôbec nemá v úmysle prenechať bez boja americkým monopolom svoje kolónie, zdroje surovín, odbytišťa a sféry kapitálových investícií. „Vonkajšia jednota imperialistického frontu nemôže zakryť jeho hlboké vnútorné protirečenia, spojené najmä s bojom za surovinové zdroje, odbytišťa a sféry kapitálových investícií. Tieto protirečenia sa preplietajú, zachvacujú všetky krajiny imperialistického tábora, ale hlavnými protirečeniami ostávajú protirečenia medzi USA a Anglickom ako v Europe tak i v Ázii.

Sotva možno pochybovať o tom, že protirečenia v imperialistickom tábore sa nebudú prehľbovať čím ďalej, tým viac.“²⁷

Sily mieru, demokracie a socializmu značne prevyšujú sily imperialistických podpaľačov novej vojny. Mohutnosť tábora demokracie a socializmu vyplýva z hospodárskej a brannej moci SSSR a iných krajín, ktoré patria do tohto tábora a taktiež z toho, že boj za mier, za odvrátenie novej vojny, nachádza

²⁶ J. V. Stalin, *Sočinenija* 5, 41—42.

²⁷ L. P. Berija, *34-ja godovščina Velikoj Oktabrskoj socialističeskoj revolucii*, 27—28.

širokú podporu u všetkých národov sveta. Sila tábora demokracie a socializmu je tiež v tom, že je spojený s bojom pracujúcich kapitalistických krajín za zlepšenie ich materiálneho postavenia, proti militarizmu a inflácii, s bojom koloniálnych národov za ich oslobodenie, s bojom za demokraciu, proti obnoveniu fašizmu. Sily demokratického protiimperialistického tábora vzrastly taktiež obrovským zosilnením komunistických strán vo všetkých krajinách sveta, v to počítajúc i kapitalistické krajiny, a najmä také, ako Anglicko a Francúzsko. Za Komunistickou stranou Talianska, ktorá má 2,5 miliónov členov ako aj za Komunistickou stranou Francúzska, ide väčšina robotníckej triedy týchto krajín. Tieto strany stoja na čele demokratických a vlasteneckých síl svojich krajín. Počet členov komunistických strán vo všetkých krajinách — bez Sovietskeho sväzu — ešte r. 1950 prevýšil 18 miliónov ľudí.

Sily tábora mieru, demokracie a socializmu rastú a silnejú. Tento tábor bráni spravodlivú vec boja za mier na celom svete. Bojovníkov za mier na celom svete povzbudzujú múdre slová s. Stalina: „Mier bude zachovaný a upevnený, ak národy vezmú vec zachovania mieru do svojich rúk a ak ju budú dôsledne brániť.“²⁸

Zatiaľ čo kapitalizmu z jeho samotnej podstaty je vlastná vojna, nepriateľstvo medzi národmi, socializmu je vlastný mier, priateľstvo medzi národmi. Zatiaľ čo kapitalizmus sa všade snaží násilne nastoliť svoje vykorisťovateľské poriadky, proletárska revolúcia sa neexportuje za hranice. Sovietsky sväz a krajiny ľudovej demokracie v Európe a v Ázii majú záujem na trvalom mieri a na hospodárskej spolupráci s inými krajinami. Mierová politika Sovietskeho sväzu vyviera z hlavných a zásadných základov socialistického spoločenského zriadenia a záujmov sovietskeho ľudu. Avšak mierová politika Sovietskeho sväzu v nijakom prípade nie je znakom jeho slabosti. „Či môže byť nejakých pochybností o tom, že ak imperialisti rozpútajú tretiu svetovú vojnu, že táto bude už hrobom nielen jednotlivých kapitalistických štátov, ale celého svetového kapitalizmu.“²⁹ Sovietsky sväz vo svojej politike vychádza z Leninových a Stalinových téz o možnosti a nevyhnutnosti dlhej spoluexistencie dvoch systémov. Avšak imperialisti sa boja mierového súťaženia so socializmom a preto sa spoliehajú na vojnové dobrodružstvá. Tieto však privedú imperialistov iba do katastrofy.

V prvej polovici XX. stor. sa odohraly udalosti svetovo-historického významu. V našej krajine zvíťazila Veľká októbrová socialistická revolúcia a vybudoval sa socializmus; hrdinský sovietsky ľud zvíťazil vo Veľkej vlasteneckej vojne nad nemeckým fašizmom a japonským imperializmom. Od kapitalistického systému odpadla Čína a rad stredo- a juhovýchodoeurópskych krajín.

²⁸ J. V. Stalin, *Beseda s korešpondentom „Pravdy“*, 14.

²⁹ G. M. Malenkov, *32-ja godovščina Velikoj Oktabrskoj socialističeskoj revolucii*, Gospolitizdat 1945, 21—22.

Všetky tieto veľké udalosti v dejinách ľudstva sú podmienené víťazstvami krajiny soviетov. Hrdinské revolučné a pracovné činy sovietskeho ľudu určily priebeh svetových dejín a postavily ho do čela celého pokrokového ľudstva. Táto vynikajúca úloha nášho ľudu vo vývine ľudskej spoločnosti bola zabezpečená najmä tým, že naša krajina vyzdvihla najväčších géniov súčasnosti — Lenina a Stalina, tým, že naša krajina je vlastou leninizmu. Druhá polovica XX. stor. prinesie úplné víťazstvo komunizmu na celom svete.

(Z časopisu Voprosy ekonomiky 1952, č. 4, preložila Ing. Terézia Kopecká.)

BUDOVATELSKÉ ÚSPECHY LUDOVODEMOKRATICKÉHO BULHARSKA

Po druhej svetovej vojne vďaka víťazstvu Sovietskej armády a ľudovodemokratických revolúcií odpadol od kapitalistického systému rad stredoeurópskych a juhovýchodoeurópskych krajín. Vznikly ľudovodemokratické štáty, ktoré dnes predstavujú formu diktatúry proletariátu. Patrí medzi ne aj Bulharsko, ktoré pevne stojí v mierovom, protiimperialistickom tábore.

Ustavične sa upevňujú a prehlbujú hospodárske, politické a kultúrne styky medzi ľudovodemokratickými krajinami. Súčasne s tým vzrastá i potreba bližšie sa soznámiť s hospodárskym vývinom jednotlivých ľudových demokracií, všímať si hospodárske podmienky, z ktorých jednotlivé krajiny vychádzajú pri budovaní socializmu. Tento článok sa zaoberá hospodárskym vývinom a budovateľskými úspechmi Bulharskej ľudovej republiky. Jedine porovnaním s minulosťou možno plne oceniť hospodársku úroveň, ktorú Bulharsko dosiahlo za 8 rokov ľudovodemokratického zriadenia.

*

Aprílové povstanie bulharského národa z roku 1876 za oslobodenie zpod tureckej nadvlády bolo utopené v krvi a vyvolalo široký ohlas na celom svete. Sympatie, s ktorými sledoval ruský ľud oslobodzovací zápas Bulharov, umožnily ruskej vláde zamiešať sa do tureckých vecí a vypovedať Turecku vojnu, ktorá skončila oslobodením Bulharska roku 1878. I keď pohnútkou počínania cárskej vlády boli najmä jej mocenské záujmy, ostáva historickou skutočnosťou, že oslobodenie Bulharska, ktoré stálo životy 150.000 ruských vojakov a tisícov bulharských dobrovoľníkov, sohralo objektívne pokrokovú úlohu, nakoľko umožnilo bulharskému národu slobodný národný rozvoj, hatený do tých čias päťstoročnou nadvládou tureckého impéria. Oslobodenie urýchlilo proces likvidácie feudalizmu, ktorého reprezentantom bolo turecké impérium a umožnilo bulharskému hospodárstvu prejsť k pokrokovejšiemu hospodárskemu zriadeniu, ku kapitalizmu.

Ža vojny bulharskí roľníci kupovali alebo zaberali statky tureckých veľkostatkárov, — bejov a pašov — ktorí opúšťali Bulharsko spolu s tureckou armádou. Po oslobodení Bulharska prevládala preto v krajine drobná tovarová výroba v meste i na dedine.

Po oslobodení prebiehal proces pôvodnej akumulácie kapitálu, sprevádzaný ničením drobných výrobcov a zväčšovaním počtu proletariátu. Počet samostatných výrobcov klesol už v päťročí od roku 1888 do 1893 o 21.4% a počet bezzemkov sa súčasne zvýšil o 33.6%. Roku 1898 bolo v Bulharsku skoro 300.000 robotníkov a zamestnancov v živnostiach, priemysle a obchode. Súčasne rástol počet priemyselných podnikov. Do oslobodenia Bulharska existovalo v krajine 36 mlynov a 19 iných malých podnikov. Roku 1887 bolo v krajine už 46 veľkých podnikov a roku 1900 už 226.

Po hospodárskej kríze z roku 1903 začalo intenzívne prenikanie cudzieho kapitálu do Bulharska, ktoré sa v ďalších štyridsiatich rokoch sústavne stupňovalo. Vytvorily sa banky a účastinné spoločnosti, na ktorých sa v rozhodujúcej miere účastnil cudzí kapitál: Bulharská generálna banka — s francúzskym kapitálom, Úverná banka — s nemeckým kapitálom, Balkánska banka — s rakúskym kapitálom, Bulharsko-maďarská banka — s maďarským kapitálom, Francúzsko-belgická hypotečná banka a iné. Tieto banky sústreďovali peniaze bulharských občanov a vkladali ich do priemyslu, predovšetkým do potravinárskeho, textilného, tabakového a do obchodu. Úverná banka založila spoločnosť „Velika Balgarija“, cukrovar v Ruse a i. Generálna banka vybudovala chemickú továreň atď. Štát podporoval rozvoj kapitalizmu zákonmi, zameranými na povzbudenie zakladania priemyslu. Pred prvou svetovou vojnou zrodil bulharský kapitalizmus už ideológiu veľkobulharského šovinizmu, pod ktorého štítom bulharská buržoázia uplatňovala teritoriálne požiadavky voči všetkým balkánskym štátom. Preto sa aj bulharská buržoázia proti vôli ľudu a protestom tesňakov (sociálnodemokratická ľavica) pridala na stranu nemeckého imperializmu v prvej svetovej vojne.

Tesňaci sa usilovali zabrániť vstupu Bulharska do vojny a dožadovali sa somknutia balkánskych národov, vytvorenia federácie, ktorá by bola schopná odraziť imperialistickú agresiu cudzích veľmocí. V protivojnovom manifeste tesňakov sa hovorí: „Pranierujúc diabolské dielo reakčných buržoázných strán a monarchizmu, ktoré chcú balamutením, korupciou a terorom vťahnuť Bulharsko do vojny na strane jednej alebo druhej z bojujúcich skupín, obracia sa bulharský proletariát k celému národu, aby sa sjednotil a povstal k rozhodujúcemu boju za mier, proti vojne, za slobodu a nezávislosť balkánskych národov, za balkánsku federáciu.“

Bulharsko sa dalo na cestu kapitalistického vývinu v období posledného štádia kapitalizmu — imperializmu, keď na západe už existovali vyspelé kapitalistické štáty, keď kolónie už boli rozdelené a keď boj o trhy už dosiahol ostré formy. Monopoly imperialistických mocností prenikaly do národného

hospodárstva zaostalejších krajín pomocou svojho kapitálu a riadily sa prítom politikou pretvárania týchto krajín na hospodársky a politicky závislé územia. Taká bola aj politika cudzích imperialistov voči Bulharsku. Cudzí kapitál sa usadil v Bulharsku najmä v oblasti úveru, obchodu a ľahkého priemyslu, kde bolo možné dosiahnuť najrýchlejšie a najväčšie zisky. Nemal záujem na budovaní ťažkého priemyslu, ktorý by posilnil hospodársku samostatnosť krajiny a umožnil jej celkový hospodársky rozvoj. O koloniálnych metódach vykorisťovania bulharského hospodárstva svedčí skutočnosť, že prevažnú časť ziskov vyvážali cudzí kapitalisti do svojich krajín. Na V. sjazde Komunistickej strany Bulharska uviedol s. Dobri Terpešev, že od roku 1918 do 1944 vyviezli cudzí kapitalisti z Bulharska 998 miliárd levov, ktoré sa nikdy nevrátili do bulharského hospodárstva. Pomocou bulharskej buržoázie ovládol cudzí kapitál postupne všetky kľúčové pozície v národnom hospodárstve. Podiel cudzieho kapitálu vo väčších podnikoch spracujúceho priemyslu dosiahol k 9. septembru 1944 — 48.3% a v niektorých rozhodujúcich odvetviach bol tento podiel ešte oveľa vyšší: v ťažbe olovnato-cinkových rúd 100%, v cementárskom priemysle 91%, v cukrovarníckom a zápalkárskom 85%, v tabakovom 65%, v papiernickom 63% atď. Cudzí kapitál mal vo svojich rukách všetky základné exportné firmy, ktoré vyvážali tabak, ovocie a rudu.

Zvlášť zosilnelo vykorisťovanie a drancovanie krajiny v čase druhej svetovej vojny, po príchode nemeckej armády do Bulharska, keď sa Bulharsko stalo v podstate agrárnym prívěskom Tretej ríše. Monarcho-fašistická klika vyvážala bulharské výrobky skoro zadarmo do Nemecka. Podľa vládneho usnesenia č. 14, protokol 128 z 29. júla 1941 mali napr. nemecké exportné firmy právo určovať pri nákupe ceny tabaku.

Podiel nemeckého kapitálu vo veľkých bulharských účastinných spoločnostiach bol podľa údajov Bulharskej národnej banky z 31. decembra 1942 takýto:

<i>Účastinné spoločnosti</i>	<i>Základný kapitál v 1000 levoch</i>	<i>Nemecký kapitál v 1000 levoch</i>
<i>Vývoz tabaku:</i>		
Austrobulharská tabaková spol.	10.000	9.950
Tabakhaus	3.000	2.950
Nové Macedónsko	6.000	3.500
Hansa	10.000	9.980
<i>Vývoz ovocia:</i>		
Topa	3.000	1.500
<i>Vývoz rúd:</i>		
Pyrin — úč. spoločnosť	250.000	125.000
Bulharská banská spoločnosť	3.000	2.994
Nemecko-bulh. spol. pre chromové rudy	10.000	9.840
Erz	3.000	2.980

<i>Dopravné spoločnosti:</i>		
Interkontinentale	6.000	5.970
Schenker & co.	5.500	5.500
Černomorská paroplavebná spoločnosť	3.000	2.720
<i>Lodenice:</i>		
Nordstern	8.000	8.000
Viktoría	2.000	2.000
<i>Stavebné spoločnosti:</i>		
Bulharská úč. spol. Cyklop	15.000	11.756
Rella a Heffe	6.000	6.000
<i>Iné odvetvia elektrického, drevospracujúceho, chemického priemyslu a obchodu:</i>		
Gütner Wagner	5.500	5.500
Sermel export	9.000	8.820
Dospat (priemysel)	12.000	6.000
Bedek (elektrárne)	15.000	9.800
Siemens	6.000	4.800
Rignum (drevospracujúci priemysel)	6.000	5.990
<i>Banky:</i>		
Úverná banka	50.000	47.000

V rezolúcii V. sjazdu KSB o päťročnici sa hovorí: „Ako dôsledok dravej a predajnej politiky buržoázie a monarchistickej kliky ostalo Bulharsko ekonomicky zaostalou krajinou. Primitívne pôdohospodárstvo a slabo vyvinutý priemysel ho robily závislým od cudzieho kapitálu. V poslednom čase sa Bulharsko v skutočnosti pretvorilo na kolóniu nemeckého imperializmu.“

Akú úlohu hrala pri tom bulharská buržoázia? Pomáhala pri vykorisťovaní ľudu cudzím kapitálom, s ktorým srásla a s ktorým spolu vytvárala trusty a kartely bez toho, žeby splnila základnú ekonomickú úlohu — industrializáciu krajiny. Rovnako ako cudzí kapitál snažila sa aj bulharská buržoázia dosiahnuť čo najväčšie zisky a vkladala svoj kapitál predovšetkým do ľahkého priemyslu. V období rokov 1923 až 1944 išlo priemerne len 4.5% národného dôchodku na investície a 30.8% do vrecka kapitalistov. Od roku 1924 do roku 1945 činil celkový dôchodok z priemyslu a obchodu 1.226.4 miliárd levov a z toho išlo len 28% na mzdy a platy robotníkov a zamestnancov.

Vinou bulharskej buržoázie a cudzieho kapitálu ostalo Bulharsko prevažne poľnohospodárskou krajinou so zaostalým priemyslom. Roku 1939 sa vytváralo v poľnohospodárstve 52.1% národného dôchodku a v priemysle 8.6% (spolu s remeslom 15%). Podľa štatistík z roku 1934 žilo 78.6% všetkého obyvateľstva na dedine a 21.4% v meste.

Výroba základných priemyselných výrobkov na jedného obyvateľa bola veľmi nízka. Na jedného obyvateľa pripadlo: liatiny a ocele 0.03 kg, elektrického prúdu 63 kWh, textilných látok 5.6 m, topánok 0.3 párov.

Politika buržoázie a jej spojenie s hitlerovským Nemeckom zničilo bulharské hospodárstvo. Pred 9. septembrom 1944 činila priemyselná výroba len 64% predvojnovej úrovne. Priemysel pracoval len čiastočne, lebo chýbaly suroviny a náhradné súčiastky. V porovnaní s rokom 1939 bol index priemyselnej výroby takýto: kovoobrábací priemysel 43.3%, chemický 75.8%, keramický 67.8%, textilný 64.3%, kožiarsky 54.9%. Výroba v poľnohospodárstve dosahovala 70% predvojnovej úrovne. Stav dobytka a hydiny klesol od roku 1941 do 1944 o 26.2%. Financie štátu spely k inflácii. Množstvo peňazí v obehu bolo roku 1944 26krát väčšie ako roku 1939. Politicky hrozila Bulharsku katastrofa ako satelitu hitlerovského Nemecka.

Bulharská buržoázia a monarchofašistická klika sa snažily zachrániť krajinu pre ďalšie vykorisťovanie a preto pomáhaly na jednej strane — i pri svojich rečiach o neutralite — naďalej fašistickému Nemecku a na druhej strane hľadali spojenie s Anglickom a Amerikou, aby sa vyhly vstupu Sovietskej armády na bulharské územie. Delegácia anglofilskej buržoázie odišla do Káhiry žiadať príchod angloamerickej armády do Bulharska. Za tejto situácie prerušil SSSR 6. septembra 1944 diplomatické styky s Bulharskom a vypovedal mu vojnu. Sovietska armáda vstúpila na bulharské územie. Prítomnosť Sovietskej armády umožnila demokratickým silám krajiny — Vlasteneckému frontu — prevziať moc do svojich rúk.

Vlastenecký front — ako široký front protifašistických síl — vytvorili za vedenia Komunistickej strany a z iniciatívy s. Dimitrova v júli roku 1942. 17. júla 1942 vysielala ilegálna vysielачka Christo Botev program Vlasteneckého frontu. Jeho hlavnými bodmi bolo: skončenie spojenectva s hitlerovským Nemeckom a s inými štátmi Osi, vyhnatie nemeckých fašistických armád z krajiny, zabezpečenie spolupráce so Sovietskym sväzom, svrhnutie fašistickej vlády a vytvorenie ľudovodemokratickej moci.

Treba zdôrazniť, že bulharský ľud nikdy nesúhlasil s dobrodružnou politikou buržoázie a dôsledne bojoval za lepšiu budúcnosť svojej vlasti. Boj zvlášť zosilnel v období druhej svetovej vojny po príchode nemeckej armády do Bulharska a po nemeckom útoku na Sovietsky sväz. Pod vedením Komunistickej strany bojoval bulharský ľud so zbraňou v ruke v partizánskych oddieloch, záškodníctvom a sabotážou proti bulharským a cudzím fašistom. Počet partizánov dosiahol roku 1944 číslo 40.000. Podľa údajov nemeckého vedenia uskutočnilo sa v Bulharsku len za prvých desať mesiacov roku 1943 1.615 sabotáží a len v júli 1944 — 697. Vo väzeniach a koncentračných táborech držali fašisti 40.000 vlastencov. V boji proti fašizmu sa sjednotily všetky demokratické sily národa na základe programu Vlasteneckého frontu. Z 8. na 9. september 1944 svrhly partizánske oddiely spolu s oddielmi demokraticky nalaďenej armády — využívajúc vstup Sovietskej armády na bulharské územie — monarchofašistickú vládu. Na druhom sjazde Vlasteneckého frontu charakterizoval s. Červenkov takto ľudové povstanie z 9. septembra: „Ľudové povstanie

9. septembra bezprostredne riešilo najmä demokratické protiimperialistické úlohy, a to porážku fašistických síl, likvidáciu imperialistickej závislosti, potrestanie vinníkov lúpežného spojenia s hitlerovcami, zabezpečenie demokratických práv pracujúcich, organizovanie vlasteneckej vojny proti hitlerovskému Nemecku a obnovu národného hospodárstva.

Ale rana fašizmu a porážka fašizmu, rana imperialistickej závislosti a jej likvidácia musely nevyhnutne do základov u nás otriasť kapitalistickým systémom, musely prekročiť rámec buržoáznej demokracie, musely otvoriť cestu socialistickej premeny krajiny. Ludovodemokratická revolúcia 9. septembra, v ktorej robotnícka trieda upevnila v sväzku s pracujúcim roľníctvom svoju moc, bola výsledkom národnooslobodzovacieho boja proti hitlerovskej závislosti, proti fašizmu a boja pracujúcich proti kapitalistickému otroctvu.¹

Vývin ľudovej demokracie v Bulharsku po 9. septembri možno rozdeliť na 2 obdobia. V prvom období, ktoré siaha do konca roku 1947, upevňuje robotnícka trieda na čele s Komunistickou stranou svoje postavenie vo Vlasteneckom fronte, upevňuje sväzok s pracujúcim roľníctvom a likviduje sprisahania reakčných živlov na čele s Petkovom a Lučevom a sprisahanie reakčných dôstojníkov, ktoré mali zvrátiť vývin. V tomto období uskutočňuje ľudovodemokratická vláda demokratické protiimperialistické opatrenia. Hospodársky súvisí toto obdobie s prvým rokom dvojročného plánu a dovršuje sa znárodnením priemyslu a bánk.

Rozhodujúcim krokom pri prechode do druhého obdobia je práve rozsiahle znárodnenie, ktoré privádza prevažnú väčšinu výrobných prostriedkov do rúk štátu, podlamuje hospodársku moc buržoázie a upevňuje moc robotníckej triedy. Znárodnenie priemyslu a bánk vytvára rozhodujúce predpoklady budovania socializmu. Pred znárodnením mal štát vo svojich rukách len 6% celkovej výrobnnej kapacity priemyslu, družstvá a pseudodružstvá 10% a súkromný sektor 84%. Súkromný sektor ovládal 6.000 priemyselných podnikov, ktoré vyrábaly prevažnú časť produkcie krajiny. Po znárodnení do konca roku 1948 vlastnil už štát 93%, družstvá 2% a súkromný sektor 5% priemyselnej výroby. Do roku 1951 zvýšil sa podiel socialistickeho sektoru na priemyselnej výrobe už na 99%.

V období pred znárodnením bolo v krajine 688 podnikov textilného priemyslu, väčšinou malé a nedostatočne mechanizované. Zo 423 tovární na výrobu bavlnených tkanín zorganizovali po znárodnení 97 veľkých podnikov a zo 180 tovární na vlnené tkanivá urobili 56 podnikov. V Bulharsku bolo v tom čase 514 závodov na lisovanie oleja, 130 konzervární, 36 tabakových tovární, mlyny a iné podniky potravinárskeho priemyslu. Kovoobrábací prie-

¹ *Za trvalý mier, za ľudovú demokraciu*, č. 24, z 13. júna 1952.

mysel sa skladal z 200 prevažne malých podnikov, chemický priemysel z 80 podnikov, z ktorých bolo iba 5 väčších moderných tovární.

V druhom období ľudovej demokracie dosiahol proletariát a jeho komunistická strana vedúce postavenie, jednomyseľne uznávané všetkými politickými stranami a masovými organizáciami. Strana sa v tomto období zbavila nepriateľov, ktorí sa dostali na dôležité miesta. Roku 1949 bola zneškodnená trockistická skupina Trajču Kostova.

*

Hlavnou úlohou dvojročného plánu, ktorého splnenie spadá do roku 1948, bola obnova národného hospodárstva, spustošeného vojnou a hospodárením buržoázie, ďalej dosiahnutie a prekročenie predvojnovovej úrovne, vytvorenie predpokladov pre industrializáciu krajiny. Úlohy dvojročného plánu boli úspešne splnené. Koncom roku 1948 prevýšila priemyselná výroba napriek sabotáži buržoázie pred znárodnením o 85% úroveň z roku 1939. Pomer ľahkého a ťažkého priemyslu sa zmenil zo 79:21 v roku 1939 na 70:30. Poľnohospodárstvo dosiahlo vcelku predvojnovú úroveň. Vytvorily sa predpoklady pre združstevnenie dediny. Počet TKZS (Trudovo-kooperatívno zemedelsko stopanstvo — Pracovné poľnohospodárske družstvo) dosiahol 1.000, STS 70, počet traktorov 5.000. V podstate sa zlikvidovala nezamestnanosť.

Úspechy dosiahnuté v dvojročnom pláne otvorily bulharskému ľudu široké perspektívy. Na návrh Komunistickej strany sa schválil zákon o päťročnom pláne, ktorého hlavnou úlohou je vybudovať základy socializmu v Bulharsku industrializáciou a elektrifikáciou, združstevnením a mechanizáciou pôdohospodárstva. Bulharské hospodárstvo, zaostané vo svojom vývine, musí za 15—20 rokov dosiahnuť to, čo druhé krajiny za iných podmienok dosiahly za celé stáročia. S. Dimitrov, charakterizujú perspektívu vývinu krajiny, povedal na V. sjazde KSB: „V prvej päťročnici si môžeme vytýčiť úlohu vybudovať základy socializmu tak v priemysle ako aj v pôdohospodárstve. Vyriešenie tejto úlohy má práve na zreteli päťročný národohospodársky plán. Na týchto základoch vybudujeme v nasledujúcich dvoch alebo troch päťročniciach socializmus, vytvoríme socialistickú spoločnosť u nás.“²

Za prvú päťročnicu sa má Bulharsko stať agrárno-priemyselnou krajinou a v ďalších päťročniciach má priemysel nadobudnúť prevahu v národnom hospodárstve. Súčasná päťročnica predpokladá zmenu pomeru medzi priemyslom (bez remesiel) a poľnohospodárstvom (bez lesného hospodárstva a rybníctva) z 30:70 na 45:55. Investície v päťročnom pláne dosiahnu v cenách z roku 1939 sumu 53 miliárd levov, alebo v bežných cenách (pred reformou z roku 1952) 425 miliárd levov. Vzrast základných fondov jednotlivých odvetví sa má zvýšiť takto (v miliardách levov):

² Dimitrov, *Bulharsko na ceste k socializmu*, 59.

	r. 1939	1948	1953
1. Priemysel	11,0	17,1	34,6
skupina A	3,8	6,6	21,8
skupina B	7,2	10,5	12,8
V tom výstavba elektrární	0,7	2,0	9,9
2. Pôdohospodárstvo (štátny a družstevný sektor)	0,9	1,6	9,0
3. Doprava	16,0	20,6	31,2
V tom železničná doprava	14,5	18,2	23,6
4. Spoje	1,3	1,7	2,9
5. Obchod a distribúcia	2,8	3,5	3,6
6. Kultúrna, bytová, komunálna výstavba	1,8	2,9	8,0
Spolu	33,8	47,4	89,3

Objem priemyselnej výroby (bez remesla a miestneho priemyslu) má sa zvýšiť oproti predvojnovovej úrovni o 278% a oproti roku 1948 o 120%. V najdôležitejších odvetviach má výroba dosiahnuť takýto objem:

Palivo a energetika

Uhlie	6.550 tisíc ton
Elektrický prúd	1.800 miliónov Kw hod.

Strojárstvo

Dopravné vagóny	1.300 kusov
Kovoobrábacie stroje	6.250 „
Pôdohospodárske stroje a inventár	90.000 „
Stavebné stroje	4.600 „

Hutníctvo

Liatina	20.000 ton
Oceľ	10.000 „
Olovo	13.000 „

Stavebné hmoty

Cement	650.000 ton
Sklo	6.400 tisíc m ²

Gumový priemysel

Plášte pre autá	100 tisíc súprav
-----------------	------------------

Chemický priemysel

Umelé hnojivo	40.000 ton
Minerálne kyseliny	6.500 „
Karbid	8.000 „
Koks	20.000 „
Mydlo	18.000 „

Drevospracovávajúci priemysel

Dosky	780.000 m ³
Trámy	310.000 m ³
Podvaly	100.000 m ³
Preglejka	29.000 m ³
Furnyr	700.000 m ²

Textilný a obuvnícky priemysel

Bavlnené látky	90.000.000 m
Vlnené látky	7.600.000 m
Hodvábne a ľanové látky	4.500.000 m
Kožená obuv (v to počítajúc miestny priemysel)	3.000.000 párov

Potravinársky priemysel

Mäso (v jatkách)	80.000 ton
Živočišne tuky (v jatkách)	7.700 ton
Rastlinné tuky	51.000 ton
Ryža	36.000 ton
Múka	492.000 ton
Cukor	75.000 ton
Konzervy	107.000 ton
Tabakové výrobky	8.000 ton

Vychádzajúc z leninsko-stalinského učenia o socialistickej industrializácii, vytýčili ťažký priemysel za hlavný článok päťročného plánu. Investície v ťažkom priemysle tvoria 33% z celkových investícií alebo 83% z investícií v priemysle vôbec. Pomer ľahkého priemyslu k ťažkému sa má zmeniť na konci päťročnice zo 70:30 na 55:45. Výroba výrobných prostriedkov sa má zvýšiť 3,2krát, strojárstvo 65krát. V období päťročnice sa majú postaviť základy hutníckeho priemyslu vybudovaním hutníckeho závodu. Ťažba rúd sa má zvýšiť 21krát. Ročná výroba elektrického prúdu má byť 7krát vyššia ako roku 1939. V dôsledku toho sa zvýši podiel jednotlivých odvetví ťažkého priemyslu v objeme celkovej priemyselnej výroby, tak napr. strojárstva zo 4,3% roku 1948 stúpne na 7% roku 1951 a na 7,4% roku 1952, energetického priemyslu z 3,9% roku 1948 na 4,9% roku 1951 a na 5,6% roku 1952; hutníctva z 0,1% roku 1948 na 0,9% roku 1951 a na 1,3% roku 1952.

Doterajšie plnenie ročných plánov a ich ročné spevňovanie dávajú predpoklady pre splnenie a prekročenie päťročného plánu za 4 roky. Už koncom roku 1951 dosahovala priemyselná výroba 94,3% z úrovne, stanovenej päťročnicou pre rok 1953, t. j. úroveň 4krát vyššiu ako roku 1939. Vznikli nové priemyselné odvetvia, ako elektropriemysel, strojárstvo, stavebný priemysel a iné. Roku 1951 dokončili výstavbu najväčšieho priemyselného podniku krajiny, chemického kombinátu Stalin. Prevádzku začaly strojárenské závody Červená hviezda a Georgij Kirkov, textilný závod A. Chalačev, prie-

hrada V. Kolarov a iné. Výkonnosť elektrární, ktoré začaly prevádzku len roku 1951, je o 40 % väčšia ako výkonnosť všetkých elektrární vybudovaných dohromady v období 60 rokov, t. j. od oslobodenia Bulharska do roku 1939. S rozvojom ťažkého priemyslu sa zároveň zväčšil aj objem výroby ľahkého priemyslu. Roku 1951 sa vyrobilo 3krát viac bavlnených a 2krát viac vlnených látok ako roku 1939.

Roku 1952 dosiahol priemysel v štvrtom roku päťročnice podľa celkového objemu výroby o 16,4 % viac produkcie ako mal dosiahnuť podľa päťročného plánu roku 1953. Ťažba uhlia je 3,5krát vyššia ako roku 1939 a o 179 % vyššia ako roku 1948. Ťažba rúd roku 1952 je celkove 43krát vyššia ako roku 1939 a 4krát vyššia ako roku 1948. Strojárstvo roku 1952 vzrástlo oproti roku 1939 109krát a prekročilo tým úroveň, predpokladanú v päťročnom pláne pre rok 1953, na 180,8 %. Produkcia chemického priemyslu bola roku 1952 skoro 8krát väčšia ako roku 1939 a 3krát väčšia ako roku 1948. Textilný priemysel v prvom polroku 1952 dosiahol o 20,5 % vyššiu úroveň, ako predpokladal päťročný plán pre rok 1953. Obuvný priemysel už roku 1951 zvýšil svoju produkciu o 483 % oproti roku 1948 a v prvom polroku 1952 prevyšil úroveň, predpokladanú päťročnicou pre rok 1953, na 218,7 %. Potravinársky priemysel roku 1952 sa zväčšil skoro 4krát oproti roku 1939 a o 132,8 % oproti roku 1948. Podľa úrovne priemyselnej výroby bol päťročný plán splnený začiatkom roku 1952. Do konca roku 1952 bude priemyselná výroba o 325 % vyššia ako roku 1939. V období rokov 1949—1951 začalo prevádzku 252 nových priemyselných podnikov. V Bulharsku sa uskutočňuje v širokom meradle geologický výskum, zameraný na odhalenie nerastných bohatstiev, železnej, olovenej, cínovej, medenej, mangárovej rudy, čierneho, hnedého, lignitového a antracitového uhlia atď. ako základu pre hutníctvo. Úsilie o zistenie nafty boli úspešné.

Za 8 rokov ľudovodemokratického zriadenia bolo v Bulharsku elektrifikovaných 1.864 dedín. Urýchlene sa stavia prvý hutnícky závod V. I. Lenina, ktorý má začať prevádzku v prvej polovici roku 1953. Rýchle pokračujú práce na výstavbe druhého najväčšieho chemického závodu v Bulharsku. V blízkej budúcnosti dajú do prevádzky prvý závod na celulózu a tretiu cementovú pec závodu Vulkan. Dokončia sa a začnú prevádzku aj nové elektrárne V. Kolarova, Klisura, Radomirca Asenica II., nová podbalkánska železnica, cesty a iné. Päťročný plán predpokladal zvýšenie produktivity práce roku 1953 na 142,6 % oproti roku 1948. Produktivita práce už roku 1952 značne prevýšila úroveň, predpokladanú plánom na rok 1953.

O takých úspechoch a tempe vývoja sa v starom Bulharsku ani nesnívalo. Také úspechy môže dosiahnuť len krajina, v ktorej je ľud zbavený vykorisťovania a má moc vo svojich rukách. Vznikol nový pomer k práci, ktorého výrazom je údernícke hnutie a jeho vyššia forma, stachanovské hnutie, ktoré sa rozvíja na základe novej, predovšetkým sovietskej techniky a na základe

sovietskych skúseností. Dnes je v Bulharsku na tisíce stachanovcov, hrdinov socialistickej práce, ktorí pracujú podľa vzoru sovietskych stachanovcov.

„Naše stachanovské hnutie vzniklo a vyvíja sa na základe osvojenia si novej, predovšetkým sovietskej techniky v priemysle, stavebníctve a v doprave za podmienok ľudovodemokratickej vlády a sústavnej pomoci Sovietskeho sväzu ako hnutie nasledovníkov sovietskych stachanovcov a špecialistov, ako výraz bratskej bulharsko-sovietskej družby.

Táto okolnosť uľahčuje a mnohonásobne urýchľuje tempo vývoja bulharského stachanovského hnutia.“³

Vo štvrtom štvrtroku 1951 sa osobnými a kolektívnymi záväzkami zúčastnilo socialistickeho súťaženia 90% priemyselného robotníctva.

Neoceniteľná je bratská pomoc SSSR a ľudovodemokratických štátov pri budovaní socializmu v Bulharsku. Sovietsky sväz začal pomáhať bulharskému hospodárstvu hneď po oslobodení. Prvé suroviny a stroje, ktoré umožnili začať prevádzku v továrňach, došli zo Sovietskeho sväzu. V rokoch neúrody dodával Sovietsky sväz do Bulharska desaťtisíce ton obilia a len roku 1949 dodal na zabezpečenie výživy obyvateľstva 160 tisíc ton pšenice. Roku 1947 poskytol SSSR bulharskej vláde pôžičku vo výške 5 miliónov dolárov. Roku 1948 podpísaly Bulharsko a SSSR dohodu, podľa ktorej Bulharsko dováža v rokoch 1949—1952 na úver stroje, továrenské zariadenia, veľké množstvo stavebných strojov a dostáva technickú pomoc pre výstavbu priemyselných objektov. Sovietsky sväz zabezpečil strojmi a technickým zariadením najväčšie socialisticke stavby, ako je chemický kombinát Stalin, tepelné centrály Stalin a Červenkov, novobudovaný hutnícky závod a i. Pomoc SSSR umožnila splniť päťročný plán v podstate za 4 roky. Už na V. sjazde KSB tlmočil s. Dimitrov vďaka bulharského ľudu za pomoc, ktorú mu Sovietsky sväz poskytol: „Nikdy nezabudneme, že hoci sa vojna neskončila, zásobovala nás sovietska vláda cennými materiálmi potrebnými na obnovu nášho hospodárstva, pomohla pri výžive nášho národa v čase suchých rokov a aj dnes nám stále viac a viac poskytuje svoju cennú hospodársku, politickú, morálnu a vedecko-technickú pomoc.“⁴

Výmena tovarov medzi Bulharskom a SSSR sa za roky 1947—1950 skoro zdvojnásobila. Podiel Sovietskeho sväzu a ľudových demokracií na bulharskom zahraničnom obchode tvorí viac ako 80%.

*

V dôsledku rozdrobenosti, primitívneho spôsobu obrábania pôdy a častého sucha bolo bulharské pôdohospodárstvo pred vojnou a za vojny zaostalé, pri-

³ Červenkov, *Prejav na I. celoštátnej porade stachanovcov a úderníkov*, Novo vreme 1952, č. 2, 100.

⁴ Dimitrov, *Bulharsko na ceste k socializmu*, 47—48.

mitívne a málo produktívne. Podľa hektárových výnosov bolo na jednom z posledných miest v Európe. Pre bulharské pôdohospodárstvo bola príznačná predovšetkým obrovská rozdrobenosť pôdy, najmä u drobných a stredných roľníkov. Roku 1934 bolo v krajine takmer 240.000 pôdohospodárskych závodov s priemernou plochou do dvoch hektárov pôdy, ktoré mali spolu 233.147 hektárov, pričom táto plocha bola rozdelená na 1,235.077 pozemkov. Tento proces drobenia pôdy sa — s ohľadom na neschopnosť priemyslu absorbovať populačné prebytky z poľnohospodárstva — ďalej prudko prehlboval a hrozil vážnou katastrofou celej poľnohospodárskej výroby. Rástol počet drobných roľníkov a zmenšovalo sa množstvo tržnej produkcie.

Rozdelenie pôdohospodárskych usadlostí podľa veľkostných skupín.

(Údaje za rok 1946 sú ovplyvnené už pozemkovou reformou.)

	1926	1934	1946
	%	%	%
do 2 hektárov	24.3	27.0	28.9
od 2—5 hektárov	32.7	36.1	38.2
od 4—10 hektárov	28.0	26.2	25.3
od 10—30 hektárov	14.4	10.3	7.5
nad 30 hektárov	0.6	0.4	0.1

Roku 1946 bolo 1.077 tisíc pôdohospodárskych usadlostí (bez južnej Dobrudže), ktoré vlastnily 4.434 tisíc ha pôdy, rozkúskovaných na 12,000.000 parciel. Náradie bolo úplne primitívne: radlo, pluh, kosák, a ani to nemali všetci. Podľa údajov z roku 1946 165.000 pôdohospodárskych usadlostí nemalo nijaké pôdohospodárske náradie a 135.000 pôdohospodárskych usadlostí nemalo ťažný dobytok. Pritom bol prebytok pracovných síl. Pozemková reforma, uskutočnená roku 1946 podľa zásady, že pôda patrí tomu, kto na nej pracuje, odobrala pôdu cirkví, kláštorom a veľkým statkárom, odovzdala ju bezzemkom a maloroľníkom, a tým zvýšila počet stredných roľníkov. Podľa zákona o pozemkovej reforme nikto nesmie vlastniť viac ako 20 ha pôdy (v južnej Dobrudži 30 ha); osoby, ktoré nepracujú v pôdohospodárstve, nesmú vlastniť viac ako 3 ha pôdy (v južnej Dobrudži 5 ha). Pozemková reforma odobrala z 3.100 veľkých hospodárstiev 50.000 ha pôdy, z cirkevných a kláštorných statkov 180.000 ha ktoré sa rozdelili medzi bezzemkov, maloroľníkov a roľníkov s viacčlennou rodinou. Pozemková reforma nemohla, pravda, natrvalo vyriešiť situáciu v pôdohospodárstve. Výstavba socializmu v krajine sa nemohla uskutočniť bez vytvorenia socialistickej poľnohospodárskej veľkovýroby. Preto Komunistická strana a s. Dimitrov rozpracovali plán budovania TKZS ako novej formy poľnohospodárskej veľkovýroby pri zachovaní súkromného vlastníctva pôdy za podmienok ľudovej demokracie. TKZS vyjadrujú cestu bulharského roľníctva k socializmu.

TKZS zahrňujú v sebe socialistické i súkromno-vlastnícke prvky. Sú budované na základe ustavičného zosilňovania socialistických prvkov, na základe súkromného vlastníctva pôdy, ktoré sa však stáva čoraz väčšími formálnym vlastníctvom a v budúcnosti sa i táto forma stratí. V TKZS sa vedie boj medzi socialistickými a súkromnovlastníckymi prvkami, medzi snahou zrušiť bezpracné dôchodky, ktoré dostávajú tí družstevníci, čo priniesli do družstva svoju pôdu a medzi tendenciami zvýšiť tieto dôchodky. Tento boj sa, pravda, podstatne líši od triedneho boja, ktorý prebieha mimo TKZS proti dedinským boháčom ako triednym nepriateľom. TKZS je prechodnou formou na ceste roľníctva k socializmu, je prostriedkom, ktorý uľahčuje tento prechod v rozhodujúcej miere.

Na rozdiel od Sovietskeho sväzu v Bulharsku a ostatných ľudových demokraciách pôda nebola znárodnená. K zrušeniu súkromného vlastníctva pôdy vlastne dochádza postupne zákazom prenájmu, neskoršie predaja a kúpy pôdy, zmenšením a neskôr zlikvidovaním renty v TKZS, keď pôda zostane pracujúcemu roľníctvu na obrábanie na večné časy.

Podľa päťročného plánu má pôda obrábaná v TKZS dosiahnuť roku 1953 60% z celkovej plochy a pôda, obrábaná socialistickým sektorom (TKZS, DZS) sa zvýši na 3 milióny ha; počet traktorov má dosiahnuť 10.000 a kombajnov 200. Túto úlohu splnili za necelé 4 roky. Už roku 1951 počet traktorov prevýšil 12.000 a počet kombajnov 1.000. Roku 1951 TKZS a DZS dodaly štátu 70% z celkového množstva vykúpeného obilia, čo znamená, že kulaci prestávajú byť rozhodujúcimi činiteľmi v pestovaní obilia. Bulharskú dedinu dnes reprezentuje TKZS. A toto s. Červenkov nazval „takou revolučnou zmenou, takým úspechom, ktorý sa svojím významom rovná druhému 9. septembru.“⁵ Lepšie obrábanie pôdy a zavedenie mechanizácie TKZS prinášajú už svoje výsledky. Priemerné hektárové výnosy TKZS sú o 20 až 25% vyššie ako u samostatne hospodáriacich roľníkov.

Podľa päťročného plánu sa má objem pôdohospodárskej výroby zvýšiť celkovo o 56% oproti roku 1939 a o 57% oproti roku 1948, v oblasti rastlinnej výroby roku 1953 o 62% oproti roku 1939 a o 56% oproti roku 1948. Ku koncu päťročnice má byť výroba základných plodín nasledovná:

Plodiny	v 1.000 ton	zvýšenie v % v porovnaní s r. 1948	v porovnaní s r. 1939
Chleboviny	2.500	23	20
Jadrové krmivo	1.970	60	23
Rastlinné vlákna	41	128	—
v tom bavlna	25	180	—
Olejnate rastliny	457	132	—
v tom slnečnica	240	92	71
Cukrovka	648	59	113
Tabak (v listoch)	54	64	17

⁵ Novo vreme 1952, č. 6, 31.

Priemerný výnos z jedného ha má byť (v kg):

Obilie	1.470
v tom pšenica	1.500
Bavlna (vlákna)	250
Konope (vlákna)	660
Lan (vlákna)	540
Snečnica	1.200
Cukrovka	17.800
Tabak	900

Ku koncu päťročnice sa má zvýšiť množstvo obrábanej pôdy o 165.000 ha, a obrábaná pôda má byť rozdelená takto:

Obilie	2.940.000 ha
z toho chleboviny	1.700.000 ha
Technické rastliny	600.000 ha
Krmivá	700.000 ha

V oblasti dobytkárstva celková produkcia roku 1953 sa má zvýšiť o 58 % oproti roku 1948. Počet ošípaných sa má oproti roku 1948 zdvojnásobiť. Stav hydiny sa má zvýšiť o 93 % pri porovnaní s rokom 1939 a o 100 % pri porovnaní s rokom 1948.

Usnesenie strany a vlády z roku 1952 o rozvoji dobytkárstva prináša už svoje výsledky. Počet fariem v TKZS sa neustále zvyšuje. V 93 % z TKZS sú vybudované maštale pre chov kráv, v 61 % chlievy pre ošípané, v 98 % salaše na chov ovci a v 70 % hydínárske farmy.

Vyššie 200.000 ha pôdy sa už umele zavlažuje, čo je 5krát viac než pred 9. septembrom. Urýchlene sa stavajú 4 veľké a niekoľko menších priehrad, ktoré budú zbierať okolo miliardy m³ vody, čo umožní zavlažovanie ďalšej pôdy a zároveň výrobu 200.000.000 kWh elektrického prúdu.

Spolu s priemyslom a pôdohospodárstvom zmenila sa triedna štruktúra vnútorného obchodu. Roku 1952 socialistický sektor (štátny a družstevný) tvoril 98,4 % vnútorného obchodu a súkromný sektor 1,6 % oproti roku 1947, keď socialistický sektor tvoril 43,1 % a súkromný 56,9 %.

V dôsledku veľkých hospodárskych a politických zmien zmenila sa aj štruktúra obyvateľstva. Vzástol počet príslušníkov robotníckej triedy. Roku 1951 počet robotníkov sa zvýšil v porovnaní s rokom 1948 na 139,1 %. Zmenil sa tiež pomer tried. Buržoázna trieda sa v mestách celkom zlikvidovala, ostali len zvyšky na vidieku. V Bulharsku ostali 2 základné triedy — robotnícka, ktorá prestala byť proletariátom v starom smysle slova, a roľníctvo (drobní a strední roľníci), ktorí majú spoločné záujmy.

Vzrastala životná úroveň ľudu. Národný dôchodok sa len roku 1951 zvýšil o 40 % oproti roku 1950 a roku 1952 sa má zvýšiť o ďalších 19 %. Roku 1952 bude národný dôchodok skoro 2krát väčší ako roku 1939.

Ó vzraste životnej a kultúrnej úrovne svedčia aj nasledujúce fakty. V rekreačných strediskách sa tohto roku rekreovalo 200.000 pracujúcich. Počet školiiek, ktoré do 9. septembra 1944 vôbec nejstvovaly, dosiahol 1.570. V Bulharsku je dnes 10.000 umeleckých kolektívov, do ktorých je zapojených vyše 250.000 ľudí. Úspešne sa tiež rozvíja veda. Pri Akadémii vied Bulharskej ľudovej republiky zriadili 20 vedecko-výskumných ústavov. Mnohí vedci sa stali laureátmi Dimitrovských cien. Zvýšil sa počet študujúcich na vysokých školách. Kým v študijnom roku 1943/44 ich bolo 14.260, dnes ich počet čini 27.500. Úspešne sa likviduje analfabetizmus. Od 9. septembra 1944 sa stalo gramotnými alebo zvýšilo svoju gramotnosť 432.000 ľudí. Roku 1953 bude analfabetizmus v Bulharsku úplne likvidovaný.

Ukážkou dosiahnutých úspechov Bulharskej ľudovej republiky v priemysle a v pôdohospodárstve je zrušenie lístkového systému, sníženie cien a zavedenie voľného obchodu so všetkými druhmi spotrebného tovaru. Od 1. septembra tohto roku, tri a pol mesiaca po prevedení menovej reformy a prvom snížení cien sa uskutočnilo nové sníženie cien. V druhom štvrtroku 1952 sa predalo obyvateľstvu o 14,8% viacej tovaru ako v rovnakom období 1951. V júli tohto roku sa obrat tovaru zvýšil o 40% v porovnaní s májom toho roku. Ukážkou pevnosti dnešného bulharského hospodárstva je tiež menová reforma, uskutočnená v súvislosti so zrušením lístkového systému. Valutový kurz leva bol 42 násobne zvýšený a odpútaný od dolára. Jednému rubľu sa rovná 1,7 leva.

V dôsledku uskutočňovania politiky rovnoprávnosti národnostných menšín bolo po 9. septembri 1944 zriadené 1.038 národnostných škôl.

Úspechy Bulharskej ľudovej republiky neboly ľahko dosiahnuté, ale bolo ich treba dobyť v neustálom boji s otvorenými i skrytými nepriateľmi, s predsudkami a poverami. Veľké škody v hospodárstve spôsobila banda Trajču Kostova, ktorej členovia mali vedúce postavenie v hospodárskom živote. Viedli politiku zakopávania investícií, aby tým znemožnili budovanie socializmu v Bulharsku. Ich vinou pri prvej menovej reforme roku 1947 pred znárodnením priemyslu a bánk unikly štátu mnohé peňažné prostriedky. Ďalšia ťažkosť spočívala v nedostatku kádrov; táto ťažkosť sa úspešne prekonáva zvýšením počtu študujúcich na vysokých školách a odborných učilištiach, preškolením a podobne.

Úspechy Bulharskej ľudovej republiky sú jasnou ukážkou toho, ako sa rýchle môže zmeniť tvárnosť hospodársky zaostalej krajiny, ako ona môže rýchle doháňať vyspelejšie krajiny, keď moc v štáte patrí robotníckej triede, keď štát stojí neochvejne v tábore mieru, keď sa môže opierať o bratskú pomoc Sovietskeho sväzu a ľudových demokracií.

IVAN KUHN

NIEKTORÉ OTÁZKY EKONOMIKY V NOVÝCH DEJINÁCH ČSR

(*Dejiny ČSR*. Učebný text pre IV. triedu gymnázií a pedagogických gymnázií. Jednotlivé časti učebného textu spracovali: kapitolu I.—III. Dr. Ján Dekan; III.—V. doc. Dr. Jozef Macek; VI.—VII. univ. prof. Dr. Václav Husa; VIII.—IX. Dr. Mária Husová; X.—XII. univ. prof. Dr. Arnošt Klíma; XIII.—XIX. Dr. Juraj Doležal, Václav Král. Slovenské doplnky spracovali: Dr. Ján Dekan, Dr. Peter Ratkoš, Dr. Ján Tibenský, Dr. Jaroslav Dubnický, Dr. Karol Goláň, Miroslav Kropilák a Dr. Miro Hysko (komisii v uvedenom složení predsedal Dr. Jaroslav Dubnický). Recenzent Dr. Jozef Butvín. Redaktor publikácie Štefan Bašтовanský. Technický redaktor Gita Pecíková. Vydalo Štátne nakladateľstvo v Bratislave roku 1952 v náklade 10.000 exemplárov. Strán 323. Cena 50.— Kčs. Povereníctvo školstva, vied a umení schválilo tieto *Dejiny ČSR* v apríli 1952 ako učebnicu pre IV. triedu gymnázií a pedagogických gymnázií.)

***

Vydanie nových *Dejín ČSR*, ktoré sú učebnicou pre najvyššie triedy gymnázií a učiteľských ústavov, je významnou udalosťou v našom vedeckom živote. Naše školy, vedeckí pracovníci a celá naša verejnosť nemali dosiaľ k dispozícii celistvé, marxisticky spracované dejiny ČSR ani Slovenska (až na niektoré kratšie a dielové práce, napr. Dr. V. Husa *Epochy českých dejín* a niektoré monografie z novších dejín: M. Gosiorovský *Príspevok k dejinám slovenského robotníckeho hnutia*; J. Macek *Husitské revoluční hnutí*; Klímove práce o robotníckom hnutí atď.). Na veľkú škodu, zvlášť na našich školách, sa stále používaly ako vodidlo najmä idealistické dejiny Bokesove,¹ ktoré sú príkladom reakčného ponímania dejín, v ktorých niet nielen základných údajov o hospodárskom, ale ani o kultúrnom vývine. Podobné, ba ešte škodlivejšie boly aj takmer všetky školské učebnice dejín napr. *Dejepis pre II. a vyššie triedy nižších stredných a meštianskych škôl*, ktoré napísali Ján Petrenko — Anton Hollý — Pavel Janega a ktoré vyšly za bačovania Novomeského v úseku školstva roku 1947.

¹ František Bokes, *Dejiny Slovákov a Slovenska*, IV. diel Slovenskej vlastivedy, Bratislava 1946.

V posledných rokoch vyšle dobré i zlé knihy z oboru dejín naši historici slabo recenzovali, verejnosť a najmä pedagogovia boli o nich málo informovaní, kritika sa obmedzovala často len na úzky kruh historikov.

Pracovníci vo všetkých vedných odboroch, pedagogovia a študujúci naliehavo potrebujú dejiny, ktoré by vysvetľovali pravdivo, opierajúc sa o materialistický svetonázor, vývin nášho štátu, našich národov. Takéto dejiny opierajúce sa o vedecký svetový názor nevyhnutne potrebujú napr. politickí pracovníci, historici umenia, literárni historici, filozofi, také dejiny potrebuje celá naša pokroková verejnosť. Naša mladá marxistická historiografia stála a stojí pred vážnou a naliehavou úlohou pracovať na takýchto dejinách, postupne ich vytvárať a vytvoriť.

Nie náhodou sa s. Stalin, KSSS a komunisti vždy toľko zapodievali a zapodievali históriou. Veď iba správne pochopenie dejín pomôže správne chápať aj dnešok a jasne vidieť zajtrajšok.

Dejiny nie sú nám viac alebo menej ošúchanou spomienkou, minulosťou, ktorej vysvetlenie nám objasní niečo v dávnych časoch. Náš dnešný život je organicky spätý so všetkým pokrokovým v našej minulosti. Krásne to vyjadril A. P. Čechov v novele *Študent*: „Minulosť . . . je spojená s prítomnosťou nepretržitou reťazou udalostí, plynúcich jedna z druhej. Zdalo sa mu, že práve uvidel oba konce tejto reťaze: ak sa dotkol jedného konca, zachvel sa i druhý.“

Najužším miestom v našom dejepisectve boli a sú hospodárske dejiny našej vlasti, pretože ekonomickému vývinu buržoázna historiografia zámerne nevenovala pozornosť, obchádzala ho alebo ho skresľovala — bol by prijasno dokazoval triedne protirečenia buržoáznej spoločnosti a jej historicky prechodný ráz. V oblasti hospodárskych dejín je pomerne najmenej vhodného materiálu spracovaného buržoáznymi historikmi, ktorý by pri kritickom prepracovaní mohol pomôcť pri ďalšej práci. V tejto oblasti stojí pred našimi dejepiscami najviac priekopníckej práce.

Podceňovanie ekonomického vývinu, ekonomiky, ktoré sa tak výrazne prejavuje v buržoázných dejinách, najčastejšie zodpovedalo aj ich idealistickému svetonázoru. Buržoázni historici vysvetľujú dejiny z ideí, z činov „silných jedincov“ a nie z ekonomiky. Celkom obchádzajú prácu a boj ľudových mas, ktoré sú nielen skutočnými výrobcami všetkých hmotných statkov v priebehu celých dejín, ale určujú koniec koncov aj celý vývin dejín ľudskej spoločnosti.

U súčasných buržoázných historikov sa idealistické vysvetľovanie dejín prejavuje popri objektivizme najčastejšie preceňovaním geografického faktoru, ktoré ústi vo fašistickú geopolitiku a ktoré sa dnes veľmi často spája s oživenou Malthusovou „teóriou“ o preľudnenosti — s novomaltuziánstvom a rasizmom. K rasizmu smeruje aj „vplyvológia“, ktorá vysvetľuje dejiny pre-

dovšetkým vonkajšími vplyvmi. Vedeckosť, materialistické stanovisko predstiera aj teória rovnocennosti faktorov, ktorá v zmätku najrôznorodějších faktov a ich vzájomných vplyvov nemôže pravdaže vysvetliť hybné sily dejín. Večnosť súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov, vykorisťovania a kapitalizmu sa snaží dokázať a podporuje každá z týchto „teórií“, ktoré popierajú triedny boj, revolučné zmeny vo vývine ľudskej spoločnosti a hlásajú evolúciu, stály vývin bez kvalitatívnych zmien.

Spoločné majú všetky tieto „teórie“ to, že sú idealistické, reakčné, slúžia buržoázii a jej záujmom, že sú súčasťou kapitalistickej nadstavby. Preto treba proti prežitkom všetkých týchto „teórií“ zásadne bojovať, prekonávať tak obmedzenosť buržoáznej histórie, vysvetľovať kriticky aj v tlači jej falošnosť a reakčnosť.

Základnou úlohou nášho nového marxistického dejepisectva popri hlbokom a dôkladnom ovládnutí konkrétneho materiálu je i dôkladné, hlboké zvládnutie dialektického a historického materializmu, dialekticko-materialistickej metódy ponímania dejín, pomocou ktorej jedine a na základe štúdia konkrétneho materiálu bude možné postupne vypracovávať naše nové dejiny, ktoré nám pravdivo a presvedčivo objasnia všetky dôležité otázky nášho vývinu.

Úskalía sú na viacerých stranách. Najväčším nebezpečenstvom sú bezpochyby prežitky buržoáznej historiografie, idealistický, subjektivistický výklad dejín.

Nebezpečenstvo hrozí aj s druhej strany. Vulgárne chápanie marxizmu, vysvetľovanie dejín na základe povrchného štúdia tak marxizmu, ako aj dejinných faktov a nedokonalé pochopenie základného obsahu marxizmu, jeho dogmatické vykladanie, najmä v spojení s jednostranným, vulgárnym preceňovaním len ekonomických otázok vedie k splošteniu, ktoré aj keď sa zdá byť „veľmi“ materialistické, je tiež idealistickým komolením marxistického výkladu dejín. „Materialistická metóda sa mení vo svoj protiklad, keď sa jej nepoužíva ako vodidla pri historickom skúmaní, ale ako hotovej šablóny, podľa ktorej sa strihajú a pristihujú dejinné fakty.“²

Dodatočné navliekanie „frázy historického materializmu (zo všetkého možno totiž urobiť frázu)“³ na hotové fakty, nekriticky prejaté z buržoázneho dejepisectva, nemá s marxizmom nič spoločného.

V liste J. Blochovi roku 1890 píše Engels: „Marx a ja sme čiastočne sami zavinili, hoci aj proti svojej vôli, že mladší ľudia prikladajú občas ekonomickej stránke väčší význam, ako jej patrí. Museli sme voči svojim protivníkom zdôrazňovať hlavnú zásadu, ktorú popierali, a tu vždy nebolo času, miesta a príležitosti, aby sme náležite vyzdvihli ostatné momenty, zúčastnené vo vzá-

² K. Marx—F. Engels, Sočinenija XXVIII, 219—220.

³ K. Marx a F. Engels, *Vybrané spisy* II, Praha 1950, 512. List F. Engelsa K. Schmidtovi.

jomnom pôsobení. Ale akonáhle išlo o opísanie nejakého historického obdobia, teda o praktické použitie, to bolo niečo iné a tu bol omyl vylúčený...⁴⁴ a v liste Starkenburgovi roku 1894: „Politický, právny, filozofický, náboženský, literárny, umelecký atď. vývin sa zakladá na ekonomickom vývine. Ale ony všetky pôsobia na seba navzájom a tiež na ekonomickú základňu. Nie je to tak, že ekonomická situácia je *jedinou aktívnou príčinou* a všetko ostatné pasívnym dôsledkom. Naopak, je tu vzájomné pôsobenie na podklade ekonomickej nevyhnutnosti, ktorá sa v *poslednej inštancii* vždy presadzuje...“⁴⁵

Tieto tézy marxizmu-leninizmu také dôležité pre dejepisectvo ďalej tvorivo a dôsledne rozvinul J. V. Stalin vo svojej geniálnej práci o marxizme v jazykovede: „Nadstavbu utvára základňa, no to vôbec neznamená, že len odráža základňu, že je pasívna, neutrálna, ľahostajná k osudu svojej základne, k osudu tried, k rázu zriadenia. Naopak, novozrozená nadstavba stáva sa mohutnou aktívnou silou, aktívne pomáha svojej základni sformovať sa a upevniť, podniká všetky opatrenia, aby pomohla novému zriadeniu zničiť a zlikvidovať starú základňu a staré triedy.“⁶

Klasici marxizmu-leninizmu dôkladne spracovali históriu niektorých období, vyvodili nesmierne cenné vedecké závery a odhadli zákonitosti spoločenského vývinu. Dôkladné poznanie a ovládnutie týchto prác a uzáverov je nevyhnutným vodidlom v práci našich historikov, nevyčerpatelným prameňom, z ktorého treba viac a oveľa hlbšie čerpať.

Marxistické zhodnotenie historických a zvlášť ekonomických faktov je základným metodologickým hľadiskom recenzovaných *Dejín ČSR*, ktoré sú v tomto ohľade značným krokom vpred. Na základe štúdia obširného materiálu vysvetľujú dejiny spoločenského vývinu ako dejiny pracujúceho ľudu, dejiny výrobcov hmotných statkov. Toto hľadisko sa v zásade sleduje v celých dejinách a veľmi živo je vyjadrené najmä v statiach o husitskom revolučnom hnutí a o feudalizme vôbec. Dejiny v hlavných črtách správne zdôrazňujú rozhodujúcu úlohu ekonomiky, rozvoja spôsobov výroby, produktívnych síl a najmä výrobných nástrojov používaných v jednotlivých etapách vývinu. Súčasne prinášajú recenzované dejiny mnoho údajov, žiaľ, niekedy len celkom opisných, z oblasti politického a kultúrneho vývinu, z vývinu vied, literatúry a umenia a vysvetľujú, ako si tá ktorá základňa spoločnosti vytvárala zodpovedajúcu nadstavbu a ako sa v dožívajúcom spoločenskom zriadení rodí nová trieda, ktorá je rozhodujúcou v rozvoji spoločenskej výroby a preto i nevyhnutne revolučnou cestou odstraňuje staré vládnúce, dožívajúce triedy. Nový, marxistický pohľad ukazujú *Dejiny ČSR* najmä aj na obdobie národnej obrody v českých krajoch i na Slovensku a na revolučné roky 1848—49,

⁴ K. Marx, a F. Engels, *Vybrané spisy* II, Svoboda, Praha 1950, 515.

⁵ Tamže, 530.

⁶ *Za marxistickú jazykovedu*, Bratislava 1950, 10.

ktoré sú v zásade vysvetľované bez buržoázno-nacionalistických prímiesí často takých silných najmä vo výklade udalostí týchto rokov, na dejiny robotníckeho hnutia u nás, dejiny KSČ ap.

Autori sa snažili uplatniť direktívu s. Stalina o úlohách historickej vedy: „Ak chce byť historická veda skutočnou vedou, nemôže teda už obmedzovať dejiny spoločenského vývinu na činy kráľov a vojvodcov, na činy „dobyvateľov“ a „podmaniteľov“ štátov, ale musí sa predovšetkým zaoberať dejinami výroby materiálnych statkov, dejinami pracujúcich mäs, dejinami národov.

Kľúč pre skúmanie zákonov dejín spoločnosti treba teda hľadať nie v hlavách ľudí, v náhľadoch a ideách spoločnosti, ale v spôsobe výroby, používanom spoločnosťou v každom danom historickom období — v ekonomike spoločnosti.

Najprednejšou úlohou historickej vedy je teda skúmať a odhaľovať zákony výroby, zákony rozvoja produktívnych síl a výrobných vzťahov, zákony hospodárskeho vývinu spoločnosti.“⁷

S tohto hľadiska sa autorom mnohé v nových dejinách podarilo a vytvorili v zásade dobrú, užitočnú učebnicu.

Avšak recenzované dejiny majú aj niektoré nedostatky, vyplývajúce najmä z nedostatočne kritického postoja k buržoáznej historickej vede a z toho, že sa miestami nedostatočne opierajú o základné tézy marxizmu-leninizmu a pravdaže, zo skutočnosti, že je zatiaľ veľmi málo marxistických odborných historických prác z dejín ČSR, o ktoré by sa bolo možné opierať. Nasledujúci rozbor niektorých otázok ekonomiky v *Dejinách ČSR* chce poukázať na niektoré nedostatky a tým pomôcť odstrániť ich, chce byť príspevkom do potrebnej diskusie o *Dejinách ČSR*. Neúplnosť rozboru je daná predovšetkým tým, že recenzent nie je historik a preto mnohé konkrétne fakty, mnohé špeciálne otázky histórie nevie a nemôže posúdiť. To je nedostatkom tejto recenzie.

Prvé kapitoly recenzovaných dejín o prvotno-pospolnej spoločnosti na území dnešnej ČSR sa opierajú o archeologický materiál a na základe tohto konkrétneho materiálu sa snažia živým spôsobom vylíčiť vývin spoločnosti u nás v týchto najdávnejších dobách. Nedostatkom týchto kapitol pri všetkej konkrétnej časti materiálu je najmä to, že sa neopierajú celkom pevne a dôsledne o doterajšie výdobytky historického materializmu, najmä nie o bohaté práce Engelsove a novšej sovietskej vedy, vzťahujúce sa na prvotno-pospolnú spoločnosť.

O rozhodujúcom význame práce pre vznik človeka sa napr. hovorí iba mimochodom v odstavci vysádzanom petitom, a to tiež iba po vysvetlení veľkých

⁷ J. V. Stalin, *O dialektickom a historickom materializme (v Otázkach leninizmu, Bratislava 1951, 565)*.

vplyvov zmeny klimatických pomerov na vznik človeka (str. 10). Nie je dostatočne vysvetlený primitívny stupeň vývinu výrobných síl a preto ani nevyplýva dosť jasne z výkladu skutočný stav vtedajšej spoločnosti. I keď sa hovorí, že „nízky stav rozvoja výrobných síl a z neho vyplývajúca spoločná práca mali za dôsledok spoločné vlastníctvo výrobných prostriedkov a produktov výroby“ (str. 13), nikde sa neuvádzajú príklady, nikde sa nehovorí výslovne o tiaživej núdzi, v ktorej žila prvotno-pospolná spoločnosť, o núdzi a biede, vyplývajúcej z nízkeho stavu rozvoja výrobných síl, ktorý dával každému členovi spoločnosti iba to najnutnejšie, v ktorej prisvojenie si väčšieho podielu na spoločnej práci jedným členom spoločnosti by bolo znamenalo smrť hladom druhého a v ktorej preto bola *objektívne nevyhnutná* spoločná práca všetkých členov spoločnosti a rozdeľovanie rovnakým dielom. V liste Viere Zasuličovej písal o tom Marx takto: „Je samozrejmé, že tento pôvodný typ kooperatívnej alebo kolektívnej výroby mal svoj pôvod v slabosti izolovaného jednotlivca, a nie v zospoločenšení výrobných prostriedkov.“⁸

Popritom nie vždy najšťastnejšia terminologia, termíny prebrané z dnešného ekonomického života, prenesené na toto obdobie, napr. o „stúpaní životnej úrovne“ (str. 15), o „úspešnom zápase ľudstva o ovládnutie a premenu prírody“ (str. 15), o „veľkom kultúrnom vzopätí“ (str. 13) a „vedúcom kultúrnym postavení Moravy“ (str. 13) vytvárajú predstavu o spoločnosti, ktorá ako by nepoznala tiaživú biedu a stálu núdzu ako svoj hlavný znak, a nedrancovala prírodu, nevykonala iba prvé kroky na jej ovládnutie, ale menila ju v dnešnom socialistickom smysle slova. Aj v týchto najstarších dobách boli oblasti vyspelejšie a menej vyspelé, a územie Moravy patrilo medzi vyspelejšie, ale v porovnaní s ďalším vývinom ľudstva treba v prvom rade zdôrazniť, aký bol konkrétny stav výrobných síl, zdôrazniť, že to bol najnižší stupeň. Zanedbanie takéhoto vysvetlenia, jeho nedostatočné doloženie môže vytvoriť falošnú predstavu o týchto dobách, predstavu o akomsi „zlatom veku“, predstavu, ktorá je rozšírená v buržoáznom dejepisectve. Takéto zanedbanie môže viesť k nepravdivému idealizovaniu „prakomunizmu“ a tým aj k vulgarizácii chápania komunizmu. „Nebolo nijakého zlatého veku v našej minulosti a prapôvodného človeka ťažko deptala ťažkosť existencie, ťažkosť boja s prírodou“, hovorí Lenin⁹ a Engels povedal o ľuďoch tejto spoločnosti, že boli na začiatku svojich dejín „chudobní ako zvieratá a sotva produktívnejší“.¹⁰ Tieto stránky života prvotno-pospolnej spoločnosti je potrebné v dejinách doložiť a vysvetliť.

⁸ Pozri K. V. Ostrovitanov, *Nástin ekonomiky předkapitalistických formací*, Praha 1951, 22.

⁹ V. I. Lenin, *Sočinenija* 4, 182.

¹⁰ F. Engels, *Anti-Dühring*, Praha 1949, 151.

Pri výklade vývinu prvotno-pospolnej spoločnosti je mimoriadne dôležité zdôrazniť vnútornú logiku vývinu výrobných síl a v spojitosti s nimi výrobných vzťahov, opierajúc sa dôsledne o Stalinove formulácie troch zvláštností výroby. Treba doložiť faktami a zdôrazniť, že rozvoj výrobných síl, predovšetkým výrobných nástrojov v tejto epoche postupoval nesmierne pomaly. Tak pomaly, že zmeny sa ani nedialy od pokolenia k pokoleniu, ale od tisícročia k tisícročiu sa menily a zdokonaľovali výrobné nástroje. Naproti tomu sú v recenzovaných dejinách použité niektoré formulácie, ktoré nevyjadrujú ťažkosť vývinu ekonomiky, složitost' tohto *živelného*, objektívneho procesu, nezávislého od vôle ľudí a vytvárajú falošný dojem o pomerne rýchlom, *vedomom* vytváraní ekonomického života v tejto spoločnosti. Napr.: „Prechod k roľníckemu spôsobu života nemohol sa, pravda, uskutočniť bez nových a dokonalejších pracovných nástrojov. I naďalej sa udržovali síce niektoré čepeľovité nástroje a drobné pazúrikovité hroty sa vkladali aj do drevených kosákov, ale ťažisko výroby spočívalo na nových nástrojoch, na brúsených, hladných a prevrtaných klinových sekeromlatoch a motykách. S takýmito pracovnými nástrojmi sa pustil človek do primitívneho rozrývania pôdy na začiatku obdobia, ktoré nazývame mladšou dobou kamennou...“ (str. 14—15). Nepresná formulácia, že ťažisko výroby spočívalo na nových nástrojoch a že sa človek s nimi „pustil“ do nového spôsobu obrábania pôdy, vytvára nesprávnu predstavu, ako by bolo išlo o proces uvedomelý, a pomerne rýchly a nie živelný, mimoriadne ťažký a pomalý. Podobná je i formulácia: „Neolitické nástroje s hľadiska technického prevedenia znamenali vrchol účelného využitia kamennej suroviny. Pomocou nich sa výroba životných potrieb nedala ďalej zintenzívniť a preto na rozhraní tretieho a druhého tisícročia pred našim letopočtom sa stal východiskom pre ďalšie technické zdokonalenie pracovných nástrojov iný materiál: kov...“ (str. 16). Zjednodušiac proces objavenia používania kovov a vysvetlenie súvislosti slovom „preto“, nevyhnutne vedie k voluntarizmu. Pri výklade takéhoto procesu je nevyhnutné, najmä v učebnici, ktorá nemôže u čitateľov predpokladať špeciálne znalosti dejín, vysvetliť celú vnútornú logiku výrobného procesu, ktorý vedie nielen ku zmene ľudí, k sbieraniu výrobných skúseností a pracovných zvyklostí, ale aj k zmene výrobných nástrojov.

K podobnému uzáveru môže viesť aj takýto výklad: „Čoskoro po ovládnutí našich krajín *prikročili* (podčiarknuté recenzentom) Keltovia aj k organizácii výroby a spoločenského života“ (str. 21).

Nedoceňovanie určujúcej úlohy vývinu ekonomiky, neopieranie sa o výskumy klasikov vedie aj k nepresnému, nesprávne mu výkladu podstaty matriarchátu a jeho zániku i výkladu o vzniku náboženstva. O matriarcháte sa píše: „Najstaršie rody boli matriarchálne, t. j. sdrúžovali ľudí, odvodzujúcich pôvod od spoločnej matky (matriarchát). To vyplývalo z toho, že matka — rodička bola bezpečnejším určovateľom pôvodu ako často neprítomný muž-lovec. Jej

hospodárske postavenie ako výrobkyne nástrojov, udržiavateľky ohňa a organizátorky domáceho života bolo tiež významnejšie a pevnejšie než mužovo...“ (str. 13). Takéto vysvetlenie, v ktorom sa dáva na prvé miesto určovanie pôvodu a až na druhé miesto to najdôležitejšie, rozhodujúce, t. j. ekonomické príčiny, ktoré podľa uvedeného výkladu iba „tiež“ hraly úlohu, skresľuje podstatu matriarchátu a môže viesť k idealistickým uzáverom. Matriarchát sa v *prvom rade* opierať o vládnúcu úlohu ženy v hospodárskom živote prvotnej spoločnosti. „Dejiny nás poučujú“, hovorí s. Stalin, „že tá trieda alebo tá sociálna skupina, ktorá hrá hlavnú úlohu v spoločenskej výrobe a ktorá vykonáva hlavné funkcie výroby, časom sa nevyhnutne musí stať pánom tejto výroby. Bolo obdobie, obdobie matriarchátu, keď ženy panovaly vo výrobe. Čím to vysvetliť? Tým, že vo vtedajšej výrobe, v primitívnom poľnohospodárstve, ženy hraly hlavnú úlohu, kým muži sa túlili po lesoch a lovili zverinu...“¹¹ Určitý, hoci podradný význam mala skutočnosť, že v dôsledku spoločnosti mužov bolo možné určiť pôvod dieťaťa iba po praslici.¹²

Nesprávne, nepresné ponímanie ekonomickej podstaty matriarchátu vedie aj k nesprávnemu výkladu jeho zániku. Tento sa v *prvom rade* vysvetľuje v recenzovaných dejinách vzrastom významu muža ako bojovníka. „V porovnaní s predchádzajúcim obdobím pod vplyvom stáleho nebezpečenstva nepriateľských vpádov v neolite neobyčajne vzrástol význam muža oproti žene, až napokon v epoche bronzovej sa v dôsledku špecializácie výroby celé ťažisko hospodárskeho vedenia presunulo na neho a privodilo premenu matriarchálneho rodu na patriarchálnu veľkorodinu“ (str. 18). Znovu sa podradné momenty stavajú na prvé miesto a podstata „špecializácie výroby“ nie je vysvetlená, nie je povedané, že muži, ktorí sa zaoberali lovom a neskoršie ochočovali zvieratá, zaoberali sa na základe tejto deľby práce postupne aj pastierstvom a pokladali sa aj za vlastníkov pracovných nástrojov, dobytku, že s rozvojom chovu dobytku a poľnohospodárstva popri prechode ku kovovým nástrojom klesal stále väčším význam domáceho hospodárstva, ktorým sa zaoberala žena a veľmi stúpil význam muža. „Stáda však a ostatné nové bohatstvo prinieslo revolúciu do rodiny... Všetok prebytok, ktorý teraz výroba poskytovala, pripadal mužovi, žena ho síce tiež užívala, avšak nemala podielu na vlastníctve. — „Divoký“ bojovník a lovec sa uspokojil v dome druhým miestom po žene; „miernejší“ pastier, zakladajúci si na svojom bohatstve, sa tlačil na prvé miesto a ženu zatlačil na druhé.“¹³ Engels teda vysvetľuje rozklad matriarchátu predovšetkým prvou veľkou spoločenskou deľbou práce.

Vznik náboženských predstáv, viery v posmrtný život nie je v recenzovaných dejinách vysvetlený v súvislosti s tiaživou bezmocnosťou prapôvodných

¹¹ J. V. Stalin, Spisy I, Bratislava str. 334.

¹² K. V. Ostroviťanov, *Nástin ekonomiky předkapitalistických formací*, Praha 1951, 32.

¹³ F. Engels, *Pôvod rodiny, súkromného vlastníctva a štátu*, Praha 1949, 145.

Ľudí v boji s prírodou, nie je vysvetľovaný nedokonalým hospodárskym rozvojom. Nehovorí sa ani slovo o tom, že bezmocnosť prvotno-pospolného človeka je zdrojom, z ktorého vyviera každé náboženstvo. Naproti tomu sa vec vysvetľuje tak, ako by náboženské predstavy vznikali „pravdepodobne so snovými predstavami, v ktorých nemalú úlohu hralo zjavovanie sa mŕtvych a zčasti azda aj pod vplyvom pozorovania každoročne sa oživujúcej zdanlivo mŕtvej prírody. Strach z mŕtvych bol dokonca taký, že ich pochovávali zprvu so sviazanými kolenami...“ (str. 16). Vysvetľovania vzniku náboženských predstáv zo strachu z mŕtvych je nesprávne, idealistické. „Bezmocnosť divocha v boji s prírodou vytvára vieru v boha, čertov, zázraky a pod.“¹⁴ Táto bezmocnosť prvotného človeka v boji s prírodou, ktorá vytvára aj prvé náboženské predstavy, nie je v úvodných kapitolách recenzovaných dejín doložená, vysvetlená a zdôraznená.

Vo výklade o vývine prvotnej spoločnosti je zanedbaný výklad a nie sú uvedené fakty o kooperácii, ktorá bola najdôležitejším zdrojom pokroku, ktorá umožňovala sbierať spoločné skúsenosti pri výrobe, získavať a prenášať prax a tak postupne lepšie a lepšie vyzbrojovať človeka v boji s prírodou a ktorá bola aj jedným z najdôležitejších základov pre postupný vývin a obohacovanie sa jazyka ako jednej z tých síl, ktoré pomohly ľuďom organizovať spoločenskú výrobu.

O vzniku súkromného vlastníctva sa hovorí, že „lepšia výzbroj dala kmeňovým náčelníkom podnet k organizácii vojenských družín za účelom lúpežných nájazdov i expanzie do bohatších krajov a tým aj k shromažďovaniu bohatstva, ktoré bolo už súkromným vlastníctvom náčelníka a jeho družiny“ (str. 20). Nie je však nikde vysvetlené, že súkromné vlastníctvo nevznikalo v zásade lúpežou, že prv než mohlo byť niečo ulúpené, muselo sa súkromné vlastníctvo už vyskytovať. V *Dejinách* nie je doložený, ani dostatočne vysvetlený vznik súkromného vlastníctva ako výsledok rozvoja výrobných síl, rastu produktivity, spoločenskej deľby práce a nadvýrobku, teda ako výsledok vnútorných príčin samého vývinu výrobných síl a výrobných vzťahov, preto vzniká predstava, že hlavným zdrojom vzniku súkromného vlastníctva bolo násilie, lúpež a tým sa študujúci môže dostať na platformu „teórie násillia“, ktorú Engels dávno v Antidühringovi zásadne kritizoval a vyvrátil. „Súkromné vlastníctvo sa vôbec nevyskytuje v dejinách ako výsledok lúpeže alebo násillia. Naopak. Existuje, hoci aj obmedzené na isté predmety už v prastarej prvotno-pospolnej občine všetkých kultúrnych národov.“¹⁵

Marx v *Nemeckej ideológii* hovorí o takomto ponímaní dejín, ktoré násilliu pripisuje rozhodujúci význam, kriticky: „Celému tomuto ponímaniu dejín, zdá

¹⁴ V. I. Lenin, *Sočinenija* IV, 65.

¹⁵ F. Engels, *Antidühring*, Praha 1949, 137.

sa, odporuje fakt dobývania. Dosiaľ sa z násilia, vojny, drancovania, lúpežných vražd atď., atď. robila hnacia sila dejín.“¹⁶

Pravdaže, aj násilie malo svoju, a značnú úlohu v dejinách. Hoci nebolo pôvodnou príčinou vzniku súkromného vlastníctva, triednej diferenciácie spoločnosti a triedneho vykorisťovania, predsa však pomáhalo im upevniť sa a zosilniť.

Pozostatky tohto názoru sú badateľné aj vo veľmi častom odvolávaní sa na „cieľavedomú expanziu“, „inváziu“, „okupáciu“, čo fakticky zastiera rozhodujúcu úlohu ekonomických, výrobných podmienok napr. pri sťahovaní sa kmeňov a vedie k predstave, že vtedajšie kmene poznaly a mali rovnaké chůtky ako dnešní imperialisti. Toto je zosilňované nevhodným používaním politickej terminologie, charakterizujúcej dnešné udalosti, na udalosti vtedajšie. Takéto vysvetľovanie historických faktov s hľadiska prítomnosti a nie s hľadiska tých pomerov, za ktorých sa tieto historické udalosti dialy, skresľuje beh dejín, je nemarxistické.

Príčiny niektorých z týchto „expanzií“, „okupácií“ alebo nie sú vôbec vysvetlené, alebo sú vysvetľované samy zo seba, bez ohľadu na ekonomické podmienky, bez pokusu o odhalenie vnútorných príčin a preto v týchto výkladoch prevládajú voluntaristické, idealistické hľadiská.

V úvode kapitoly o veľkom sťahovaní národov napr. sa iba sucho, opisne konštatuje, že „koncom IV. stor. do tohto vývoja mocným prúdom zasiahly vlny veľkého sťahovania národov...“ (str. 22), bez vysvetlenia príčin sťahovania, bez vedeckej analýzy otázky a na nasledujúcej strane v stati o veľkom sťahovaní národov sa píše: „Zo severu i z východu prechádzaly naším územím na juh a na západ vojensky organizované dobyvačné kmene, ktoré lákalo nemsierne bohatstvo, nashromaždené v palácoch a chrámoch rímskych otrokárov. Okrem toho viedla a pobádala ich aj prirodzená túha po odplate za stáročne príkoria od svetovládneho Ríma, za jeho nenásytnú chamtivosť, najmä však za násilné odvádzanie barbarského obyvateľstva do otroctva“ (str. 23). Keď sa sťahovanie národov v konkrétnych prípadoch vysvetľuje iba tlakom jedných kmeňov na druhé (napr. hrozivý tlak Pečenehov ako príčina, že sa Maďari uchýlili do Karpatskej kotliny, str. 38), keď sa prizvukuje, že „značná časť kmeňov hľadala ukojenie svojich vlastníckych a životných potrieb v koristníckych nájazdoch, smerujúcich hlavne na západ“ (str. 39), vyplynie z takýchto a podobných výkladov, že sťahovanie sa kmeňov a národov bolo náhodným javom veľkej vlny „expanzivity“.

Základom marxistického výkladu sťahovania národov je predovšetkým to, že prvotné pastierske a roľnícke národy potrebovaly na obživenie svojich stád alebo na primitívne úhorové roľníčenie, také rozsiahle plochy, lúky a polia,

¹⁶ K. Marx, *Der historische Materialismus* II, Frühschriften, Kröner Verlag 1932, 66.

že táto nevyhnutnosť zabezpečiť si obživu bola hlavnou príčinou, pohnútkou sťahovania národov. Vyhľadávanie nových zdrojov existenčných prostriedkov bolo hlavnou, prevládajúcou vnútornou príčinou sťahovania národov, nájazdy, lúpeže iba sprievodným, odvodeným zjavom, hoci miestami mali svoj význam a hoci najmä o nich ako o „hrdinských činoch vojvodcov“ a bojoch vôbec sa zachovalo najviac zpráv. „Chronická a neúprosná núdza tu priam rozkazovala. Nútila priamo ľudí, aby hľadali miesta bohatšie na úrodnú pôdu, na plody i zver, aby hľadali nové pastviny pre dobytok. To bolo jednou z príčin sťahovania starovekých ľudí, pastierskych kmeňov, lovcov a potom aj bojovníkov, sťahovania, ktoré položilo základ k vytvoreniu národov v starej i novej Európe.“¹⁷

Lubor Niederle, náš najvýznamnejší bádateľ o živote starých Slovanov, takto vysvetľoval sťahovanie Slovanov: „Slovanské menění sídel bylo spojeno se zemědělstvím, — totiž hledáním nové, příhodnější, nevyužitě půdy, která by jednoduchým, lehkým obděláváním přinášela užitek... jiné rody nedržely se vždy takovýchto okrsků (okolo centrálného hradiska, pozn. I. K.), šly prostě stále kupředu nebo vůbec celé rayony posouvaly vpřed. *Takový byl základ slovanského stěhování.*“¹⁸

Subjektivistické, idealistické vysvetľovanie prejavuje sa aj napr. pri posudzovaní a vysvetľovaní úpadku lužických kmeňov: „K oslabeniu politickej moci lužických kmeňov prispela však nielen dobrodružná vojnová politika ich kmeňových náčelníkov, ale aj nápor Skýtov... a Keltov...“ (str. 20). Podobne za hlavnú príčinu rozkladu Moravskej ríše udáva sa „popri silnejúcom nápore maďarských kmeňov... práve egoizmus časti moravsko-slovienskych feudálov, ktorí ťažko znášali nadvládu ústredného kniežaťa“. (str. 35). Aj keď nedostatočný výskum neumožňuje dosiaľ presne vysvetliť všetky príčiny týchto úpadkov, možno však rozviesť ich hlavné, vnútorné a medzi nimi predovšetkým ekonomické príčiny, ale nemožno tieto úpadky vysvetľovať predovšetkým „dobrodružnou vojnovou politikou kmeňových náčelníkov“ alebo „egoizmom“ feudálov.

„Ako neposudzujeme jednotlivca podľa toho, čím sa zdá sám sebe, práve tak nemožno posudzovať takú prevratnú epochu podľa jej vedomia; naopak, toto vedomie treba vysvetliť z protirečení materiálneho života, z jestvujúceho konfliktu medzi spoločenskými produktívnymi silami a výrobnými vzťahmi.“¹⁹ Nepridržiavanie sa tejto základnej marxistickej tézy, rozvinutej s. Stalinom najmä v jeho posledných prácach o jazykovede a o politickej ekonomii socializmu, vedie nevyhnutne k idealizmu.

¹⁷ *Historický materializmus* pod redakciou F. Konstantinova (podľa K. Marxa a F. Engelsa, Sočinenija IX, 278—279), Praha 1952, 142.

¹⁸ L. Niederle, *Život starých Slovanů*, III. diel, sv. I, 13—18.

¹⁹ K. Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, predslov, Bratislava 1952, 9.

Historický vývin sa na niektorých miestach statí o prvotno-pospolnej spoločnosti a vzniku feudalizmu stavia ako výsledok predovšetkým činov a vlastností jedincov (napr. egoizmus kniežat, výklad o osobnostiach Pribinu, Mojmíra a Ľudovíta Nemca na str. 31 a ďalších a p.). Takýto výklad nevyhnutne vzniká všade tam, kde sa stavajú do popredia subjektívne pohnútky, kde sa nedostatočne analyzujú ekonomický a spoločenský vývin, triedne protirečenia, ktoré sú v pozadí a základom týchto činov.

Moravská ríša je v *Dejinách ČSR* líčená ako feudálny štát. Podľa výskumov sovietskych historikov bola však Moravská ríša štátom na prechode k feudalizmu a jej existencia spadá do obdobia rozkladu prvotno-pospolnej spoločnosti a začiatku utvárania sa feudálnych vzťahov. Žiada sa doložiť a hlbšie vysvetliť stanovisko vyslovené v *Dejinách ČSR*, najmä hlbším rozborom výrobných síl a výrobných vzťahov a nevysvetľovať úspešné mocenské vzťahovanie sa Moravskej ríše ako následok kultúrneho a náboženského rozmachu, ako sa to miestami deje (str. 32).

Tým, že je miestami zanedbaný rozhodujúci význam rozvoja výrobných síl a ich úrovne, je aj nedostatočne osvetlená rozhodujúca príčina rozkladu a zániku prvotno-pospolnej spoločnosti, a to postupný, i keď veľmi pomalý rozvoj výrobných síl, vzrast produktivity práce na taký stupeň, že umožnil ľudskej pracovnej sile vyrobiť viac, ako bolo treba na jej živobytie, na zaokrytie toho najbiednejšieho a najprimitívnejšieho života. V recenzovanej učebnici pri výklade vzniku feudálnych výrobných vzťahov nachádzame o tom nepresnú formuláciu: „Pre vznik feudálnych výrobných vzťahov vo veľkom rozsahu neboly v prevažne roľníckej spoločnosti priaznivejšie podmienky do toho času, kým rozvoj výrobných síl nepokročil natoľko, že poľnohospodárstvo stalo sa dostatočným zdrojom vykorisťovania“ (str. 27—28). Zdrojom vykorisťovania nebolo poľnohospodárstvo, ale ľudská pracovná sila, išlo o vykorisťovanie človeka človekom a nie poľnohospodárstva.

Nedostatky v prvých kapitolách *Dejín ČSR*, ktoré sú relatívne početné, vyplývajú v rozhodujúcej miere z toho, že sa autori týchto statí neopierali dostatočne o klasikov marxizmu, hoci práve základné otázky a mnohé konkrétne problémy dejín prvotno-pospolnej spoločnosti, jej rozkladu a prechodu k feudalizmu klasici marxizmu-leninizmu dôkladne rozpracovali. Zovšeobecnenia, vysvetľujúce podstatu javov, opierajúce sa dôsledne a tvorivo o klasikov marxizmu-leninizmu, daly by tejto časti dejín presnejšiu logickú stavbu a pomohly by do hĺbky vysvetliť niektoré zásadné otázky a zbaviť sa dedičstva buržoázneho dejepisectva.

Hlbšieho rozboru a výkladu vyžaduje složitá otázka, že u nás, podobne ako u iných slovanských národov, nenadobudla otrocká práca nikdy rozhodujúceho významu, že sa u nás s rozkladom prvotno-pospolnej spoločnosti vyvíjaly feudálne výrobné vzťahy.

Žiada sa rozviesť a vysvetliť aj otázku, prečo bola Byzancia v časoch Moravskej ríše „politickou a kultúrnou veľmocou“ (str. 32). Treba vysvetliť, že v Byzancii sa vytváraly feudálne vzťahy v IX.—XI. stor. nie na troskách otrokárskej ríše, rozbitej povstaniami otrokov a nájazdmi tzv. barbarských národov, ako to bolo v Rímskej ríši, ale že feudálne vzťahy sa v Byzancii vyvíjali na základoch zachovaných, bohato rozvinutých miest, s rozvinutými remeslami a obchodom a že príchod Slovanov neznamenal rozbitie Byzancie, ale zmenu jej štruktúry zo štátu otrokárskeho na štát, v ktorom veľký význam nadobudla slobodná roľnícka občina.²⁰

Bez rozboru ekonomiky Byzancie nemožno dobre pochopiť, v čom bola pokrokovejšia oproti Franskej ríši, prečo bola veľmocou, nemožno ani dostatočne hlboko pochopiť rozpory medzi Byzanciou a Franskou ríšou a Rímom, ktoré sa odrážali i v dejinách Moravskej ríše. To je tým dôležitejšie preto, že súčasní buržoázni byzantológovia snažia sa prekrútiť históriu Byzancie, líčia ju ako despotickej, agresívny cirkevný štát s nízkou kultúrou, aby podľa prania svojich mocipánov „dokázali“ zaostalosť juhovýchodnej Európy, aby zakryli pokrokovú úlohu Slovanov v spoločenskom a hospodárskom vývine byzantskej ríše.

Subjektívne sa vysvetľujú pohnútky rozporov skupín v rámci vládnučích tried feudalizmu. O predpokladoch upevnenia feudalizmu za Anjouovcov sa hovorí: „Tento rast výrobných síl vnútri feudálneho spoločenského poriadku umožnilo potlačenie egoistických záujmov veľmožov a odstránenie ich vzájomných rozbrojov“ (str. 69). Rozvoj výrobných síl nebol však výsledkom, ale predovšetkým predpokladom sníženia moci jednotlivých veľmožov. „Egoizmom“ sa to však vysvetliť nedá, pretože s tohto hľadiska bol kráľ, ktorý potláčal egoizmus veľmožov, ešte väčší egoista. Feudáli sa bránili proti kráľovskej centrálnej moci a útočili na mestá ako na jeden z hlavných zdrojov tejto moci nie preto, že by boli „egoisti“, že by boli mali taký „charakter“, ale preto, ako v podobnom prípade s. Stalin vysvetľuje, že mali v tom období feudalizmu *životný záujem* na tom, aby bránili uskutočňovanie centralizácie. Tento proces nemožno vysvetľovať z egoizmu feudálov, ale z ekonomiky, pretože egoizmom v triednych spoločnostiach, kde nikto, či kráľ, či feudál, či biskup, alebo mních nejedná altruisticky, nepodarí sa nám nič vysvetliť.

Zdôrazňovanie subjektívnych motívov, egoizmu pri vzniku feudalizmu vytvára predstavu, ako by uvádzanie podmaneného roľníckeho obyvateľstva do poddanstva bolo bývalo základom feudalizmu, ako by vo feudalizme úloha násilia, teda mimoekonomického prinútenia bola bývala rozhodujúcou úlohou. S. Stalin nás učí: „Mimoekonomické prinútenie malo, prirodzene, úlohu pri

²⁰ *Bolšaja sovětskaja encyklopédia*, II. vyd. sv. 8, 1951. Byzancia, 31—33.

upevňovaní moci feudálnych statkárov, nebolo však základom feudalizmu, ale jeho základom bolo feudálne vlastníctvo pôdy.²¹

Študujúci vtedy pochopí objektívnu nevyhnutnosť jednotlivých vývinových etáp ľudskej spoločnosti, jednotlivých spoločensko-ekonomických formácií, keď sa v dejinách bude sústavne vysvetľovať, aké hlavné historické úlohy pripadly tej ktorej formácii na vyriešenie, ako tá ktorá formácia rozvíjala výrobné sily v rámci nových výrobných vzťahov a keď sa poukáže na to, aké spoločenské funkcie musela vo vývinovom procese plniť tá ktorá vládnúca trieda v období svojho nástupu a progresívneho rozmachu, v období, keď výrobné vzťahy sú v súlade so stavom výrobných síl.

Jednostranné prízvukovanie úlohy násilia, mimoekonomického prinútenia k práci vo feudalizme skresľuje skutočný historický proces. „Základom politického panstva bola v zásade vždy spoločenská úradná funkcia“, ako hovorí Engels v *Antidürringovi*, a „politické panstvo hociktorej vládnúcej triedy ostalo trvalé iba vtedy, keď plnilo túto svoju spoločenskú úradnú funkciu“.²²

V úpadkových obdobiach jednotlivých spoločenských formácií prestávaly plniť vládnúce triedy tieto svoje spoločenské funkcie, rozvoj celej spoločnosti ustával, výrobné sily predbiehaly zastarávajúce a prežívajúce sa výrobné vzťahy a staré vládnúce triedy s výrobnými vzťahmi, ktoré im zodpovedaly a ktoré hájily, stávaly sa brzdou ďalšieho rozvoja. Vývin ľudskej spoločnosti musel nevyhnutne prejsť jednotlivými etapami triednych vykorisťovateľských spoločností.²³

„Nemali by sme zabudnúť, že predpokladom celého nášho hospodárskeho, politického a intelektuálneho vývinu bol stav, v ktorom otroctvo bolo práve také nevyhnutné ako všeobecne uznávané. V tomto smysle sme oprávnení povedať: bez antického otroctva by nebolo novodobého socializmu.“²⁴

Nevyhnutnosť jednotlivých spoločensko-ekonomických formácií musí byť v dejinách sústavne doložená údajmi o výrobe a raste produktivity práce, o stupni vykorisťovania pracujúcich, o ich spotrebe. Tak pochopí študujúci, prečo napr. kapitalizmus nemohol vzniknúť o 300 rokov prv, prečo socializmus mohol vzniknúť iba na základe rozvoja výrobných síl a výrobných vzťahov za kapitalizmu a nie prv. Údaje a ich zovšeobecnenia musia študujúceho dejiny o tomto presvedčiť. „Napodiv, nikoho nenapadlo, že spôsob rozdeľovania je podstatne závislý od množstva výrobkov, ktoré majú byť rozdeľované

²¹ J. V. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 38.

²² F. Engels, *Antidürring*, Praha 1949, 152.

²³ Pozn. Dnes, keď existuje socialistický Sovietsky sväz, je však umožnené s jeho pomocou národom Sovietskeho sväzu a niektorým demokratickým štátom, ktoré sa zbavily feudálneho a kapitalistického panstva a ktoré neprešli ešte ani úplným kapitalistickým rozvojom, budovať a vybudovať socializmus bez prekonania vývinovej etapy kapitalizmu.

²⁴ F. Engels, *Antidürring*, Praha 1949, 153.

a toto množstvo sa pravdaže mení podľa pokrokov výroby a spoločenskej organizácie, mení sa teda tiež spôsob rozdeľovania.²⁵

Daň buržoáznemu dejepisectvu platia recenzované *Dejiny ČSR* miestami v statiach o feudalizme, ktoré sú preťažené opisným líčením bojov kráľov, šľachty ap. bez rozboru okolností, triednych síl a protirečení, na základe ktorých sa tieto boje odohrávaly. Taký je napr. odstavec: „Zatiaľ, čo sa Ján Jiskra snažil upevniť svoje panstvo na Slovensku, Ján Huňadský viedol úporný boj o Belehrad s tureckou presilou. Do vojska zverboval i roľníkov z južného pohraničia. Jeho smrť posmelila ligu Garaj—Celský, ktorá vystúpila proti huňadskej strane. Syna Jána Huňadského, Ladislava, zavraždili a Mateja odviezli ako rukojemníka do Prahy. Avšak kráľ Ladislav za týchto zmätkov v krajine zomrel (rok 1457) a Juraj Poděbradský prepustil Mateja, svojho zaťa, do Uhorska. U Mateja hneď zakročil v prospech Jiskru. Jiskra však vyjednával proti Matejovi v Poľsku a neskoršie v Rakúsku. Napokon sa Jiskra r. 1426 s Matejom smieril a za panstvo na Slovensku dal mu Matej majetky v Sedmohradsku“ (str. 99).

Žiada sa hlbšie osvetliť vznik a vývin miest u nás, ekonomickú podstatu stálych bojov miest s feudálmi, podpory miest kráľom, ktorý sa snažil zabezpečiť ich rozvoj a brániť ich oproti neustálym útokom feudálov, pretože mestá boli hlavným zdrojom jeho finančnej moci. Mestá boli základom rozvoja výrobných síl, najmä remesiel a u nás aj baníctva, v nich vznikali zárodky priemyselnej výroby a kapitalizmu, v nich sa rodilo meštiactvo, predchodca buržoázie a preto boli „cudzím prvkom v lone feudalizmu“. Súčasne však neslobodno stotožňovať stredoveké meštiactvo s buržoáziou, ale treba poukázať na kvalitatívne rozdiely medzi nimi.

V *Dejinách ČSR* treba dôkladnejšie vysvetliť, že tovariši a učni, jednak pre svoju roztrieštenosť podľa jednotlivých cechov a jednak preto, že sa sami snažili stať majstrami, nedoviedli to k veľkým povstaniam, že v stredoveku takmer všetky veľké povstania vychádzali z vidieka — o čom svedčí aj bohatý konkrétny materiál o sedliackych povstaniach uvedený v recenzovaných *Dejinách ČSR* — pretože len nevoľníci mali životný záujem na úplnom odstránení feudalizmu, živelne ho nenávideli a bránili sa čoraz krutejšiemu útlaku, ale pre svoju roztrieštenosť a pre úplnú nejasnosť ďalších cieľov svojho revolučného hnutia nemohly tieto živelné sedliacke povstania skončiť víťazstvom. Dôkladnejší rozbor tejto otázky ujasní revolučnosť sedliactva a obmedzenú revolučnosť mestských más tovarišov a učňov a kolísavosť mestskej chudoby, v ktorej značnú časť tvorily deklasované živly. A aj tu by malo byť hlavnou myšlienkou priviesť čitateľa k tomu, aby si uvedomil zásadný rozdiel medzi

²⁵ K. Marx a F. Engels, *Vybrané spisy*, Praha 1950, 511. F. Engels K. Schmidtovi.

povstaniaми sedliactva v jednotlivých obdobiach feudalizmu a medzi proletárskymi revolúciami v XIX. a XX. stor. a medzi Októbrovou socialistickou revolúciou a socialistickými revolúciami v ľudovodemokratických krajinách, ktoré sú revolúciami najprogressívnejšej triedy dnešnej spoločnosti, robotníckej triedy, vedenej komunistickými stranami, opierajúcimi sa o vedecký svetonázor, o vedu o vývine ľudskej spoločnosti, o učenie Marxa, Engelsa, Lenina a Stalina.

Do časti o husitskom revolučnom hnutí dôkladne a živo spracovanej sa preklzly niektoré nesprávne vysvetlenia, idealizujúce čiastočne skutočný základ tohto pokrokového revolučného hnutia, ktoré je z najslávnejších tradícií českého i slovenského národa.

Úpadok cirkvi v tých časoch sa vysvetľuje popri iných i týmito dôvodmi: „Takto sa stávajú kňazmi a rehoľníkmi ľudia celkom nehodní Kristovho učenia a mravne skazení...“ (str. 74) a na tej istej strane sa hovorí: „Z veľkého radu týchto chudobných kňazov horliacich pre chudobný a mravný život Kristov, vyrastali ideologovia husitského revolučného hnutia...“ Tieto formulácie, ktoré vyvolávajú dojem, ako by pred husitským revolučným hnutím bolo bývalo naozaj obdobie, keď pre cirkev boli rozhodujúce akési ideálne mravné zásady a chudoba, objektivisticky tradujú *vtedajší* názor, alebo názor meštiackych historikov na úlohu cirkvi, sú idealistické a zahmlujú skutočnú podstatu nenávisť ľudu proti cirkvi. Ani túto epochu nemôžeme posudzovať podľa jej vedomia.

Kresťanská cirkev od čias, keď sa stala oficiálnou, nebola nikdy drvivou väčšinou svojich rozhodujúcich hodnostárov spoločnosťou „horliacich pre chudobný a mravný život Kristov“, ale už od počiatku ako dôležitá súčasť najprv otrokárskej a potom feudálnej nadstavby slúžila oddane záujmom vládnúcich tried. Podstata reptania stredovekých mešťanov, sedliakov i plebejcov na prepychový, márnotrpný život kňazov a mníchov bola v tom, že cirkev stáva sa pre mešťanov zbytočne drahou a preto ako Engels hovorí, „stredovekí meštiaci žiadali predovšetkým... lacnú cirkev“.²⁶ Popri snahe odstrániť feudálne vykorisťovanie bola táto snaha i základom boja husitov proti cirkvi, najväčšiemu feudálovi a aj úprimné horlenie vodcov tohto hnutia bolo iba odrazom materiálnych vzťahov a záujmov.

Dôkladnejší výklad si vyžaduje aj vysvetlenie zásadných rozdielov medzi zospoločenšením v Tábore a medzi novodobým komunizmom. „V Tábore boli zospoločenšené len statky spotrebné, ktoré ako Engels naznačil, mali slúžiť predovšetkým na výdržovanie armády (str. 38).“ A v *Dejinách ČSR* sa ďalej píše: „Tým sa táborský pokus o vytvorenie beztriednej spoločnosti hlboko líšil od marxisticko-leninského usporiadania socialistickej a komunistickej spo-

²⁶ F. Engels, *Německá selská válka*, Praha 1950, 37.

ločnosti, ktorú uskutočňuje robotnícka trieda tým, že ruší súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov.“ Je nevyhnutné doplniť výklad, vysvetliť, že nielen to, čo sa zospoločenštilo bolo príčinou rozdielu, ale že vytvorenie komunizmu *vtedy nebolo historicky možné* pre nízky stav rozvoja výrobných síl a preto nebolo ani robotníckej triedy, že existencia každého typu výrobných vzťahov je nevyhnutne spojená s určitým stupňom vývinu hmotných výrobných síl spoločnosti.

Žiada sa doplniť napr. dáta o ťažbe drahých kovov, medi a železa na Slovensku za feudalizmu. Študujúcemu *Dejiny ČSR* osvetlí vývin výrobných síl, stupeň vývinu nášho baníctva najlepšie, keď napr. bude vedieť, že v rokoch 1350—1450 dávaly uhorské bane, pričom slovenské bane mali medzi nimi rozhodujúci podiel, na 1.500—2.000 kg zlata, t. j. na 42% „svetovej“ (t. j. ešte pred objavením Ameriky) ťažby zlata, do 10.000 kg striebra, čo bolo asi 30% „svetovej“ ťažby striebra a na prahu XVI. stor. 45% ťažby medi (na čom najväčší podiel mali bane v okolí B. Bystrice).²⁷ Ešte aj koncom XVIII. stor. Uhorsko dávalo $\frac{1}{6}$ svetovej ťažby medi.²⁸

Nepresne je formulovaná podstata pohybu cien v revolúcii hodnoty drahých kovov v polovici XVI. stor.: „Stagnácia (v dolovaní striebra, pozn. I. K.) prechádza v úplné zrútenie stredoeurópskej ťažby drahých kovov, keď v druhej polovici XVI. storočia nastávajú v európskom hospodárskom živote veľké otrasy spôsobené náhlym prílivom obrovského množstva drahých kovov, dovezených z oblasti Strednej a Južnej Ameriky. Prudký pokles striebra a v dôsledku toho i hodnoty peňazí...“ (str. 124). Pokles ceny striebra nemožno vysvetliť prílevom obrovského množstva drahých kovov, ale predovšetkým *z nižších nákladov* na ťažbu, na výrobu tohto striebra. „Načisto ekonomické príčiny tejto zmeny hodnoty... treba odvodzovať zo zmien pracovného času, potrebného na výrobu týchto kovov,“ hovorí Marx kritizujúc Huma, domnievajúceho sa nesprávne, že „ceny tovarov sú v každej krajine určené masou v nej sa nachádzajúceho zlata a striebra“.²⁹

V učebnici sa opätovne spomína kríza feudalizmu, ale podstata tejto krízy sa dôkladne nevysvetľuje. F. Mehring o podstate úpadku feudalizmu, o podstate prekonania jeho rozdrobenosti hovorí stručne: „Feudalizmus upadol rozkvetom miest a monarchie, opierajúcej sa o mestá. Naturálne hospodárstvo podľahlo peňažnému a priemyselnému hospodárstvu a tak musela feudálna šľachta podľahnúť mestám a kniežatám.“³⁰ Kríza feudalizmu mala u nás zvlášť složitý priebeh a v tejto súvislosti je potrebné vysvetliť vznik a vývin absolutizmu v Rakúsko-Uhorsku ako formy otvorenej diktatúry vládnucej triedy,

²⁷ Erik Molnár, *A magyar társadalom története az árpádkortól mohácsig*, Szikra 1949.

²⁸ M. Schwartzner, *Statistik des Königreichs Ungarn*, Pest 1798, 176.

²⁹ K. Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 130 a 136.

³⁰ F. Mehring, *Ueber den historischen Materialismus*, Berlin Dietz Verlag 1950, 76.

kniežat a zemepánov a s ktorým sa meštiactvo zo strachu pred revolučným hnutím ľudu sblížovalo. Pri tom treba rozviesť určitú odlišnosť vývinu na Slovensku v tomto období, kde prežitky feudalizmu boli oveľa silnejšie a kde i koloniálna politika rakúskeho dvora a buržoázie ovplyvňovali spomalenie vývinu priemyslu a meštiactva.

Nevystihuje úlohu štátu, absolutistickej vlády, ktorá hájila záujmy šľachty takáto formulácia o postupe rakúskej vlády v období sedliackych vzbúr začiatkom XIX. stor.: „Zastavenie robôt sa šírilo veľmi rýchle a zachvacovalo ďalšie a ďalšie obvody. Vláda sa postavila na stranu šľachty a poslala do vzbúrených krajov vojsko, ktoré malo vzburu potlačiť... Štát musel použiť najostrejšie prostriedky, aby chránil šľachtu pred hnevom ľudu“ (str. 173). Ako by sa vláda a cisár boli vôbec mohli postaviť na stranu vzbúreného ľudu a ako by štát nebol v podstate nástrojom na udržiavanie moci šľachty a šľachta vedúcou vládnuťou triedou.

Náboženské idey sú časťou nadstavby, ktorá slúži danej základni. Nadstavba má zodpovedajúcu základňu, slúži svojej základni. Je preto nepresné povedať: „Vysoká šľachta pozvolna dostávala sa do osídiel dvorskej politiky, ktorej sprievodným cieľom popri upevnení absolutistickej monarchie bolo šírenie katolicizmu“ (str. 145). Šírenie katolicizmu nebolo iba sprievodným cieľom, ale aktívne pomáhalo sformovať sa svojej základni, idey katolicizmu boli nadstavbou nad ekonomickou základňou.

Nepresne je vysvetlený rozdiel medzi výrobnými vzťahmi v cechovom remesle a v manufaktúre: „Výrobné vzťahy sú v manufaktúre celkom iné ako v cechovom remesle. Kým cechový majster zpravidla sám pracuje vo svojej dielni spolu s tovarišmi a učňami, feudálny vlastník manufaktúry alebo neskoršie kapitalistický podnikateľ sám vo výrobe nepracuje, ale žije iba z práce vykorisťovaných robotníkov. Tak sa už v manufaktúrnom období, ktoré je prvým obdobím priemyselnej výroby, začínajú utvárať kapitalistické vzťahy medzi vlastníkmi výrobných prostriedkov a námezdným výrobcom, robotníkom“ (str. 154—155). Charakteristickým pre zmenu výrobných vzťahov je odlúčenie výrobcov od výrobných prostriedkov v smysle ich vlastníctva, zamestnávanie námezdnych pracovných síl kapitalistom. K samotnej premene vlastníka peňazí alebo tovaru na kapitalistu tiež nestačí akákoľvek suma, na to je nevyhnutné určité minimum peňazí alebo tovaru v rukách jednotlivca. „Vlastník peňazí alebo tovaru sa mení naozaj na kapitalistu vtedy, keď minimálna suma potrebná pre produkciu je ďaleko nad stredovekým maximom. Tu, ako v prírodných vedách, overuje sa správnosť zákona objaveného Heglom v jeho *Logike*, že iba *kvantitatívne* zmeny na určitom stupni prechádzajú v *kvalitatívne* zmeny.“³¹

³¹ K. Marx, *Das Kapital* I, Berlin 1951, Dietz Verlag, 323.

Chýba ucelené vysvetlenie pôvodnej akumulácie u nás, ktorej hlavným obsahom bolo násilné odlučovanie výrobcov od výrobných prostriedkov a ich premena na proletariát. Niektoré údaje sú uvedené, avšak chýba im hlbší rozbor a nie sú z nich vyvedené uzávery (vyháňanie nevoľníkov z pôdy, rybníkárstvo, pestovanie obilia na vývoz, zárodky kapitalistických vzťahov v baníctve u nás ap.).

Plnému rozvoju výrobných síl v druhej polovine XVIII. stor. nestál v ceste iba „nedostatok voľných námezdných síl“ (str. 162) pre manufaktúru. Rozvoj výrobných síl sa urýchlil predovšetkým rozvojom veľkého strojového priemyslu, použitím prírodných síl na priemyselné účely. Rastúci dopyt bol hnacou silou, ktorá vytvorila veľkopriemysel a ktorá vyvolala používanie hnacích a pracovných strojov. Samotná manufaktúra, aj keby bola mala dostatok pracovných síl a hoci aj vytvárala svojou rozvetvujúcou sa deľbou práce a zlepšovaním pracovných nástrojov predpoklady pre strojový priemysel, predsa sa len „vytvorilo ako architektonická ozdoba na ekonomickej budove, v ktorej širokou základňou boli remeslá v mestách a vedľajšia domácka výroba na vidieku“.³²

Preto nemohla manufaktúra ani pri úplnom dostatku pracovných síl od základu pretvoriť výrobu na veľkopriemyselnú, kapitalistickú, nemohla zahájiť „strojovú revolúciu“. Marx a Engels o tom hovoria v *Manifeste*: „... trhy stále rástly, stále rástla potreba, ani manufaktúra už nestačila. Tu para a stroj zrevoľucionizovali priemyselnú výrobu.“³³

Nedostačujúce je vysvetlenie hospodárskej krízy za kapitalizmu: „Kapitalistické podniky, ktoré vyrastali v druhej polovici XIX. stor., vznikali neplánovite. V kapitalistickej výrobe vládne anarchia a tak sa stávalo, že horúčka zakladania nových priemyselných podnikov nevyhnutne vyvolávala prebytok tovaru na trhu, pre ktorý nebolo za daných podmienok dostatočného odbytu“ (str. 202—203). Podľa uvedeného vysvetlenia sa môže zdať, že príliš horúčkovitá, nadmerná výstavba priemyslu je základom krízy a že vzniká naozaj prebytok tovaru, ktorý by nebol pri menšom zakladaní tovární. Keď sa však hovorí o „prebytku“ tovaru za kapitalistickej krízy, je nevyhnutné uviesť, že ide len o *relatívny* prebytok, že fakticky je v kapitalizme, či v konjunktúre či v kríze neprestajná podspotreba širokých mas pracujúcich. Kapitalistická kríza vyvíja sa na tom základe, že konkurenčný boj o zisk medzi kapitalistami vedie k rastúcemu nepomeru medzi tendenciou po bezhraničnom rozširovaní výroby na jednej a medzi obmedzenou spotrebou na druhej strane. Mzdy a príjmy pracujúcich, ktorí tvoria väčšinu obyvateľstva, nestačia na to, aby si mohli kúpiť všetok tovar, ktorý sami vyrobili. Bieda a hlad pracujúcich vzniká v kapitalizme z „nadvýroby“, z „prebytku“ tovaru nimi vyrobeného, ktorý

³² K. Marx, *Das Kapital* I, Berlin 1951, Dietz Verlag, 387.

³³ K. Marx—F. Engels, *Manifest Komunistickéj strany*, Bratislava 1948, 40.

nemá odbyt preto, že nie je kúpyschopného dopytu. Žiada sa stručne rozviesť formuláciu „dané podmienky“ na základe faktov z hospodárskych kríz u nás, aby študujúci správne pochopili podstatu krízy za kapitalizmu.

Nie je dostatočne rozvedená a zdôraznená tá skutočnosť, že k určitej výstavbe kapitalistického priemyslu na Slovensku v rámci Uhorska dochádza až v období vývinu imperialismu, čo súčasne s tiaživými prežitkami feudalizmu ohromne sťažovalo celý proces kapitalistickej industrializácie, pretože Slovensko pocítilo v plnej miere zákonitosti nerovnomerného vývinu priemyslu v období imperialismu, ktorá odsúdila Slovensko na úlohu kolónie. Na IX. sjazde KSC s. Široký zdôrazňoval práve túto skutočnosť a v dejinách je potrebné dôkladne analyzovať zvláštnosti tohto rozvoja a podložiť ho faktami.

Vážnou chybou v *Dejinách ČSR* je nedostatočné a nesprávne vysvetlenie základných chýb Druhej internacionály koncom XIX. a začiatkom XX. stor. V učebnici sa hovorí: „Rakúska sociálna demokracia, tak ako celá Druhá internacionála začala revidovať marxizmus. Revidovala najmä Marxove a Engelsove názory o národnostnej otázke...“ (str. 232). V ďalšom texte sa potom rozvádza to, že na základe nesprávnej austromarxistickej *národnostnej* politiky rakúskej sociálnej demokracie sa na sjazde v Českých Budejoviciach česká sociálna demokracia organizačne osamostatnila.

V skutočnosti hlavnou, základnou chybou, ktorú strany Druhej internacionály robily, bolo, že išli revidovať Marxove názory o revolúcii, o *diktatúre proletariátu*. Hlavnou chybou bolo popieranie nevyhnutnosti triedneho boja a revolučnej cesty proletariátu k jeho víťazstvu nad kapitalizmom a tak k vybudovaniu socializmu. Z tejto základnej chyby vyplývaly ďalšie chyby, ako bola obhajoba buržoázneho štátu, v tomto prípade, ako sa to hovorí na str. 237, Rakúska a spolu s tým aj nesprávny postoj k národnostnej otázke. Sociálna demokracia tvrdila vtedy (a pravicoví socialisti na západe to tvrdia dodnes), že vývin kapitalizmu k imperialismu, vznik obrovských monopolov, ktoré odstraňujú vraj konkurenciu a vytvárajú jednotný svetový trh, umožňujú evolučnú cestu k socializmu cestou parlamentných bojov, cestou dosadzovania „socialistických“ vlád a mestských správ.

V usnesení Parížskeho sjazdu Druhej internacionály r. 1900 napr. čítame: „V súčasnom demokratickom štáte nemôže proletariát vydobýť politickú moc prosto hocakým násilným svrhnutím, ale toto vydobitie moci môže byť iba výsledkom dlhej a ťažkej práce v oblasti politickej a ekonomickej organizácie proletariátu a aj výsledkom jeho fyzickej a mravnej obrody a postupného prenikania ním zvolených predstaviteľov do mestských správ a zákonodarných sborov.“

Na základe reformizmu považovali i českí sociálni demokrati aj Rakúsko-Uhorsko za vhodný štát pre uskutočnenie socializmu, avšak súčasne sa organizačne trieštila robotnícka trieda podľa národností.

Tieto omyly boli výsledkom vplyvu buržoáznej ideológie v strane. Buržo-

ázia mala záujem na triedení síl a jednoty robotníckej triedy, preto stávala na prvé miesto národnostnú otázku. Odlúčenie sa českej sociálnej demokracie od rakúskej, nech už subjektívne pohnútky vodcov českej sociálnej demokracie boli hocaké, slúžilo v prvom rade buržoázii, zoslabovalo jednotu robotníckej triedy. Preto bez ohľadu na vážne chyby a úchylky austromarxistov, ktoré tlačili českých sociálnych demokratov do opozície a viedli ich k tomu, že začali „uvažovať o svojom odlúčení od celorakúskej sociálnej demokracie“ (str. 233), treba v učebnici povedať, že toto odlúčenie sa bolo vážnou chybou, že bolo treba proti nesprávnym názorom v národnostnej otázke bojovať v rámci jednotnej strany. Tento chybný postup českej sociálnej demokracie neskôr veľmi ostro odsudzoval aj V. I. Lenin. Vo svojom článku *Separatisti v Rusku a separatisti v Rakúsku* píše o tom doslova: „V medzinárodnom robotníckom hnutí vystúpila otázka separatizmu obzvlášť prakticky po r. 1910 na sjazde v Kodani. Ako separatisti vystúpili Česi v Rakúsku, ktorí rozbili predošlú jednotu českých a nemeckých robotníkov. Medzinárodný sjazd v Kodani *jednomyseľne* odsúdil separatizmus, avšak Česi, bohužiaľ, ostali separatistami dodnes . . .“ V ďalšom Lenin britko kritizuje to, že sa českí sociálni demokrati sblížili s inými separatistickými skupinami, „že sa chytajú za šosy likvidátorov a bundistov“.³⁴

Žiada sa, aby v *Dejinách ČSR* boli jasne vysvetlené chyby z minulosti nášho robotníckeho hnutia, aby sa bolo možné na nich učiť tým viac, že sú to chyby, o ktorých tak jasne hovorí Lenin, najdôslednejší kritik chýb Druhej internacionály.

V období mieru pred prvou svetovou vojnou bolo pre rakúsku i českú buržoáziu výhodné, aby sa sily robotníckej triedy triedili, bolo výhodné pre ňu, aby sa sociálni demokrati, ktorých vodcovia veľkou väčšinou vtedy už vedome či nevedome slúžili buržoázii, delili na národnostné skupiny. Tieto národnostné skupiny sociálnych demokratov boli nakoniec jednotné, čo znovu zodpovedalo záujmom buržoázie rakúskej i českej, v otázke obrany buržoázneho štátu na začiatku prvej svetovej vojny; až na nepatrné výnimky tak, ako všetky socialistické strany, okrem ruských boľševikov, postavily sa na „obranu“ svojej „buržoáznej vlasti“.

Marxisti zdôrazňujú, že národnostná otázka, akokoľvek je dôležitá, je odvedenou otázkou, podriadenou otázke triedneho boja, otázke revolúcie a diktatúry proletariátu, bez riešenia ktorej sa nedá riešiť ani národnostná otázka. S. Stalin pripomína, že „národnostná otázka je súčasťou všeobecnej otázky vývinu revolúcie, že v rôznych etapách revolúcie má národnostná otázka rôzne úlohy, ktoré zodpovedajú povahe revolúcie v každom danom historickom okamihu, že podľa toho sa tiež mení politika strany v národnostnej otázke“.³⁵

³⁴ V. I. Lenin, *Separatisti v Rusku a separatisti v Rakúsku*, Sočinenija XIX, 19.

³⁵ J. V. Stalin, Sočinenija II, 350.

Zdôrazňovanie chýb Druhej internacionály v národnostnej otázke *bez súčasného* a prvoradého zdôraznenia chýb v rozhodujúcej otázke štátu, diktatúry proletariátu, skresľuje historickú skutočnosť a komolí marxizmus.

Hlbšie treba doložiť a rozobrať niektoré otázky ekonomiky z obdobia predmníchovskej ČSR, ktorej vývin bol složitý. Tak napr. pri rozbere príčin odbúravania priemyslu na Slovensku po prvej svetovej vojne nie sú vysvetlené skutočné príčiny, prečo česká buržoázia zámerne odbúravala priemysel na Slovensku. S. Široký na IX. sjazde KSČ o tom povedal: „Český finančný kapitál uskutočňoval svoju koristnícku politiku bez ohľadu na záujmy slovenského pracujúceho ľudu a boli to slovenskí robotníci a roľníci, ktorí zaplatili účet konkurenčného boja proti maďarskému kapitálu, ktorý mal dominujúce postavenie v hospodárskom živote na Slovensku.“³⁶ Tieto okolnosti odbúravania priemyslu nie sú v učebnici vysvetlené.

Vznik buržoáznodemokratickej ČSR je nesprávne stavaný, ako absolútny medzník kultúrnej zaostalosti más, ktorá ako by bola naraz zmizla: „Vykorisťovanie veľkých más sa ešte stupňovalo (do roku 1907, pozn. I. K.) a ich kultúrna zaostalosť trvala až do prevratu 1918“ (str. 243). Inde sa správne tvrdí, že „28. október znamená síce vytvorenie samostatného československého štátu, ale neznamená oslobodenie československého ľudu“ (str. 254—255). Vznik ČSR rozhodne znamenal obrat v kultúrnom vývine slovenského národa, ale žiada sa presnejšie a konkrétnejšie vyjadriť, *v čom* sa začala *zmenšovať* kultúrna zaostalosť más (národné školy, tlač, niektoré inštitúcie ap.).

Nedostatočne je vysvetlené a preto ťažko pochopiteľné, prečo KSČ, ktorá bojovala dôsledne proti kapitalizmu, za jeho svrhnutie, bola súčasne za podmienok hroziaceho fašistického útoku najdôslednejším, jediným skutočným obráncom ČSR. Žiada sa rozviesť fakt, že KSČ hájila tým buržoáznodemokratickú republiku a buržoáznodemokratické slobody oproti najzúrivejšej a najreakčnejšej forme imperializmu, ktorý hrozil zničiť ešte aj tieto slobody, že išlo o vytvorenie čo najširšieho demokratického frontu proti nastupujúcemu fašizmu.

V odstavci, kde sa hovorí o „pláne hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho povznesenia Slovenska,“ prednesenom v máji 1937 s. V. Širokým na celoslovenskej konferencii KSČ v Banskej Bystrici (str. 281), zabudlo sa poukázať na veľký význam návrhu s hľadiska upevnenia obranyschopnosti ČSR pred blížiacim sa fašistickým útokom, čo bolo v danej situácii jedno z najdôležitejších hľadísk.

V *Dejinách ČSR* je podrobne vysvetlený boj KSČ proti reakcii nahrávajúcej fašizmu a postoj SSSR, ktorý chcel pomôcť Československu i bez podpory západných mocností (str. 284). Žiada sa tu uviesť, že prijatie ponuky SSSR

³⁶ Viliam Široký, *Za šťastné Slovensko v socialistickom Československu*, Bratislava 1952, 171.

r. 1938 by bolo znamenalo zahájenie boja proti nemeckým fašistom v čase, keď ešte nemali k dispozícii hospodársky potenciál takmer celej Európy, ako to bolo potom za niekoľko rokov, bolo by to znamenalo ušetriť ľudstvo od takej dlhej vojny, aká neskoršie nasledovala. Sovietsky sväz, ktorý chcel splniť svoje záväzky voči ČSR, uvážiac vtedy medzinárodnú situáciu, náladu nás pracujúcich v ostatných európskych krajinách, považoval okamžik za vhodný na zahájenie boja na obranu proti rozpínajúcemu sa nemeckému fašizmu.

O všeobecnej kríze kapitalizmu, bez pochopenia ktorej nemožno pochopiť ani charakter druhej svetovej vojny, sa v učebnici nič nehovorí.

V učebnici sú podrobne rozvedené predpoklady, ktoré určovali charakter ľudovodemokratickej republiky. Najprv sú rozvedené vnútorné: existencia a boj KSČ (str. 294—295) a potom samostatne vonkajšie: víťazstvo Sovietskeho sväzu (str. 306). Je potrebné spojiť tieto dva predpoklady a zdôrazniť, že rozhodujúcim bolo víťazstvo Sovietskeho sväzu, ktoré vytvorilo objektívne predpoklady, aby sa robotnícka trieda na čele s KSČ dostala na čelo štátu. Druhý prielom do reťaze imperialistického frontu tam, kde táto reťaz bola najslabšia, odpadnutie krajín ľudovej demokracie od kapitalistického systému, bolo umožnené iba víťazstvom sovietskej armády nad fašizmom. Spolu s týmito objektívnymi dejinnými podmienkami a objektívnymi možnosťami pre vydobytie moci boli nevyhnutné aj subjektívne podmienky, subjektívny činiteľ — komunistická strana, jej vedúca úloha a jej odhodlanie viesť proletariát a ostatných pracujúcich do boja za svrhnutie kapitalizmu, do boja o moc a za vybudovanie socializmu.

Súdrh Stalin v *Základoch leninizmu* pripomína, že v období imperializmu a proletárskych revolúcií nie je možné pokladať proletársku revolúciu za výsledok výhradne vnútorného rozvoja tej alebo onej krajiny, že proletársku revolúciu treba pokladať predovšetkým „... za výsledok vývinu protirečení vo svetovom systéme imperializmu, za výsledok roztrhnutia reťaze imperialistického frontu v tej či onej krajine...“³⁷

Je potrebné, aby aj vo výklade, ako to zodpovedá skutočnosti, boli tieto dve podmienky nerozlučne spojené a aby sa zdôraznili objektívne podmienky, ktoré jedine umožnili plne sa uplatniť subjektívnym.

Hlbší rozbor podstaty štátu, osvetľujúci historické fakty je v *Dejinách ČSR*, na viacerých miestach zanedbaný. Prekvapuje, že v *Dejinách ČSR*, ktoré vyšli r. 1952 a boli v tom roku i redigované, niet ani slova zmienky o tom, že ľudová demokracia je formou diktatúry proletariátu, že plní jej funkcie, hoci táto otázka sa už koncom r. 1948 a začiatkom r. 1949 teoreticky objasnila. Tým táto hlavná otázka leninizmu v *Dejinách ČSR* znovu nie je vyjadrená. Avšak bez vysvetlenia tejto otázky nemožno dobre pochopiť historický význam februá-

³⁷ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1951, 28.

rových udalostí, nemožno dobre pochopiť podstatu nášho štátu, otázku dvoch etáp vývinu ľudovej demokracie, našu cestu k socializmu. S tým súvisí i to, že v *Dejinách ČSR* nie je vyjadrené ďalšie zostrovanie sa triedneho boja v období prechodu k socializmu a ani to, že ekonomika prechodného obdobia u nás tak, ako vo všetkých krajinách ľudovej demokracie má charakter Novej ekonomickej politiky, čo všetko by značne objasnilo históriu a ekonomiku uplynulej etapy vývinu, čo by ujasnilo aj to, že cesta k socializmu u nás je v zásade taká, aká bola kedysi v Sovietskom sväze.

Spomenuté state o úchyľkách strán Druhej internacionály i o podstate ľudovej demokracie je potrebné v ďalšom vydaní *Dejín ČSR* prepracovať a opraviť s hľadiska, že „hlavné v leninizme je diktatúra proletariátu“ (Stalin).

V *Dejinách ČSR* chýbajú niektoré základné údaje o rozvoji našej ekonomiky a kultúry po oslobodení; nie sú spomenuté hlavné údaje o raste priemyselnej a poľnohospodárskej výroby, o kultúrnej revolúcii, ktorú prežívame, o veľkých zmenách Slovenska v spojení s jeho socialisticou industrializáciou a rastom JRD na dedine, bez ktorých je ťažko ohodnotiť obdobie, v ktorom žijeme. Nie je napr. spomenutá akcia premiestovania priemyslu, konfiškátov z českého pohraničia, ktorá bola rýchlou hospodárskou pomocou českej robotníckej triedy Slovensku.

V *Dejinách ČSR* chýba výklad o bojoch strany proti nepriateľom a záškodníkom vnútri strany, o boji proti buržoáznym nacionalistom Husákovi, Novomeskému a Clementisovi a titovsko-trockistickej klike Slánskeho, Švermovej, Šlinga a spol., nie sú uvedené údaje, ktoré ukazujú, že cesta k socializmu je sprevádzaná zostrujúcim sa triednym bojom, zostrujúcim sa odporom odstavených ale ešte nezlikvidovaných kapitalistov, statkárov a ich prísluhovačov.

V *Dejinách ČSR* treba sústavne vysvetľovať otázky likvidácie kapitalistickej základne a jej nadstavby a postupného budovania novej, socialistickej základne a jej zodpovedajúcej nadstavby.

Je nedostatkom, že *Dejiny ČSR* končia r. 1948, hoci sú dané do tlače r. 1952; treba ich v ďalšom vydaní doviest až do súčasnej doby a poukázať pritom predovšetkým na veľké úspechy nášho budovania socializmu a súčasne na naše boje, problémy a ťažkosti.

Z rozboru niektorých nedostatkov nových *Dejín ČSR*, ktoré sme rozviedli, vyplývajú niektoré zovšeobecnenia. Pokúsime sa ich shrnúť.

Niektoré z uvedených nedostatkov učebnice (napr. nepresný výklad podstaty matriarchátu, nesprávny výklad hlavných chýb Druhej internacionály, zanedbanie vysvetlenia podstaty ľudovej demokracie ako formy diktatúry proletariátu a i.) poukazujú na to, že neboli uplatnené v niektorých prípadoch základné poučky marxizmu-leninizmu a že je potrebné marxizmus-leninizmus ešte hlbšie študovať a zvládnuť, lepšie sa oň opierať a aplikovať ho v našich dejinách. Iba tak sa možno aj na tomto úseku najrýchlejšie zbaviť prežitkov

buržoáznej vedy, buržoázneho dejepisectva, ktorého dedičstvo sa v recenzovaných *Dejinách ČSR* miestami prejavuje.

Je potrebné lepšie využiť práce klasikov marxizmu-leninizmu. V učebnici sa v niektorých častiach na miesto jasných a správnych formulácií klasikov podávajú vlastné, nepresné formulácie. Veľmi málo sa autori učebnice opierajú a odvolávajú na klasikov, dokonca aj pri výklade o obdobiach, ktoré klasici marxizmu-leninizmu dôkladne spracovali napr. v spomínaných statiach o prvotno-pospolnej spoločnosti, i v statiach pojednávajúcich o rozklade feudalizmu, nástupe kapitalizmu, o roku 1848 a nasledujúcim rakúsko-uhorskom vyrovnaní, o období všeobecnej krízy kapitalizmu atď.

Práce s. Stalina o jazykovede a o ekonomických problémoch socializmu sú príkladom, ako hlboko a tvorivo treba riešiť každý problém, ukazujú nám, že ostať na povrchu javov, nevysvetľovať ich do hĺbky, nevysvetľovať ich podstatu a hlavné protirečenia vedie nakoniec k subjektivismu, k idealistickému stanovisku. V *Dejinách ČSR* prevláda opísanie faktov nad ich vedeckým rozborom a zovšeobecnením.

V učebnici nie sú dostatočne využité spisy s. Gottwalda a pokiaľ ide o Slovensko, ani prejavy s. Širokého, ktorí sa často zaoberali otázkami vývinu Slovenska za kapitalizmu i v dnešnom období budovania socializmu.

V učebnici shrnuté faktické dáta a údaje bude potrebné ešte dôkladnejšie a úplnejšie doplniť. Nejde o to dáta rozmnožiť, ale starostlivo vybrať najcharakteristickejšie. Fakty a dáta pri správnom použití a zovšeobecnení hovoria najjasnejšou rečou, umožňujú vytvoriť si presný obraz o jednotlivých obdobiach. Žiada sa napr. viacej názorných údajov o stupni vykorisťovania za feudalizmu, žiada sa uviesť, ako sa postupne zvyšovala pracovná, naturálna a peňažná renta v jednotlivých obdobiach feudalizmu, rast pauperizácie, vykorisťovania dediny mestom a práve tak uviesť dáta, ktoré doložia absolútne a relatívne ožobračovanie robotníckej triedy za kapitalizmu.

Jedným z najcharakteristickejších údajov o vývine kapitalizmu v jeho imperialistickom štádiu je koncentrácia priemyslu. Žiada sa uviesť základné dáta o postupe koncentrácie priemyslu za kapitalizmu u nás. Práve tak treba doložiť rozvoj kapitalizmu v poľnohospodárstve.

Treba doplniť dáta, charakterizujúce hospodársku krízu v rokoch 1929—1933, prinajmenšom o údaje o poklese priemyselnej výroby, príp. i o dáta, ktoré presvedčivo ukážu rastúcu biedu proletariátu v tomto čase (napr. dáta o dojčeneckej úmrtnosti, sociálnych chorobách, ktoré názorne dokumentujú ničenie najcennejšej výrobnnej sily, človeka, v kapitalistickej kríze). Zobračky treba porovnať s minimálnym nákladom na živobytie; iba tak vynikne úplná nedostatočnosť, smiešnosť tejto „podpory“. Treba ešte viac zdôrazniť, že to bola predovšetkým zradcovská politika sociálnej demokracie, ktorá podporovala a umožnila teror oproti robotníckej triede, ktorá aj u nás pripravovala

pôdu pre nástup fašizmu. Sám počet nezamestnaných na celom svete v období svetovej hospodárskej krízy 1929—1933, ktorého odhad sa uvádza v učebnici na 30 miliónov, bol v skutočnosti ešte vyšší, dosahoval až 40 miliónov (pozri napr. D. I. Valentij *Nezamestnanost — nevyhnutný sprievodný zjav kapitalizmu*. Moskva, Gospolitizdat, 1951, 85) a pochopenie tejto pohromy by prehĺbilo i to, keby sa uviedlo, že spolu s rodinnými príslušníkmi bolo okolo 150 miliónov ľudí bezprostredne postihnutých krízou, okrem polozamestnaných a neplno zamestnaných.

Dáta o tom, ako sa fašistické Nemecko posilovalo ekonomicky svojimi výbojmi v Európe, podporovanými anglickými, francúzskymi a americkými imperialistami, by jasnejšie ukázaly pomer síl ekonomiky r. 1938 a na začiatku Veľkej vlasteneckej vojny a ešte by viac umožnili zhodnotiť svetodejinné víťazstvo Sovietskeho sväzu vo Veľkej vlasteneckej vojne (najmä keď uvážime, že pomoc spojencov Sovietskemu sväzu dosiahla za celej vojny necelé 4% z celkového množstva materiálu použitého Sovietskym sväzom vo vojne).

Práve tak sa žiada doplniť dáta o ekonomike tzv. Slovenského štátu, najmä uviesť fakty o tom, ako jeho ekonomika slúžila fašistickej vojnovnej mašinérii a ako sa priživovala na vojnových ziskoch zradcovská slovenská buržoázia.

Porovnanie takých údajov uvedených v *Dejinách*, ako napr. výšky vojnových škôd, ktoré utrpela ČSR v druhej svetovej vojne — 350 miliárd Kčs — napr. s výškou národného dôchodku alebo príjmami obyvateľstva by umožnilo, aby študujúci ešte lepšie pochopili veľkosť vojnových škôd.

Bude na osov plnšie využiť, pokiaľ ide o dejiny Slovenska, výsledky maďarského pokrokového dejepisectva. Maďarskí historici uverejnili v posledných rokoch mnoho pekných prác, obsahujúcich údaje i o Slovensku, ktoré v recenzovaných *Dejinách ČSR* nie sú dostatočne využité. Pravda, táto otázka je širšia — je to otázka sústavnejšej a užšej spolupráce československých a maďarských historikov. V Maďarsku sú otázky marxistického výkladu dejín jedným zo stredobodov záujmu vedcov i Maďarskej strany pracujúcich. Tak napr. prediskutoval teoretický kolektív ústredného lektorátu pri agitačnom a propagačnom oddelení ÚV strany roku 1951 okrem iných aj otázku vplyvu vyššieho hospodárskeho a spoločenského zriadenia a kultúry Slovanov žijúcich v Maďarsku na formovanie feudalizmu v čase raného feudalizmu.³⁸

Treba dôkladnejšie premyslieť členenie našich dejín. Úloha neodtrhnúť dejiny Slovenska od dejín českých krajín, bezo sporu správna, nebola však v celej šírke úspešne riešená; miestami je spojenie českých a slovenských dejín mechanické, formálne. Tak boli k niektorým kapitolám o českých dejinách a pomenovaným podľa toho, priložené úseky slovenských dejín bez

³⁸ Zoltán Biro, *Niektoré otázky ideologickej práce Maďarskej strany pracujúcich*. Za trvalý mier, za ľudovú demokraciu, 1952, č. 38.

ohľadu, že nezapadaly presne do rámcu témy, o ktorej kapitola hovorí. Napr. v kapitole *Cesta k strate štátnej samostatnosti*, ktorá sa vzťahuje na české krajiny pred Bielou Horou, je zahrnutá i časť o Slovensku, na ktorú však hlavný titul a ráz kapitoly nemožno vzťahovať. Tak je to v mnohých oddieloch knihy, pojednávajúcich o obdobiach našich dejín od čias, keď české kraje a Slovensko boli oddelené. Vzájomné vzťahy a styky medzi českými krajinami a Slovenskom boli po IX. stor. silné a silnely postupne, no napriek tomu Slovensko, ktoré sa vyvíjalo v rámci Uhorska, malo vo svojom vývine niektoré zvláštne črty. Treba vylíčiť tieto odlišnosti a súčasne aj úzky vzťah českého a slovenského národa, ktorý sa umocnil najmä nástupom národného obrodenia a ktorý viedol súčasne s rozvojom robotníckeho hnutia i k tomu, že na troskách rakúsko-uhorskej monarchie vznikol spoločný štát oboch bratských národov, Československá republika.

V českom vydaní *Dejín ČSR* sú spracované iba dejiny českého národa, dejiny slovenského národa sú v nich zachytené veľmi nedostatočne, niektoré úseky celkom chýbia. To je vážny nedostatok. Takto zostavené dejiny nemožno nazývať *Dejinami ČSR*. V plnej miere možno tu na náš prípad aplikovať pripomienky s. Stalina, Ždanova a Kirova z r. 1936 na adresu autorov konspektu učebnice dejín SSSR, ktorí zostavili „konspekt *ruských dejín* a nie *dejiny SSSR*, t. j. zostavila (skupina historika Vanagova, pozn. I. K.) dejiny Ruska, avšak bez dejín národov, ktoré sa staly súčiastkou SSSR . . . Potrebujeme takú učebnicu dejín SSSR, kde by dejiny Veľkoruska neboly odtrhované od dejín ostatných národov SSSR — to po prvé — a kde by dejiny národov SSSR neboly odtrhované od dejín celoeuropejských a vôbec svetových — to po druhé.“³⁹

Jednotlivé kapitoly dejín musia tvoriť ešte pevnejší celok. Nedostatočná spolupráca autorského kolektívu a nedostatky redakcie prejavujú sa nielen v štylistickej nejednotnosti, v nepresných formuláciách, ktoré sťažujú v niektorých prípadoch pochopenie látky a snižujú jej pedagogickú hodnotu, ale najmä aj v častom dvojnásobnom i viacnásobnom zbytočnom opakovaní tých istých údajov, faktov i uzáverov. Tak sa napr. zbytočne dva razy píše o baníckom hnutí r. 1525—28 na Slovensku (na str. 108 a na str. 113), o Verböczyho tripartite (na str. 109 a 113), viaz razy sa hovorí o začiatkoch remeselnej výroby bez toho, žeby sa raz dôkladne vysvetlil v celej šírke vývin remeselnej výroby, cechov, ich vzťah k vývinu miest, k obrane miest ap. O zjavení sa manufaktúr na Slovensku sa hovorí to isté na str. 162—3 a na str. 174, a tak aj o pracovných podmienkach a dĺžke pracovného času detí (na str. 161 a 175). Zavádzanie nových plodín, zemiakov, repy a ďateliny sa konštatuje bezdôvodne štyrikrát (str. 160, 164 a dvakrát na str. 171) a o Jánošíkovi sa hovorí tiež bezdôvodne na dvoch miestach — pričom raz ako o konkrétnej historickej

³⁹ J. V. Stalin *ÚV VKS(b) o otázkach histórie*, Praha 1950, 26 a 29.

osobnosti a druhý raz ako by nešlo o konkrétnu historickú osobu, ale len o „revolučnú ľudovú tradíciu o Jánošíkovi“ ap. Aj z tohto vyplýva dôležitosť prehĺbenia kolektívnej práce, kolektívnej diskusie a kritiky pri vypracovávaní takej vážnej a zodpovednej vedeckej práce, ako je učebnica dejín ČSR.

Pre lepšie pochopenie jednotlivých kapitol tejto učebnice, určenej nie odborníkom, historikom, by značne pomohlo, keby na konci každej kapitoly bol stručný záver, stručné shrnutie látky, zovšeobecnenie hlavných téz, shrnutie o vývine produktívnych síl a výrobných vzťahov, shrnutie politického a kultúrneho vývinu, ktorý charakterizoval danú etapu. Tým by dejiny boli prehľadnejšie a viedly by k tomu znovu a ešte hlbšie premyslieť študovanú látku. Príkladom takýchto shrnutí sú stručné závery v *Dejinách VKS(b)*.

Jednou z najvážnejších, rozhodujúcich úloh našej mladej marxistickej vedy, ktorej postupné riešenie bude najpevnejším základom v práci na *Dejinách ČSR*, je samostatný prieskum najdôležitejších úsekov, najvážnejších problémov našich dejín, zabezpečenie ich monografického spracovania na základe dobre plánovanej a čo najširšie organizovanej spolupráce všetkých našich historikov a na základe využitia bohatých skúseností sovietskych historikov. Je to úloha ťažká a nie krátkodobá. „Rozvinutie materialistického chápania, hoci len na jedinom historickom príklade, bolo by vedeckou prácou, vyžadujúcou dlhoročné pokojné štúdiá, lebo je očividné, že sa tu iba frázami nič nedosiahne a že len rozsiahly, kriticky overený, úplne zvládnutý historický materiál umožňuje vyriešiť takúto úlohu.“⁴⁰

Recenzované *Dejiny ČSR*, nehľadiac na nedostatky, z ktorých niektoré sme rozviedli, sú bezosporu krokom vpred. Budú v celku užitočnou učebnicou nielen na školách, ale i pomôckou všetkým vedeckým pracovníkom, všetkým pracujúcim, ktorí túžia poznať našu minulosť v marxistickom výklade. Napísanie týchto dejín je dozaista pohnútkou aj k ich ďalšiemu zlepšovaniu, k najširšej súdružskej diskusii a kritike o najvážnejších problémoch, bez ktorej, ako nás učí s. Stalin, niet rozvoja v nijakej vede. A k tejto diskusii a kritike chce byť táto recenzia malým príspevkom.

Autorskému kolektívu treba priať úspech v práci na ďalšom zlepšovaní a spresňovaní ich významnej práce na dejinách Československa.

---

⁴⁰ K. Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 164 (recenzie F. Engelsa: K. Marx: *Ku kritike politickej ekonomie*).

ZARIADENIA ŠTÁTNEJ SPRÁVY — NECHOZRASČOTNÉ ÚTVARY?

1. *Panujúci názor o zariadeniach štátnej správy.*

U nás je široko zakorenený názor, že zariadenia štátnej správy nie sú chozrasčotnými útvarmi. Vychodí sa s hľadiska, že „na jednej strane máme útvary národných a komunálnych podnikov, ktoré majú byť plánom, hospodárením podľa rozpočtu a najmä spôsobom použitia podnikovej akumulácie zainteresované na dosiahnutí čo najvyšších ziskov, na snižovaní nákladov, pre ktoré sa má stať vzorom hospodárenia sústava chozrasčotu; naproti nim stoja útvary nechozrasčotné, nazvané zariadenia štátnej správy, t. j. organizácie, zapojené priamo na štátny rozpočet a poskytujúce verejné služby bez priameho dôrazu na ziskovosť svojho hospodárenia“.¹

Otázka, či zariadenia štátnej správy sú chozrasčotnými útvarmi, je zásadnou otázkou. Je zaujímavá s hľadiska teórie chozrasčotu a jej správne riešenie má mobilizačný význam pre operatívne a hospodárne fungovanie týchto útvarov. Zariadenia štátnej správy sú ešte stále v organizačnom vývine a pokiaľ ide o ich počet a organizačnú štruktúru, neustále sa menia; záleží na tom, aby dobudovanie ich organizačnej základne sa dialo v správnom smere.²

¹ J. Kabeš, *Financování národních a komunálních podniků*, *Ekonomie a finance*, 1952, č. 2, 54. Pozri tiež J. Štros, *Státní rozpočet a státní plán rozvoja národného hospodárství*, *Ekonomie a finance*, 1952, č. 7, 296, ktorý píše: „hrubé zapojenie používame r. 1953 u všetkých rozpočtových (nechozrasčotných) organizácií, štátnych úradov, ústavov atď. Tieto organizácie majú väčšinou celkom nepatrné príjmy. *Patria sem tiež tzv. zariadenia štátnej správy — divadlá, nemocnice atď.*“

² Štátna banka československá len v oblasti ústave t. č. vykonáva na území Slovenska kontrolu vyše 190 jednotiek zariadení štátnej správy ústredne spravovaných; medzi nimi sú napr.:

1. Československé štátne kúpele a žriedla.
2. Štátne sanatórium, Horný Smokovec.
3. Správa štátnych lesov — Krajské správy lesov.
4. Štátne majetky pôdohospodárskych škôl. Majetok roľ. školy, Šala.

Nie je to jedno, či určitým hospodárskym jednotkám dávame organizačné a právne rúcho im sa hodiace, alebo nepriliehavé, ktoré prípadne môže prekážať ich rozvoju. Podľa nášho názoru otázka chozrasčotu, pokiaľ sa týka veľkej časti zariadení štátnej správy ústredne spravovaných, nie je správne chápaná napriek svojej dôležitosti. Už tým, že sa tieto útvary označujú paušálne za *nechozrasčotné*, môže sa ich vývin ovplyvňovať v nežiadúcom smere. Tu v značnom rozsahu platia slová K. Gottwalda, ktoré povedal vo svojej zpráve o XIX. sjazde Komunistickej strany Sovietskeho sväzu: „Či bolo a je u nás málo takých hospodárskych a politických pracovníkov, ktorí zabudli na platnosť zákona hodnoty a pre ktorých v dôsledku toho otázky chozrasčotu... prestaly hrať úlohu?

Pokúsime sa preto priblížiť sa k riešeniu tejto otázky, vychodiac z teórie chozrasčotu a konfrontujúc ju s konkrétnou úpravou týchto útvarov. Domnievame sa, že hlbší rozbor tohto problému povedie k inému výsledku, než aký zastáva u nás prevládajúci názor.

2. Hlavné zásady organizácie zariadení štátnej správy.

Na objasnenie podstaty tohto nového inštitútu, akým sú zariadenia štátnej správy, prichodí poznamenať toto: rozpočtovým rokom 1951 sa u nás začala nová etapa v odlišení hospodárenia vlastnej štátnej správy od hospodárenia tých zariadení, ktoré mali účtovať podvojne. Vládne usnesenie o zásadách pre hospodárenie niektorých zariadení v odbore štátneho hospodárstva³ stanovilo nové zásady o hospodárení určitých komplexov štátneho majetku, po-

5. Inseminácia: Krajská správa insemináčnych staníc, Zvolen.
6. Štátne ústavy pre chov koní, Štátny žrebčín, Topolčianky.
7. Zar. PP Hlavné výskumné stanice poľnohospodárske, Turč. Peter.
8. Zar. PP Špeciálne výskumné ústavy poľnohospodárske: Výskumný ústav špeciálnych a teplomilných rastlín, Hurbanovo — Sesileš.
9. Výskumný ústav tabakového priemyslu, Veľký Báb.
10. Endokrinologický ústav, Bratislava.
11. Štátny zdravotnícky ústav, Bratislava.
12. Enkologický ústav, Bratislava.
13. Kontrolný a skúšobný ústav potravinárskeho priemyslu, Bratislava.
14. Československý štátny film.
15. Stále divadlá v správe ústredných úradov, ako Národné divadlo v Bratislave a v Košiciach.
16. Československý rozhlas.
17. ČTK.
18. Štátna loteria.
19. Riaditeľstvo pre cestovný ruch.
20. Staska.

³ Uverejnené vo vyhláske ministra financií č. 691/1950 Ť. 1.

mocou ktorých štátna správa obstaráva v rámci svojich funkčných úloh niektoré služby a výrobu. Týka sa to tých ústavov, podnikov, složíek a zariadení, ktoré v *Zásadách pre zostavovanie štátneho rozpočtu na rok 1951*⁴ sú označené ako zariadenia štátnej správy na rozdiel od „úradov“.

Boly to predovšetkým štátne podniky, ktoré sa predtým v štátnom rozpočte uvádzaly ako samostatná skupina. Všetky pôvodné štátne podniky ústredných úradov, pokiaľ z nich neboly vytvorené národné podniky, boly premenené na zariadenia štátnej správy. V praxi sa volajú zariadeniami ústredne spracovanými, keďže sú v správe ministerstiev, resp. povereníctiev. Sem patria aj mnohé iné zariadenia, ktoré predtým neboly štátnymi podnikmi v technickom smysle tohto slova.

Okrem týchto hospodárskych útvarov sa nová úprava vzťahuje na zariadenia národných výborov, ako sú stále divadlá, poľné, lesné hospodárstva, vaňové a parné kúpele, správy pre vodohospodárske stavby atď., ak prevádzkové náklady r. 1949 presahovaly sumu Kčs 1,000.000 a viedly podvojnú účtovníctvo. V správe národných výborov ostávajú teda také zariadenia štátnej správy, ktoré nevyhovujú predpokladom spomenutých rozpočtových zásad, lebo napr. rozsah ich činnosti nedosahuje stanovenú hranicu. O týchto zariadeniach naše ďalšie úvahy neplatia. V odbore pôsobnosti národných výborov ostal ešte značný počet hospodárskych zariadení, ktoré nie sú zariadeniami štátnej správy s chozrasčotným charakterom. Novému rozpočtovému a organizačnému režimu nie sú teda predbežne podrobené všetky zariadenia štátu. Pokračuje sa tu opatrne, aby sa získaly skúsenosti pre ďalšie organizačné opatrenia. U mnohých zariadení proces ich vývoja nedospel k prechodu od starého stavu ku kvalitatívne novému stavu. Pravda, takéto zariadenia môžu byť začlenené do komunálnych podnikov, ak sú v tom-ktorom prípade na to podmienky. Napr. stavebná činnosť cestnej správy, ktorá tiež bola zariadením štátnej správy, svojou povahou patrí do krajských komunálnych podnikov.

Vládne usnesenie správne považuje — v duchu zásady jednotného fondu štátneho vlastníctva — všetky podniky národných výborov za zariadenia štátnej správy.⁵

Ide tu o nové usporiadanie hospodárenia miliardami národného majetku, kde zavedenie alebo nezavedenie metódy chozrasčotného hospodárenia môže mať značný dosah. Oddeleným hospodárením zariadení štátnej správy plnilo naše zákonodarstvo ďalšiu splátku na splnenie Kroměřížskeho programu,

⁴ Na Slovensku výnos Povereníctva financií č. 121/38.000/50 — Pozri výnos Ministerstva financií č. 201/103/500/50.

⁵ Myšlienku jednotného fondu štátneho socialistického vlastníctva zdôrazňuje J. V. Stalin v práci *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* v odpovedi s. A. J. Notkinovi, keď hovorí: „Štát pri odovzdávaní výrobných prostriedkov tomu či onomu podniku, nestráca na ne vlastnícke právo, ale naopak, plne si ho podržiava“.

ktorý r. 1948 určil oddeliť podnikateľskú činnosť od správnych úloh ako hlavnú zásadu novej organizácie verejnej správy. Celkove činnosť zariadení charakterizuje okolnosť, že nevykonávajú čistú správu vo vlastnom smysle slova. Sú to jednak útvary, ktoré obstarávajú určité funkcie, obdobné výrobnnej podnikovej činnosti, jednak sú to štátne podniky, ktoré z rôznych príčin neboly premenené na národné podniky, ani neboly do nich začlenené.⁶

Tieto zariadenia počnúc 1. januárom 1951 vykazujú im určený majetok, ako aj výsledky ich hospodárskej činnosti oddelene od štátneho, ostatného majetku štátnej správy. Každé zariadenie si zostavilo zahajovaciu súvahu, v ktorej si ocenilo majetok a zistilo pasíva podľa zásad, platných pre oceňovanie v národných podnikoch. Ich kmeňové imanie tiež pozostáva z investičného majetku a z normovaných zásob podľa obdoby obrátového fondu národných alebo komunálnych podnikov. Kmeňové imanie zariadení určuje príslušný ústredný úrad, resp. krajský národný výbor.

Zariadenia sa vo svojej činnosti riadia schváleným plánom, hospodária podľa schváleného vlastného rozpočtu. Tento je súčasťou rozpočtu toho ústredného úradu alebo národného výboru, ktorý spravuje zariadenie. Do jednotlivých kapitol rozpočtu sa podľa pôvodných predpisov zaraďovali len svojimi výsledkami. Počnúc rokom 1953 sú však zapojené na štátny rozpočet brutto spôsobom.

Výsledok činnosti pracovného kolektíva zariadení pri plnení samostatného úseku plánu je takto dostatočne individualizovaný; je plodom organizačne samostatne hospodáriacej jednotky. Okolnosť, že plán zariadenia štátnej správy je súčasťou plánu štátnej správy, nehatí priznať im chozrasčotné osamostatnenie. Existencia vlastných prevádzkových prostriedkov a samostatné bilancovanie umožňuje samostatné preskúmanie výsledkov ich činnosti. Tým, že zákonné normy im umožnily mať „vlastný“ majetok (v smysle chozrasčotnom a nie právnom) a že môžu uzavierať hospodárske smluvy vlastným menom, priznaly im dôležité charakteristické znaky chozrasčotných jednotiek. K tomu pristupuje ešte vedenie ich účtovníctva, čo je tiež jedným zo základných znakov chozrasčotného osamostatnenia. Výkonom poukazovacieho práva rozpočtovými položkami môžu byť poverení vedúci zamestnanci zariadení alebo ich zástupcovia. Zariadenia ústredne spravované sú finančne bežnými účtami zapojené na banku, ktorá uskutočňuje u nich kontrolu korunou podobne, ako u ostatných hospodárskych podnikov štátu.

Zariadenia teda organizujú svoj výrobný proces a poskytujú služby na základe využitia im pridelených osobitných štátnych fondov. Používajú obežné

---

⁶ Cesta k novému usporiadaniu štátnych podnikov sa uvoľnila tým, že zákon č. 404/1922 Sb., a vl. nar. č. 206/1924 Sb. o hospodárení štátnych podnikov boly rozpočtovým zákonom na rok 1951 zrušené.

prostriedky, ktoré sa im poskytli podľa štátneho plánu a preto sa im dostáva potrebnej operatívnej samostatnosti.

Od štátneho rozpočtu však predsa nie sú osamostatnené, keďže ich príjmy a výdavky budú prechádzať cez rozpočet rezortu, ktorý ich spravuje a aj celkové výsledky ich hospodárenia tam patria.

Podľa nášho názoru zariadenia štátnej správy, ktoré vyhovujú podmienkam zásad spomenutého vládneho usnesenia, majú v dostatočnom rozsahu také charakteristické znaky, aby sme im mohli priznať charakter chozrasčotných jednotiek. Prichodí nám však zaoberať sa s protiargumentami, ktoré sa uvádzajú, aby sa týmto útvarami priznal takýto charakter.

3. Zariadenia štátnej správy a ziskovosť.

Stanovisko, že zariadenia štátnej správy nie sú chozrasčotnými útvarmi, berie v prvom rade ziskovosť za kritérium delenia hospodáriacich útvarov. Národné a komunálne podniky sa radia do kategórie chozrasčotných orgánov, lebo plán, hospodárenie podľa rozpočtu a spôsob použitia podnikovej akumulácie zainteresúva pracovný kolektív na dosiahnutí čo najväčších ziskov, kdežto zariadenia štátnej správy hospodária bez priameho dôrazu na ziskovosť.

Je ziskovosť skutočne kritériom, podľa ktorého hospodárske útvary, t. j. tie, ktoré neobstarávajú štátnu správu v užšom smysle, možno deliť na dve základné kategórie?

Zbežný pohľad po národných, komunálnych podnikoch a iných hospodárskych orgánoch ukazuje, že otázka ziskovosti, i keď veľkého významu, nie je tou hraničnou čiarou, okolo ktorej by sa dve organizačné skupiny hospodáriacich orgánov — chozrasčotné a nechozrasčotné — vytváraly a ktorá by potom predurčovala aj ich právnu formu. Veď napr. ani národný podnik *Kniha*, ani nakladateľstvo *Tatran*, účasťinná spoločnosť v našom spoločenskom zriadení zrejme nebudú klást dôraz pri svojej podnikovej činnosti na dosahovanie čo najväčšieho zisku. Podobne gramofonové závody alebo podniky vyrábajúce lieky, ba ani kníhtlačiarne nie sú v našom spoločenskom zriadení podnikmi, v ktorých by moment ziskovosti prevládol nad ich kultúrnou, resp. zdravotnou funkciou.

Sotva možno odôvodniť, žeby tieto hospodárske útvary kládly väčší dôraz na ziskovosť ako napr. *Čs. štátny film*, ktorý je zariadením štátnej správy. Čo potom povedať na *Triednu lotériu*, *Stasku*, na poľné a lesné hospodárstva, ktoré — až na ťažobné podniky — sú tiež organizované ako zariadenia štátnej správy, na rybníky, vinice, kamenolomy, pieskoviny, chladiarne a kúpele, na *Štátny ústav pre chov koní*, zimné štadióny atď., na ktoré všetky

sa vzťahujú Zásady pre hospodárenie niektorých zariadení a odborov štátneho hospodárstva.

Dôraz ziskovosti nezdá sa tu byť ani väčší ani menší ako u hospodársko-kultúrnych orgánov, akými sú niektoré národné alebo komunálne podniky a ktoré sa predsa aj podľa u nás panujúceho názoru zaraďujú medzi chozrasčotné podniky.

Dôraz len na ziskovosti nemôže teda byť kritériom delenia hospodárskych útvarov na chozrasčotné a nechozrasčotné.

Na potvrdenie tejto tézy možno spomenúť zo sovietskej chozrasčotnej praxe prípad traktorových staníc MTS, ktoré sa až do r. 1938 vyvíjaly ako chozrasčotné útvary a teraz sú zapojené priamo na štátny rozpočet, teda fungujú ako nechozrasčotné jednotky (pravda, s niektorými prvkami chozrasčotu). Ich príjmy a výdavky v celosti prechádzajú cez štátny rozpočet. Pri ich premene z chozrasčotných na nechozrasčotné otázka ziskovosti nebola smerodajnou a po tejto stránke ani sa nekládol väčší dôraz na výsledok ich činnosti pred premenou a po nej. Pre zapojenie štátnych strojno-traktorových staníc na štátny rozpočet bolo smerodajné hľadisko lepšej možnosti kontroly ich finančného stavu, a nie hľadisko rentability.⁷

Z obdobných príčin nehospodária v SSSR podľa chozrasčotnej metódy ani niektoré podniky Ministerstva spojov, ako pošta, telegraf, telefon atď., ktoré s hľadiska ziskovosti by tiež mohli byť chozrasčotné útvary.

Ziskovosť hospodárskych organizácií nie je určujúcou pre ich chozrasčotnú povahu, ba vôbec môže odpadnúť, čo vidieť z toho, že napr. v sústave sovietskeho mestského hospodárenia sa nachodí celý rad tzv. „bezpríjmových“ odvetví, ako sú cestné a trotoárové hospodárstvo, čistenie ulíc, námestí, osvetlenie, kanalizácia atď. „Celú túto činnosť treba organizovať predovšetkým systémom chozrasčotu a plánovať všetky procesy, v to počítajúc bežné opravy“ — píše B. B. Veselovskij.⁸ V Kapitole o chozrasčote v komunálnom hospodárstve hovorí menovaný autor, že „úloha zaviesť a upevniť chozrasčot v komunálnom hospodárstve nevzťahuje sa len na komunálne trusty a podniky, ale aj na rozpočtové odvetvia (tzv. bezpríjmové). Aj tieto odvetvia majú zostavovať plány a celá práca sa má viesť tak ako v *chozrasčotných podnikoch*, lenže miesto tržieb za realizované služby sú tu poukazy z rozpočtu na určité práce. Podľa toho teda v oblasti hospodárenia národných výborov v tých odvetviach, ktoré sú zapojené priamo na štátny rozpočet a ktoré predovšetkým poskytujú verejné služby bez priameho dôrazu na ziskovosť, má sa hospodáriť tiež podľa zásad chozrasčotu. Stavby kanálov, čistenie ulíc, verejné osvetlenie a okrašľovanie mesta atď. sa hradia z rozpočtu národných výborov; je to činnosť „bezpríjmová“, ale uskutočnená chozrasčotnou metódou.

⁷ Pozri N. N. Rovinskij, *Gosudarstvennij budžet SSSR*, 1944, 247 a nasl.

⁸ B. B. Veselovskij, *Kurs ekonomiky i organizacii gorodskogo chozjajstva*, 1951, 245 a 299.

Ako vidieť, tu hrá rolu hospodárnosť a plánovitosť pri prevádzaní prác, nie ziskovosť. Aj bez dôrazu na ziskovosť sa tu hovorí o chozrasčotných útvaroch mestského hospodárstva. Pravda, bolo by omylom domnievať sa, že chozrasčotné vedenie podnikov je niečo podobné, ako bolo tzv. komerčné vedenie našich štátnych podnikov. Význam chozrasčotu by sa takto redukoval na neprípustnú mieru.

4. Sociálno-kultúrne podniky môžu mať chozrasčotnú povahu?

Vyskytujú sa názory, že chozrasčotné podniky od nechozrasčotných útvarov odlišuje tá okolnosť, že prvé z nich — národné a komunálne podniky — vykonávajú činnosť, ktorej výsledky musia brať na seba materializovanú formu; buď vyrábajú materiálne hodnoty, dopravujú ich, alebo ich distribujú. Preto činnosť, smerujúca k umeleckým, estetickým, výchovným a iným kultúrnym cieľom, nemá byť organizovaná metódou chozrasčotu; ony vlastne poskytujú verejné služby a neprevádzajú „podnikovú“ činnosť. Značnú časť zariadení štátnej správy, ako divadlá, Čs. rozhlas, zdravotnícke strediská atď., ktoré spomínajú spomenuté Zásady pre hospodárenie, už preto nemožno vraj zaradiť do chozrasčotných útvarov. V ich prípade nemožno klásť dôraz na ziskovosť.

Ani toto hľadisko však neobstojí vo svetle chozrasčotnej teórie. Nielen podniky priemyslové, poľnohospodárske, stavebné a ostatné, vyrábajúce a sprostredkujúce hmotné hodnoty, môžu fungovať na základe hospodárskeho rozpočtu, ale aj iné útvary, ktoré nevyrábajú materiálne hodnoty. Proti názoru prevládajúcemu u nás, že útvary — zariadenia štátnej správy — vykonávajúce funkcie zdravotníckej, kultúrnej atď. už podľa povahy svojej činnosti v nijakom prípade nemôžu byť chozrasčotnými, možno uviesť názory sovietskych autorov na túto otázku. „Medzi štátno-rozpočtovými orgánmi — píše S. N. Bratus — disponujúcimi osobitnými prostriedkami, treba rozlišovať orgány, uskutočňujúce nielen funkcie, ktorých vykonávanie vyžaduje zodpovedajúce poukazy z rozpočtu, ale aj funkcie, ktorých prevádzanie môže byť organizované podľa zásad chozrasčotu: za prácu vykonanú týmito orgánmi dostanú náhradu od obslužených občanov a právnických osôb.“ „V SSSR — čítame ďalej — metódu chozrasčotu používajú aj divadlá a podobné podniky.“⁹ Keď najmä za Veľkej vlasteneckej vojny a začas aj po jej skončení divadelné podniky pozabudli na chozrasčot, sovietska vláda v osobitnom usnesení z 15. marca 1948 odsúdila takéto ignorovanie zásad chozrasčotu

⁹ S. N. Bratus, *Subjekty graždanskogo prava*, 1950, 250 a 284. Pozri tiež A. V. Venediktov, *Státní socialistické vlastnictví II*, 1950, 115, ktorý hovorí o sociálno-kultúrnych podnikoch, hospodáriacich podľa chozrasčotu.

divadlami. Podobne čítame u V. A. Šavrina, že pokiaľ sa týka umenia a tlače, veľké divadlá, nakladateľstvá a ústredné orgány tlače zpravidla fungujú podľa zásad chozrasčotu.¹⁰

Okrem divadiel na základe chozrasčotu pôsobia v SSSR — i keď nie ako pravidlo — aj iné organizácie, ktoré sledujú výchovné, liečebné a kultúrne ciele.

Na vysvetlenie toho nech sa uvedie, že sociálno-kultúrne výdavky na ľudovú výchovu, zdravotníctvo zásadne hradí štát z tej časti spoločenského produktu, ktorá nevplynie do výrobného fondu, ani do fondu osobnej spotreby občanov, ale podrží si ju štát v svojom rozpočte práve na hradenie takýchto výdavkov. Nie je však vylúčené, aby občania platili svoje kultúrne potreby sami na účet tej časti spoločenského príjmu, ktorá prechádza do ich osobnej dispozície vo forme peňažných prostriedkov. Rastúce kultúrne potreby pracujúcich sa môžu čiastočne uspokojovať na účet ich pracovných príjmov. Tu majú miesto chozrasčotné organizácie aj u sociálno-kultúrnych orgánov.

K takýmto chozrasčotným organizáciám patria v SSSR sanatóriá, podobne ako niektoré naše tatranské sanatóriá, ďalej polykliniky, výstavy, kluby, správy domov a iné podniky, „ktoré aj keď účinkujú podľa zásad chozrasčotu, nemajú za hlavný cieľ hospodársku činnosť“. Podľa chozrasčotu pracujú roľnícke domy, ktorých úlohou je zvýšiť kultúrnu úroveň a politické uvedomenie kolchozníkov, robotníkov na MTS a v sovchozoch. Tieto kultúrne domy zariaďujú knižnice, čítárne, jedálne atď. Z toho, že divadelné podniky, domy kultúry a rôzne podniky slúžiace umeleckým, estetickým, výchovným a iným kultúrnym potrebám občanov, sú činné na základe chozrasčotu, uvedený autor usudzuje v inej svojej práci,¹¹ že výsledok činnosti podniku, opierajúceho sa o chozrasčot, nemusí nutne na seba brať hmotnú formu. Preto vo svojich výkladoch považuje za chozrasčotný podnik nielen podnik, vyrábajúci materiálne hodnoty, ale aj každý iný podnik, opierajúci sa o chozrasčot.

Doterajší vývin organizácie znárodneného hospodárenia ukazuje, že kultúrne, estetické a iné podobné útvary u nás berú na seba chozrasčotnú formu, ako sme to videli v prípade nakladateľstiev, kníhkupectiev. Forma národných, komunálnych podnikov, účastinárskych spoločností, štátnych ústavov (ako Štátna banka čs.) je len jedným — a nie výhradným — spôsobom právnej úpravy chozrasčotných útvarov. Forma zariadení štátnej správy je druhým spôsobom právnej úpravy chozrasčotných jednotiek. Formy chozrasčotu však pritom nemusia byť totožné u jednotlivých týchto útvarov. Jedny ako národné a komunálne podniky účinkujú v dokonalom právnom rúchu samostatných právnických osôb a podľa tzv. úplného chozrasčotu, druhé ako zariadenia štátnej správy majú menej nezávislú, ale tiež samostatnú právnú

¹⁰ V. A. Šavrin, *Gosudarstvennij budžet SSSR*, Moskva 1951, 76.

¹¹ S. N. Bratus, *Právnické osoby*. Neuvverejnený preklad Ministerstva spravodlivosti, 157.

formu a nemajú také dokonalé znaky chozrasčotu ako národné alebo komunálne podniky. Nemožno však o nich povedať, žeby neboly chozrasčotnými útvarmi.

Jednou zo zvláštností a predností chozrasčotného systému je rozmanitosť jeho foriem. Vie sa prispôbiť potrebám rôznych druhov podnikov, ústavov, organizácií a útvarov. Socialistické hospodáriace organizácie vynikajú mimoriadnou rozmanitosťou, pokiaľ sa týka ich vnútornej štruktúry, stupňa a povahy osamostatnenia ich majetku. Chozrasčot nemožno brať staticky. „Spolu so socialistickým rozvojom ekonomiky — píše J. A. Kronrod — mení sa aj chozrasčot.“¹²

Chozrasčot berie na seba vždy nové a nové formy, v ktorých sa v hospodárskom živote uplatňuje. Dobré to vidieť u našich zariadení štátnej správy.

5. Chozrasčot a zapojenie zariadení na štátny rozpočet.

Podľa niektorých názorov zariadenia štátnej správy sa nemôžu považovať za chozrasčotné útvary, keďže ich osamostatnenie od štátneho rozpočtu nie je takého stupňa, ako je to u národných a komunálnych podnikov. Tým sa zdá byť ovplyvnený aj v úvode citovaný názor, ktorý vyzdvihuje, že zariadenia štátnej správy sú nechozrasčotné organizácie, zapojené *priamo* na štátny rozpočet.

Podľa nášho názoru však skutočnosť priameho zapojenia na štátny rozpočet neprekáža tomu, aby sme im priznali povahu chozrasčotných útvarov.

Opäť bude účelné čerpať zo sovietskej teórie a praxe, ktorá má za sebou dlhú minulosť v chozrasčotnej metóde. Problém nám objasnia tamojšie tzv. pomocné podniky. Niektoré štátne organizácie, financované priamo zo štátneho rozpočtu, ako sú vedecko-výskumné ústavy, vysoké školy, *technikumy* atď., môžu mať pre svoje potreby pomocné priemyselné alebo poľnohospodárske podniky. Pomocné podniky môžu organizovať rôzne ministerstvá a miestne soviety. Napriek terminologickému rozdielu pomocné podniky tohto druhu sú obdobou niektorých našich zariadení štátnej správy.

Rozsah osamostatnenia a oprávnenia takýchto podnikov nie je jednotný a určuje sa potrebami tých organizácií (ministerstiev, vysokých škôl, miestnych soviets), pri ktorých sú zriadené a ktorých vedeniu podliehajú. Mnohé z nich nepracujú len pre štátno-rozpočtové orgány (*gosbudžetnije učreždenija*), pri ktorých sú zriadené, ale vykonávajú služby aj pre tretie osoby a realizujú svoj tovar predajom podobne, ako napr. riadne plnia svoje dodávkové povinnosti aj hospodárske majetky našich odborných škôl.

¹² J. A. Kronrod, *Borba soc. gosudarstva za preobrazovanie tovaro-denežnych otnošenij*, Izvestia Akademii nauk SSSR, č. 1, 43.

Takéto pomocné podniky účinkujú nezávisle od toho, v akom stupni sú podriadené vedúcemu štátnemu orgánu, *na základe chozrasčotu* so samostatnou bilanciou, „vlastnými“ obrátovými prostriedkami a so samostatným účtom v banke. Časť ich zisku ostane v podniku a zvyšok ide do štátneho rozpočtu.

V týchto pomocných podnikoch ľahko spoznáme značnú časť našich zariadení štátnej správy, ako sú napr. majetky poľnohospodárskych škôl.

Pokiaľ ide o pomer sovietskych pomocných podnikov k štátnemu rozpočtu, o nich platí, že sú financované zo štátneho rozpočtu. Veď sú zriadené v lone štátno-rozpočtových orgánov, takže sú vlastne priamo zapojené na štátny rozpočet. „Veľké pomocné podniky ústavov, financovaných zo štátneho rozpočtu, obvykle účinkujú podľa zásad úplného chozrasčotu a majú svoj kmeňový majetok. Takéto pomocné hospodárstva v podstate sa ničím neodlišujú od obyčajných hospodárskych organizácií“ — píše Grapp a Čudinovič.¹³

Menšie pomocné hospodárstva nie sú však prevedené na chozrasčot.

Spoznávame tu naše väčšie, samostatne hospodáriace jednotky, u ktorých *Zásady* ustanovujú hranicu 1,000.000 prevádzkových nákladov a ostatné menšie zariadenia, o ktorých *Zásady* neplatia, takže nemajú osobitný rozpočtový režim.

Z toho, čo bolo uvedené, vyplýva, že zariadenia štátnej správy, podobne ako sovietske pomocné podniky, sú chozrasčotnými útvarmi (až na uvedené výnimky), i keď sú zriadené v lone takých štátnych orgánov, ktoré sú priamo financované zo štátneho rozpočtu. Pri posudzovaní otázky chozrasčotnej povahy hospodárskych útvarov nemožno vychodiť čisto len s hľadiska, či tieto útvary sú v užšom alebo voľnejšom sväzku ako národné podniky so štátnym rozpočtom.

6. Chozrasčotná autonomia zariadení štátnej správy.

V čom spočíva chozrasčotná povaha zariadení štátnej správy, ktorej ich nezbavuje ani tá okolnosť, že prameň ich financovania je priamý v štátnom rozpočte, ani že u nich nie je dôraz na ziskovosť hospodárenia?

Isteže, chozrasčotná povaha zariadení štátnej správy bola zdôraznená tým, že pôvodne hospodárilý systémom netto-rozpočtovania, t. j. že do rozpočtov jednotlivých kapitol boli zaradené len celkovými rozpočtovými výsledkami. Podľa Zásad o hospodárení, zariadenia štátnej správy ústredne spravované, hospodárilý samy podľa svojho vlastného rozpočtu. Umožnilo to oddelene sledovať ich hospodárenie. Vládne usnesenie v Zásadách prizvukovalo, že takto je daná možnosť porovnávať hospodárske výsledky jednotlivých útvarov a zisťovať hospodárnosť.

¹³ M. Z. Grapp, L. P. Čudinovič, *Účet izpolnenija gos. budžetu SSSR*, 1951, 203.

Od rozpočtového roku 1953 zariadenia štátnej správy budú zapojené na štátny rozpočet systémom brutto rozpočtovania. V štátnom rozpočte budú rozpočtové tak ich príjmy, ako aj ich výdavky.

Mení sa tým niečo na metóde ich hospodárenia?

Nie, tým nijako nie je odňatá možnosť oddeleného sledovania ich hospodárskej činnosti a porovnávania výsledkov jednotlivých útvarov. Ich dielový rozpočet (*smeta*) v rámci štátneho rozpočtu to umožňuje aj do budúcnosti. Pre posúdenie chozrasčotnej povahy ústredne spravovaných zariadení štátnej správy nemá teda významu zmena netto rozpočtovania na brutto rozpočtovanie.

Podobne ako národným a komunálnym podnikom, aj zariadeniam štátnej správy poskytuje štát prídely na základné prostriedky a prídely na zásoby — obrátové prostriedky. Do rozpočtu úradu alebo ústavu, pri ktorom sú zriadené, odvádzajú zisky a predbežne aj amortizačné odpisy. Spomenuté Zásady vyhlasujú tieto zariadenia za samostatne hospodáriace a bilancujúce jednotky, ktoré účtujú podvojne. Na metóde samostatného hospodárenia podľa chozrasčotu nemení podľa nášho názoru nič ani tá okolnosť, že úradne sa o nich prehlasuje, že nemajú právnu subjektivitu.¹⁴

Neudržateľnosť tohto úsudku, ktorý súdne a arbitrážne orgány nemôže viazať, podrobne sme rozviedli na inom mieste.¹⁵

Niet totiž pochyby o tom, že zariadenia štátnej správy môžu vlastným menom uzavierať hospodárske smluvy a byť stranou v arbitrážnom konaní. Osobitná právna tvárnosť, odlišná od orgánov, v lone ktorých sú zriadené, tu jasne vychádza najavo a to je tiež smerodajné pre posudzovanie ich chozrasčotnej povahy. „Vertikálna“ závislosť zariadení od úradov a ústavov, pri ktorých sú zriadené, nevylučuje ich samostatnosť a občiansko-právne vzťahy aj s erárom. Nie sú len technicko-organizačné útvary, ktoré ani medzi sebou, ani so štátom by nemohly vstupovať do právnych stykov. Sú chozrasčotne autonómny podnikmi, ktoré sa nachodia v dialektickej jednote so štátom a svojimi rezortami. Ich právnická osobnosť nie je rozplynutá v subjektivite štátu. Opačný názor by bol hospodársky škodlivý. Právna nadstavba má spätný vplyv na svoju základňu. Keby sa právna úprava týchto hospodárskych útvarov dostala do rozporu so zásadami ich chozrasčotného vedenia, právo by nekonalo dobre svoju organizačnú funkciu a nebolo by tou aktívnou silou, ktorá pomôže základni sformovať sa.

Treba si uvedomiť, že chozrasčot nie je výhradne hospodárskou kategóriou, ale je zároveň aj právnou kategóriou. Opačné stanovisko by viedlo právny vývin na nihilistickú cestu.

¹⁴ Pozri vládny návrh k rozpočtovému zákonu na r. 1951, č. 562.

¹⁵ J. Spišiak, *Zariadenia štátnej správy*, Právny obzor, 1951, č. 6.

7. Zariadenia štátnej správy sú „quasi-podnikmi“?

Keď ústredný úrad zariadeniam stanovil kmeňový majetok, pozostávajúci z investičného majetku a z normovaných zásob, určil in tým samostatnú hospodársku základňu, o ktorej nemožno povedať, ako sa to niekedy tvrdí,¹⁶ že „tu ide len o výrazovú skratku, pomocou ktorej sa pre potreby hospodárenia zariadení vyjadruje len obdoba toho, čo u podnikov je skutočne majetkom, kmeňovým imaním a pod.“. Tvrdenie, že kmeňový majetok alebo základné a obrátové prostriedky zariadení štátnej správy sú bezobsažné výrazy, akési výrazové skratky pre nejakú obdobu, znamená splošťovanie pojmov, ich zamotávanie, pričom by nikomu nebolo jasné, či takýto kmeňový majetok je skutočne kmeňovým majetkom alebo nie, či je tu dané chozrasčotné osamostatnenie tohto majetku od ostatných prostriedkov toho-ktorého ministerstva, alebo či „osamostatnenie“ zariadení je len výrazovou, nič nehovoriacou skratkou. Takéto stanovisko však robí konkurenciu známemu s. L. D. Jarošenkovi. Neúmerne zmenšuje v oblasti zariadení štátnej správy úlohu kmeňového majetku a fondov, ktoré ho vytvárajú. Nedoceňuje význam noriem, ktoré upravujú osobitné funkcie týchto majetkových složiek a robí hmlu okolo týchto pojmov, ako keby ich precízne vymedzenie bolo len otázkou scholastickej disputácie. Majetkové vzťahy, vzniklé v dôsledku oddeleného postavenia výrobných fondov zariadení, v pomere k ostatným prostriedkom orgánov, v ktorých spravovaní sa nachodia, sú zásadne možné. Podľa spomenutého stanoviska v týchto otázkach by však panovala neurčitost', pravda, skutočná neurčitost' a nielen v skratke, nie hádam len symbolická nejasnost'.

Podceňovať chozrasčotné členenia jednotlivých majetkových složiek a vidieť tu len symbolické osamostatnenie je nesprávne. Otázka kmeňového majetku, základných a obrátových prostriedkov by potom nebola vôbec vážnou otázkou vývoja zariadení štátnej správy. Chozrasčotné formy týchto majetkových vzťahov práve tak málo možno považovať za druhoradú otázku ako vlastnícke formy. Takéto „zdravé úvahy“, ktoré sa nechcú vhlbiť do pochopenia funkčného rozdielu složiek kmeňového majetku zariadení od ostatného majetku tých ústredných orgánov, ktoré ich spravujú, ale vo forme výrazových skratiek dávajú znak rovnosti medzi ne, vedú potom k tej čistej „racionálnej organizácii výrobných síl,“ skratka po cestičkách s. L. D. Jarošenu až k chozrasčotnému nihilizmu v tejto oblasti.

Tu by kmeňový majetok zariadení nebol skutočne ich „vlastným“ majetkom v chozrasčotnom smysle. Zariadenia a podniky nemožno proti sebe postaviť a odvodzovať úsudky z toho, že jedny sú podnikmi a druhé vraj nie, alebo že sú „takmer podniky“, „quasi podnikové útvary“, zvláštny druh

¹⁶ Pozri *Hospodár*, 1951, č. 16. 4.

„podnikov“ atď. V každom prípade ide o hospodárske orgány štátu, ktoré nevykonávajú štátnu správu v užšom smysle, ako vykonávajú úrady.

Podľa nášho názoru niet príčiny, aby sme zariadenia štátnej správy nevolali podnikmi tam, kde je takýto výraz vžitý. Pravda, často bude priliehavý názov „ústav“, ale nebude to „quasi-ústav“. Aj podľa sovietskej terminologie podobné útvary sa často volajú chozrasčotnými podnikmi (*predpriatijami*) na rozdiel od štátno-rozpočtových úradov (*učreždenije*). Ani otázku terminologie nemožno nechať bez povšimnutia. Nie je bezvýznamné, či zariadenia štátnej správy označujeme len „quasi-podnikmi“ a ich kmeňový majetok len „výrazovou skratkou“, ktorá nevyjadruje skutočný majetok. Platí tu, čo píše známy sovietsky právnik J. B. Novickij, že totiž „treba sa starať o zvlášť presnú terminologiu“. Je pravda, že terminologia nerieši podstatu nejakej otázky, ale predsa len nie je to otázkou bez dôležitosti. Otázky terminologie, to nie sú len otázky vonkajšej formy; určité termíny vyvolávajú určité myšlienky. Preto treba pracovať na tom, aby terminologia čo najlepšie vyjadrovala podstatu vecí. Presnosť, jasnosť a stálosť terminologie je otázkou zvlášť vážnou vzhľadom na mimoriadnu starostlivosť sovietskeho štátu o popularizáciu zákonov, o ich srozumiteľnosť pre každého občana.¹⁷ Význam presnej terminologie vyzdvihuje J. V. Stalin, keď odporúča pribrať do komisie pre vypracovanie učebnice politickej ekonomie aj skúseného právnik na overenie presnosti formulácií.¹⁸

Výrazy „kmeňový majetok“, „obratové prostriedky“ aj u zariadení majú svoj jasný a presný význam práve tak, ako u národných podnikov a nie sú len „výrazovou skratkou“, ktoré by iné vyjadrovaly, než čo hovoria; zariadením nie sú „takmer podniky“, „quasi-podniky“, ale chozrasčotné podniky.¹⁹

Chozrasčotná povaha zariadení vyplýva z toho, že hospodária podľa osobitného plánu a svojho rozpočtu. Chozrasčotné sú aj sovietske pomocné hospodárstva, i keď ich plán je pojatý do plánu toho štátneho orgánu, pri ktorom sú zriadené. Podobne ako iné štátne orgány, hospodáriace podľa hospodárskeho rozpočtu, aj zariadenia sú povinné „počítať, kalkulovať a zostavovať odôvodnené rozvrhy príjmov a vydaní.“²⁰

Pokiaľ sa týka peňažnej kontroly zariadenia, podliehajú kontrole korunou tak, ako národné a komunálne podniky; majú svoj bežný účet v Štátnej banke. S finančnými prostriedkami môžu disponovať vedúci úradníci zariadenia, ktorí boli tým poverení. Zariadenia ústredne spravované môžu mať aj svoj osobitný správny orgán: majú byť vedené podľa princípu odinačalija. Osobitne upravené účtovníctvo zariadení musí zachycovať stav aktív a pasív, náklady

¹⁷ J. B. Novickij, *Nedejstviteľnije sdelki*. Voprosy graždanskogo prava, 1945, 38.

¹⁸ J. V. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*.

¹⁹ Pozri Bouška I., *Zařízení státní správy*, Finanční správa, 1951 č. 1, 3.

²⁰ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, 348.

a výnosy, zisťovať ich hospodársky výsledok, poskytovať údaje pre hospodárske plánovanie a kontrolu ich hospodárnosti.²¹

Tak to bude aj podľa nových predpisov o účtovnej evidencii.

Hospodárnosť s trvale sverenými „vlastnými“ prostriedkami, odvádzanie zisku, amortizačných odpisov, kontrola plánovanej činnosti bankou, vlastný bežný účet, samostatné bilancovanie, právna možnosť samostatného vystupovania pod vlastným menom, teda potrebná operatívna samostatnosť atď., to všetko sú charakteristické znaky metódy chozrasčotného hospodárenia. To všetko predvídajú zásady vládneho usnesenia o hospodárení zariadení. Ich plánovaná úloha je iná než úloha úradu, pri ktorom sú zriadené. Chozrasčot je u nich nástrojom na dosiahnutie socialistických úspor a metódou ekonomiky času, práce a hmotných prostriedkov.

Z toho všetkého, čo bolo rozvedené, podľa nášho názoru dostatočne jasne vyplýva, že zariadenia štátnej správy ústredne spravované a tiež niektoré zariadenia v správe národných výborov, sú chozrasčotnými útvarmi, podobne ako sú aj obdobné sovietske útvary, ktoré sme príkladne uviedli (divadlá, sanatóriá, polykliniky, pomocné hospodárstva, „bezpríjmové“ komunálne hospodárstva atď.). Priznanie ich chozrasčotnej povahy im dá lepšiu perspektívu vývinu. Z rozmanitej povahy činnosti tých-ktorých zariadení vyplýva, že chozrasčotná metóda — najmä pokiaľ ide o vnútorný chozrasčot — má sa elasticky prispôbiť jednotlivým druhom týchto zariadení, pritom však má byť základnou metódou pre riadenie ich činnosti. Zásady aj u týchto útvarov majú na mysli hospodárnosť, náhradu výdavkov vlastnými príjmami v takej miere, aby prídely na úhradu ich strát boli čím menšie. V tom všetkom má byť zainteresovaný aj pracovný kolektív a povzbudzovaný takto k vlastnej iniciatíve. To je základ chozrasčotnej metódy, ktorá je nástrojom socialistických úspor, zabezpečuje individualizáciu výsledkov plnenia plánovaných úloh a umožňuje používanie zásady odmeny podľa práce.

---

²¹ O účtovníctve zariadení štátnej správy pozri J. Blocha, články vo Finanční správě, 1951, č. 5, 7—8, 9. Tiež O. Neubauer, Podnikový hospodár, 1951, č. 2.

OBSAH

Stalin J., Ekonomické problémy socializmu v SSSR — — — —	5
Turčan P., Spisy Klementa Gottwalda — významné dielo československej ekonomickej vedy — — — — — — — — — —	60
Heretik Š., O diele K. Marxa, Ku kritike politickej ekonomie — —	78
Glezerman G. E., O vedomom používaní zákonov spoločenského vývinu v socializme — — — — — — — — — —	116
Kozlov G. V., Všeobecná kríza kapitalizmu a jej zosťavenie v súčasnom období — — — — — — — — — —	138
Rašková P., Budovateľské úspechy ľudovodemokratického Bulharska	160
Kuhn I., Niektoré otázky ekonomiky v nových Dejinách ČSR — —	175
Spišiak J., Zariadenia štátnej správy — nechozrasčotné útvary? —	203

EKONOMICKÝ SBORNÍK
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED A UMENÍ
ROČNÍK IV

Vydalo Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení v Bratislave r. 1952

Hlavný redaktor doc. Dr. Štefan Heretik

Vytlačily Stredoslovenské tlačiarne n. p., závod Ružomberok

Papier pridelený výmerom PIO 873/1952-IV/2

Cena kart. 85.— Kčs

